

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ LATİNİZESİ VE TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nuray KESKİN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Süleyman KAYA

TEMMUZ - 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ LATİNİZESİ VE TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nuray KESKİN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Bu tez 18/07/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Süleyman KAYA	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nuray KESKİN

18.07.2014

ÖNSÖZ

Akademik çalışma yapma konusunda beni yönlendiren ve her daim destek olan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu'na en derin şükranlarımı arz ederim. Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı tüm yoğunluklarına rağmen sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaya'ya değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez jürimde bulunup değerli görüş ve katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay ve Yrd. Doç. Dr. Abdullah İnce'ye de ayrıca teşekkür ederim. Bu vesileyle tüm hocalarıma ve tezim boyunca yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli dostum ve meslektaşım Arş. Gör. Betül Elmacı'ya, Arş. Gör. Zübeyde Özben'e ve Arş. Gör. Harun Kuşlu'ya teşekkürlerimi borç bilirim. Her daim beni destekleyen ve çalışmam için uygun fırsatları oluşturan değerli anne ve babama ve yardımlarından dolayı sevgili kız kardeşlerim Kübra, Merve ve Esra'ya da şükranlarımı sunarım. Son olarak yüksek lisans dönemimde beni destekleyen TÜBİTAK'a, değerli yönetici ve personeline teşekkür ederim.

Nuray KESKİN

18.07.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	iv
1. Üskübî'nin Hayatı ve Eserleri.....	2
2. Tezin Konusu, Amacı, Önemi, Yöntemi.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ	13
1.1. Soru ve Cevapların Muhteva Yönünden Özellikleri.....	13
1.1.1. Soruların Muhteva Yönünden Özellikleri	13
1.1.1.1. Bir meselenin hükmünü öğrenmeye yönelik sorular	13
1.1.1.2. Bir müeyyideden kurtulmak için “Halas olmaya çare nedir?” şeklindeki sorular	14
1.1.1.3. Bir kitaptan nakli Arapça olarak aynen alıp meselenin aslının sorulduğu sorular	15
1.1.1.4. İki veya üç şıktan hangisinin doğru olduğunu öğrenmeye yönelik sorular	16
1.1.1.5. Bir konuda bilgi edinmek için sorulmuş sorular.....	17
1.1.1.6. Mübah olan meselelerde hangisinin daha faziletli olduğuna dair sorular	18
1.1.2. Cevapların Muhteva Yönünden Özellikleri.....	19
1.1.2.1. “Olur” veya “Olmaz” şeklinde verdiği cevaplar.....	19
1.1.2.2. “Olur” veya “Olmaz” dışındaki cevaplar.....	20
1.1.2.3. “Olur” veya “Olmaz” şeklinde cevap verdikten sonra kısaca açıklama yaptığı cevaplar	21
1.1.2.4. Bazı şartlara bağlayarak “Olur” veya “Olmaz” dediği cevaplar.....	24
1.1.2.5. “Olur” veya “Olmaz” şeklindeki cevaplardan sonra olası ihtimallere karşın verdiği cevaplar	25
1.1.2.6. İki veya üç şıktan birini tercih ettiği cevaplar.....	25
1.1.2.7. Cevab-ı âhar denilerek birden fazla verdiği cevaplar	28
1.1.2.8. Tamamen Arapça nakil alınarak verdiği cevaplar	28
1.1.2.9. Bir kaynağa veya alime atıf yapılarak verdiği cevaplar	29

1.1.2.10. Fetvayı verdikten sonra naklî ve aklî delilleri zikrettiği cevaplar ..	31
1.1.2.11. Hüküm değil bilgi vermeye yönelik cevaplar	32
1.2. Nakillerin Muhteva Yönünden Özellikleri.....	34
1.2.1. Fetvadakinin aynısını söylediği nakiller	35
1.2.1.1. Tamamen aynısı verdiği nakiller	35
1.2.1.2. Aynı şeyi söyleyip ek bilgi verdiği nakiller.....	37
1.2.1.3. Sadece nedeni verdiği nakiller	39
1.2.2. Fetvadakinden farklı ihtilafa değindiği nakiller	40
1.2.2.1. Tercihini açıkça belirttiği nakiller.....	41
1.2.2.2. Verdiği nakilden hangine meylettiğini tespit edebildiğimiz nakiller.	43
1.2.2.3. Belli bir görüş tercih edilmeksizin farklı görüşlerin yer aldığı nakiller	45
1.2.3. Nakli bulunmayan fetvalar	47
1.3. Fetva Alametlerinin Yer Aldığı Fetvalar	48
1.3.1. Esah	48
1.3.2. Sahih	49
1.3.3. Müftâ-bih	50
1.3.4. Kavî-i Muhtâr	51
1.3.5. Ercah.....	51
1.3.6. Ahvat	52
1.3.7. Evla.....	53
1.3.8. Ehab	53
1.3.9. Esveb	53
1.3.10. Evsa‘	54
1.3.11. Ezhar	54
İKİNCİ BÖLÜM: ÜSKÜBÎ’NİN FETVA VERME USULÜ.....	55
2.1. Üskübî’nin Tek Bir Görüşe Yer Vererek Fetva Vermesi.....	56
2.1.1. Başka Bir Görüşün Varlığını Hissettirerek Fetva Vermesi	56
2.1.2. Başka Görüşe Temas Etmeden Fetva Vermesi	57
2.2. Üskübî’nin Birden Fazla Görüşe Yer Vererek Fetva Vermesi	59
2.2.1. Görüşlerden Birini Tercih Ettiği Meseleler	59
2.2.1.1. Tercih sebebini belirttiği meseleler.....	60

2.2.1.2. Tercih sebebini belirtmediği meseleler	68
2.2.2. Tercihle Bulunmadığı Meseleler	70
2.2.2.1. Sadece farklı görüşleri zikretmekle yetindiği meseleler.....	70
2.2.2.2. Kadının re'yine havale ettiği meseleler	71
2.2.2.3. Şeyhülislamın fetvasına havale ettiği meseleler	73
2.2.2.4. İki Farklı Görüş Zikredip Bunları Cem Ettiği Meseleler.....	74
2.3. Üskübî'nin Sarih Nakil Bulamadım Dediği Hususlardaki Fetva Verme Usulü	75
2.3.1. Mezhep İçi Kıyas Yapararak Hüküm Vermesi.....	75
2.3.2. Tevakkuf Etmesi.....	76
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	80
EKLER.....	85
EK 1: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ LATİNİZE METNİ	85
EK 2: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ'DE NAKİL VERİLEN KAYNAKLAR	269
EK 3: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ'DE VERİLEN NAKİLLERDE ATIF YAPILAN KAYNAKLAR	284
EK 4: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ'DEKİ KISALTMALAR.....	304
EK 5: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ'DE BULUNAN KİTAP BÖLÜMLERİNDEKİ FETVA SAYILARI.....	306
EK 6: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ ÖRNEK METNİ	308
ÖZGEÇMİŞ.....	309

KISALTMALAR

A.: Arapça

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.md.: Adı Geçen Madde

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b.: Oğlu

bkz.: Bakınız

c.: Cilt

çev.: Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

h.: Hicri

Haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazreti

ktp.: Kütüphane

m.: Milâdî

MÜİFD: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

nr.: Kayıt Numarası

ö.: Vefatı

ra: Radıyallahu anh

s.: Sayfa

sav: Sallallâhu aleyhi ve selem

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

sy.: Sayı

Ş.S.: Şemseddin Sami

T.: Türkçe

TALİD: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

T.S.: Tarama Sözlüğü

vr.: Varak Numarası

Yay.: Yayınları

yy.: Yüz yıl

Tezin Başlığı: <i>Fetâvâ-yı Üskübî</i> Latinizesi ve Tahlili	
Tezin Yazarı: Nuray KESKİN	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman KAYA
Kabul Tarihi: 17 Temmuz 2014	Sayfa Sayısı: vi(ön kısım) + 84(tez)/225 (ek)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku
<p><i>Fetâvâ-yı Üskübî</i> 16. yy.a ait son derece önemli ve meşhur nukûllü (nakilli, alıntılı, kaynaklı) bir fetva mecmuasıdır. Üskübî'nin vefatından sonra fetva katibi olan oğlu Ahmet Efendi tarafında derlenmiştir.</p> <p>Mecmuanın genelinde Üskübî kısa ve öz cevaplar vermiştir. Fetvaların beşte birini tek kelimelik (olur-olmaz/caizdir-mekruhtur) cevaplar oluşturmaktadır. Ancak bazen cevaptan sonra kısa açıklamalar yapmış veya birden fazla cevap vermiştir. Üskübî fetva alametlerine de fetvalarında yer vermiş ve cevaplarını verirken bazen hangi kategoriye dahil olduğunu belirtmiştir.</p> <p>Eser boyunca Üskübî genel olarak tek bir görüşü aktararak fetva verme yolunu tercih etmiş, yüzde onluk bir kısımdaysa ihtilaflara ve başka görüşlere yer vermiştir. Üskübî'nin ihtilaflı noktalarda fetva verme usûlü de farklı etkenlere (zamanın değişimi, istihsan, şeyhülislam fetvasına uygunluk vb.) bağlı olarak değişiklik arz etmiştir. Bu tarz durumlarda bazen de tercihte bulunmadan görüşleri zikretmekle yetinmiş, nakil bulamadığını belirttiği az sayıda meseledeyse mezhep içi kıyas yaparak veya tevakkuf ederek fetva verme yoluna meyletmiştir.</p> <p>Üskübî eserin neredeyse tamamında nakil yazmıştır. Nakiller de çeşitlilik arz etmektedir. Müellif nakillerin bir kısmında meselelerin aynıını Arapça olarak ifade ederken, bir kısmında meselelere bazı ek açıklamalar getirmiş, bazen de mesele içerisinde hiç değinmediği ihtilafları ihtiva eden nakillere yer vermiştir. Üskübî nakillerin bir kısmındaysa “ekûlu-kültü” gibi ifadelerle kendi kanaatini açıkça ifade etmiş, bazen de tercih yapmadan alıntılama ile iktifa etmiştir.</p> <p>Üskübî eserinde en muteber kabul edilen 300'e yakın eser ve müellife atıfta bulunmuş, mecmuasının güvenilirliğini ve ilmî derinliğini artırmıştır. Bu sayede eser çok meşhur olmuş ve zamanla kadıların el kitabı haline gelmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Üskübî, fetva, usûl, tercih	

Title of the Thesis: <i>Fetâvâ-yı Uskubi</i> Latinise and Analysis	
Author: Nuray KESKİN	Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Süleyman KAYA
Date: 17 July 2014	Nu. of pages: vi(pre text) + 84(m.b.)/285(ad.)
Department: The Basic İslamic Sciences Subfield: Islamic Law	
<p><i>Fatawa-yı Uskubi</i> is an overriding important and a very famous fatwa collection belonging to 16th century. After Uskubi's death, this work was collected by his fatwa amanuensis son Ahmed Efendi.</p> <p>Throughout the collection, Uskubi gave brief answers. Twenty percent of the fatawa is formed as only one word like likely-unlikely or permissible-disapproved. However, sometimes he gave more than one answer or after the answer he made explanations. Uskubi also gave levels of fatawa and sometimes while giving the answers he specified the category of the fatwa.</p> <p>All along the work Uskubi generally preferred giving fatwa by quoting only one opinion, but in the ten percent of the work he gave disputes and other opinions. Uskubi's ways of giving controversial fatwa changes due to different causes. In these kinds of situations he sometimes just mentioned the opinions without choosing one of them. In the few fetawa about which he could not find any quotation he gave fetawa by making sectarian comparison or tawaqquf.</p> <p>Uskubi quoted almost all over the work. These quotations were various. In some quotations, the author mentioned the matter in Arabic. In some other, he gave some extra explanations to the matter. And sometimes, he quoted about disputes that he did not mention in the matter. Uskubi, in some quotations, clearly stated his own opinion with the phrases like ekulu, kultu etc., and sometimes he just quoted without preferring one.</p> <p>In his work, Uskubi referred almost three hundred most reputable works and authors. As a result, he increased the reliability and scientific profundity of his collection. Thereby, this work became very famed, by and by became a handbook of qadis.</p>	
Keywords: Uskubi, fetwa, methodology, choice	

GİRİŞ

İnsan toplumla anlam kazanan sosyal ve çok yönlü bir varlıktır. Her toplumun inançları, ön kabulleri ve adetleri vardır. Müslüman toplumlarsa ilk dönemden itibaren dini hayatlarına önem vermiş, yaşamlarını inançları çerçevesinde sürdürme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu hassasiyet devlet organlarına da yansımış toplumun dini ihtiyaçlarına cevap vermek için ifta müessesesi oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti şer'î ve örfî hukuku bünyesinde barındıran bir devlet olarak fetva faaliyetini 15. yy.da kurumsallaştırmış ve meşihat makamını kurmuştur. Şeyhülislam bu kurumun başında bulunmakta ve Osmanlı devlet yapısında vezir-i azâmdan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Şeyhülislam vilayet, sancak ve kazalara müftüleri atamakta ve fetva konusunda nihai karar mercii konumunda bulunmaktadır.

Fetva Osmanlı hukukunun işleyişinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Şeyhülislam ve müftülerin derledikleri fetva mecmuaları günümüzdeki “Yargıtay kararlarına” benzetilmiş ve hukukî birliği tesis için derlendikleri belirtilmiştir.¹ Şeyhülislamın devlet işlerinin İslam'a uygunluğunu denetlemesi de bazı araştırmacılarca günümüzdeki “Anayasa Mahkemesi”nin fonksiyonunu icra ettiği şeklinde değerlendirilmiştir.² Merkeze uzak bölgelerdeki fetva kurumunun temsilcisi olan müftülerin varlığının güç sahibi kimselere karşı yargı bağımsızlığını teminde önemli rol üstlendiği de ifade edilmektedir.³

Osmanlı'da müftüler toplumun ihtiyaçlarına cevap noktasında aktif bir role sahiptirler. Herhangi bir sorunla karşılaşan kişiler müftüye başvurur, konuyla ilgili yapılması gerekeni öğrenirlerdi. Bu yüzden müftülerin yaşadığı toplumu yakından tanınması ve içinde bulunduğu şartları çok iyi değerlendirmesi büyük öneme haizdi. Müftüler yaşadıkları bölgenin aynı zamanda muallimleri konumundaki saygın ve önde gelen kişi profilini oluşturuyorlardı.

Toplumlar sürekli değişen ve gelişen organizmalardır. Fetva mecmuaları incelendiğinde

¹ Halil Cin; Ahmet Akgündüz, *Türk İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay., 1990, c. I, s. 143; Fahreddin Atar, “İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, *MÜİFD*, 1985, sy. 3, s. 47.

² Ali Öge, “Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisadi Hayatından Bir Kesit”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 16, s. 285.

³ Nâsi Aslan, “Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti”, *Dini Araştırmalar*, 1999, c. II, sy. 4, s. 99.

müftülerin sadece dinî meselelerle değil hayatın her alanına dair sorularla karşı karşıya geldiği, hatta fetva mecmualarında tahâret, namaz, oruç, zekat ve hac ibadetleriyle ilgili bölümlerin diğer meselelere oranla çok daha az yer teşkil ettiği görülecektir. Osmanlı döneminde de müftülerin akaitten tasavvufa, ibadetten dil bilimlerine, halk arasındaki inanışlardan aile hayatıyla ilgili en mahrem konulara kadar perspektifi çok geniş sorunlar silsilesiyle muhatap oldukları da bir gerçektir.⁴ Bu yüzden müftülerin dinî eğitim bakımından oldukça donanımlı ve ifta için gerekli meziyetleri haiz olmaları önem arz ediyordu.

Fetva mecmuaları toplumların dinî hayatlarını düzenleme noktasında etkin bir role sahiptirler. Özellikle toplumda görülen yanlışların düzeltilmesi ve doğru olan uygulamaların yerleşmesi açısından önemlidirler. Şeyhülislam ve müftülerin mecmuaları incelendiğinde belli dönemlerde belli konuların özellikle yoğun olarak gündeme getirilmesi bu durumun göstergesidir. Müftü ve şeyhülislam da toplumun bir parçası olduğundan bu tarz meselelere bîtaraf kalmamışlardır.⁵

Tezimizde fetva mecmuasını ve fetva usûlünü ortaya koymaya çalıştığımız Pîr Mehmed Efendi de uzun süre Üsküp müftüsü olarak önemli hizmetler vermiş ve onun bu dönemde verdiği fetvalar, vefatından sonra yanında fetva katipliği yapan oğlu Ahmed Efendi tarafından derlenmiştir. Eser Osmanlı uleması arasında hayli şöhret bulmuş ve zamanla kadıların el kitabı haline gelmiştir.

1. Üskübî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Üskübî'nin doğum tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda devşirme çocuğu olarak İstanbul'da⁶ doğduğu ve İstanbullu olduğu ifade edilmektedir.⁷ Üskübî'nin doğum tarihiyle ilgili bir bilgiye rastlamadık, ancak 1557-1564 tarihleri arasında müderrislik yapan Çivizâde Mehmed Efendiye mülâzım olduğu bilgisinden

⁴ Nâsi Aslan, a.g.m., s. 90; Ali Öge, a.g.m., s. 285; Seda Örsten, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2007, sy. 4, s. 34.

⁵ Ali Öge, a.g.m., 283.

⁶ Rahim Kaloshi tezinde Üskübî'nin Üsküpte doğduğu için bu nisbeyle anıldığı şeklinde yanlış bir bilgi aktarımında bulunmuştur. Rahim Kaloshi, *a.g.e.*, s. 6 .

⁷ Şükrü Özen, "Pîr Mehmed Üskübî", *DİA*, İstanbul: TDV, 2010, c. XXXIV, s. 276, Tabak, Herol, *a.g.e.*, s. 6.

hareketle 1545-1550 tarihleri arasında dünyaya geldiğini düşünebiliriz.

Asıl adı Pîr Muhammed b. Abdullah olan Üskübî, Yenipazar müftüsüyken eşkıya saldırısıyla bir gözünü kaybetmesinden dolayı “Yekçeşm” ve “Kör Müftü” lakaplarıyla da anılmıştır. Babasının adı Abdullah ve Hasan olarak iki şekilde kaynaklarda geçmektedir. Şükrü Özen bu karışıklığa Osmanlı döneminde devşirme çocuklarının babalarının bu şekilde anılmasının mesnet teşkil ettiğini ifade etmiştir.

Üskübî'nin önceleri Bektâşiyân denen Yeniçerilere katıldığı⁸, ancak daha sonra Şeyhülislam Çivizâde'ye⁹ mülazım olduğu ifade edilmektedir. Kaynaklarda belirtilen Çivizâde Herol Tabak tarafından şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547)¹⁰ olarak anlaşılmış ve yanlış tahminlerde bulunulmuştur. Oysa bahsedilen Çivizâde Üskübî'nin eser içersinde açık bir şekilde belirttiği üzere Çivizâde-i Sâni¹¹ olarak bilinen Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin oğlu Çivizâde Mehmed Efendi'dir (ö. 995/1587). Babası gibi kendisi de müderrislik ve şeyhülislamlık (1582-1587) yapmıştır.¹²

Üskübî İstanbul, Selanik, Tırgovişte ve Üsküp'te müftülük, kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur.¹³ 990/1582 yılında Hazergrad'daki Maktul İbrahim Paşa Medresesi'nde müderrisken innîn (iktidarsızlık) ile ilgili kullandığı ifadelerden dolayı azledilmiş ve ölene kadar devam ettireceği Üsküp müftülüğüne tayin edilmiştir. Üskübî'nin ölüm tarihi olarak 1026 ve 1030 tarihlerinin de zikredilmesine rağmen en doğru olan tarihin 1020/1611 olduğu Şükrü Özen tarafından ifade edilmiştir. Kendisi vefat ettikten sonra yerine fetva katibi olan oğlu Ahmed Efendi geçmiştir.

Üskübî hayatı boyunca beş padişah ve 13 şeyhülislam görmüştür. Üskübî'nin yaşadığı

⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul: Fey Yay., 1990, c. IX, s. 394.

⁹ Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin mülazımları arasında Üskübî'nin adı zikredilmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Aydın, *Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin Fıkhi Görüşleri*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2006, s. 19-20; Mehmet Gel, *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhalif Bir Yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme*, yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2010, s. 88-99.

¹⁰ Mehmet İpşirli, “Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1993, c. VIII, s. 348.

¹¹ Pîr Mehmed Efendi, *Fetâvâ-yı Üskübî*, Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi, nr. 133, vr. 113b, 340. fetva.

¹² Mehmet İpşirli, “Çivizâde Mehmed Efendi”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1993, c. VIII, s. 347.

¹³ Kaloshi, *a.g.e.* s. 6.

yıllar arasındaki padişahlar sırasıyla; Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603) ve I. Ahmed (1603-1617)'dir.¹⁴ Üskübî'nin yaşadığı dönemlerde Ebussûd Efendi'yi saymazsak kısa süreli görev yapılmış ve şeyhülislamlık makamında çok fazla görev değişimi yaşanmıştır. Üskübî'nin yetiştiği şeyhülislam ve şeyhülislamlık yaptıkları dönemlerse; Ebussuûd Efendi (1545-1574), Hamid Efendi (1574-1577), Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi (1577-1580), Malûlzâde Mehmed Efendi (1580-1582), Çivizâde Mehmed Efendi (1582-1587), Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhi Efendi (1587-1589), Bostanzâde Mehmed Efendi (1589-1592/1593-1598), Bayramzâde Hacı Zekeriyya Efendi (1592-1593), Hoca Sadeddin Efendi (1598-1599), Hacı Mustafa Sunullah Efendi (1599-1601/1603-/1604-1606/1606-1608), Hoca Sadeddinzâde Mehmed Efendi (1601-1603/1608-1615), Ebülmeyâmin Mustafa Efendi (1603-1604/1606) şeklindedir.¹⁵

Üskübî fikhî bilgi ve ilmi seviyesiyle meşhur olmuş, yazdığı eser de hayli rağbet görmüştür. Atâî'nin Üskübî'yle ilgili değerlendirmeleri şöyledir: "Kenar müftülerinin en yetişmiş ve emsalinin en iyi örneği idi. Müftülük görevi sırasında verdiği fetvaları nakilleriyle derlemiştir. Bu makbul mecmua fıkıh kitapları tarzında düzenlenip tertip edilmiş, fasıl ve bablara ayrılmıştır. Zamanımızda hayli şöhreti ve ileri gelenler arasında vâkiât ve nevâzil denli rağbeti vardır."¹⁶ *Sicilli Osmanî*'de fakih ve kenar müftülerinin ekmele olduğu, ifta meselelerini toplayan bir mecmuasının bulunduğu kaydedilmektedir. Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Begova Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın yazarı Üskübî için "el-Üskübî Selanik'te müftü iken Şeyhülislam Mehmed Çivizâde'nin takipçisiydi. Kendisinin iki önemli eseri vardır." demektedir.¹⁷

Üskübî'nin şakacı, hazırcevap ve nüktedan bir kişilik olduğu Atâî tarafından zikredilmiştir. Atâî *Nefhatü'l-Ezhâr* adlı mesnevisinde de Üskübî'nin bazı nüktelerini aktarmıştır.¹⁸

¹⁴ Münir Atalar, "Osmanlı Padişahları", *AÜİFD*, Ankara, 1990, c. XXIV, s. 428.

¹⁵ İsmail Yakıt, "Osmanlı İlimiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı)*, Isparta, 1999, sy. 6, s. 36-37; Esra Yakut, *Şeyhülislamlık: yenileşme döneminde devlet ve din*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 242-243.

¹⁶ Şükrü Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", *TALİD*, İstanbul, 2005, c. III, s. 5, s. 307.

¹⁷ İsmail Yıldızlı, *a.g.e.*, s. 3.

¹⁸ Şükrü Özen, *a.g.md.*, s. 276.

1.2. Eserleri

Üskübî'nin kaynaklarda iki eserinden bahsedilmektedir. İlki ve en önemlisi *Mu'înu'l-müftî fi'l-cevap ale'l-müsteftî*'dir. Eser *Fetâvâ-yı Üskübî* ve *Fetâvâ-yı Kör Müftî* olarak da kaynaklarda geçmektedir. Eser Üskübî'nin oğlu Beypazarı kadısı Ahmed Efendi tarafından babasının vefatından sonra derlenmiştir. Aynı zamanda eserin müstensihlerinden olan Ahmed Efendi 1039'da yazdığı nüshanın sonunda eseri Üsküp'te fetva kâtibi iken kendisinin bir araya getirdiğini ve esere *Mu'înu'l-Müftî* adını verdiğini ifade etmektedir.¹⁹ Eserin mukaddimesi bulunmamaktadır. Üskübî'nin diğer eseri olan *Zahirü'l-kudât*'ın mukaddimesinde esere Pîr Mehmed'in bu ismi verdiği ve kitap olarak derlediği anlaşılmaktadır.²⁰ Ancak oğlunun verdiği bilgi daha kesin görünmektedir. Eserin kütüphanelerde bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla 73 nüshasının bulunması ve kendisine sık sık atıf yapılmasından son derece güvenilir ve meşhur bir kitap olduğu sonucuna ulaşılabilir. Eserin Türkiye ve diğer ülkelerdeki yazma nüshaları şu şekildedir²¹:

- 1- Afyon Gedik Ktp., nr. 17427.
- 2- *Fetâvâ-i Üskübî*. Mehmed Efendi Üskübî İst. tr. 1730, Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 2706.
- 3- *Fetevâtü'l-Üskübî*. Kastamanolu Muhammed Abdullah. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1163.
- 4- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 268.
- 5- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2684.
- 6- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2763.
- 7- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2770.
- 8- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2790.
- 9- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 4574.
- 10- Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 6292.
- 11- *Mu'înu'l-Müftî ale'l-Müsteftî (Fetâvâ-yı Üskübî)*, Yekçeşm Pîr Mehmed Üskübî, İst., tr. 1089, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 9040.
- 12- *Fetâvâ-yı Üskübî*. Muhammed b. Abdullah Kastamonulu el-Üskübî. Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2792.
- 13- *Mu'înu'l-Müftî fi'l-Cevâbi'l-Mustaftî (Fetâvâ-yı Üskübî)*, Yekçeşm-Kör Müftü, Üskübî Mehmed Efendi, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyuddîn Efendi, nr. 1468.

¹⁹ Pîr Mehmed Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 520, vr. 347a-348b.

²⁰ “Ve ba'du sâhibu Kitâbu *Mu'înu'l-müftî* Üskübî Şeyhülislam Pîr Mehmed Efendi İbn-i Hasan zikr olunan kitâb-ı *Mu'înu'l-müftî*'yi cem ve tertib ettiği gibi kavânin-i Osmâniyye'de işbu risâleyi cem edüb *Zahirü'l-kudât* tesmiye eylemiştir.” Pîr Mehmed Üskübî, *Zahirü'l-kudât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 852, vr. 1a.

²¹ Rahim Kaolshi tezinde şu nüshalara da yer vermiştir: ABD, nr. 1535; Alaaddîn medresesi, Kosova, Priştine nüshası; Diyanet, nr. 566; Klimet Ohridski Ktp., Makedonya (2 nüsha); KAR. nr. 3584-4001; OSM. nr. 4118; TÜR. nr. 4031.

- 14- Beyazıt Devlet Ktp., Veliyuddîn Efendi, nr. 3588.
- 15- Bosna, Mostar Arşivi, Travnik Arşivi, nr. 59 (1037/1627).
- 16- Edirne Selimiye Ktp., nr. 920.
- 17- *Fetâvâ Üskübî*, tr. 1065, Eskişehir Memleket İl Halk Ktp., nr. 269.
- 18- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-1510 (1047/1637).
- 19- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-3490 (1065/1654).
- 20- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-4118 (1067/1656).
- 21- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-3584 (1064/1653).
- 22- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-703 (1142/1729).
- 23- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-1970 (1159/1796).
- 24- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-135 (1211/1796).
- 25- Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-4227 (XII/XVIII).
- 26- Halil Hamit Ktp., nr. 1688.
- 27- İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 235, İst., Rebülevvel sonları tr. 1062 (Mart 1652 başları), müstensih Alacahisar kadısı Receb b. Emrullah, vr.1b-243a.
- 28- İstanbul Ü. İslam Araştırmaları, nr. 35
- 29- İstanbul Ü. Nadir Eseler Ktp., A., nr. 3751.
- 30- İstanbul Ü. Nadir Eseler Ktp., T., nr. 975.
- 31- İzmir Milli Ktp., nr. 177.
- 32- İzmir Milli Ktp., nr. 782/8.
- 33- İzmir Milli Ktp., nr. 784.
- 34- İzmir Milli Ktp., nr. 1376.
- 35- İzmir Milli Ktp., nr. 1709.
- 36- İzmir Milli Ktp., nr. 1806.
- 37- *Mecmuatü'l-Fetâvâ*, Kör Müftü Pîr Mahmud Üskübî, tr. 1060, Kütahya, Tavşanlı, Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., nr. 498.
- 38- Mevlâna Ktp., nr. 1373.
- 39- Millet Ktp., ALİ. nr. 90.
- 40- Nuru Osmaniye Ktp., Nuru Osmaniye, 1569.
- 41- Nuru Osmaniye Ktp., Nuru Osmaniye, 1570.
- 42- Nuru Osmaniye Ktp., Nuru Osmaniye, 3825.
- 43- Nuru Osmaniye Ktp., Nuru Osmaniye, 3826.
- 44- Ragıp Paşa Ktp., nr. 606.
- 45- Sarayev Ktp., nr. 1037 (1036/1626).
- 46- Sarayev Ktp., nr. 4709 (1044/1634).
- 47- Sarayev Ktp., nr. 800 (1085/1674).
- 48- Süleymaniye Ktp., Amca Hüseyin Paşa, nr. 1601.
- 49- Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 133.
- 50- Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1562.
- 51- *Fetâvâ-yı Üskübî'den Menkul Bazı Mesâil*, Pîr Muhammed b. Hasan el-Üskübî. Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 396.
- 52- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 980.
- 53- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 981.
- 54- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1094.

- 55- *Fetâvâ*, Muhammed b. Hasan el-Hanefî el-Üskübî. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1117.
- 56- Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2355.
- 57- *Fetâvâ-yı Üskübî*, Pîr Muhammed b. Hasan el-Üskübî, İst., tr. 1063, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2356.
- 58- Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, nr. 1218.
- 59- Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 122.
- 60- Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 126.
- 61- Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 394.
- 62- Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 520.
- 63- Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde Süleyman Sırrı, nr. 286.
- 64- Süleymaniye Ktp., Mesih Paşa, nr. 27.
- 65- *Mu'înü'l-Müftî fi'l-Cevab ale'l-Müsteftî*, Pîr Muhammed b. Hasan el-Üskübî İst., tr. 1055, Süleymaniye Ktp., Osman Huldi Ö., nr. 36.
- 66- Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1027.
- 67- Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1079.
- 68- *Mu'înü'l-Müftî fi'l-Cevâbi ale'l-Müsteftî*, Mehmed b. Abdullah Üskübî, İst., tr. 1627, Süleymaniye Ktp., Veliyuddîn Efendi, nr. 1460.
- 69- *Fetâvâ-yı Üskübîye*, Pîr Muhammed b. Hasan el-Üskübî, İst., tr. 1037, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 20.
- 70- Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 627.
- 71- *Mu'înü'l-Müftî*, Pîr Muhammed b. Hasan el-Üskübî, Süleymaniye Ktp., nr. 520.
- 72- Tarih Kurumu Ktp., nr. 39.
- 73- TUYATOK, ANT. nr. 2706.²²

Bizim tezimiz boyunca esas aldığımız nüsha Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 133'te kayıtlı 1167 tarihinde Şeyh Muhammed b. Maksûd b. Abdi'n-nebi el-Kastamonî el-Kadî tarafından yazılmış olan nüshadır. Bu nüsha 357 varaktan müteşekkildir ve 56 kitaptan oluşmaktadır. Eser klasik fıkıh kitaplarının sistematığıne uygun şekilde yazılmıştır. Her fetva Osmanlıca bir mesele-cevap ve ardından Arapça nakilden meydana gelmektedir. Eserin mukaddimesi bulunmamaktadır. Giriş kısmında sayfa numaralı bir içindikiler kısmı bulunmakta, ardından fetvaların başladığı kısım gelmektedir.

Fetâvâ-yı Üskübî “Kitabu't-tahârât” ile başlayıp “Kitabu'l-hîtân”la son bulmaktadır.²³

²² Bu listede belirttiğimiz nüshaların tamamı tarafımızdan görülmemiş olup İsmail Yıldızlı, Herol Tabak, Rahim Kaloshi'nin ilgili tezleri, Şükrü Özen'in *DİA* maddesi ve *Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü* eserlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

²³ Mustafa Şahin tezinde *Fetâvâ-yı Üskübî*'de 900 civarında fetva bulunduğunu ve en çok fetvanın 80 fetva ile talâk bölümünde olduğunu, mecmuanın *Kitabu't-tahârât* ile başlayıp *Kitabu'l-ferâiz* ile son bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz., Mustafa Şahin, *İslam hukukunda fetva ve Osmanlılar dönemi fetva mecmuaları*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2000, s. 103. Yıldızlı ise bizim esas aldığımız Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 133'deki mecmuayı esas almasına rağmen mecmuada 34 kitap bölümü olduğunu belirtmektedir. Bkz. İsmail Yıldızlı, *a.g.e.*, s. 5-6.

Kitaplardaki mesele sayısı farklılık göstermektedir. En çok fetva 90 meseleyle talâk bahsindeyken, bunu 61 meseleyle dava, 60 meseleyle buyu‘, 57 meseleyle nikah, 46 meseleyle şehâde, 41 meseleyle tahârât, 39 meseleyle kerahiyye, 37 meseleyle salât bölümleri takip etmektedir. En az fetvaysa 1 meselenin cevaplandığı mükâtebe ve zebâih bölümlerinde bulunmaktadır.²⁴

Esas aldığımız nüshada bazı fetvalarla ilgili hamişlerde (derkenar) matlab başlığı altında fetvanın özünü ifade eden kısa açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar zaman zaman fetvanın Arapça özeti gibi olabilirken, bazen de kısaca Türkçe açıklama şeklindedir.²⁵ Bu kısımlar kitabı tararken fetvada ne sonuca ulaşıldığını ya da fetvada neden bahsedildiğini anlamaya yardımcı olacak nitelikte, kitabı kullanmaya kolaylık sağlamış bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üskübî'nin diğer eseri olan *Zahîrî'l-kudât*²⁶ vergi, arazi ve vakıf hukukuyla ilgili olarak kaleme alınmıştır. Eserde Üskübî'nin fetvalarının yanı sıra dönemin ve eski şeyhülislamın fetvaları da bulunmaktadır. Risalede 447 mesele bulunmaktadır ve eserin dili Osmanlı Türkçesidir. Ahmet Akgündüz tarafından *Osmanlı Kamunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde risalenin tam metni latinize edilerek verilmiş (c. IX, s. 394-456), orijinal metni de Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 852'de kayıtlı olan nüsha esas alınarak yayınlanmıştır (c. IX, s. 547-483). Ahmet Akgündüz eserin Üskübî'nin yaşadığı döneme kadarki Osmanlı kanunnâmelerinin şer'î tahlili mahiyetinde temel bir kaynak ve Osmanlı hukuk tarihine ışık tutması açısından önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir.²⁷

2. Tezin Konusu, Amacı, Önemi, Yöntemi

Tezin Konusu

Biz araştırmamızın birinci bölümünde *Fetâvâ-yı Üskübî*'nin genel özelliklerini soru ve

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. EK 5.

²⁵ 1. meslede abdestinde şüphe eden kişinin tekrar abdest almasının gerekip gerekmediği sorulmuştur. Matlab kısmındaysa bu “eş-Şekku fi vukûi'l-hadesi” şeklinde özetlenmiştir. 906. meselede Bir kişinin başka bir kimsenin beygirinin gözünü çıkarması durumunda ne gerekeceği sorulmuş, cevapta aklî ve naklî deliller sunularak kıymetin dörtte birinin gerekeceği ifade edilmiştir. Matlab bölümünde bu fetva “Bâr-gîrin gözün çıkarsa rub'-ı kıymet lazım olur.” şeklinde özetlenmiştir.

²⁶ Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 4789; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 587, 852, Lala İsmâil, nr. 106; Burdur İl Halk Ktp., nr. 797, 1015.

²⁷ Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, c. IX, s. 394-483.

cevapların muhteva yönünden özellikleri bağlamında sınıflandırarak ele almaya, ikinci bölümünde ise Üskübî'nin fetva verme usûlünü tespit etmeye çalıştık. Tezimize altı adet ek koyduk. Bunlardan en önemlisini ise *Fetâvâ-yı Üskübî*'yi latinize ettiğimiz metin oluşturmaktadır. İkinci ekte Üskübî'nin eser boyunca nakilde bulunduğu, üçüncü ekte ise nakillerde atf yaptığı müellif ve eserleri gösterdiğimiz tablolar yer almaktadır. Dördüncü ekte Üskübî'nin eser içerisinde rumuzla verdiği kısaltmaları gösterdiğimiz tablo ve beşinci ekte eser içerisindeki her bir kitapta kaç meselenin olduğunu gösteren tablomuz bulunmaktadır. Son olarak da eserimizin ilk sayfasını verdiğimiz altıncı ekle tezimiz nihayete ermektedir.

Tezimizin konusunu Üskübî müftüsü Pîr Mehmet Efendi'nin 16. yy.a ait fetva mecmuası olan *Fetâvâ-yı Üskübî* oluşturmaktadır. Eser klasik fıkıh bablarına göre düzenlenmiştir ve her bir fetva Osmanlıca mesele ve cevap, ardından da Arapça bir nakilden oluşmaktadır. Eser içerisindeki 1020 fetva, Üskübî'yi fetva verirken etkileyen faktörler ve eserin şekilsel ve muhteva bakımından genel özellikleri araştırmamızın kapsamında yer almaktadır.

Tezin Amacı

Osmanlı dönemi hukuk çalışmaları yeterince önemsenmemiş, elimizde büyük bir hazine bulunmasına rağmen eserlerin neredeyse çoğu gün yüzüne çıkarılıp araştırmaya ve üzerine söz söylemeye hazır hale gelmemiştir. Osmanlı dönemine ait eserlerin çok büyük bir kısmı matbu değildir ve yazmalar kütüphanelerde onları okuyucularla buluşturacak araştırmacıları beklemektedir.

Tezimizde ele aldığımız eser 16. yy.a ait ve son derece meşhur bir eserdir. Eser daha önce üç yüksek lisans²⁸ çalışmasına konu olmuştur. Ancak yapılan çalışmaların hiçbirinde eserin tamamı ortaya konmamıştır. Bizim ilk amacımız eserin tam anlamıyla neşredilip her bir fetvanın ortaya konmasıydı ve bunu gerçekleştirmeye çalıştık. Diğer amacımızsa Üskübî'nin fetva verme usûlünü ve eserinin özelliklerini ortaya koymaktı, çünkü daha önce yapılan çalışmalar her bölümden bazı fetvaları seçip transkribe etme

²⁸ Yıldızlı, İsmail, “Pîr Muhammed Efendi'nin Mu'imul-Müftî 'ala Cevabî'l Müsteftî Adlı Eserinden Seçme Fetvaların Transkripsiyon ve Tahkiki”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 1994; Tabak, Herol, *Üskübî'nin Mu'imü'l-müftî Adlı Eserinde Aile Borçlar ve Şahsın Hukuku*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007; Kaloshi, Rahim, *Fetâvâ-yı Üskübî ve Fetâvâ-yı Ahmedîyye'ye Göre İslam Aile Hukuku*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2008.

veya bazı bölümleri tamamen alıp sadeleştirme ve Arapça olan nakilleri tercüme etme şeklinde yapılmıştır. Bizse eserin tamamını latinize edip bu metin üzerinde eserle alakalı tespitler ve değerlendirmeler yapmayı amaç edindik ve çalışmamızı bu minval üzere gerçekleştirmeye gayret gösterdik.

Tezin Önemi

Hukuk tarihi çalışmalarında dönemin birinci el kaynaklarının incelenmesi büyük önem arz eder. Fetva mecmuaları da bu kaynakların başında gelmektedir. Dönemin müftî veya şeyhülislamlarına sorulan soruların ve bu sorulara verilen cevapların toplanması sonucu oluşan fetva mecmuaları, yaşanan dönemin sosyal, siyasi, dinî ve hukukî yapısı hakkında çok önemli ip uçları veren eserlerdir.

Şeyhülislam mecmuaları araştırmacılar tarafından daha fazla rağbet görmüştür; ancak tamamı neşredilen kenar müftülerine ait bir mecmua tespit edilememiştir. Biz bu çalışmamızda “kenar müftülerinin en yetişmiş ve emsalinin en iyi örneği” diyerek taltif edilen Pîr Mehmed Üskübî'nin fetva mecmuasının tamamını latinize ederek araştırmacılara sunmuş olacağız.

Çalışmada ayrıca Üskübî'nin fetva verme usûlünü ve mecmuanın genel özelliklerini de ortaya koymaya çalışacağız. Bu şekilde yapılacak başka çalışmalar sonunda genel olarak fetva mecmualarının birbirine benzeyen özellikleri ve farkları daha net anlaşılacaktır. Tezimizin bu noktada ilmî birikime katkı sağlaması açısından da önem taşıdığını düşünmekteyiz.

Tezin Yöntemi

Daha önce ifade ettiğimiz gibi fetva mecmualarının büyük bir kısmı yazma halinde bulunmaktadır ve bizim üzerinde çalıştığımız eser hemen hemen her kütüphanede yazma nüshası bulunan meşhur bir eserdir. Bu nedenle nüshalardan birini²⁹ ana nüsha olarak tespit ettik ve latinize işini bu nüsha üzerinden gerçekleştirdik. Okunamayan veya yanlış olma ihtimalini barındıran bazı noktalar için de kontrol nüshası³⁰ belirledik ve yeri geldiğinde bu nüshadan faydalandık. Ancak hamişlerde bulunan fetvalar kontrol nüshasında, kontrol nüshasının hamişlerinde bulunan fetvalar da esas aldığımız nüshada

²⁹ Pîr Mehmed Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî*, Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 133.

³⁰ Pîr Mehmed Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 520.

bulunmamaktadır. Bu nedenle bu meseleleri asıl metne dahil etmeden dipnotlarda numaralandırarak gösterdik. Bu fetvalar toplam 24 tanedir.

Latinize ettiğimiz metnin tamamını EK 1’de verdik ve her fetvayı numaralandırdık. Tezin ana metninde atıf yaptığımız fetvaları bu numaralarla gösterdik. Ek kısmında fetvaların orijinaleri bulunduğu için tezin ana metninde fetva numaralarını vermekle yetindik. Önemli gördüğümüz durumlardaysa bir veya iki meseleyle sınırlı kalmak üzere fetvaların tamamını veya bir kısmını metne dipnot olarak dahil etmeyi uygun gördük.

Kullandığımız mecmuanın üzerindeki varak numaralarında karışıklık olduğu için numaralandırmayı baştan elle yaptık. Bu nedenle bizim yazdığımız varak numaralarıyla eser üzerindeki varak numaraları farklılık arz etmektedir. Mecmuanın üzerine kütüphaneye kayıt sırasında Latin alfabesiyle ve kurşun kalemle her on sayfada bir numara düşülmüş, ancak bu numaralandırma da 130. sayfadan itibaren bizim numaralandırmamızdan 1 sayfa eksik olarak devam ettirilmiştir.

Latinizeyi gerçekleştirirken metnin aslına sadık kaldık, ancak “itdiği-ettiği”, “var midir-var mıdır”, “dimek-demek”, “olacak-olunca” şeklinde okuma kolaylığı sağlaması ve kolay anlaşılması için bazı küçük tasarruflarda bulduk. Bunun dışında 16. yy. metni olması hasebiyle şu an kullanımda olmayan veya öz Türkçe, Arapça ve Farsça ibareleri metin içinde aynen muhafaza edip dipnotlarda açıkladık.

Latinize esnasında sadece Osmanlıca olan fetvaları latinize ettik, Arapça olan nakilleri metnin içerisine dahil etmedik. Fetvaları latinize ederken hiçbir meseleyi ve kitap bölümünü atlamadık, mecmua içerisindeki tüm fetvaları verdik. Hamişlerde bulunan fetvaları ve bazı önemli notları da dipnotlarda veya metin içerisinde verdik ve bu ibarelerin hamişte bulduklarını belirttik.

Mecmuanın karakterini ortaya koymaya çalışırken mümkün olduğunca her özelliğini kategorilere ayırarak başlıklara dahil etmeye gayret ettik. Bu nedenle bazen başlıkların altında birden fazla alt başlık yer aldı ve bazı alt kategorilerde on bir başlık bulunduğu da oldu.

EK 2’de Üskübî’nin nakil yaptığı müellif ve eser isimlerinden oluşan alfabetik bir tablo verdik. EK 3’te Üskübî’nin nakillerin içerisinde atıf yaptığı alim, eser ve müelliflerin isimlerini verdik. Bu kısımda EK 2’de olan bazı isimlerin tekrar listeye dahil olması söz

konusu oldu ve toplamda atıf ve alıntı yapılan eser ve müelliflerle ilgili sayı 354'e ulaştı. Bu tablolarda yazan müelliflerin isim, künye, eser adı, ölüm tarihleriyle ilgili bilgileri Ahmet Özel, Murteza Bedir, Recep Cici'nin konuyla alakalı çalışmalarından³¹ ve *DİA* maddelerinden yararlanarak oluşturduk. Eser içerisinde kaynaklar kısa isimleriyle bazen de salt ifade edildiklerinden aynı adı taşıyan bazı eserlerin kime ait olduklarını tespit edemedik, ancak aidiyetlerini tespit edemediğimiz eserlerin adlarını belirttik. Tespit ettiğimiz bazı eserlerinse Üskübî'nin verdiği isimlendirmeden başka, şu anki kaynaklardan tespit edebildiğimiz tam adlarını da dahil ettik.

EK 4'te Üskübî'nin eser içerisinde yaptığı kısaltmaları gösteren bir tablo hazırladık. Eser içerisinde bu rumuzlarla ilgili genelde Üskübî “Şu eser için şu harfi verdim.” şeklinde açıklama yapmaktaydı. Bazen de hamişlerde bu durum belirtilmekteydi. Ancak kısaltma yapılan tüm fetvaları bir araya getirdiğimizde nakillerin *Câmi'ü'l-fusûleyn* ve *Kunyetü'l-fetâvâ*'dan yapıldığını gördük. Biz de *Câmi'ü'l-fusûleyn*'in ve *Kunyetü'l-fetâvâ*'nın giriş kısmında geçen rumuzlarla ilgili kısımlardan yararlandık. Kübra Nugay tezinde Zahîdî'nin eserindeki rumuzları verdiği için *Kunyetü'l-fetâvâ*'nın kısaltmalarını buradan tespit etmeye çalıştık.³² Buna rağmen tespit edemediğimiz üç rumuzun karşılıklarını da boş bıraktık.

EK 5'te *Fetâvâ-yı Üskübî*'de bulunan kitapları ve her bir kitap içerisinde bulunan fetva sayısını gösteren bir tablo oluşturduk. Bu tablo sayesinde kitabın büyük kısmını hangi meselelerin teşkil ettiğini görme imkanı bulacağımızı düşündük.

EK 6'da *Fetâvâ-yı Üskübî*'yi latinize ederken esas aldığımız nüshanın ilk varağını örnek olması açısından vermenin uygun olacağını düşündük.

Araştırmamız eser merkezli olduğu için genellikle betimleme (deskriptif) yöntemini kullandık. Çalışmamızda elimizden geldiğince mecmuanın her yönünü ve özelliğini tahlil etmeye ve incelemeye çalıştık. Buna rağmen hatalarımız ve eksikliklerimiz muhakkak vardır. Gayret bizden tevfiğ yüce Allah'tandır.

³¹ Murteza Bedir, “Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, İstanbul, 2005, c. III, sy. 5, s. 27-84; Recep Cici, “Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, İstanbul, 2005, c. III, sy. 5, s. 249-378; Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, Ankara: TDV, 2013.

³² Kübra Nugay, *Şeyhülislam Mehmed Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Metodu (Aile Hukuku örneğinde)*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 2012, s. 72-83.

BİRİNCİ BÖLÜM: *FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ*'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Soru ve Cevapların Muhteva Yönünden Özellikleri

Üskübî eserinde klasik fıkıh kitaplarının usulünü gözetmiş ve bu eserlerde kullanılan kitap başlıklarını kullanmıştır. Mecmua fetva yoğunlukları farklı olmakla birlikte toplam 56 kitaptan oluşmaktadır. *Fetâvâ-yı Üskübî*'de ilmi meselelerden güncel hayatın her alanına yansıyan meselelere kadar çok çeşitli bir soru yelpazesine rastlanmaktadır. Soru profili incelendiğinde fetva mecmualarının salt hukuk metni olmak yerine hayatın hemen her alanını kuşatan, insanların hayata dair her türlü soru ve sorunlarına cevap ve çözüm üreten ve yaşadıkları dönemin ilmî, kültürel, siyasal ve beşerî ilişkilerine ışık tutan eserler olduğu görülmektedir.

1.1.1. Soruların Muhteva Yönünden Özellikleri

Fetva mecmuaları ait olduğu dönemin sosyal, siyasal, dinî yaşantısını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Bu eserlerle ilgili çalışmaların artmasıyla dönemler boyunca soruların nasıl çeşitlilik arz ettiğini, hani konuların gündemdeki yerini koruyup hangilerinin gündemden düştüğünü tespit edebilir, kısacası toplumların hafızasını rahatlıkla okuyabiliriz.

Fetâvâ-yı Üskübî incelendiğinde soru yelpazesinin son derece geniş olduğu görülecektir. Sadece fikhî değil itikadî, tasavvufî konulara, halk arasındaki inanışlara dair sorular bulunmaktadır. Soruların muhtevası geniş olduğu gibi, mecmua içerisindeki soru profili de çeşitlilik arz etmektedir. Soruların geneli hüküm öğrenmeye yönelik olmakla birlikte; *Fetâvâ-yı Üskübî*, bilgi edinmek, çetrefilli bir meselenin hile-i şer'îyesini öğrenmek, mubah meselelerde efdal olanı öğrenmek için sorulmuş soruları da ihtiva etmektedir.

1.1.1.1. Bir meselenin hükmünü öğrenmeye yönelik sorular

Fetâvâ-yı Üskübî'de bulunan soruların yüzde doksanı diyebileceğimiz kısmı bir meselenin hükmünü öğrenmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.³³ Mecmuanın her

³³ 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 73, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190,

bölümünde bu tarz sorular bulunmaktadır. Örnek olması hasebiyle şu meseleleri burada zikredebiliriz: “Abdesti olan kimse hades vaki oldu mu diye şüphe ederse tekrar abdest alması gerekir mi?” (1. fetva), “Ramazan gecesi terâvih terk olundukta vitri imama uymak caiz olur mu?” (45. fetva), “Suda boğulan kimseyi yıkamak gerekir mi?” (63. fetva), “Kocası olmayan kadının, eşleriyle giden kadınlarla birlikte hacca gitmesi caiz olur mu?” (102. fetva), “Zina sebebiyle hamile olan kadınla evlenmek ve cima etmek caiz midir?” (138. fetva), “Bir kimse bir hususa ‘yemin ederim’ demekle yemin etmiş olur mu?” (281. fetva).

1.1.1.2. Bir müeyyideden kurtulmak için “Halas olmaya çare nedir?” şeklindeki sorular

Bazı fetvalarda çetrefilli durumlardan kurtulmak için “Çare var mıdır, çare nedir, hile-i şer‘iyye nedir, halas olmaya çare nedir?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. *Fetâvâ-yı*

191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 276, 279, 281, 283, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 387, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 556, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 649, 650, 615, 652, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 698, 699, 700, 701, 703, 704, 705, 706, 707, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 761, 763, 764, 765, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 776, 777, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 815, 816, 817, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 829, 830, 831, 833, 836, 838, 839, 840, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 864, 865, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 874, 875, 876, 879, 880, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 899, 901, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 957, 958, 959, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 970, 971, 972, 975, 978, 984, 986, 987, 989, 992, 998, 999, 1000, 1001, 1007, 1008, 1009, 1011, 1012, 1013, 1015, 1017, 1018, 1019, 1020. fetvalar.

Üskübî’de bu tarzda on adet fetvaya rastlanmıştır. Bu fetvaların sırasıyla ilgili oldukları konular şöyledir; necis bir malzemenin tekrar nasıl kullanılacağı (28. fetva), hulle yapılan kişinin kadını boşamamasından korkulması durumunda ne yapılacağı (183. fetva), kocanın 3 talâka şart koşmasından sonra kadının boş olmaması için ne yapılacağı (222. fetva), bir yıllığına kiraya verilen dükkan için sahibinin kiracısını dükkana sokmamak üzere yemin etmesi durumunda yalancı durumuna düşmemek için ne yapacağı (277. fetva), bir kadının eşi ve babasının hanımlarını 3 talâkla boşamaya şart koşmaları durumunda iki kadının da boş olmaması için ne yapılacağı (294. fetva), aldığı cariye kusur çıkıp sahibi dönmeden cariyesi helak olan kişinin semende oluşan eksiklikle değil de semenin tamamıyla rucû etmesi için ne yapılacağı (439. fetva), mudâribin tazmin sorumlusu olmaması için hile-i şer‘iyyenin ne olduğu (708. fetva), iki kişinin bir kişiye verdiği vediânın tamamını bir seferde geri vermeyi şart koşmaları durumunda emanetçinin mal sahiplerinden birine kendi hissesini iade etmesi halinde kalanı için tazmin sorumlusu olmaması için hile-i şer‘iyyenin ne olduğu (726. fetva), bir yere gitmek için davar kiralayan kimsenin yarı yolda herhangi bir aksaklık yüzünden ücretin yarısını vermemesi için ne yapması gerektiği (760. fetva) ve isyan ve şirk koşan kimsenin ahiretteki azaptan kurtulabilmesi için ne yapması gerektiği (1010. fetva).

Bu tür sorular genellikle bilinen hukuki meseleleri uygulamamak için hile-i şer‘iyye yöntemlerini öğrenmeye yöneliktir. Üskübî sorulan her meseleye bir çözüm önerisi getirmeye çalışmıştır.

1.1.1.3. Bir kitaptan nakli Arapça olarak aynen alıp meselenin aslının sorulduğu sorular

Fetâvâ-yı Üskübî’de dokuz meselede Arapça kaynaklardan ibareler alınıp konuyla alakalı çeşitli sorular sorulmuştur. Bu fetvaların bir kısmında Arapça olan bölüm aynen alınarak ibarenin ne anlama geldiği³⁴, aslının ne olduğu³⁵ veya sahih olup olmadığı sorulmuş³⁶, bir kısmında meselenin içinde Arapça nakli verip açıklama yapmadan konuyla alakalı sorular sorulmuş³⁷, bir kısmındaysa meselenin içinde Arapça ibareden

³⁴ 32, 75, 710, 974. fetvalar.

³⁵ 140. fetva.

³⁶ 149. fetva.

³⁷ 72, 75, 167. fetvalar.

hemen sonra manası verilmiş ve meseleyle alakalı sorular sorulmuştur.³⁸ Sorulan soruların ilgili olduğu alanlar ise; abdest, namaz, cenaze namazı, nikah, hidâne, mudarebe ve sarftır.

Bu tür Arapça ibareler özellikle Osmanlı döneminde çokça itibar gören kaynaklardan alınmıştır. Bazen kaynak ismi verilirken, bazen de müellif ismi verilmiştir. Bu kaynaklar sırasıyla şöyledir; *Bezzâziyye*, *Muzmerât*, *Dürer Gurur*, *Şir'a*, *Kadıhân*, *Zeylai*, *Sadrüşşerîa* ve *Mufassal*.

1.1.1.4. İki veya üç şıktan hangisinin doğru olduğunu öğrenmeye yönelik sorular

Fetâvâ-yı Üskübî'de sorular genellikle tek bir şeyi öğrenmeye yönelik olarak sorulmuştur; ancak 72 fetvada soruların iki veya üç şık arasından tercih yapmaya yönelik olduğu gözlenmiştir.³⁹ Bu soruların 4 tanesi üç seçenek arasından, diğer sorularsa iki seçenek arasından hükmün ne yönde olduğunu öğrenmeye yöneliktir. Çoğunlukla bu kategorideki fetvaların muamelât konularıyla alakalı olduğu saptanmıştır. Meselelerin sırasıyla buldukları bölümler şunlardır: 3 salât, 2 nikah, 4 talâk, 8 i'tâk, 2 eymân, 1 hudûd, 1 serika, 2 cihad, 1 lukata, 1 âbık, 5 buyu', 5 şehâde, 1 vekâlet, 7 dava, 2 ikrar, 3 sulh, 1 hibe, 2 icârât, 1 velâ, 2 şuf'a, 1 udhiye, 2 kerahiyye, 1 sayd, 2 cinayât, 1 diyât, 1 vesâya, 9 mesâil-i şettâ, 1 mesâil-i hîtân.

İkili tercihlerde sorular genellikle "Hür mü olur köle mi?" (254. fetva), "İspat lazım mı mücerred kavil yeterli mi?" (735. fetva), "Diyet mi lazım olur kısas mı?" (909. fetva), "Şeytan cinden midir yoksa melekten mi?" (973. fetva), "Kadınların riâyetleri kocaları canibine midir babaları canibine mi?" (985. fetva), şeklinde bulunmaktadır. Ancak 17 meselede "Kavil hangisinin, beyyine kime düşer?", "Hangisinin beyyinesi evlâdır?", "Hangisine söylerse hânis olur?", "Savab hangisi ise beyan buyrula." şeklinde de sorular bulunmaktadır.

Üçlü tercihlerde dört mesele bulunmaktadır. Bu sorularda; kurbanın farz mı vacip mi sünnet mi olduğu (832. fetva), borcunu ödememekte ısrar eden kişiye hakim emriyle

³⁸ 220. fetva.

³⁹ 72, 74, 77, 138, 153, 191, 195, 231, 243, 253, 254, 255, 259, 264, 269, 270, 272, 284, 287, 308, 331, 346, 349, 385, 388, 453, 460, 466, 490, 492, 549, 552, 557, 559, 569, 596, 612, 623, 624, 625, 640, 648, 664, 678, 689, 697, 696, 702, 735, 762, 766, 775, 814, 818, 832, 837, 863, 882, 898, 909, 911, 931, 956, 960, 973, 982, 985, 988, 995, 1003, 1004, 1016. fetvalar.

giden kişilere karşı kılıç çeken ve kendilerini korumak amacıyla bu kişiyi öldürmeleri durumunda, bu kişinin kanının heder mi olacağı yoksa gidenlere mi ya da vuranlara mı düşeceği (898. fetva), mîrî arazilerde maktûl bulunan kimsenin diyetinin o araziye kullananlara mı avaz işitilir uzaklıktaki köylere mi yoksa beytül-mâle mi düşeceği (911. fetva) ve hac mı sadaka mı yoksa bu parayla köle azad etmenin mi efdal olduğu (995. fetva) sorulmuştur.

1.1.1.5. Bir konuda bilgi edinmek için sorulmuş sorular

Fetâvâ-yı Üskübî'de birçok konuyla ilgili fetva almaya değil de bilgi almaya, konunun aslının olup olmadığına, yapılan nakillerin veya rivayetlerin sahih olup olmadığına dair bilgi edinmeye yönelik sorular mevcuttur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu başlık altında değerlendirilebilecek 66 fetva bulunmaktadır.⁴⁰ Bu meseleler kitabın değişik bölümlerinde dağınık olarak bulunmaktadır. Meselelerin bablara göre dağılımı şu şekildedir: 5 tahârât, 10 salât, 1 savm, 3 nikah, 3 talâk, 1 i'tâk, 2 eymân, 2 hudûd, 1 serika, 1 cihad, 1 elfâzi'l-küfr, 1 âbık, 4 buyu', 1 şehâde, 2 dava, 1 vedîa, 1 ikrâh, 2 müzâraa, 1 udhiye, 4 kerahiyye, 2 ihyâi'l-mevât, 2 eşribe, 15 mesâil-i şettâ.

Bu bölümdeki fetvalar incelendiğinde genel olarak “Özür sahibi kimdir?” (21. fetva), “Cemaatle kılınan namazda imam yanlış yaptığında kadınlar imamı nasıl uyarır?” (44. fetva), “Salavâtın aslı nedir?” (70. fetva), “Sağîre kaç yaşında müştehat olur?” (110. fetva), “Ölüm hastalığında mertebe-i maraz nedir?” (208. fetva), “Ümm-i veledin kan kıymeti ne kadardır?” (265. fetva), “Yemin kefareti nedir?” (278. fetva), “Ta'zir-i şedîdin miktarı nedir?” (308. fetva), “Müzâraanın sıhhat şartları kaçtır ve nedir?” (827. fetva), “Udhiye kime lazımdır?” (832. fetva) şeklinde bilgi öğrenmeye yönelik sorular göze çarpar.

Bu bölümdeki fetvaların bir kısmında Türkçe ve Arapça nakiller ve hadisler rivayet edilerek bu nakillerin sıhhati, genel kaidelerle çelişip çelişmediği ve bazı meselelerin de nedenleri sorulmuştur. Konuya açıklık kazandırmak açısından şu meseleleri örnek olarak zikredebiliriz: “Had lazım değilken ta'zir neden lazım gelir?” (315. fetva), “Yumurta çalma meselesiyle alakalı hadis varken yumurta çalana nisab miktarına

⁴⁰ 6, 21, 29, 30, 37, 43, 44, 51, 53, 55, 68, 70, 72, 75, 76, 97, 110, 154, 161, 208, 244, 247, 265, 278, 280, 308, 315, 326, 348, 362, 389, 456, 473, 481, 483, 572, 636, 653, 718, 778, 827, 828, 832, 834, 835, 841, 866, 873, 877, 878, 881, 967, 968, 969, 976, 979, 981, 983, 990, 993, 994, 996, 1002, 1004, 1006, 1014. fetvalar.

ulaşmadığı gerekçesiyle had uygulanmaması meselesi asla muhalif değil midir, yoksa bu hadis mensuh mudur?” (326. fetva), “Damân neden lazım gelir ve ne miktardır?” (718.fetva), “‘Safer ayında sefere gitmek iyi değildir.’ ve ‘Safer’in çıktığını müjdeleyeni cennetle müjdeleyeyim’ hadisleri sahih midir?” (866. fetva), “Adem (as) ile ilgili ‘Zelle işleyip yeryüzüne indirildiğinde vücudunun tamamı kararmıştı, namaz ve oruçla emr olunup bu ibadetleri yerine getirdikten sonra vücudu tekrar beyazladı.’ rivayeti sahih midir?” (969. fetva), “Rasulullah’ın borcu olanın namazını kıldırmadığı rivayeti sahih midir, aslı var mıdır?” (976. fetva), “İmam Muhammed ve Yusuf arasında husumet olup İmam Muhammed’in Ebû Yusuf’un cenazesine gitmediği rivayeti vaki midir yoksa iftira mıdır, vaki ise sebebi nedir?” (979. fetva), “Önünden yemek sünnetken *Fevâk*’da ‘Başkasının önünden almak caizdir.’ demesi sahih midir?” (993. fetva).

Bazı fetvalarda ise karşılaşılan durumlarla alakalı nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili sorular sorulmuştur. Örneğin: “Başkasına verdiği borçtan kazanç sağlamak isteyen kimse ne yapmalı?” (473. fetva), “Selemde akit nasıl yapılmalı ki akit sahih ve helal olsun?” (481. fetva), “Mahbûsun iflasına şehâdet edenler nasıl etmeli ve alacaklı mal iddia edince hakim ne yapar?” (572. fetva), “Müslüman ne yapmalı ki cehenneme gitmesin?” (834. fetva).

1.1.1.6. Mübah olan meselelerde hangisinin daha faziletli olduğuna dair sorular

Fetâvâ-yı Üskübî’de genel olarak hüküm öğrenmeye yönelik meselelerin çoğunluğu teşkil etmesiyle birlikte az da olsa mübah olan meselelerden hangisinin efdal olduğunu öğrenmeye yönelik bazı sorular da bulunmaktadır. Eserde bu tarzda on bir meseleye rastlanmıştır. Bu meselelerin çoğu iki durumdan hangisinin daha faziletli olduğunu öğrenmeye yöneliktir;⁴¹ ancak genel olarak daha faziletli olanın sorulduğu meseleler de vardır.⁴²

İki durumun karşılaştırmasının yapıldığı soruların içerikleri sırasıyla; abdestte kullanılacak ibriğin topraktan olmasının mı demirden olmasının mı (39. fetva), cenaze geçerken kalkmanın mı kalkmamanın mı (61. fetva), adaletli davranmaya kararlı olan kişinin ikinci defa evlenmesinin mi yoksa bunu terk etmesinin mi (153. fetva), birinde

⁴¹ 39,61, 153, 837, 956, 960, 990, 991, 995. fetvalar.

⁴² 977, 980, 990. fetvalar.

olan hakkını helal etmenin mi etmemenin mi (837. fetva), zengin olmanın mı fakir olmanın mı (956. fetva), fakirin malını kendine harcamasının mı başkasına vermesinin mi (960. fetva), gani-i şâkir mi fakir-i sâbir mi (960. fetva), Mekke-i Mükerrreme mi Medine-i Münevvere mi (990. fetva), karz mı sadaka mı (991. fetva), hac mı sadaka mı yoksa o sadakayla köle azad etmenin (995. fetva) mi daha faziletli olduğu şeklindedir.

Genel olarak hangi durumun daha faziletli olduğunu öğrenmeye yönelik soruların içerikleri ise: “Farzdan sonra efdal olan amel nedir?” (977. fetva), “Sadakayı fakirlerin hangi grubuna vermek efdaldır?” (980. fetva) ve “Yeryüzünün en faziletli yeri neresidir?” (990. fetva) şeklindedir.

1.1.2. Cevapların Muhteva Yönünden Özellikleri

Soruların çeşitliliğine binaen verilen cevaplar da farklılık arz etmektedir, ancak *Fetâvâ-yı Üskübî*’deki cevaplar sorulardan daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Bu cevapları on bir başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

1.1.2.1. “Olur” veya “Olmaz” şeklinde verdiği cevaplar

Behcetü'l-Fetâvâ, *Fetâvâ-yı Feyyziyye* gibi fetva kitapları incelendiğinde verilen cevapların neredeyse tamamının “olur”, “olmaz” şeklinde tek kelimelik cevaplardan oluştuğu görülecektir. Ancak *Fetâvâ-yı Üskübî*’de bu oran beşte bir olarak görünmektedir. Yani Üskübî’nin genel tavrı cevap verdikten sonra bazı açıklamalar yapmak ve konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Bu nedenle 1020 fetvanın bulunduğu mecmuada sadece 214⁴³ meseleye tek kelimelik kısa cevaplar verilmiştir.

Bu başlık altında değerlendirdiğimiz cevapların tamamı “olur”, “olmaz” şeklinde değildir. Bazen sorunun muhtevası gereği verilen cevaplar cümle akışına binaen “gelir, gelmez, çıkar, çıkmaz, kılınır, eder, meşrudur, düşer, vardır, yoktur, değildir”

⁴³ 1, 3, 5, 7, 48, 54, 57, 63, 64, 67, 79, 81, 86, 91, 100, 101, 106, 109, 116, 117, 127, 132, 137, 144, 146, 147, 148, 155, 158, 162, 172, 175, 177, 182, 184, 188, 192, 193, 197, 205, 213, 215, 216, 225, 227, 228, 230, 232, 234, 239, 240, 241, 251, 261, 262, 266, 267, 274, 281, 288, 297, 304, 305, 306, 309, 317, 318, 320, 321, 325, 329, 330, 332, 337, 339, 343, 345, 384, 393, 407, 409, 412, 413, 416, 418, 419, 422, 425, 426, 427, 428, 430, 432, 436, 437, 442, 443, 444, 445, 446, 450, 456, 468, 470, 471, 480, 488, 491, 494, 498, 499, 500, 509, 510, 513, 514, 515, 516, 522, 525, 532, 534, 539, 544, 548, 553, 555, 561, 564, 576, 584, 588, 591, 595, 604, 605, 608, 614, 616, 619, 620, 622, 627, 631, 634, 635, 637, 641, 651, 658, 667, 672, 675, 676, 679, 685, 693, 698, 700, 713, 714, 715, 716, 717, 720, 721, 725, 729, 730, 731, 734, 738, 748, 758, 772, 773, 782, 786, 791, 792, 803, 808, 809, 810, 811, 815, 830, 843, 846, 855, 862, 865, 879, 883, 884, 885, 887, 888, 889, 892, 893, 895, 915, 930, 934, 936, 942, 944, 945, 946, 950, 955, 957, 999, 1020. fetvalar.

şeklindedir. Ancak bu cevapların sayısı 17'dir. Yani 197 cevap “olur”, “olmaz” şeklinde verilmiştir. Bu cevapların bablara dağılımı şu şekildedir: 4 tahârât, 9 salât, 3 savm, 36 nikah, 5 i'tâk, 3 eymân, 8 hudûd, 9 serika, 1 lukata, 1 şerike, 14 vakıf, 16 buyu', 9 kefâle, 7 kadâ, 8 şehâde, 4 vekâle, 14 dava, 5 ikrar, 3 sulh, 1 mudârebe, 7 ved'ia, 3 âriyet, 2 hibe, 3 icârât, 1 mükâtebe, 2 hacr, 7 gasb, 1 şuf'a, 1 müsâkât, 5 kerahiyye, 1 eşribe, 2 sayd, 7 rehin, 1 diyât, 3 vesâya, 6 ferâiz, 2 mesâil-i şettâ, 1 mesâil-i hitân.

1.1.2.2. “Olur” veya “Olmaz” dışındaki cevaplar

Üskübî'nin tüm mecmuada gözlemlenen tarzı sorulara kısa ve öz cevaplar vermek şeklinde olmuştur. Bu cevapların büyük bir kısmı “olur”, “olmaz” şeklinde verdiği cevaplardan oluşurken, bu bölümde değerlendireceğimiz önemli bir kısmı da birkaç kelime veya cümleden oluşan kısa cevaplardan müteşekkildir. Bu bölümde tespit edebildiğimiz 119⁴⁴ meselenin bölümlere dağılımı şu şekildedir: 5 tahârât, 7 salât, 1 zekat, 2 savm, 6 nikah, 11 talâk, 3 i'tâk, 3 eymân, 6 hudûd, 2 serika, 1 âbık, 14 elfâzi'l-küfr, 1 lukata, 1 şerike, 4 vakıf, 4 buyu', 1 kefâle, 1 havale, 3 kadâ, 6 şehâde, 1 vekâle, 4 dava, 3 ikrar, 2 sulh, 1 mudârebe, 1 hibe, 1 gasb, 2 kısme, 4 kerahiyye, 1 rehin, 3 cinâyât, 5 diyât, 1 vesâya, 7 ferâiz, 9 mesâil-i şettâ.

Bu fetvalar incelendiğinde büyük kısmının ortak özelliğini “ne lazım gelir, ne hükm olunur, nedir?” şeklindeki soruların oluşturduğu söylenebilir. Haliyle bu sorulara verilen cevaplar da o meseleyle ilgili hükmün ne olduğunu açıklamaya yönelik cevaplardır. Cevapların büyük kısmı “Ric'î vaki olur”, “Üç hayızdır, hayız görmezse üç aydır.”, “Hakim darb ve habs eder.”, “Ta'zir lazım gelir”, “Diyet lazım gelir.”, “Kadı ediverir.”, “Ta'zir-i şedîd ve habs-i medîd lazım gelir.”, “Kafir olur.”, “Cümlesi elfâzi'l-küfurdendir.”, “Küfür havfi vardır.”, “Sevab hasıl olur.”, “Semen sâkıt olur.”, “İcâreye verilip tamir olunmak gerek.”, “Mekruhdur.”, “Mutlakan batıldır.”, “Nısfın olunur.”, “Üç hükm olunur.”, “İlimdir.” şeklindedir.

Verilen cevapların çok büyük bir bölümü bir satırı geçmemekle birlikte bazı cevaplarda uzun açıklamalara da yer verilmiştir. Örneğin diyetle ilgili bir meselede yara çeşitlerinin

⁴⁴ 16, 24, 30, 34, 44, 68, 80, 93, 97, 110, 125, 138, 154, 156, 161, 163, 166, 186, 187, 214, 218, 223, 236, 244, 247, 249, 253, 271, 272, 277, 280, 282, 298, 299, 301, 302, 311, 312, 328, 335, 355, 357, 358, 359, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 389, 385, 394, 403, 404, 433, 435, 448, 451, 484, 493, 518, 520, 521, 524, 526, 529, 530, 567, 570, 574, 581, 583, 590, 603, 621, 654, 660, 668, 673, 674, 687, 692, 697, 712, 745, 794, 820, 825, 848, 851, 853, 859, 861, 891, 897, 905, 906, 910, 912, 914, 916, 919, 922, 939, 940, 941, 947, 948, 949, 952, 966, 975, 977, 980, 984, 986, 998, 1010, 1011. fetvalar.

tamamı hakkında bilgi verilmiş ve neredeyse yarım sayfalık bir cevap hazırlanmıştır.⁴⁵ Yine ferâiz meselelerinde mal paylaşımıyla ilgili meseleler⁴⁶ diğer cevaplara göre daha uzundur.

1.1.2.3. “Olur” veya “Olmaz” şeklinde cevap verdikten sonra kısaca açıklama yaptığı cevaplar

Üskübî verdiği cevapların büyük kısmında çeşitli açıklama ve değerlendirmelere yer vermiştir. Sadece olur, olmaz şeklinde kısaca verdiği cevaplar daha önce de belirttiğimiz gibi mecmuanın beşte birlik kısmını oluşturmaktadır. Bu bölüm içerisinde değerlendirebileceğimiz 234⁴⁷ fetva bulunmaktadır. Bu fetvaların bab başlıklarına göre dağılımı şu şekildedir: 6 tahârât, 6 salât, 3 savm, 2 hac, 13 nikah, 13 talâk, 4 i'tâk, 5 eymân, 7 hudûd, 2 serika, 4 cihad, 3 elfâzi'l-küfr, 1 lâkît, 1 âbık, 1 mefkûd, 4 şerike, 8 vakıf, 16 buyu', 6 kefâle, 1 havale, 5 kadâ, 14 şehâde, 5 vekâle, 11 dava, 6 ikrar, 4 sulh, 1 mudârebe, 1 vedîa, 2 âriyet, 8 hibe, 6 icârât, 1 velâ, 5 hacr, 2 me'zûn, 7 gasb, 2 şuf'a, 2 kısme, 1 müsâkât, 9 kerahiyye, 1 rehin, 5 cinâyât, 1 diyât, 8 vesâya, 2 ferâiz, 18 mesâil-i şettâ, 2 mesâil-i hîtân.

Cevaplarda geçen açıklamaları incelediğimizde çoğunlukla açıklamaların verilen fetvanın nedeni ile ilgili olduğunu görürüz. Üskübî sadece fetva vermekle yetinmemiş, cevaplarda fetva vermeye götüren illetleri de dile getirmiştir. Şehit kanının bulaştığı elbiseyle kılınacak namazla ilgili şehit kanının şehit hakkında tâhir, diğerleri için necis olduğunu (12. fetva), özür sahibi kimselerin abdesti konusunda vaktin çıkmasının değil girmesinin etkili olduğunu (23. fetva), toprak yemenin orucu bozmasıyla ilgili deva için yendiğinden iftar-ı kâmil olduğunu ve kaza ve kefâret gerektiğini (88. fetva), kişinin

⁴⁵ 916. fetva.

⁴⁶ 940, 947, 948, 952. fetvalar.

⁴⁷ 11, 12, 15, 17, 19, 23, 47, 49, 50, 58, 59, 65, 88, 92, 94, 102, 104, 105, 114, 120, 122, 129, 130, 131, 133, 135, 136, 142, 151, 152, 157, 178, 180, 190, 200, 202, 203, 204, 207, 211, 237, 238, 245, 246, 257, 258, 263, 268, 279, 285, 286, 289, 295, 300, 307, 310, 313, 314, 316, 322, 334, 336, 342, 344, 352, 353, 364, 367, 368, 380, 387, 390, 392, 396, 397, 402, 405, 406, 410, 415, 417, 423, 429, 434, 438, 440, 441, 447, 454, 459, 464, 472, 474, 477, 478, 482, 485, 486, 487, 489, 503, 504, 505, 508, 512, 517, 519, 523, 527, 535, 538, 542, 545, 554, 556, 558, 560, 562, 563, 566, 568, 573, 578, 585, 589, 592, 594, 599, 600, 602, 606, 607, 618, 633, 642, 645, 647, 655, 657, 662, 663, 666, 669, 671, 677, 680, 682, 686, 688, 691, 699, 701, 706, 711, 723, 727, 732, 736, 739, 740, 741, 742, 743, 746, 747, 752, 755, 756, 761, 765, 768, 771, 774, 780, 781, 783, 784, 785, 787, 790, 795, 796, 800, 801, 805, 806, 807, 816, 819, 821, 822, 829, 836, 839, 840, 844, 849, 860, 867, 871, 872, 890, 896, 901, 903, 904, 907, 913, 920, 923, 927, 928, 929, 932, 935, 938, 953, 954, 958, 959, 961, 962, 963, 965, 978, 981, 989, 992, 996, 1000, 1001, 1007, 1008, 1009, 1012, 1015, 1017, 1019. fetvalar.

livâta ettiği erkeğin annesiyle evlenmesi konusunda olur dedikten sonra livâta ile hürmet-i musâherenin gerçekleşmediğini (120. fetva), cariyesiyle aynı evde oturmak istemeyen hanımın başka eve çıkmasıyla ilgili olmaz dedikten sonra cariyenin hizmetine ihtiyaç duyulduğu ve onun evin bir malı gibi olduğunu (142. fetva), İslam'a yeni giren bir harbînin zina etmesi durumunda günah olduğunu bilmediğini söylese de zina bütün dinlerde haram olduğu için hadden kurtulamayacağını (307. fetva) ifade etmesi burada zikredebileceğimiz örneklerden birkaçıdır.

Üskübî bazı açıklamalarda benzer meselelere kıyas yaparak verdiği cevabı destekleme yoluna da gitmiştir. Murdar olup olmadığını sormadan bir suyla abdest almakla ilgili sorulan soruya, önüne yemek gelen misafirin nereden geldiğini sormadan yemesinin caiz olmasını örnek vererek caiz olduğunu söylemiştir. Yine Ramazanda seferden dönen ve yemek yemiş olan kimsenin iftara kadar yemek yememesini ifâkat bulan mecnuna, tâhir olan hâize, müslüman olan kafire kıyasla söylemesi de bu şekilde değerlendirilebilecek bir başka cevaptır.

Üskübî bazen de soruda bahsedilen olayla ilgili değerlendirme ve açıklamalar yapmıştır. Örneğin yemin bahsinde geçen 289. fetvada bir erkeğin hanımına “Sen benimle konuşmadan, ben seninle konuşursam benden üç talâk boş ol.” dese buna karşılık eşi de “Sen benimle konuşmadan eğer ben seninle konuşursam cariyem azad olsun.” dese hanım eşiyle konuşmadan erkek hanımıyla konuşursa kadının üç talâkla boş olup olmayacağı sorulmuştur. Üskübî kadının boş olmayacağını söyledikten sonra bu durumda kadının kocasıyla konuşmuş sayılacağını bu yüzden erkeğin konuşmasının bir mahzuru olmayacağını belirtmiştir.⁴⁸

Üskübî bazen sadece soruya cevap vermemiş aynı zamanda sorunun içindeki cevabı ve onun dahil olduğu kategorileri de kapsayan farklı açıklamalara da gitmiştir. Örneğin ebe olan kadının namazı tehir etmesiyle ilgili meselede tahfifât-ı şer‘in yedi nevinin olduğunu ve bu durumun beşinci neviden olduğunu açıklamıştır (50. fetva). Yine mecnunun talâkının geçerli olduğu birkaç meseleden birinin sorulan soru olduğunu belirtmiş kalan durumları nakilde aktarmıştır (207. fetva). Verdiği başka bir cevapta

⁴⁸ Benzer bazı örnekler: “Olur, bu kısmet olmaz, muhâyee olur.” (423. fetva), “İtk nâfiz olur, müşteriye şey yok.” (472. fetva), “Olmaz, akd-i sâni bâkidir, bini verir.” (474. fetva), “Olmaz, nısfın kâdir olur.” (503. fetva), “Olmaz, Bekir kefâletden berî olmuş, deyn reddi ile Amr’a avdet eder, Bekir’e cylemez.” (517. fetva), “Olmaz, lazım olan cer-i misildir, beş yüz değildir.” (607. fetva).

mala olan kefâletin iki kısım olduğunu belirterek bunları açıklamış (512. fetva), diğer bir cevaptaysa davalının kadıya çıkmayı kabul etmemesi durumunda üç durumun mevzu bahis olduğunu belirterek bunlardan her birini açıklamıştır (535. fetva).

Üskübî bazı sorulara olur veya olmaz şeklinde cevap verdikten sonra konuyla ilgili istisnalara ve farklı görüşlere de açıklamalarında yer vermiştir. Örneğin elbiseye bulaşan meniye ovmakla temiz olmasıyla ilgili *İbn Nüceym*'in *Kenz* şerhinde yaptığı istisnayı burada zikretmiştir. Yine dâru'l-harbe esir düşmekle bâin talâk boş olduğunu söyleyen kadının boş olmadığını belirttikten sonra *Kâriu'l-hidâye*'nin fetvasının sâir fetva kitaplarına muhalif olduğuna değinmiştir. Başka bir meselede damân şartıyla verilen âriyetin teaddisiz helak olması durumunda meşâyihin bir kısmının damâna hükmettiği, ama doğru olanın *Siraciyye* 'den nakille *Tatarhân* 'da olduğu üzere daman lazım gelmediği şeklinde olduğunu açıklamalarında belirtmiştir.

Üskübî'nin verdiği cevaplarda bazen sorulan soruya ek hüküm getirdiği cevaplar da olmuştur. Örneğin bir kadına “Ya zaniye!” diye kazf eden kişiye kadının “Seninle ettim.” demesi durumunda erkeğin halâs olup olamayacağı sorusunda Üskübî erkeğin halâs olacağı; ancak kadına had gerekeceğini söylemiştir (322. fetva). Yine icâreyle tutulan ırgatları dövmenin caiz olup olmayacağı sorusuna Üskübî “Olmaz, dabbeyi olur.” şeklinde ilavede bulunmuştur (761. fetva). Başka bir soruda varislerin kısasen astırmaya haklarının olup olmadığı sorulmuş, Üskübî asmanın şer'î olmadığını söyledikten sonra kılıçla katledileceklerini eklemiştir (907. fetva).

Üskübî bazı meselelerde fetvayla ilgili kanaatlerini serdettiği açıklamalarda da bulunmuştur. Bu bağlamda en çok kullandığı ifadeler şöyle sıralanabilir: “Mesele ihtilafıdır.”, “Olmamak ercah görünür.”, “Meşâyihimizin ekseri katında var.”, “Kavl-i muhtar helal olmamaktır.”, “Olur bi'l-ittifak.”, “O zamanda öyle olunca bizim zamanımızda evlâ bi't-tarîk.”, “Kavl-i sahih olmamaktır.” Ancak bu bölümde en çok dikkat çeken açıklaması eşinden üç talâkla boşanan kadının başkasıyla evlenip evlilik hayatı yaşamadan boşanıp Said b. Müseyyeb kavli üzere eski eşine nikahlanıp nikahlanamayacağıyla ilgili soruya verdiği cevaptadır. Üskübî cevapta nikahın caiz olmadığını söyledikten sonra icmaya aykırı kaville fetva verilemeyeceğini, kadı böyle bir hüküm verse bile nafiz olmayacağını ve bu kaville fetva veren kişinin Allah ve meleklerinin lanetine uğrayacağını belirtmiştir (180. fetva).

Bu açıklamaların tamamını değerlendirdiğimizde Üskübî'nin verdiği fetvaların tam

olarak anlaşılabilmesi için özellikle karmaşık meselelerde cevabı verdikten sonra fazladan açıklamalarda bulunduğu sonucuna varabiliriz. Bu durum onun sadece bir müftü değil aynı zamanda bir muallim edasıyla genelde doyurucu açıklamalar yapıp karşı tarafı ikna etmeye çalıştığı ve tek amacının o mesele için çözüm üretmek olmadığı da göstergesidir.

1.1.2.4. Bazı şartlara bağlayarak “Olur” veya “Olmaz” dediği cevaplar

Fetva verirken birçok durum verilen fetva üzerinde etkili olabilir. Fetvayı isteyen kişi ve durumla ilgili şartlar son derece önemlidir. Bu durumu *Fetva-yı Üskübî*’de de görmek mümkündür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Üskübî 192⁴⁹ meselede bazı şartlara bağlı olarak olur veya olmaz şeklinde fetvalar vermiştir. Bu fetvaların 14’ü tahârât, 3’ü salât, 4’ü zekat, 5’i savm, 1’i hac, 9’u nikah, 23’ü talâk, 3’ü i’tâk, 4’ü eymân, 3’ü serika, 3’ü cihad, 3’ü elfâzi’l-küfr, 3’ü lâkît, 1’i lûkâta, 1’i mefkûd, 5’i şerike, 5’i vakıf, 12’si buyu‘, 4’ü kefâle, 8’i kadâ, 8’i şehâde, 1’i vekâle, 14’ü dava, 2’si ikrar, 5’i sulh, 2’si vedîa, 2’si âriyet, 2’si hibe, 7’si icârât, 1’i ikrah, 2’si me’zûn, 4’ü gasb, 2’si şuf’a, 1’i kısme, 1’i müzâraa, 1’i udhiye, 8’i kerahiyye, 3’ü ihyâi’l-mevât, 2’si cinâyât, 2’si diyât, 5’i vesâya, 2’si mesâil-i şettâ ve 1’i mesâil-i hîtân bölümlerinde bulunmaktadır.

Bu bölümle alakalı şu fetvaları örnek olarak zikredebiliriz: 87. fetvada Ramazan ayında birbirlerinin tükürüğünü yutan kimselere kaza veya kefâret gerekip gerekmeyeceği sorulmuştur. Üskübî eğer arkadaşlarsa kefâret, değilse kaza gerekeceği şeklinde cevap vermiştir. 174. fetvada boşanmış olan bir kadının başka bir erkekle evlendikten sonra iddetinin bitmediğini söylemesi halinde tasdik edilip edilmeyeceği sorulmuş, Üskübî boşamayla ikinci evlilik arasında iki aydan az süre varsa kadının sözünün tasdik edileceği, değilse edilmeyeceği cevabını vermiştir. 283. fetvada şarap içmeyeceğine dair yemin eden kişinin rakı içmekle yemininin bozulup bozulmayacağı sorulmuş, Üskübî bu soruya da örflerinde rakıya şarap deniyorsa yeminin bozulacağını belirterek cevap

⁴⁹ 2, 4, 8, 9, 14, 15, 18, 20, 22, 25, 26, 33, 36, 38, 39, 45, 62, 66, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 95, 96, 103, 108, 111, 113, 119, 121, 123, 128, 139, 159, 160, 164, 165, 169, 174, 189, 191, 194, 198, 199, 201, 209, 210, 217, 219, 221, 224, 226, 229, 233, 235, 242, 248, 250, 252, 260, 273, 283, 292, 293, 296, 327, 333, 338, 341, 347, 354, 356, 360, 378, 381, 382, 383, 386, 391, 395, 398, 399, 400, 401, 408, 411, 420, 421, 431, 449, 457, 458, 460, 461, 462, 467, 469, 475, 476, 479, 495, 496, 501, 507, 511, 528, 529, 531, 533, 536, 537, 540, 543, 547, 550, 551, 575, 577, 579, 580, 586, 587, 598, 610, 611, 613, 615, 617, 626, 628, 629, 638, 644, 649, 652, 659, 665, 681, 684, 694, 702, 704, 705, 707, 719, 722, 724, 728, 733, 737, 744, 749, 750, 753, 757, 759, 769, 770, 777, 779, 788, 789, 793, 798, 799, 804, 813, 817, 823, 826, 833, 838, 842, 850, 852, 854, 858, 864, 868, 874, 875, 876, 900, 902, 917, 918, 921, 925, 926, 933, 937, 964, 970, 1018. fetvalar.

vermiştir.⁵⁰

1.1.2.5. “Olur” veya “Olmaz” şeklindeki cevaplardan sonra olası ihtimallere karşın verdiği cevaplar

Üskübî hazırladığı mecmuada sadece sorulan sorulara cevap vermemiş, aynı zamanda sorunun akla getirebileceği olası ihtimallere ve soruların zımnen barındırdıklarına da cevap vermeye çalışmıştır. Bu minval üzere bakıldığında 37⁵¹ fetvanın bu başlık altında değerlendirilebileceği görülmektedir. Bu fetvaların bölümlere olan dağılımı şu şekildedir: 3 tahârât, 3 salât, 4 nikah, 2 talâk, 3 i’tâk, 2 eymân, 1 cihad, 1 lukata, 1 âbık, 1 vakıf, 3 buyu‘, 1 kadâ, 1 dava, 1 âriyet, 1 icârât, 2 gasb, 1 rehin, 1 cinâyât, 1 vesâya, 1 ferâiz.

Konuyla alakalı şu fetvaları zikredebiliriz: 166. fetvada hanımına kendisiyle bir daha cima ederse üç talâk boş olmasını şart koşan kişinin durumu sorulmuştur. Üskübî bunun îlâ-i müebbed olduğunu cima‘ ederse üç talâk vaki olacağını, etmez de dört ay geçerse bir bâin talâkın gerçekleşeceğini, ayrıca tekrar nikah yapılırsa durumun üçe dek bu şekilde olacağını belirtmiştir. 256. fetvada bir erkeğin bir cariyeye zina ettiği ve bu cariyeden çocuğu olduktan sonra cariyeyi satın alması durumunda cariyenin bu adamın ümm-i veledî olup olmayacağı sorulmuştur. Üskübî istihsanen cariyenin ümm-i veled olmayacağını; ancak çocuğu satın alırsa çocuğun azad olacağını söylemiştir.⁵²

1.1.2.6. İki veya üç şıktan birini tercih ettiği cevaplar

Üskübî’nin verdiği cevapları incelediğimizde sorudaki iki veya üç şıktan birini tercih

⁵⁰ Benzer bazı örnekler: “Eğer buz muttasıl olmayıp sudan munfasıl ise caiz olur.” (4. fetva), “Cahilse olur, fakihse olmaz.” (9. fetva), “Sakırğa büyük olursa bozar.” (38. fetva), “Olur, farzda iktidâ eylediyse.” (45. fetva), “Meşcere ittihaz olunanda olur.” (82. fetva), “Mal Amr’ın yedinde kâim iken ise olur.” (85. fetva), “Zeyd dâhil oldu ise olur ve illâ felâ.” (108. fetva), “Kâim ise istirdâd olunur, hâlik ve müstehlik ise damân lazım olmaz.” (333. fetva), “Mufâvadada olur.” (401. fetva), “Halkından bir şey mütebeyyin olmadı ise yokdur.” (858. fetva).

⁵¹ 2, 18, 20, 51, 73, 78, 124, 126, 141, 160, 166, 206, 252, 256, 273, 290, 291, 347, 386, 388, 414, 452, 455, 461, 541, 650, 683, 728, 754, 799, 804, 886, 899, 908, 920, 951. fetvalar.

⁵² Benzer bazı örnekler: “Ama kâimen yahut kâiden ise eğer kable’-n-nevm zekeri münteşir ise gusül lazım olmaz, sakin ise lazım olur.” (2. fetva), “Nitekim gözde remed ve ameş ve garb olsa yaş çıkmagla bozulur, müstemir olsa sahib-i özl olur.” (20. fetva), “Eğer Amr bir avreti ihdâr edip “Kızım budur Zeyd bundandır.” dese Hind tasdik eylemez ise dahi kavî onların olup Zeyd’e, Hind’den onlar evladır.” (126. fetva), “Ama veledî iştirâ eylese azad olur.” (256. fetva), “Girmese de boş olur.” (291. fetva), “Olmaz, hall olsa da âkideyn kâfirân olsalar da mesele yine böyledir.” (452. fetva), “Bu takdirec eylemese de yine âsim olmaz.” (728. fetva), “Eğer mağsûb idiğin bilip aldı ise veledî hür bi’l-kayme dahi olmayıp rik olur.” (799. fetva), “Olur, imtina ederse cebr dahi olunur.” (886. fetva).

ederek verdiği yanıtlara rastlarız. Mecmuada 85 fetvanın cevabı bu tarzda verilmiştir.⁵³ Bu fetvaların bablara dağılımı şu şekildedir: 3 tahârât, 4 salât, 3 nikah, 2 talâk, 6 i'tâk, 2 eymân, 1 hudûd, 3 cihad, 1 elfâzi'l-küfr, 6 buyu', 1 kefâle, 7 şehâde, 3 vekâle, 12 dava, 2 ikrar, 2 sulh, 1 mudârebe, 1 hibe, 3 icârât, 1 velâ, 1 gasb, 1 şuf'a, 2 kerahiyye, 1 rehin, 2 cinâyât, 1 diyât, 1 vesâya, 1 ferâiz, 10 mesâil-i şettâ, 1 mesâil-i hîtân.

Üskübî'nin tercih yaparak verdiği cevaplar da kendi içinde çeşitlilik arz etmektedir. Fetvaların büyük kısmı “Kavl hangisinin, beyyine kime düşer?” sorusuna yönelik olarak verilmiş “Zevcindir.” (287. fetva), “Kavl bey'-i bât iddia edenindir, beyyine bey'-i vefâ müddeâsına düşer.” (466. fetva), “Kavl Amr'ındır, beyyine Bekir'e düşer.” (490. fetva), “Kavl Hind'indir, beyyine Zeyd'e düşer.” (492. fetva), “Vereseye düşer, kavl müşterinindir.” (623. fetva), “Zeyd'in kavliyle amel olunur.” (656. fetva) cevaplar şeklindedir.

Bazı sorular da “Hangisinin kavli evladır?” şeklinde gelmiş ve Üskübî “Zeyd'in evla.” (453. fetva), “Hind'in evladır.” (569. fetva), “Gabn-i fâhiş beyyinesi evladır.” (624. fetva), “Rabb-i deynin evladır.” (640. fetva) şeklinde yanıtlamıştır. Bu şekilde bir veya iki kelime şeklinde verdiği cevaplar açıklamalı olarak verdiklerine nazaran azınlıktadır.

Üskübî verdiği diğer cevaplardaki yöntemini bu tercihlerde de göstermiş ve birçok tercihin nedenini açıklamış veya bazı şartlara bağlayarak cevaplar vermiştir. Açıklama yaparak tercihlerini belirttiği cevaplara güzel bir örnek vekâlet bahsinde geçmektedir. Zeyd'in Amr'ı kendisine bir köle almak için vekil kılmasından sonra ikisinin de aynı köleyi efendisinden satın alması durumunda mevlanın alacağı semenin hangisinden sadır olan akde izafe edileceği konusundaki soruya “Zeyd'in ettiği olur.” şeklinde cevap verdikten sonra Zeyd'in bizzat akdi gerçekleştirmesiyle vekâletin batıl olduğunu ifade etmiştir (597. fetva). Yine mal paylaşımıyla ilgili bir kişinin davasının dinlenip dinlenmeyeceği konusunda davasının dinleneceğini, çünkü yaptığı iki beyanın cem' edilmesinin mümkün olduğunu açıklamıştır (648. fetva). Ferâiz bahsinde borç iddia edenlerden hangisinin mukaddem olduğu sorulduğunda “Bişr'in hakkı mukaddemdir.” dedikten sonra bu hakkın kölenin zimmetinde sabit olup daha kuvvetli bir hak olduğunu

⁵³ 31, 37, 41, 43, 72, 74, 77, 115, 134, 153, 168, 195, 254, 255, 259, 264, 269, 270, 284, 287, 331, 346, 349, 351, 365, 453, 463, 465, 466, 490, 492, 497, 549, 552, 557, 559, 565, 569, 582, 597, 601, 609, 612, 623, 624, 630, 632, 639, 640, 643, 648, 656, 661, 664, 678, 689, 696, 702, 709, 735, 751, 762, 766, 775, 797, 818, 837, 863, 882, 894, 898, 909, 911, 931, 943, 956, 960, 971, 972, 973, 982, 985, 988, 991, 995, 1016. fetvalar.

neden olarak zikretmiştir (943. fetva).

Üskübî'nin genel olarak verdiği cevaplar şarta bağlı olarak tercih yaptığı meselelerdir. Örnek olması açısından 960. fetvayı burada zikredebiliriz. Fetvada fakir bir kişinin malını başkalarına mı kendine mi harcaması efdaldır diye sorulmuş, Üskübî eğer infak etmesi durumunda kendisi şiddete maruz kalmazsa başkalarına, durum bunun tersiyse kendisine harcamasının daha iyi olacağını belirtmiştir.⁵⁴

Üskübî bazı cevaplarda ise nedensiz ve açıklamasız olarak şıklardan birini salt zikretmiştir. Örneğin gasb bölümünde 797. fetvada birinin tohumunu çalıp başka birinin tarlasına ekmesi durumunda mahsulün tohum sahibine mi, arazi sahibine mi yoksa gasb eden kişiye mi ait olacağı sorulmuştur. Üskübî cevap olarak "Gâsıbındır." demekle iktifa etmiştir.⁵⁵

Üskübî bazı fetvalarda tercih yaptıktan sonra ek açıklamalarda da bulunmuştur. Dava bahsinde erkeğin hanımının arsasına bina yapması durumunda binanın kime ait olduğu sorulmuştur. Üskübî binanın hanıma ait olacağını belirttiikten sonra kadının eşinin yaptığı masrafı ona karşı borçlanacağını ilave ederek cevabı bitirmiştir.⁵⁶

Üskübî bazen de farklı alim ve kaynaklara atıflarda bulunarak tercihlerini desteklemiş veya tercih yapmadan görüşleri zikretmiştir. Örneğin evden bir eşya alıp kendisinin olduğunu iddia eden kişi hakkında Ebû Yusuf'un zahir-i hâl ile İmâm-ı A'zâm'ın ise ev sahibinin kavliyle amel ettiğini belirtmiş tercihte bulunmamıştır (661. fetva).⁵⁷

⁵⁴ Benzer bazı örnekler: "Semenin nakit eylediyse Amr'dır, eylemediyse Zeyd'dir." (643. fetva), "Kavl mevlâsındır yemini ile." (269. fetva) "Değirmenin suyu câri ise Zeyd'in, munkatî ise Amr'mdır." (751. fetva).

⁵⁵ Benzer bazı örnekler: "Eder." (565. fetva), "Zeyd'indir." (632. fetva), "Cümlesi ondan hükm olunur." "Helal eylemek efdaldır." (837. fetva), "Heder olur." (898. fetva), "Beyyine ile olunur." (931. fetva), "Kalîl olmak yeğdir." (956. fetva) "Ezvâcî ile olur." (985. fetva), "Hac efdaldır." (995. fetva), "Sabiye lazım olur." (1016. fetva).

⁵⁶ İ'tâk bölümünde "İtk feshi kabul eylemez." dedikten sonra "Ama Amr rucûa kâdir olur." (255. fetva) şeklinde, rehin bahsindeyse "Amr'm olur; ama helal ve tayyib olmaz, tasaddukla emr olunur." (894. fetva) diyerek ilavelerde bulunmuştur.

⁵⁷ Vekâlet bahsinde "Hind'e hükm olunur, bazıları Zeyd'e dahi kâil olmuşlar." (612. fetva) derken sulh bahsinde "Kavl Zeyd'in, beyyine Amr'a düşer Ebû Yusuf kavli üzere." şeklinde belirtmiştir (696. fetva). Şehâdet bahsinde cevap verdikten sonra birçok kimsenin *Dürer Gurer* nakli ile amel ettiklerini; ancak bu naklin eksik olup *Muhîr-i Burhânî*'nin naklinin gayet benzersiz ve tafsilatlı olduğunu beyan etmiştir (559. fetva). Şu'f'a bahsinde verdiği cevabın kütüb-i fetâvânın çoğunda geçmediğini, ancak sahib-i *Kunye* ve *Fetâvâ-yı Zahirîyye* ve *İsbicâbi*'de bu görüşün beyan edildiğini belirtmiştir (818. fetva). Dava bölümünde geçen bir meseleye *Dürer Gurer* ve *Zeylai*'de yemin-i betâte verileceği; ancak *Bedâi*'de bunun hilafına kavli olduğu belirtilerek cevap verilmiştir. Üskübî ilk görüş meylettiğini verdiği cevapta ifadeleriyle hissettirmektedir (664. fetva).

1.1.2.7. Cevab-ı âhar denilerek birden fazla verdiği cevaplar

Üskübî verdiği fetvalarda dört soru dışında tek cevap vermiştir; ancak biri talâk, biri ikrar, biri ferâiz ve biri eşribe olmak üzere dört meselede cevap-ı âhar diyerek iki veya üç cevap vermiştir.⁵⁸

Talâk bahsinde geçen meselede hulle yapılan kişinin boşamamasından korkulması durumunda yapılacak hile-i şer‘iyye sorulmuş, Üskübî verdiği iki cevapta da aslında aynı şeyi farklı cümlelerle ifade ederek kadının istediği zaman talâk vermeyi şart koşarak evlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

İkrar bahsinde vefat eden birinin terekesi pay edilmeden borç ikrarı yapılması ve vereseden tek bir kişinin bunu kabul edip diğerlerinin inkar etmesi durumunda borcun nasıl tahsil edileceği sorulmuş, Üskübî bu soruya üç farklı yanıt vermiştir. İlk cevapta tüm borcun yeterli gelmesi durumunda mukırın hissesinden tahsil edileceğini, ikinci cevapta kadının hükmetmesi durumunda tamamının yine bu kişiden alınacağını, son cevapta da tercih edilen görüşün tamamının mukırdan alınması olduğu; ancak borcun ispat edilip tüm vereseden alınmasının daha adaletli ve uygun bir tavır olacağını belirtmiştir.

Ferâiz babında geçen meselede vefat edip ardında eşi, anne bir kız kardeşleri ve annesini bırakan bir hanımın evinin ne şekilde paylaşılacağı sorulmuştur. Üskübî bu soruya iki cevap vermiştir. Her iki cevapta da aynı sonuca ulaşılmış; ancak iki cevapta da farklı bir yöntemle kısmet işlemi gerçekleştirilmiştir.

Eşribe bölümündeysen şırası şaraba dönen bir müslümanın ne yapması gerektiği sorulmuştur. İlk cevapta en kolay yolun şarabı sıcak suya dökerek üst kısmının sirkeye çevirmek olduğu ifade edilmiş, ikinci cevaptaysa yine aynı manaya gelen “Sirke yapmak gerekir.” şeklinde cevap verilmiş ama bunun yönteminden bahsedilmemiştir.

Bu cevaplara baktığımızda Üskübî’nin adaleti tam manasıyla sağlayacak hükümleri ortaya koymaya çalıştığını, salt bir hukuk adamı olarak fetva vermediğini ve ferâiz ilmüne olan vukûfiyetinin ne derece kuvvetli olduğunu söylememiz mümkündür.

1.1.2.8. Tamamen Arapça nakil alınarak verdiği cevaplar

Üskübî’nin tüm eser boyunca takip ettiği metot cevapları Türkçe olarak verip alıntılarını

⁵⁸ 183, 689, 820, 878. fetvalar.

Arapça olarak nakil kısımlarında aktarmak şeklindedir. Ancak iki⁵⁹ meselede cevapların içerisine tamamen Arapça nakiller alarak yanıt verme yoluna gitmiştir. Bu cevapların ilki tahâret bahsinde ikincisiyse talâk bahsinde geçmektedir.

32. meselede *Bezzâziyye*'den Arapça bir nakil verilerek ne anlama geldiği sorulmuş, cevap da tamamen Arapça olarak verilmiştir. Soruda Mutezile'nin parçalanamayan cüzler meselesine binaen söylediklerine rağmen *Bezzâziyye*'nin havuzdan abdest almanın akan sudan abdest almadan daha faziletli olduğunu söylemesinin aslı sorgulanmıştır. Üskübî verdiği cevapta ehl-i sünnet katında necasetin görünen kısmı havuzun kalan kısmına bulaşmadığı için suyu temiz saydıklarını, Mutezile'nin ve filozoflarınsa necasetin ma'dûm olduğunu ve tüm havuzun onlar katında necis hükmünde olduğunu söylemiştir.

220. meseledeyse *Dürer Gurer*'den Arapça nakil yapıldıktan sonra aynen Türkçe manası verilmiş ve herhangi bir soru yöneltilmemiştir. Ancak Üskübî verdiği cevapta metinde geçen ve karışıklığa neden olan "meccânen" kelimesinin "bilâ ecrin" manasında kullanıldığını belirtmiş ve hidâne hakkının annede kalacağını vurgulamıştır.

Bu cevaplar Üskübî'nin meselelere sıradan cevaplar vermekle kalmayıp, olayların arka planını ve delillerini de çok iyi anlayan ve ayıklayabilen bir fakih olduğunu ve aynı zamanda sıradan bir müftü olmadığını ortaya koymaktadır.

1.1.2.9. Bir kaynağa veya alime atıf yapılarak verdiği cevaplar

Üskübî verdiği cevapların onda birlik diyebileceğimiz kısmında Hanefî kaynakların en muteber sayılanlarına ve özellikle mezhep imamlarına çokça atıflarda bulunmuştur. Toplamda 115⁶⁰ fetva bu kaynak ve alimlere atıf yapılarak verilmiştir. Bu fetvaların bölüm başlıklarına göre dağılımı şu şekildedir: 9 tahârât, 7 salât, 1 savm, 7 nikah, 13 talâk, 2 i'tâk, 2 eyman, 4 hudûd, 2 serika, 3 cihad, 4 elfâzi'l-küfr, 1 lâkât, 1 vakıf, 5 buyu', 2 kefâle, 2 havale, 1 kadâ, 6 şehâde, 9 dava, 1 ikrar, 2 sulh, 2 vedîa, 1 âriyet, 2

⁵⁹ 32, 220. fetvalar.

⁶⁰ 13, 19, 28, 29, 30, 31, 37, 38, 40, 42, 56, 60, 61, 73, 74, 78, 98, 107, 112, 114, 118, 145, 149, 150, 167, 170, 171, 173, 176, 179, 185, 196, 208, 212, 220, 243, 249, 268, 276, 277, 294, 303, 308, 315, 319, 324, 326, 340, 346, 350, 352, 362, 365, 378, 379, 383, 424, 454, 455, 474, 481, 495, 502, 506, 519, 521, 545, 557, 559, 568, 571, 583, 593, 611, 625, 633, 646, 655, 661, 664, 665, 670, 674, 695, 696, 722, 723, 732, 735, 746, 757, 776, 778, 784, 787, 802, 805, 812, 818, 824, 831, 833, 840, 845, 867, 877, 880, 897, 907, 924, 925, 972, 973, 976, 979, 987, 990, 1001. fetvalar.

hibe, 1 icârât, 1 velâ, 1 ikrah, 1 hacr, 1 me‘zûn, 2 gasb, 2 şuf‘a, 1 kısme, 1 zebâih, 1 udhiye, 3 kerahiye, 1 ihyâ‘l-mevât, 1 eşribe, 2 cinâyât, 2 vesâya, 7 mesâil-i şettâ.

Üskübî’nin en çok atıfta bulunduğu alimleri İmâm-ı A‘zâm ve talebeleri Ebû Yusuf ve İmam Muhammed oluşturmaktadır. Bunun dışında İbn Nüceym, İbn Hümam, Sadrüşşehid, Sadrülislam, Fahrülislam, Sadruşşerîa, Tâcü‘ş-şerîa, Şeyhülislam Haherzâde, İbn Habib, Serahsi, Kadîhân, Kerhî, Zeyla‘i, Bezzâzî, İbn Münzir, İbn Habib, Ebussuûd, Çivizâde-i Sâni, Muhammed b. Mukatil, Ebû Nasr Muhammed b. Selam, Ebû Bekir Said el-Belhî, Ebû Cafer el-Hinduvâni, Şeyhülislam Ebû Bekir Muhammed b. el-Fazl, Mevlana Hüsrev, Şeyh İsmail ez-Zahid, Şemsüleimme Halvâni, Haddâdî, Hassâf, İbn Şihne, İbn Vehbân, Tahavî, Beyzaî, İmam Şafîi, İmam Malik, Hz. Ömer, Hammad, Atâ gibi alimlere de cevaplarında yer vermiştir. Üskübî “Üstadüna” şeklinde bazen ismi açıkça telafuz etmediği kişinin Şeyhülislam Çivizâde-i Sâni olduğunu 340. fetvada net bir şekilde ifade etmiştir.

Üskübî’nin en çok gönderme yaptığı eserlerse *Dürer Gurer, Eşbâh ve Nezâir, Hulâsa, Bedâii’s-sanâi’, Kenz şerhi, Zâd-ı Fukaha, Fetâvâ-yı Kadîhân, Mebsût, Nihâye, Kunye, Hidâye, İhtiyar, Müntekâ, Bezzâziyye, Muhît, Umdetü’l-müftî, Manzume-i İbn Vehbân, Tetimmetü’l-Fetâvâ, Mültekît, Vâkıâtü’l-Husâmî, Müşkilü’l-Asâr, Tebyîn, Furû fi’l-Gaye, Şerh-i Mesâbih, Kâriu’l-Hidâye, Enfau’l-Vesâil, Fetâvâ-yı Zahirîyye, Câmiu’l-Fusûleyn, İnâye, Tatarhân, Usûl, Müntekâ, Nevâdir, Siraciyye, Kâfiye, el-Câmiu’s-Sağîr, İs‘af, Vikâye, Kitabü’l-Harâc, Cevâhirü’l-Fetâvâ, Mevâkıf, Enâmü’l-Mercan, es-Siyerü’l-Kebîr, el-Câmiu’l-Kebîr* olarak sıralanabilir.

Üskübî genellikle cevapların sonunda verdiği fetvayı desteklemek için “kezâ fi’l-Hidâye ve gayrihi” şeklinde eserlerden destek almıştır. Bazen de “*Hulâsa*’da kavil var, lakin *Bedâi’*de bunun hilafıdır.” şeklinde görüş ayrılıklarını da vermiştir. Alimlere yaptığı atıflarda çoğunlukla “İmâm-ı A‘zâm katında olmamak görünür, İmameyn katında olur.” şeklinde mezhep içindeki farklı görüşleri belirtir. Bazı fetvalarda sadece bir alime atıfta bulunurken bazı fetvalarda iki, üç, dört, hatta dokuz alime birden yer vermiştir. Üskübî geçmiş ulemaya yer vermekle birlikte kendi zamanındaki alimlere ve hocalarına da yeri geldikçe atıflarda bulunmuş, eski ve görevdeki şeyhülislamlara da görüş atfetmiştir.

Üskübî’nin verdiği cevaplar incelendiğinde çok geniş kaynak kullanımına yer verdiğini ve verdiği fetvaları mezhep içi en muteber kabul edilen eser ve alimlerin görüşleriyle temellendirme çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu tutum da onun eserinin

güvenilirliğini artırmış ve belki de bu kadar meşhur olmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Ayrıca bu cevaplar Üskübî'nin fikhî bilgisinin genişliğini ve yetkinliğini de ortaya koymaktadır.

1.1.2.10. Fetvayı verdikten sonra naklî ve aklî delilleri zikrettiği cevaplar

Üskübî verdiği fetvalarda delilleri pek zikretmez; çünkü nakillerde verdiği fetvayı temellendirecek yerlere atıflarda bulunur ve yeterli açıklamaları yapar. *Fetâvâ-yı Üskübî*'de 14⁶¹ fetvada aklî ve naklî delilleri barındıran cevaplara rastlanmıştır. Bu cevaplarını 1'i tahârât, 2'si salât, 2'si nikah, 2'si talâk, 1'i hudûd, 1'i elfâzi'l-küfr, 2'si buyu', 1'i diyât, 2'si de mesâil-i şettâda bulunmaktadır.

Bu cevapların on tanesinde naklî delillere, üç tanesinde aklî delillere dayanılmaktadır. Bir cevaptaysa hem naklî hem aklî delile yer verilmiştir.⁶² Üskübî cuma namazının mı öğle namazının mı önde olduğunun sorulduğu soruya cumanın edasıyla öğlenin yerine gelmiş olması, ama öğlenin kılınmasıyla cumanın yerine gelmiş olmamasını delil getirmiştir (76. fetva). Cariyesiyle aynı evde oturması gerektiğine hükmettiği kadın için istihdama duyulan ihtiyacı ve cariye'nin metâ-ı beyt gibi olmasını zikretmiş (142. fetva), değirmen satın alan kişinin satım akdinde zikredilmese bile taşların dahil olmasını alt kısımdakilerin bina ile mülke bitişik olmasına, üst kısımdakilerinse kıyasen olmasa da istihsanen dahil olacağına dayanarak temellendirmiştir (440. fetva). Ancak en dikkat çekici temellendirme diyet bahsinde geçen 906. fetvadır. Soruda yanlışlıkla bir binek hayvanının gözünün çıkarılması durumunda şer'an ne lazım geleceği sorulmuş, Üskübî hayvanın iki gözüyle beraber binicisinin de iki gözü olduğunu ve böylelikle hayvanın sanki dört gözü varmış gibi kabul edilip kıymetin dörtte birinin gerekeceğini söylemiştir.

Üskübî nakli delillerde daha çok icma deliline başvurmuştur. Cuma namazının farziyetinin kitap, sünnet ve icma-i ümmetle sabit olduğunu (46. fetva), erkeğin hanımının cariyesiyle hanımı izin verse dahi birlikte olamayacağı konusunda ittifak olduğunu, icmaa muhalif kavlin mahcûr olduğunu ve kadı hükm eylese bile geçersiz olduğunu, usule ve sair kütübe muhalif görülen kavillere ihtiyatla yaklaşır muteber

⁶¹ 31, 46, 76, 142, 143, 180, 181, 314, 364, 440, 484, 906, 956, 965. fetvalar.

⁶² 76, 142, 440, 906. fetvalar aklı diğerleri naklî delillere dayanmaktadır. 906. fetvada nakli ve aklı delil birlikte zikredilmiştir.

kitaplarda olan hükümle iftâ olunması gerektiğini söylemiştir (180. fetva). Yine verdiği bir cevapta icma-i müteahhirinin sadr-ı evveldeki ihtilafı ref etmeyeceğini ifade etmiştir (364. fetva). Kafirlerin nikahlarının sahih olup olmadığına sorulduğu soruya Peygamberimizin “Ben sifahtan değil, sahih bir nikahtan doğdum.” hadisini delil getirmiştir (143. fetva). Binek hayvanının diyetiyle ilgili meselede “Delil-i naklimiz kaza-i Rasûl-i Ekrem dir.” şeklinde delillendirme yoluna gitmiştir (906. fetva). Fakirliğin mi zenginliğin mi daha faziletli olduğunun sorulduğu fetvaya Peygamberimizin “İnsanların en faziletlisi zahit ve malı az olanlardır.” hadisiyle destekleyerek cevap vermiştir (956. fetva).

Naklî delillerle ilgili en ilgi çeken mesele zamanın ümerasıyla görüşüp, meclislerine dahil olmanın sakıncası olup olmadığıyla ilgili olan sorudur (965. fetva). Üskübî bu soruya son derece müteşeddid bir şekilde cevap vermiştir. Bu kimselerin bu makamları zorla işgal eden hırsızlar olduklarını, onlara buğz etmenin ve meclislerinden uzak durmanın vacip olduğunu ve onlara karşı en küçük bir meylin dahi insanı ateşe götüreceğine nass-ı Kuran’ın işaret ettiğini belirtmiştir.

Bu bölümdeki cevapları incelediğimizde Üskübî’nin delillendirmesinin, nakli ve aklî delillere olan nüfuzunun son derece kuvvetli olduğu sonucuna varırız. Aynı zamanda onun bazı noktalarda son derece katı olduğunu da görebiliriz. Verdiği cevaptan yaşadığı dönemde makam ve mevki sahibi olmak için bazı haksızlıklar yapıldığı ve bu kişilere kötü gözle bakıldığını söylememiz de mümkündür.

1.1.2.11. Hüküm değil bilgi vermeye yönelik cevaplar

Fetâvâ-yı Üskübî’de hüküm değil bazı meseleleri öğrenmek için sorulmuş sorular olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu sorulara verilen cevaplar da tabî olarak bilgi vermeye yönelik olmuştur ve bu şekilde 61 mesele bulunduğu söylenebilir.⁶³ Cevapların bölümlere dağılımı ise: 3 tahârât, 5 salât, 3 nikah, 3 talâk, 2 i’tâk, 2 eymân, 2 hudûd, 1 serika, 1 cihad, 3 buyu‘, 1 kadâ, 1 şehâde, 2 dava, 2 mudârebe, 1 vedîa, 1 icârât, 1 ikrah, 2 müzâraa, 1 udhiye, 4 kerahiyye, 2 ihyâi’l-mevât, 2 eşribe, 16 mesâil-i şettâ.

Cevapların bir kısmı “Özür sahibi kimdir, öğle namazının vakti nasıl tespit edilir?” gibi

⁶³ 21, 29, 53, 55, 70, 75, 76, 140, 149, 153, 154, 183, 208, 222, 265, 275, 278, 308, 315, 326, 348, 439, 473, 481, 483, 546, 572, 636, 653, 708, 710, 726, 760, 778, 827, 828, 832, 834, 835, 841, 866, 873, 877, 878, 881, 967, 968, 969, 974, 976, 979, 983, 990, 993, 994, 1002, 1003, 1004, 1006, 1013, 1014. fetvalar.

bir soruya yanıt kabilindedir. Bu tarz cevaplarda özür sahibi kimse, salavât duasının aslı, ümm-i veledin kıymeti, yemin kefâretinin ne olduğu, selemin sıhhat şartları, ikrahın kimlerden sadır olacağı, kurbanın kime vacip olduğu gibi konular anlatılmıştır. Örnek olması açısından ikrah bahsinde ikrahın kimden hasıl olacağı sorulduğu fetvayı nakledeyim: “İmâm-ı A‘zâm kavli üzere sultandan gayrıdan olmaz, İmameyn kavli üzerine her mütegalib ki tehdit ettiği nesneyi ityâna kâdir ola olur, fetva dahi bunun üzerinedir, dört şartın biri budur, üçü dahi nakilden malum olur.”

Üskübî cevapların birçoğunda da bir konuyla alakalı hile-i şer‘iyyenin ne olduğunu izah etmiştir. Yemin bahsinde eşinin bir eve girmesini şart koşarak üç talâk vaki olması üzerine yemin eden kişinin eşinin o eve girmesi halinde üç talâk boş olmamasına çarenin ne olduğu sorulmuş, Üskübî bir talâk verip iddeti bittikten sonra kadının eve girmesini ve yeminin bu şekilde iptal edilmesini çare olarak öne sürmüştür, ancak iddet tamam olmadan kesinlikle eve girilmemesi gerektiğini de ayrıca eklemiştir. Yine i‘tâk bahsinde kişinin kölesini müdebber kılıp aynı zamanda istediğinde satabilmesi için çarenin ne olduğu sorulmuş, Üskübî cevapta “Ben öldüğümde sen mülkümde bulunursan hürsün.” demekle olacağını yazmıştır.

Üskübî bazı fetvalarda da rivayetlerin sıhhati ve çelişik gibi görünen bazı meselelerle ilgili cevaplar vermiştir. Nikah bölümünde zina eden iki kişinin evlenmesi durumunda ebediyen zinakâr olacaklarını belirten rivayetin aslıyla ilgili, tehdit ve tahzîr kabilinden olduğunu açıklamıştır (140. fetva). Kerahiyye bölümünde vaaz sırasında “Hay, hu!” çeken kişinin böyle yapmaması istendiğinde ihtiyarının elinde olmadığını ve mahabbetten böyle yaptığını söylemesi durumunda Rasûl-i Ekrem ve ashabından böyle bir şeyin sadır olup olmadığı, dinde bunun yerinin olup olmadığı sorulmuş, Üskübî dinde bunun aslı olmadığı ve Peygamber (sav) ve ashabının kerih gördükleri bir davranış olup men‘inin vacip olduğunu ifade etmiştir. Yine Ebû Yusuf ve İmam Muhammed arasında bir çekişme olup İmam Muhammed’in Ebû Yusuf’un cenazesine gidip gitmediğinin sorulduğu meseleye, böyle bir hadisenin vaki olduğunu ancak bunu bilmenin zarurât-ı diniyeden olmadığını, *es-Siyerü'l-Kebîr* şerhinin baş kısmında konuyla ilgili malumatın bulunduğunu belirterek meseleyi kapatmıştır.

Cevaplar incelendiğinde Üskübî’nin her soruya aydınlatıcı bilgi vermeye çabası içinde olduğunu, söylediklerini de sahih rivayet ve kaynaklarla desteklemeye çalıştığını söyleyebiliriz.

1.2. Nakillerin Muhteva Yönünden Özellikleri

Fetâvâ-yı Üskübî nuküllü fetva mecmualarındandır. Nukûl naklin çoğulu olup, alıntı ve kaynak anlamlarına gelmektedir. XVI. yy.da padişah fermanıyla müftülerin Hanefi mezhebindeki müftâ-bih görüşle fetva verme ve kenar müftülerin verdikleri fetvalara nukûl yazma zorunluluğu⁶⁴ Üskübî'nin de verdiği fetvalara nakil yazmasını gerekli kılmıştır. Üskübî'nin mecmuasında nakil bulunmayan 15 mesele, 1020 meselenin arasında çok küçük bir azınlığı oluşturmaktadır.

Fetvalara nakil yazma geleneği Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren uygulanan bir yöntem olmuştur. Bu sayede verilen fetvanın güvenilirliği artırılmış ve kadıların müftülerden gelen fetvaları kabul edip etmeme noktasında ellerinde bir gerekçe olması sağlanmıştır. Aynı zamanda belli bir dönemden sonra zorunluluk haline gelen bu gelenek fetva isteyen kişilerin de mutmain olmalarını sağlamış ve daha yüksek mercilere başvurmalarının da önüne geçerek hızlı bir şekilde sonuca ulaşmayı kolaylaştırmıştır.⁶⁵

Üskübî, nakillerini en muteber kabul edilen eserlerden almış ve fetva mecmuasında çok zengin bir kaynak kullanımına yer vermiştir. Tahminimizce eserin bu kadar muteber kabul edilmesinin ve meşhur olmasının en önemli nedeni de bu olmalıdır. *Fetâvâ-yı Üskübî*'de en çok nakil yapılan eserler ve nakil sayıları şöyledir; 156 *Fetâvâ-yı Kadîhân*, 98 *Muhît-i Serâhsi*, 83 *Dürer Gurer*, 78 *Hulâsatü'l-fetâvâ*, 64 *Hidâye*, 64 *Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, 63 *Bedâiü's-sanâi'*, 58 *Câmi'u'l-Fusûleyn*, 44 *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* şeklindedir. Osmanlı döneminde en çok faydalanılan fetva eserleri arasında değerlendirilen *Fetâvâ-yı Kadîhân* Üskübî'nin de nakillerinde en çok yer verdiği eser olmuştur.⁶⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Üskübî 129 ayrı kaynaktan nakilde bulunmuş, 228 eser ve alime atıfta bulunmuştur.⁶⁷

Üskübî nakilde bulunurken eser isimlerini kısaca zikretmiş, örneğin *Hulâsatü'l-fetâvâ*

⁶⁴ Emine Aslan, *Nuküllü Fetva Mecmuaları ve Mehmed Fıkhî'nin El-Ecvibetü'l-Kâni'a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*, yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2010, s. 46.

⁶⁵ Emine Aslan, "Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetva Mecmuaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2008, sy. 5, s. 133.

⁶⁶ Recep Cici, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", *Uludağ Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1999, c. VIII, sy. 8, s. 239.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. EK 2, EK 3.

yerine *Hulâsa, Fetâvâ'l-Bezzâziyye* yerine *Bezzâziyye* demekle yetinmiştir. Bazen Sadrüşşerîa, İbn Melek şeklinde eser değil müellif ismini zikretmiş, bazen de eserin özelliğini belirterek adını zikretmemiş, örneğin *Bahru'r-râik* yerine “*Şerhu Kenz li İbn Nüceym*” diyerek alıntı yapmıştır.

Üskübî nakillerde bazen eserlerin sayfa numarasına kadar ayrıntı vermeye çalışmıştır. Örneğin 126. meselenin naklinde “*Min Kadîhân fî kitabi'd-da'vâ fî faslin fî mâ yeteallaku bi'n-nikâhi ve'l-veledi ve gayri zâlike fî'l-verâki'l-evveli tahmînen*” şeklinde kaynak göstermiştir. 120. meselenin naklinde olduğu gibi bazı yerlerdeyse “*Min İbn Hümâm*” diyerek sadece müellif adını zikretmiş, kitap ve bölüm adı vermemiştir. Art arda aynı kitaptan nakilde bulunduğu ise “*fi'l-mahalli'l-merkûm*” şeklinde kitabın bölümüne ve sayfasına tekrar yer vermemiştir. Örnek olarak 914. meselenin naklinde “*Mine'l-Bedâi' fi'l-mahalli'l-merkûm*” şeklinde kaynak göstermesini zikredebiliriz.

1.2.1. Fetvadakinin aynısını söylediği nakiller

Üskübî verdiği nakillerin büyük çoğunluğunda fetvada söylediklerinin aynısını söylemiş veya bazı ek bilgiler vermiştir. Toplam 801 nakil, yani mecmuanın %78'i bu şekildedir. Nakilleri incelediğimizde kendi içinde üç grupta değerlendirilebileceğini gördük ve dağılımı farklı olmakla birlikte en yoğun grubun aynı şeyi söyleyip ek bilgi verdiği nakiller olduğu sonucuna ulaştık.

1.2.1.1. Tamamen aynısını verdiği nakiller

Üskübî daha önce de ifade ettiğimiz gibi nakilleri Arapça olarak vermiştir. Bu başlık altında değerlendirebileceğimiz 204⁶⁸ meselenin naklindeyse meselenin aynısını Arapça olarak farklı fıkıh kitaplarından aktarmaktadır. Bu kısımdaki nakillerin meselelerden tek farkı meselelerde Zeyd, Amr, Hind şeklinde geçen kişi isimlerinin nakillerde “Bir adam, bir kadın, koca, eş vb. “ şekilde geçmesidir. Örnek olması açısından birkaç meseleyi ve

⁶⁸ 1, 2, 3, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 36, 38, 43, 44, 49, 52, 53, 55, 58, 62, 64, 68, 76, 77, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 92, 93, 95, 96, 103, 105, 121, 124, 132, 133, 138, 155, 158, 163, 168, 170, 180, 183, 186, 191, 192, 200, 203, 209, 234, 250, 252, 253, 256, 263, 266, 275, 277, 287, 295, 296, 305, 307, 311, 312, 313, 322, 333, 335, 356, 363, 366, 375, 376, 377, 390, 392, 401, 402, 403, 412, 414, 417, 424, 426, 432, 442, 443, 445, 446, 454, 463, 464, 465, 477, 490, 492, 504, 512, 518, 524, 525, 530, 532, 534, 537, 551, 552, 555, 557, 558, 564, 565, 568, 570, 572, 575, 583, 588, 589, 593, 595, 605, 608, 613, 623, 629, 631, 634, 639, 640, 656, 663, 666, 677, 689, 691, 692, 695, 696, 701, 703, 704, 706, 726, 728, 729, 731, 732, 735, 739, 741, 743, 744, 751, 755, 761, 763, 783, 789, 792, 806, 814, 824, 826, 835, 838, 857, 859, 861, 893, 901, 910, 912, 919, 920, 930, 931, 943, 951, 954, 960, 968, 969, 974, 978, 982, 984, 1001, 1006, 1018. meselelerin nakilleri.

nakli aynen burada zikretmenin aralarındaki benzerliğin tam olarak ortaya çıkabilmesi için faydalı olacağı kanaatindeyiz.

951. Mesele: Zeyd “Şu iki sabilerden birisi veledimdir.” deyu ikrar eylese bu ikrar sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, beyana cebr olunur, ölünce [ye dek] beyan eylemezse verese beyana cebr olunurlar, birinin nesebi sabit olmaz, hatta ictima' vaki olmayınca.

Nakil: Bir adam “Şu iki çocuktan biri benim oğlumdur.” dese, tasdik edilir ve beyana zorlanır. Hangisi olduğunu ölene kadar açıklamazsa varisleri açıklamaya zorlanır. Çocuğun nesebi varisler ittifak edinceye kadar sabit olmaz (*Hulâsa*).

960. Mesele: Zeyd-i fakir malını âhara tasadduk mu evladır yoksa kendi nefesine infak mı ve fakir-i sâbir mi evladır yoksa gani-i şâkir mi?

el-Cevab: Eğer infak ile şiddete mübtela olmazsa fukaraya tasadduk efdal, ama hali aksi ise nefesine infak efdaldır ve fakir-i sâbir evla idiğine ittifak-ı meşâyih vardır.

Nakil: *Hulasâtü'l-Fetâvâ'* da şöyle zikredilmiştir; parası olan bir adam parasını infak etmek istese eğer fakire infak ettiğinde kendi durumu zora düşüyorsa kendine harcaması efdaldır, ancak kendi durumu zora düşmüyorsa fakirlere tasadduk etmek efdaldır. Buna ek olarak alimlerimiz sabreden fakirin şükreden zenginden evlâ olduğu konusunda ittifak etmişlerdir (*Cevâhiru'l-Fıkh*).

984. Mesele: Zeyd Amr'ın abd-i memlûkun Bekir'e bey' eylese şer'an Bekir'e ne lazım olur?

el-Cevab: Teslim etmedi ise nesne lazım olmaz.

Nakil: Başkasının malını teslim etmeden satan kişiye herhangi bir günah yoktur (*Camiu'l-Fusûleyn*).

Fetvalar ve nakiller bir arada değerlendirildiğinde Üskübî'nin fıkıh kitaplarında yer alan metinleri Zeyd, Amr, Hind, Zeyneb gibi sembol isimler kullanarak mücessem hale getirmiş olduğu gibi bir sonuca ulaşmamız mümkün. Ancak biliyoruz ki Üskübî'nin mecmuası menkul mecmualardan değildir. Eser Üskübî'nin müftü olduğu sırada verdiği fetvaların, vefatından sonra fetva katipliğini yapan oğlu tarafından bir araya getirilmiş halidir. “Öyleyse bu fetvaların fıkıh kitaplarından çıkarılıp oluşturulan meseleler gibi algılanmasına neden olan şey nedir?” şeklinde aklımıza bir soru gelmesi mümkündür.

Bu duruma furû fıkıh kitaplarında aktarılan meselelerin günlük hayatta karşılaşılması kuvvetle muhtemel meseleler olmasının ve Üskübî'nin de bu kaynaklardan aynen alıntı yapmasının neden olduğunu söyleyebiliriz.

Konuyla ilgili Kılıç'ın "Nazari fıkıh meselelerini konu edinen doktrin eserleri ile doğası gereği sosyal yaşamda sıklıkla karşılaşılan meselelere yer veren fetva literatürü arasında kesin bir ayırışmanın olduğu söylenemez. Bilakis bu iki literatürel tür arasında diyalojik bir etkileşimin varlığının ötesinde, nukûl kayıtlarından da görüldüğü üzere bir temellendirme ilişkisinin bulunduğu ifade edilebilir." şeklindeki değerlendirmesi de bizim yorumumuzla paralellik arz etmektedir.⁶⁹

1.2.1.2. Aynı şeyi söyleyip ek bilgi verdiği nakiller

Üskübî yaptığı nakillerin yarıya yakınını bu şekilde yapmıştır. Toplam 507⁷⁰ meselenin naklinde fetvadaki bilgilerin aynısını verip bazı eklemelerde bulunmuştur. Bu eklemelerin büyük bir kısmı fetvanın nedenini ortaya koyan açıklamalar ve cevapta vermediği tafsilatlı bilgiler şeklindedir.

8. Mesele: Havz-ı kebîre necaset vaki olmağla müteneccis olur mu?

⁶⁹ Muharrem Kılıç, "Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: *Fetâvâ-yı Ali Efendi* Örnelemi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 13, s. 82.

⁷⁰ 8, 26, 27, 30, 34, 35, 37, 39, 46, 47, 50, 51, 54, 56, 59, 60, 65, 67, 69, 72, 73, 74, 75, 84, 86, 87, 91, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 120, 122, 123, 126, 128, 129, 130, 135, 137, 139, 141, 142, 144, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 174, 177, 181, 187, 188, 189, 190, 194, 195, 197, 198, 199, 201, 205, 206, 207, 210, 212, 213, 217, 218, 219, 222, 223, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 239, 241, 245, 247, 248, 249, 251, 254, 255, 257, 258, 262, 264, 267, 269, 271, 272, 273, 276, 281, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 308, 310, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 332, 334, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 348, 349, 357, 358, 360, 361, 362, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 378, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 391, 397, 398, 399, 400, 405, 406, 409, 410, 413, 415, 416, 418, 420, 421, 422, 423, 425, 427, 428, 431, 433, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 449, 450, 451, 452, 453, 456, 457, 460, 461, 466, 467, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 479, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 493, 494, 495, 496, 500, 501, 503, 505, 506, 507, 510, 511, 513, 514, 515, 517, 520, 521, 522, 523, 526, 527, 528, 531, 536, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 545, 549, 550, 554, 556, 559, 560, 562, 563, 566, 569, 573, 574, 577, 578, 579, 582, 586, 587, 590, 596, 597, 598, 604, 606, 609, 610, 611, 614, 617, 618, 619, 621, 622, 624, 627, 628, 630, 632, 633, 636, 641, 643, 646, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 655, 660, 661, 662, 667, 668, 671, 672, 673, 675, 676, 678, 679, 681, 684, 685, 686, 688, 689, 693, 694, 698, 699, 700, 702, 705, 708, 709, 710, 712, 715, 716, 718, 721, 724, 727, 733, 736, 740, 745, 748, 749, 752, 754, 758, 760, 762, 764, 765, 766, 767, 768, 770, 771, 775, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 786, 790, 791, 794, 795, 796, 799, 800, 802, 804, 805, 807, 810, 813, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 822, 823, 827, 828, 829, 830, 831, 833, 834, 837, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 860, 862, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 878, 879, 880, 881, 882, 884, 886, 888, 889, 891, 892, 894, 895(yaz), 896, 897, 898, 899, 900, 903, 904, 908, 909, 914, 915, 917, 918, 923, 924, 928, 933, 938, 939, 946, 949, 956, 957, 959, 962, 963, 964, 967, 979, 980, 981, 983, 985, 986, 987, 988, 989, 991, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1002, 1004, 1009, 1011, 1012, 1013, 1014, 1017, 1019. meselelerin nakilleri.

el-Cevab: Olmaz, taâmı yahut levni yahut rayihâsı mütegayyir olmadı ise.

Nakil: *el-Asl*'da “Eğer necaset büyük bir havuzda bulunursa, o havuz deniz hükmündedir ve tadı, rengi ya da kokusu değişmedikçe necis olmaz.” şeklinde geçmektedir (*Hulâsa*).

151. Mesele: Zeyd et ve un getirdikde zevci Hind'e pişirmek lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelir, a'mal-i hariciye erin, dahil avretindir.

Nakil: Erkek, pişirilmeye ve yoğrulmaya ihtiyaç duyan yemeklik malzeme getirdiğinde, “Kadının pişirip yemek ve ekmek yapması gerekir.” şeklinde fetva verilir; çünkü Hz. Peygamber (sav) Ali ile Fatıma radiyallahu anhümâ arasında işleri ayırdı. Dış işleri Ali'ye, iç işleri Fatıma'ya verdi. Buna rağmen kadın iç işleri yapmaya yanaşmazsa zorlanmaz ve kocaya, hazır yemek getirmesi emredilir. Erkeğin yemek pişirmesi ve ekmek yapması için kadına ücret vermesi caiz olmadığı gibi, kadının da ücret alması caiz değildir; çünkü ücret alması fetvaya göre üzerine vâcib olan bir işten ötürüdür, buysa rüşvet manasındadır ve alması caiz değildir. Fakîh Ebû Leys: “Bu, kadında bir hastalığın bulunması nedeniyle yemek ve ekmek pişiremeyecek veya eşrafın kızı olması durumundadır; ancak yemek yapmaya gücü varsa ve hatta kendisi hizmet edebilecek durumdaysa, kadın yemek yapmaya zorlanır.” demektedir (*Bedâi*).

153. Mesele: Adl itmesine câzim olan Zeyd-i mütezevvic birin dahi tezevvüc mü evladır yoksa terk mi evladır?

el-Cevab: Zevcine gam idhâlinin terkinde me'cûrdur.

Nakil: Hanımı olan bir erkek başka bir kadınla daha evlenmek isterse aralarında adaletli davranmamaktan korkarsa evlenmemelidir, eğer böyle bir korkusu yoksa evlenmesi caizdir. Eğer evlenmezse hanımını üzmemekten kaçındığı için ecir alır (*Hulâsa*).

el-Fetâvâ'da “Bir adamın dört hanımı ve bin cariyesi olsa ve başka bir cariye satın almak istese, onu kınayan kişinin küfründen korkulur.” şeklinde geçmektedir. Demişlerdir ki: “Eğer yanındaki eşinin üzülmelerini engellemek için tekrar evlenmekten kaçınırsa ecir kazanır.” (İbn Hümâm).

410. Mesele: Bir vakıfda sâkin olan Zeyd arsa-i vakıfda ettiği binaları ne niyet ettiği beyan etmeden vefat ettikde mütevellî “Vakfa ilhâk olundu.” deyu veresesine dahl ettirmemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ecnebide mesele mütevelliyeye muhalıdır.

Nakil: Mütevelliyeye eğer vakıf arsasında bina yapar ve bu bina vakıf malından olursa vakfın olur, kendi malından vakıf için yapması durumunda da böyledir. Kendisi için bina yaparsa şahit getirirse bina mütevellininidir, eğer bina yapar ve bir şey söylemezse yabancı kişilerin aksine bina vakfın olur (*Hulâsa*).

Mütevelliyeye vakıf arsasına bina yaparsa vakfın olur ve vakfın masrafları vakfın gelirlerinden karşılanır. Bu bina vakfın malından veya kendi malından yapılmışsa ve mütevelliyeye vakıf için yapmaya niyet etse veya hiçbir şeye niyet etmezse böyledir. Eğer kendi için yaptırsa ve şahit getirirse bina onun yani mütevellininidir. Yabancı bir kimse bina yaparsa ve hiçbir şeye niyet etmezse bina onun olur. Vakıf için yapmaya niyet ederse bina vakfın olur. Ekin de böyledir, yani bina için anlattıklarımızın hepsi ekin için de geçerlidir (*ed-Dürer ve 'l-Gurer*).

895. Mesele: Zeyd Amr'a rehin vaz' ettiği malından sultan cânibinden öşür ve harâc deyu alınanları Amr ba' dehu Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

Nakil: Sultan mürtehinden (rehin alan kişi) öşür ve harâc alır, mürtehin râhine (rehin veren kişi) rucû edemez, çünkü rızasıyla verirse bu teberrudur, zorla verirse sultan ona zulm etmiştir. Mazlum da ancak zulmedene rucû edebilir (*Bezzâziyye*).

Görüldüğü gibi yapılan açıklamalar fetvaları daha derinden anlamaya yardımcı olacak mahiyettedir. Ek olarak verdiği bilgiler Üskübî'nin cevaplarda yer vermediği, ancak fetva vermesine neden olan arka plandaki malzemeyi anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir.

1.2.1.3. Sadece nedeni verdiği nakiller

Üskübî 90⁷¹ meselenin naklinde meseleleri aktarmadan fetva vermesine neden olan gerekçeleri zikretmiştir.

116. Mesele: Hind zevci Zeyd'e günde beş akçe nafaka takdir ettirmek ile geçmiş

⁷¹ 116, 283, 336, 346, 351, 380, 385, 393, 394, 396, 429, 430, 447, 448, 458, 459, 462, 468, 469, 482, 498, 508, 509, 516, 544, 548, 567, 576, 580, 581, 591, 592, 594, 599, 600, 607, 615, 616, 620, 635, 680, 682, 690, 697, 711, 713, 714, 725, 730, 734, 742, 747, 753, 769, 772, 788, 797, 798, 801, 803, 808, 809, 811, 825, 863, 873, 885, 887, 913, 921, 932, 934, 935, 937, 941, 942, 944, 945, 974, 948, 952, 953, 955, 961, 1000, 1005*, 1008, 1010, 1015. meselelerin nakilleri.

zamanın dahi nafakasını talebe kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

Nakil: Çünkü bize göre (Hanefiler) nafaka ancak kazayla (mahkeme yoluyla) veya rızayla zorunlu hale gelir (*Kadhân*).

283. Mesele: Şaraba şart eden kimesne arak içmekle hânis olur mu?

el-Cevab: Örflerinde araka şarab ıtlâk olunca olur.

Nakil: Çünkü yeminler örfte mebnîdir ve bu, bütün fetvalarda böyledir.

934. Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde sülüs malını ümmü'l-veledi olan Hind'e vasiyet eylese şer'an sahiha olur mu?

el-Cevab: Olur.

Nakil: Mevla ümm-i veledine sağlığında hibede bulunsa sahih olmaz, çünkü ümm-i veledin malı mevlasınındır. Aynı şekilde maraz-ı mevtinde de hibede bulunsa sahih olmaz ve hibe vasiyete de dönüşmez. Ama öldükten sonrası için ona vasiyette bulunsa sahihtir, çünkü ümm-i veled mevlanın ölümüyle azâd olur ve mal ona teslim edilir, *Kâfi*'de de böyledir (*Cevâhiru'l-Fetâvâ*).

945. Mesele: Bir zimmî mürd olup evladı kalmayıp taht-i nikahında olan zevcesine şer'an rub' hisse düşer mi?

el-Cevab: Düşer.

Nakil: Ehl-i küfr mal paylaşımı için bize hüküm almaya geldiklerinde malı aralarında onların hükümlerine göre değil, kendi hükmümüze göre paylaştırırız (*Tâtâhâniyye*).

1005. Mesele: Zeyd kulu Amr'a temlik ettiği malı i'tâk ettikde almağa kâdir olur mu yoksa efendisinin temlik ile ol mala malik olur mu?

el-Cevab: Malik olmaz.

Nakil: Çünkü o mülkiyet ehlinden değildir, temlik etmesiyle malik olmaz (*ed-Dürer ve'l-Gurer*).

1.2.2. Fetvadakinden farklı ihtilafa değindiği nakiller

Üskübî verdiği 192 nakilde fetvadakinden farklı ihtilaflara yer vermiştir. Bu nakillerdeki tutumu da farklılık göstermiş, bazı nakillerde tercihini açıkça belirtmiş, bazen de tercih yapmadan görüşleri aktarmakla yetinmiştir. Bu kategoride

değerlendirilebilecek en yoğun başlıksa Üskübî'nin verdiği cevaptan hangi görüşte olduğunu anlayabildiğimiz fetvalar başlığıdır.

1.2.2.1. Tercihini açıkça belirttiğı nakiller

Üskübî 37⁷² nakilde meseledekenden farklı ihtilaflara değinmiş ve verdiği görüşlerden hangisini benimsediğini açıkça belirtmiştir. Üskübî genel olarak yaptığı tercihleri “kultü, ekûlü, ve'z-zâhiru indî, ve lenâ, indenâ, hüve's-sahîh, ve bihî ne'huzu, hilâfen li'ş-Şaffî, hilâfen li'l-Malik” şeklinde belirtmiştir. Üskübî'nin bu şekilde verdiği nakillerin büyük çoğunluğu uzun nakillerdir ve görüşleri uzun uzadıya tartışmıştır. Konuyla alakalı bazı örnekleri zikredelim.

70. Mesele: Zeyd-i musalli tahiyyatı tamam edip salavât duasın okumak diledikde esahhı nicedir?

el-Cevab: Ve keyfiyetü's-salavâti en yekûle “Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahim'e ve alâ âli İbrahim ve barik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ barakte alâ İbrahim'e ve alâ âli İbrahim inneke Hamîdün Mecîd.”

Nakil: Bazılar “Allahümme erham Muhammeden” demeyi kerih görmüştür, çünkü rahmet azarlanacak bir şey yapması sebebiyle olacağından peygamberlere aleyhimü's-salâtü ve's-selâma eksiklik vehmini çağırıştırır. **Sahih olansa** mekruh olmamasıdır. Zeylaî de böyle söylemektedir (*ed-Dürer ve'l-Gurer*).

134. Mesele: Zeyd gaib olup mevti haberi geldikde zevcesi Hind Amr'a tezevvüc edip Amr'dan evlat getirmiş iken Zeyd gelip Hind'i aldıkda evladın nesebi Zeyd'den mi sabit olur yoksa Amr'dan mı?

el-Cevab: Amr'dan olur.

Nakil: Kayıp olan bir adamın hanımı dul veya bekar olsun (cima' etmiş olsun veya olmasın), başka bir adamla evlenip ve her sene bir çocuk doğursa Ebû Hanife rahimallah demiştir ki: “Doğan çocuklar birinci kocaya aittir. İkinci kocanın, birinci kocadan olan çocuklara zekat vermesi ve birbirleri hakkında şahitlikleri (baba oğluna-oğul babaya) caizdir. Çocuklar zina yoluyla meydana gelmişlerse caiz değildir.” Ebû

⁷² 4, 48, 66, 70, 94, 134, 143, 156, 214, 215, 268, 329, 330, 340, 350, 407, 436, 444, 502, 533, 535, 561, 642, 658, 687, 717, 746, 757, 774, 787, 832, 890, 905, 906, 922, 926, 977. meselelerin nakilleri.

Hanife'nin bu görüşten döndüğü ve "Birinci kocaya değil ikinci kocaya aittir." dediği nakledilmiştir ve fetva da bunun üzerinedir. Bir kadına kocasının öldüğü haberi ulaşır ölüm iddeti bekleyip evlense ve çocuk doğursa sonra birinci koca sağ salim çıkıp gelse Ebû Hanife ilk görüşünde "Çocuk birinci kocaya aittir." demiş sonra bu görüşten dönmüş ve "Çocuk ikinci kocaya aittir." demiştir (*Kadıhân*).

Bir kadına kocasının öldüğü haberi ulaşır ölüm iddeti bekleyip bir başka adamla evlense ve çocuk doğursa sonra birinci koca sağ salim çıkıp gelse Ebû Hanife'ye göre koca ister altı aydan önce ister iki seneden önce veya daha sonra gelmiş olsun durum değişmez, çocuk birinci kocaya aittir; çünkü o sahibu'l-firâşi's-sahihtir (sahih evlilik ona aittir), ikincisiyse sahibu'l-firâşi'l-fâsiddir (fasid evlilik ona aittir). İkinci kocanın durumu bir adamın bir cariye ile evlenip cariyenin çocuk doğurması ve nesebin, mevla çocuğun ona ait olduğunu iddia etse bile kocadan sabit olması gibidir. Ebû Leys diyor ki, Ebû Hanife'nin *Hüccet*'inde (delili) şöyle geçiyor: "Birinci koca hâzır veya kayıp ama gizlenmiş durumda olsa (aslında nerede olduğu birkaç kişi tarafından biliniyorsa) çocuğun birinci kocaya ait olduğu konusunda fukaha ittifak etmişlerdir. Ebû Yusuf *el-Emâli* kitabında der ki: "Her ne kadar birinci veya ikinci koca kabul etse ya da her ikisi veya birisi reddetse dahi çocuk bütün hallerde birinci kocaya aittir. Ona ne had ne liân düşmez." Abdürkerim el-Cürcâni, Ebû Hanife'nin bu görüşten rucû ettiğini ve "Nesep ikinci kocadan sabittir." dediğini nakletmiştir. Ebû Yusuf ise der ki: "İkinci kocayla evlendikten sonra altı ay içinde çocuk doğarsa birinci kocaya aittir, eğer ikinci kocayla evlendikten altı ay veya daha sonra doğarsa ikinci kocaya aittir. Kocalar isterse beraber 'Bu benim çocuğum.' diye iddia etsin veya reddetsinler fark etmez." İmam Muhammed ise dedi ki: "İkinci kocasıyla cimâdan itibaren iki yıl içersinde çocuk doğarsa ikinci kocaya ait olur." Fakih Ebû Leys *el-Mebsût*'un dava bölümünün şerhinde "İmam Muhammed'in sözü daha doğrudur." diyor, **biz de bunu alırız**. Eğer bir kadın dinden döner ve ehl-i harbden biriyle evlenip çocuk doğurursa çocuğun durumu da buna göredir (*el-İmâdiyye*).

214. Mesele: Zeyd fevt oldukda ümm-i veledi olan Hind Amr'a tezevvüc etmek murad etse iddet lazıme olur mu ve olduğu takdirce ne mikdar zaman çeker?

el-Cevab: Üç hayızdır, hayız görmezse üç aydır.

Nakil: Ümm-i veledin iddeti efendisi kendisini azâd ettiğinde veya öldüğünde üç hayız, hayız görmüyorsa üç aydır. Şafii "Bir hayızdır." dedi. **Sahih olan ise bizim**

söylediğimizdir. Rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav)’in ümm-i veledi olan Kıptî Mariye O’nun vefatından sonra üç kur beklemiştir. Çünkü rahminde olan su (meni) azâd edilmekle tekâmül etti ve muhteremliği arttı. Konumu da yüceldi, çünkü doğacak olanın nesebi nikahlı hür kadının gibi efendisinin inkar etmesiyle yok sayılamayacak şekilde sabit olacaktır. Bu yüzden suyun dokunulmazlığının arttığını ortaya çıkarmak ve korunmasını sağlamak için hür kadın gibi üç kur bekler. Cariye musahere dolayısıyla efendisine haram olsa ve sonra ölse cariyenin iddet beklemesi gerekir, çünkü cinsi münasebetin sebebi mevcuttur ki bu milk-i yemîndir ve bu cinsi münasebet makamına kâim bulunmaktadır. Rahimde su bulunma ihtimali vardır. Efendi ölünce münasebet sebebi ortadan kalkmış olur ve suyun korunması için iddet gerekir (*Muhît-i Serahsî*).

1.2.2.2. Verdiği nakilden hangine meylettiğini tespit edebildiğimiz nakiller

Üskübî cevaplarında olduğu gibi nakillerde de hangi görüşe meylettiğini bazen açıkça belirtirken bazen zımnem ifade etmiştir. Nakillerin 89’unda⁷³ bu şekilde aktarımda bulunmuştur.

176. Mesele: Zevci olan Zeyd “Kendi olduğu şehrin cümle avretleri boşdur.” dedikten sonra “Kendi zevceme niyetim yok idi.” demekle talâkdan halâs olur mu?

el-Cevab: Olur, fetva Hişâm’ın Ebû Yusuf’dan ve İmam Muhammed’den rivayeti üzerinedir.

Nakil: Hişâm, Ebû Yusuf ve Muhammed’den şöyle rivayet etmiştir: “Bir kimse, Re’y’in bütün kadınları boş olsun dese ve hanımı da Re’y kasabasında bulunsa veya “Dünya ehlinin kadınları boş olsun veya bütün dünya köleleri hür olsun.” dese, niyet etmedikçe hiç kimse boş veya hür olmaz, çünkü insanlar âdeten kendi hanımını ve kölesini kastetmezler. Assam b. Yusuf da bu görüşü tercih etmiştir ve **fetva da buna göre**dir. İbn Semâa, Muhammed’in: “Kadınların boş, kölelerin de hür olacağını” söylediğini nakletmiş ve Şeddâd da bunu kabul etmiştir, çünkü onlar da dünyanın kadınlarından ve kölelerindedir (*Muhît-i Serahsî*).

202. Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i talâk-ı selâse ile tatlık eyledikten sonra Hind küfüvvü

⁷³ 23, 28, 29, 41, 42, 45, 46, 56, 61, 90, 96, 97, 98, 125, 140, 141, 150, 176, 179, 193, 196, 202, 204, 208, 211, 221, 235, 238, 240, 242, 265, 270, 274, 279, 280, 290, 326, 331,352, 353, 354, 355, 364, 379, 389, 395, 405, 407, 408, 427, 441, 470, 499, 533, 535, 553, 571, 602, 612, 625, 644, 645, 647, 657, 664, 669, 683, 719, 723, 756, 773, 812, 832, 846, 847, 858, 872, 902, 907, 916, 927, 929, 936, 940, 965, 970, 971, 992, 1003, 1007. meselelerin nakilleri.

olmayan Amr'a tezevvüc edip ba'de'd-duhûl Amr dahi talâk verince Zeyd'e helal olur mu?

el-Cevab: Kavî-i muhtâr helal olmamaktır demişler, ittikası olan bu kaville amel eder, amel bi'l-ihtiyat vacibdir.

Nakil: Bir kız velisinin izni olmadan, dengi olmayan biriyle kendini evlendirse zamanımızda Ebû Hanife'den Hasan'ın rivayeti olan nikahın caiz olmadığı görüşüyle fetva verilir, çünkü her kadı adil olmadığı gibi her şâhid de adil değildir ve her olay da kayda geçip mahkemeye intikal etmez. Bu nedenle ihtiyaten nikahın geçersiz olması gerekir. Hatta bir koca karısını üç talâkla boşayıp kadın dengi olmayan biriyle evlenip cinsi münasebet gerçekleşse bile ilk kocasına helal olmaz, çünkü **tercih edilen görüşe göre** bu sahih bir nikah değildir. *el-Esrar* sahibi, bu konuda söylediğimiz nedenlerden ötürü Muhammed'in görüşünü tercih etmiştir. Burhanüleimme "(Hanefî) imamlarına göre bu fetva İmâm-ı A'zâm'ın asıl görüşüne göre ayette geçen 'Kadınları boşadığınız ve onlar da iddetlerini tamamladıkları vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.' delili sebebiyle kadın ister bâkire ister dul olsun böyle bir nikahın caiz olduğunu söylemiştir." demiştir (*Bezzâziyye*).

Kadın dengi olmayan biriyle evlendiğinde velilerinin onları ayırma hakları vardır. Ayırmaktan kasıt velilerin hakime gidip kendilerine denk olmayan biriyle hısımlık kurulması hasebiyle kendileri için ortaya çıkacak utanç verici durumdan dolayı nikahı iptal ettirmeleridir. Hakimin onları ayırması hükümleriyle birlikte var olan sahih bir nikah olduğunun göstergesidir. Ebû Hanife'dense nikahın sahih olmadığı görüşü rivayet edilmiştir. *Hâniyye*'de ise bu görüşün her velinin kadıya başvurmayı hoş görmemesi ve her kadının da adaletli olmaması nedeniyle **en sahih, ihtiyata en uygun ve zamanımızda tercihe şayan olan görüş olduğu geçmektedir. Ebû Hanife bu kapıyı kapatmış olur ve bu en doğru sözdür.** *Tebyînü'l-Hakâik*'de "Üç talâkla boşanmış kadın kendini dengi olmayan biriyle evlendirirse ve ikinci koca onula cima' eder de sonra onu boşarsa **tercih edilen görüşe göre** ilk kocasına helal olmaz, bundan korunmak gerekir." şeklinde geçmektedir (*Şerhü'l-Mecma'* İbn Melek).

553. Mesele: Zeyd fevt oldukda terekesinden bazı kimesneler deyn taleb edip verese münkirûn olup hasm ikâmet-i beyyine eyledikde şahitler "Mâte ve aleyhi deynun." deyu şehâdet etmek lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

Nakil: İsmail el-Mütekellim dedi ki: “Bir kimse varislere ölen kişinin üzerinde borcu olduğunu iddia ettiğinde, varisler borcun vefat edenin üzerinde olduğuna şehâdet etseler, borcun öldüğü anda var olduğuna şahitlik etmedikçe şehâdetleri kabul edilmez.”. *el-Muhît*’te bunun aksi zikredilmiş, Burhaneddîn de bununla fetva vermiş, daha sonra “Şehâdetleri ancak, ‘Öldüğünde bu borçlar vardı.’ şeklinde olursa kabul edilir.” diyerek görüşünden vazgeçmiştir **Bu, kendisinden dönülmüş bir görüştür.** (*Mu’îmu’l-hükkâm*).

Fetvalara baktığımızda Üskübî’nin tercihini açıkça belirtirken kullandığı “Ben derim ki, bize göre vb.” ifadeler yerine üstü kapalı olarak “Tercih edilen görüşe göre, fetva bu görüşe göre verilmiştir, terk edilmiş bir görüştür.” şeklinde daha edilgen ve muğlak ifadeler kullandığı görülmektedir. Ancak her ne kadar açıkça ifade etmese de verdiği naklin genelinden hangi görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Üskübî genel olarak ilk etapta kabul ettiği görüşü ve delillerini daha sonraysa diğer görüşü ve delillerini zikretmeyi tercih etmiştir.

1.2.2.3. Belli bir görüş tercih edilmeksizin farklı görüşlerin yer aldığı nakiller

Bu bölümde nakilleri fetvalardan bağımsız olarak ele alıp sınıflandırdık. Yani Üskübî fetvaya tercih yapıp cevap vermişken, nakilde tercihte bulunmadan farklı görüşleri aktarmıştır. Üskübî verdiği nakillerin 66’sında⁷⁴ fetvadakinden farklı ihtilaflara değinmiş ve herhangi bir tercih yapmadan görüşleri zikretmiştir. Konuyla alakalı birkaç örneği aynen aktaralım.

785. Mesele: Zeyd Amr’ın sağır oğluna karz verdiği akçeyi ba’de’l-istihlâk fi’l-hal talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, lâ fi’l-hal ve lâ fi’l-mal.

Nakil: Bir kimse hacir altında olan sabiye veya hacir altında olan küçük bir köleye karz olarak bin dirhem verse, ikisi de parayı kullansalar, ihtilafsız ne o anda ne de daha sonra tazmin etmeleri gerekmeyeceği söylendi. Denildi ki karz da bu ihtilaf üzeredir (*Kunye*). Karz ve âriyenin bu ihtilaf üzere olduğu *Hidâye*’de de zikredilmiştir.

⁷⁴ 15, 16, 33, 57, 63, 71, 72, 80, 107, 109, 119, 127, 131, 145, 146, 157, 173, 175, 178, 185, 225, 228, 243, 244, 246, 260, 278, 309, 347, 359, 404, 419, 480, 483, 484, 497, 529, 547, 584, 585, 601, 603, 637, 638, 654, 659, 670, 674, 689, 710, 722, 737, 746, 759, 767, 784, 785, 793, 821, 883, 925, 950, 973, 976, 990, 1020. meselelerin nakilleri.

Ebû Cafer el-Usrûşenî *Mecâlisü'l-kâdi* kitabında şöyle zikretmiştir: “Kendisine izin verilmiş sabinin karz alıp vermesi geçerlidir. Bu durumda buluğa eren yetişkin gibidir, eğer mahcûr ise karzı vermesi geçerli olmadığı gibi, karz alması da geçerli değildir. Eğer biri ona karz verse, karzın aynısı duruyorsa bütün fakihlere göre, mal sahibi onu geri alabilir. Eğer sabi onu tüketmiş veya başkasına infâk etmişse Ebû Yusuf’un aksine, Ebû Hanife ve Muhammed’e göre sabiye tazmin gerekmez. Ebû Yusuf’a göre sabi onu infâk etmiş veya tüketmişse, mal sahibi tazmin ettirme hakkına sahiptir. Fakat, karz olarak verilen mal onun elinde helâk olmuşsa, ihtilafsız üç imama göre çocuğa tazmin gerekmez.”. *Tesisisü'n-nezâir*'de zikredildiğine göre bir kimse mahcûr olan sabiye bir şey satıp ona teslim ettiğinde, sabi onu kullanıp tüketse Ebû Yusuf’un aksine, Ebû Hanife ve Muhammed’e göre tazmin gerekmez. Mahcûr köleye bırakılan emânet de bu ihtilaf üzeredir. Ebû Hanife ve Muhammed’e göre o anda tazmin gerekmez, fakat hürriyetine kavuştuktan sonra tazmin gerekir. Ebû Yusuf’a göre ise o anda tazmin etmesi gerekir (*Usrûşenî*).

793. Mesele: Zeyd'in sürülmüş hâzır yerine Amr gasben ilkâ-i bezr eylese Zeydi mezbûr Amr'ın tohumunu vermek ile mahsulü kendüye almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Amr'ın tohumunun mezrûan kıymetini verir de mahsulü kendi alır.

Nakil: *el-Vâkiât*'ta “Ebû Yusuf dedi ki: ‘Bir kimse gasp ettiği yere ekin eker, sahibi gelene kadar bitmezse, bu durumda tarla sahibi muhayyerdir, isterse emsal ücret karşılığında tohumu tarlada bırakır, isterse gasp edene tohumu tazmin ettirir.’”.

İbn Semâa Muhammed'den yapılan rivayete göre “Tohumlar orada olduğu müddetçe, ona tazmin ettirir.” demiştir. *Gunye*'de ise “İsterse tohum bitene kadar tarlada bırakır, sonra tarladan sökölmesini emreder veya o, arsasını böyle ekilmiş ve ekilmemiş olarak kıymetini tespit ederek aradaki farkı, ekilen tohumun fiyatı olarak sahibine verir ve ileride yetiştirecek mahsule sahip olur.

Zahiruddîn'in *Fetâvâ*'sında: “İsterse onu alır.” şeklinde geçmektedir. Ebû Yusuf'tan rivayet edildiğine göre tohumun aynısını ona verir. Tercih edilen ise başkasının yerinde ekili bulunmasının kıymetini tazmin ettirmesidir. (Kitabın) aynı yerinde “Bir kimse bir yeri gasp eder ve oraya tohum ekirse tarla sahibi gasp edene orayı boşaltmasını emreder. Eğer imtina ederse, olayı hakime götürüp hakimin yer hakkında vereceği kararın aynısını (tarla sahibi) yapabilir.” ifadeleri geçmektedir. Dedi ki “Bu ifadeyle,

‘ekini kendi başına (tarladan) sökmesini’ kastetmektedir. Ekin büyüyene kadar tarla sahibi gelmezse mahsul gasıba ait olur. Mâlik arazisinde meydana gelen eksikliği ona tazmin ettirir.” *ez-Zahira*’da da böyledir.

el-Muhît’in sahibine “Bir kimse bir yeri gasp edip üzerine pamuk ektikten sonra, tarla sahibi gelip onları söküp başka bir şey ekse, tarla sahibinin gasıba bir şey tazmin etmesi gerekir mi?” diye soruldu. Dedi ki: “Bir şey tazmin etmesi gerekmez, çünkü onun yaptığı şey, olayı intikal ettirdiğinde hakimın yapacağı şeydir (*Câmiu’l-fusûleyn*).

Bir kimse bir yeri gasp edip üzerine buğday ekse, buğday bitmeden aralarında anlaşmazlık çıksa, Muhammed: “İsterse buğday bitene kadar tarlada bırakır, mahsul olduktan sonra gasıba: ‘Mahsulü tarladan sök’ der veya isterse tohumlar arazide bulunduğu müddetçe, o arazinin böyle ekilmiş ve ekilmemiş halinin kıymetini tespit ederek aradaki farkı (ekilen tohumun fiyatı olarak) sahibine verir.” demiştir (*Kadıhân*).

1020. Mesele: Zeyd’in avlusu duvarı bozulup cârı Amr “Tamir eyle.” dedikde Zeyd “Ben fakirin.” deyu tamir etmemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

Nakil: Meskûn bir yerde evi olan kimse evini yıkmak istese kıyasa göre yıkabilir, istihsana göre yıkamaz. Kerhî de buna göre fetva vermiştir. Sadruşşehîd “Günümüzde fetva kıyasa göredir.” demiştir. Eğer evi yıkılsa ve yapmasa ve komşuları bundan zarar görse yapmaya gücü yeterse zorla bina yaptırma hakkına sahiptir. *Fetâvâ-yı Semerkand*’da da böyle geçmektedir. Sadruşşehîd “Muhtâr olan kişinin kendi mülkünde cebren bina yaptırılmaması olduğundan zorlanmamasıdır.” demiştir. (*Câmiu’l-fusûleyn*).

Sadruşşehîd hitân bölümünün Cüzû’u’l-müttesile babında günümüzdeki fetvanın kıyasa göre verildiğini söylemiştir. Kişinin evi yıkıldığında ve tamir etmediğinde komşuları bundan zarar görüyorlarsa komşular yapmaya gücü yetiyorsa onu, evi tamir etmeye zorlayabilir. *Fetâvâ-yı Semerkand*’da böyle geçmektedir, Sadruşşehîd “Muhtâr olan görüş kişinin kendi mülkünde cebr olunmamasıdır.” demektedir (*el-İmâdiyye*).

1.2.3. Nakli bulunmayan fetvalar

Fetâvâ-yı Üskübî’nin Üskübî’nin vefatından sonra oğlu tarafından derlendiğini daha önce ifade etmiştik. Mecmuada nakillerin kim tarafından yazıldığı açıkça

belirtilmemiştir, ancak nakillerde geçen “Ben derim ki, bana göre, bana göre doğru olan görüş, hocam Çivizâde” şeklindeki ifadelerden nakillerin Üskübî tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Üskübî mecmuanın neredeyse tamamında meselelere nakil yazmasına rağmen 15⁷⁵ meseleye nakil yazmamıştır. Bu meselelerin bir kısmına neden nakil yazmadığını tahmin edebiliyoruz, fakat bir kısmına neden nakil yazmadığını bilemiyoruz.

Meselelere topluca baktığımızda üç meselenin hamişte bulunduğunu, iki meseleninse Ebussuûd tarafından verilen fetvalar olduğu için nakil yazılmadığını düşünebiliriz.⁷⁶ Hamişte bulunan tüm fetvalar nakilsiz değildir, ancak çoğunluğu bu şekildedir. Üç meseledeyse fetva değil daha çok meselenin açıklaması ve ne anlama geldiği sorulduğu için Üskübî nakil yazmamış, kendisi açıklamada bulunmuş olabilir.⁷⁷

776. meseleye baktığımızda Üskübî zaten meselede tüm ihtilafa değindiği ve alimlerin hangi görüşte olduklarını net bir şekilde belirttiği için nakil yazmamış olabilir. Ancak başta da belirttiğimiz gibi 31, 875, 876, 877, 966 ve 972. meselelere neden nakil yazmadığını bilemiyoruz.

1.3. Fetva Alametlerinin Yer Aldığı Fetvalar

Bu başlık altında değerlendirdiğimiz fetva alametleri fetvalarda geçen ibarelerdir, nakillerde geçen alametler bu bölüme dahil edilmemiştir.⁷⁸

1.3.1. Esah

Üskübî'nin en çok kullandığı alamet esah olup 15 fetvada geçmektedir.⁷⁹ Bu fetvaların bablara göre dağılımı şu şekildedir: 1 tahârât, 3 salât, 3 nikah, 1 vakıf, 2 buyu‘, 1

⁷⁵ 31, 32, 78, 114, 237, 328, 455, 546, 776, 875, 876, 877, 911, 966, 972. meselelerin nakilleri.

⁷⁶ Hamişte bulunan fetvalar: 114, 237, 328; Ebussuûd'un verdiği fetvalar: 455, 911.

⁷⁷ “32. Mesele: *Bezzâziye*'nin “et-tevaddiu mine'l-havzi efdalu mine't-teveddu-i bi'l-mâi'l-carî rağmen li'l-mu'tezileti binâen alâ meseleti'l-cüzi'illezi lâ yetecezza” kavli ne demektir tahrîr buyurula.”

“78. Mesele: Bu surette hangisi evla ise sünnet midir yoksa haseneden midir beyan oluna.”

“546. Mesele: *Muhîti Serahsi*'nin edeb-i kazasında bab-u sifati'l-cülûsda “Lienn'r-râhate fi'l-cülûsi lin'nefsi fi'l-ittikâi ekseru mine'r-râhati fi'l-cülûsi müttekien” demek ne demektir?”

⁷⁸ Fetva alametleriyle ilgili tercih ve ifadeler için bkz. Yusuf Eşit, *İbn Abidin'in Şerhu Ukûdi Resmî'l-müftî Adlı Eseri ve Bu Eser Işığında Müftünün Mezhep İçi Farklı Görüşler Karşısındaki Durumu*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009, s. 69-74; Norman Calder, çev. Şenol Saylan, İbn Abidin'in “Ukudî Resmî'l-Muftî” Adlı Risalesi, *Usûl İslam Araştırmaları*, Sakarya, Temmuz-Aralık 2004, sy. 2, s. 199.

⁷⁹ 27, 55, 68, 70, 114, 143, 159, 405, 481, 490, 570, 776, 832, 924, 981. fetvalar.

şehâde, 1 velâ, 1 udhiye ve 1 vesâya, 1 mesâil-i şettâ.

Üskübî diğer görüşlere temas etmemiş, tercihe şayan görüşü kavl-i esah olarak vermiştir. Esah, cevaplarda geçmekte yalnızca 55. fetvada soruda “Öğlenin vakti olduğuna güneş olunca alâmet nedir, ne ile bilinmesin esah ve âsândır?” şeklinde geçmektedir. Cevapların diğer görüşlere temas etmeyenleri ise “Akvâl var, esahı sücûda akreb olunca sahih olmaz.” (68. fetva), “Esah sahih idiğine delil-i kavîmiz.” (143. fetva), “Kavl-i esah ol meclisde Hind kabul ederse olur.” (159. fetva), “Kavl-i esah kabulüdür.” (570. fetva), “Kavl-i esah ecel bir aydan eksik olmamaktır.” (481. fetva), “Esah rivayetde vacibdir.” (832. fetva) şeklindedir.

Üskübî üç cevapta diğer görüşlere de değinerek kavl-i esahı belirtmiştir. Bir cevapta “Bazı meşâyih kerâhetine zâhib olmuşlar, ama kavl-i esah olmamaktır.” (27. fetva) demiştir. 776. fetvada velâ ile ilgili bir meseledeki ihtilafı aktarırken “Bazılar ‘Anası cânibine aslan rıkk târif olmayınca rayiha-i velâ kalmaz.’ deyup *Dürer Gurur Bedâiü’s-sanâi*” den nakl ettiği ile iftâ buyurup bazılar ‘Fetâvâ-yı meşhurede olan esahdır, onunla amel eylemek gerek.’” şeklinde kullanmıştır, ancak meseleyi neticelendirmemiş ve konuyla ilgili son sözü şeyhülislama bırakmıştır. Mirasla alakalı bir meseledeyse *Eşbâh ve Nezâir*’de olmamasına, ancak *Cevâhir-i Fetâvâ*’da olmasına kavil olduğu ve bu kavlin esah dahi görüldüğüne değinmiştir (924. fetva).

1.3.2. Sahih

Üskübî’nin esahtan sonra en çok kullandığı fetva alameti sahihtir. Bu alamet tahârât, salât, nikah, i’tâk, yemin, elfâzi’l-küfr, şehâde, vekâlet, dava, ikrar, hibe ve icârât bölümlerinde birer talâk bölümünde iki meselede olmak üzere toplam 14 defa geçmektedir.⁸⁰

Üskübî kavl-i esahlarda olduğu gibi burada da genel olarak ihtilaflara değinmemekte bu meselelerin yüzde seksenlik bölümünde tercih ettiği görüşün hangisi olduğunu söylemekle yetinmektedir. Verdiği altı⁸¹ cevapta yalnızca “Kavl-i sahih olmamaktır.”, “Kavl-i sahih olmaktır.” bir cevapta da “Kavl-i sahih 40 günden mukaddem azad olmaktır.” (270. fetva) demekle yetinmiştir. Bazı cevaplarında ise “Mesele ihtilafıdır,

⁸⁰ 10, 61, 149, 208, 220, 270, 278, 364, 561, 606, 669, 671, 746, 756. fetvalar.

⁸¹ 61, 561, 606, 669, 671, 756. fetvalar.

bu konuda akvâl-i kesire vardır.” dedikten sonra kendi tercihini kavlı-i sahih olarak vermiş, diğer görüşlere değinmemiştir.⁸² Ancak iki cevabında “Bazıları kerâhetine zâhib olmuş, ama kavlı-i sahih cevazıdır.” (10. fetva) ve “Kavlı-i sahih küfrüne hükm olunmamaktır, ama ihtiyaten eylesin ki bazı müteahhirûn kâil olmuştur.” (366. fetva) diyerek karşı tarafın görüşüne de temas etmiştir. Hibe bahsinde sorulan bir soruya “Olur.” dedikten sonra *Camîu’s-sağîr* rivayetinin de bu şekilde olduğu ve rivayet-i sahihanın dahi bu olduğunu tasrih etmiştir (746. fetva).

1.3.3. Müftâ-bih

Fetâvâ-yı Üskübî’de 11 yerde müftâ-bih kelimesi geçmektedir.⁸³ Bunların 1’i salât, 2’si nikah, 1’i talâk, 1’i vekâlet, 1’i ikrar, 1’i hibe, 1’i şuf’a, 1’i zebâih, 1’i vesâyâ, 1’i de mesâil-i şettâ bölümlerinde geçmektedir. Üskübî verdiği cevapların üçünde diğer görüşlere temas etmiş, diğerlerinde ise sadece müftâ-bih dediği görüşlere yer vermiştir.

Diğer görüşlere temas etmediği cevaplara örnek olarak “Kavlı-i müftâ-bih batıl olmaktır.” (42. fetva), “Kavlı-i müftâ-bih 9 yaşında ya daha ziyade olmaktır.” (110. fetva), “Bu kavlı dahi müftâ-bihdir.” (141. fetva), “Muhadderede ihtilaf çok, ama kavlı-i müftâ-bih ricale karışmayandır.” (602. fetva), “Meşru ve kavlı-i müftâ-bihdir.” (929. fetva) gösterilebilir.

Fetâvâ-yı Üskübî’de diğer görüşlere temas edilen fetvaların ilkinde Üskübî paylaşılması mümkün olan malların hibesiyle alakalı iki farklı görüşü vermiş ve kavlı-i müftâ-bih ve muhtâr görüş diye belirttiği görüşle amel etmenin sıkıntı yaratacağını belirterek diğer görüşü tercih etmiştir.⁸⁴ Başka bir fetvada “*Hidaye* kavli üzere olmaz, *Kadıhân* kavli üzere olur.” dedikten sonra iki görüşün de kuvvetli ve kavlı-i müftâ-bih olduklarını belirterek işi hakimin re’yine havale etmiştir (812. fetva). Üskübî hayvan kesimiyle alakalı *Vikâye* rivayetini vermiş, ancak *Camîu’s-sağîr* rivayetinin kavlı-i müftâ-bih olduğunu belirtmiştir (831. fetva).

⁸² 149, 208, 278, 671. fetvalar.

⁸³ 42, 110, 141, 179, 602, 683, 739, 812, 831, 929, 992. fetvalar.

⁸⁴ “739.Mesele: Hind’in kızı Fatma Zeyd’in zevcesi iken vefat eyledikde Hind-i mezbûre kızı Fatma ile sâkine oldukları evde vaki olan hisse-i şer’iyyesin damadı Zeyd’e müslümanlar huzurunda “Hibe-i sahiha ile hibe ve temlik ettim.” deyip Zeyd dahi ol mukabelede Hind’e bin akçe verip iki yıl murûr eylemiş iken Hind-i mezbûre rucu’ edip hibe ettiği hissesin Zeyd’den talep eylese almağa kâdire olur mu?”

el-Cevab: Olur, kütüb-i meşhureden münfehim olan kismete kâbil olan müşâm hibesi sahiha olmamaktır. Eğerçi kim bazı muteberâtta cevazına kavlı dahi olup muhtâr ve müftâ-bih olması dahi musarrah ise lakin onunla amel müşkil.”

1.3.4. Kavli-i Muhtâr

Fetâvâ-yı Üskübî'de 7⁸⁵ yerde kavli-i muhtâr ifadesi geçmektedir. Bu fetvalar 1 tahârât, 1 nikah, 2 talâk, 1 ikrar, 1 hibe ve 1 mesâil-i hîtân bahislerinde bulunmaktadır. Üskübî kavli-i muhtâr olarak verdiği görüşleri iki meselede herhangi bir yorum veya karşıt görüş vermeden "Kavli-i muhtâr üzere nakzdır." (24. fetva), "Olur, kavli-i müftâ-bih ve muhtâr dahi budur." (179. fetva), "Olurlar alâ kavli'l-muhtâr." (1019. fetva) şeklinde aktarmıştır.

Talâk bahsinde geçen 202. meselede bir kimsenin eşini üç talâkla boşaması ve hanımının sonrasında dengi olmayan bir kimseyle evlenip birliktelik gerçekleştikten sonra boşanması durumunda kadının eski eşiyle tekrar evlenmesinin helal olup olmayacağı sorulmuştur. Üskübî "Kavli-i muhtâr olmamaktır." dedikten sonra takva sahibi olan kimsenin bu kaville amel edeceğini belirtmiş, dinde ihtiyat yolunu tutmanın vacip olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁸⁶

İkrar bahsinde geçen 689. meselede vefat eden kişiden borç talep eden kimsenin sözünü varislerden birinin kabul etmesi durumunda borcun nasıl tahsil edileceği sorulmuştur. Üskübî bu soruya üç ayrı cevap vermiş ve son cevabında tercih edilen görüşün yalnız ikrar eden kişiden tahsil edilmesi olduğunu "Kavli-i muhtâr üzere alınır." ifadesiyle belirtmiştir. Cevabın devamındaysa ispat edilip tüm varislerin hakkından eşit oranda alınmasının daha münasip ve adaletli olduğunu vurgulamıştır. 739. meselede de aynı tavrını korumuş, muhtâr olan görüşü aktarıp diğer görüşle amel edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Gördüğümüz kadarıyla son üç meseledeki tavrına bakarak Üskübî'nin her ne kadar kavli-i muhtâr diye belirtse de diğer görüşlerle amelin mümkün olduğunu düşündüğü sonucunu çıkarmamız mümkündür ki kendisi dahi son fetvada tercih edilen görüşten bir adım ileri giderek diğer tavrın daha adaletli olduğunu vurgulamıştır.

1.3.5. Ercah

Üskübî tercihlerini belirtirken 6 meselede ercah kelimesini kullanmıştır.⁸⁷ Bu

⁸⁵ 24, 154, 179, 202, 689, 739, 1019. fetvalar.

⁸⁶ Yine ikrar bahsinde 689. meseleye verdiği cevapta "Kavli-i muhtâr olmalıdır." dedikten sonra, adil olanın borcun ispat edilip tüm varislerin hisselerinden alınması olduğunu tasrih etmiştir.

⁸⁷ 157, 547, 571, 655, 657, 673. fetvalar.

meselelerin 1'i nikah, 1'i kadâ, 1'i şehâde, 2'si dava ve 1'i de mesâil-i şettâ bölümlerinde bulunmaktadır.

Üskübî bu beş fetvada ifadelerini “Mesele ihtilafîdir, olmak/olmamak cânibi ercah görünür.” şeklinde kullanmıştır. 547. meselede bir kadının herhangi bir kimseyle bir davası olması ve kendi atadığı vekile davayı götürmeleri durumunda verilen hükmün geçerli olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî meselenin ihtilaflı olduğunu belirttikten sonra kendi zamanları için verilen hükmün geçersiz olması görüşünün ercah olduğunu vurgulamıştır. Yine 657. meselede miras taksimiyle alakalı meşâyihin ihtilafının vaki olduğunu ancak mirasçıların sözlerinde yalan ve karıştırma olmadığını anlaşılması durumunda olması canibinin ercah olduğunu söylemiştir.

1.3.6. Ahvat

“Daha ihtiyatlı” manasına gelen ahvat kelimesi *Fetâvâ-yı Üskübî*’de 1 tahârât, 1 salât ve 2 kerahiyye olmak üzere 4⁸⁸ yerde geçmektedir. İlk meselede Üskübî hamam kurnesindeki necasetin temizlenmesiyle ilgili “İçinde olan suyun 3 mikdarı hurûc ile olur, kavli-i ahvat budur.” şeklinde cevap vermiştir. Namazda yanlış okumayla namazın bozulup bozulmadığının sorulduğu soruya, ihtilaf bulunduğunu belirttikten sonra mütekaddimûn ve müteahhirûnun görüşlerini vermiş ve “Mütekaddimûn kavli ahvattır.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Kerahiyye bölümündeki ilk soruda ticaretle uğraşan ve diğer insanların verdiği hediyeleri kabul etmenin ve ikram ettiği yemekleri yemenin sakıncası olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bu soruya uzun bir cevap vermiştir. Verdiği cevapta meselenin fetva ve takva boyutlarına değinmiş, fetvaya göre yemede sakınca bulunmadığını ancak takvaya uygun olanın hiçbir şekilde hediyeleri kabul etmemek ve yemeklerini yememek olduğunu “Caiz olan hükm-i şer‘, efdal ve ahvat hükm-i verâdır.” şeklinde ifade etmiştir.⁸⁹ Yaşadıkları dönemde edilen duaların kabul olmamasının nedenlerinden

⁸⁸ 6, 73, 842, 848. fetvalar.

⁸⁹ “842. Mesele: Ehl-i sük ve gayrın verdiği hediye kabul etmek ve taâmların ekl etmek şer‘an caiz olur mu?
el-Cevab: Galib malı haramdan ise kabul olunmamak gerek, mademki helal idiğine haber vermeye, eğer galib malı helal ise kavli lâ be’sdir, mademki haram idiği mübeyyen olmaya, insanın zahir hali ki salâh ve ... ola sıla ve sadakasının kabulde harac yoktur, zaman fasid oldu deyu bahs lazım olmaz, zira bu sût-i zandır, me’mur-bih olan müslime hüsn-i zandır demişler. Bu beyanda iki şey vardır, biri hükm-i şer‘î ve zahiridir, biri hükm-i vera‘ ve hafidir. Hükm-i şer‘î zahir hali salâh üzerine olandan ahzdır bilâ istifsâr, mademki bi aynihi haram idiği muayyen olmaya. Ama hükm-i vera‘ mutlakan kimesneden ahz olunmamaktır, hatta gayet bahs ile bahs edip şüphe yok idiğine yakîn hasıl olmayınca; zira vera‘ şüphe-i haramdan bile ihtirâdır demişler, takva haramdan ihtirâzdır demişler, şer‘-i şerîf

birinin de bu olduğunu fetvanın sonuna eklemiştir. İkinci meseledeyse Allah Teâla'nın rüyada görülmesiyle ilgili soruya Üskübî fukahanın çoğunun bu konuyla alakalı görüş bildirmedğini ve bu konuda susmanın ahvat olduğunu belirterek cevap vermiştir.

1.3.7. Evla

Evla kelimesi mecmuada 23 yerde geçmektedir. Ancak 4⁹⁰ fetvada tercih sebebi olarak kullanılmış, diğerlerinde hangisinin daha iyi olduğu anlamında kelime manasıyla kullanılmıştır.⁹¹

31. fetvada elbisesi necis ve kendisi cünüp olup ikisine sarf edecek yeterli suyu olmayan kimsenin suyu hangisine sarf etmesi gerektiği sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta İmâm-ı A'zâm ve Hammad arasında bu konuda ihtilaf olduğundan bahsetmiş, Hammad'ın "Hades-i hükmiyi izale hades-i hakikiden evladır." sözüne yer vermiştir. 994. fetvada hutbelerde okunan "Azze min kâilin muhbiran ve âmiran." ibaresindeki "min kâilin"ın irabı sorulmuş, Üskübî burada iki görüşe yer vermiş ve ikinci görüş için "Bu evladır." demiştir.

1.3.8. Ehab

Üskübî salât bahsinde geçen yemek hazır olduğunda nefsin iştihak ve arzusu olmadığında yemeğin tehirinde beis olup olmadığı sorusuna⁹² kerâhet olmadığını ancak nefsin iştihakı olsun olmasın yemeğin soğuması vb. ihtimallerine karşın yemeğin takdim edilmesinin ehab (daha sevimli) olduğunu belirterek cevap vermiştir.

1.3.9. Esveb

Mesâil-i şettâda Peygamberimizin (sav) adı her geçtiğinde salavât getirmenin farz mı, vacip mi yoksa müstehab mı olduğu sorulmuş ve Üskübî bu soruya uzun bir cevap vermiştir. Cevapta meşâyihin bu konuyla ilgili çeşitli görüşlerini vermiş ve son olarak

yusr ve semâhat üzere mevdu'-ı vera' teşdîd ve ihtiyât üzerinedir. Aslda vera' şer'-i şerîfe muhalif değildir. Nihayeti şer' için iki hükm vardır; biri cevaz, biri efdal ve ahvat. Caiz olan hükm-i şer', efdal ve ahvat hükm-i verâdır. Aslda birdir, fi zemâninâ ed'iyenin adem-i kabûlü vera' olmadığı içindir. Hadis-i şerîfde buyurulmuştur ki "Eğer siz namaz kılsanız hatta yay gibi olunca ve oruç tutsanız hatta kırı gibi olunca nef' vermez size vera' olmayınca allahümme enfa'nâ bihi."

⁹⁰ 31, 78, 994, 1007. fetvalar.

⁹¹ 39, 61, 153, 349, 381, 383, 453, 559, 568, 569, 624, 639, 863, 960, 969, 980, 997, 998, 315. fetvalar.

⁹² 47. fetva.

Peygamberimizin (sav) adı her anıldığında salavât getirmenin esveb (daha sevap) olduğunu ifade etmiştir.⁹³

1.3.10. Evsa‘

Üskübî salât bahsinde geçen 73. fetvada “daha geniş, daha kapsamlı” anlamına gelen evsa‘ kelimesini kullanmıştır. Namazda kırâet esnasında anlamı değiştirecek şekilde yapılan hata sonucu namazın bozulup bozulmayacağı sorulduğu meselede mütekaddimûn ve müteahhirûnun görüşlerini verdikten sonra mütekaddimûnun görüşünün ahvat olduğunu söylemiş; ancak halkın irabı temyizinin güç olmasından dolayı müteahhirûnun namazın bozulmayacağı yönündeki görüşünün evsa‘ olduğunu belirtmiştir.

1.3.11. Ezhar

Üskübî salât bahsindeki 77. fetvada Kuran okuyan kimseye mi kibleye mi dönmenin daha iyi olduğu konusunda sorulan soruya yeterli miktarda o kişiye yönelmenin daha iyi olduğunun ezhar (en zâhir, en belirgin) olduğunu ifade etmiştir.

⁹³ 987. fetva.

İKİNCİ BÖLÜM: ÜSKÜBÎ'NİN FETVA VERME USULÜ

Osmanlı devleti resmi mezhep olarak Hanefiliği benimsemiş ve hukuk sistemi de Hanefilik merkezinde oluşmuştur.⁹⁴ Şeyhülislam ve müftüler mecmualarını bu minval üzere yazmışlardır. Hanefî mezhebine ait eserler bu dönemde şerh ve hâşiyelerle zenginleştirilerek tevârüs edilmiş ve bu sağlam binaya yeni tuğlalar eklenerek gelenek daha da yükseklerle taşınmıştır. Her şeyden önemlisi sistem ihtiyaca cevap verecek fonksiyonda gelişmiş ve yeri geldiğinde bazı değişikliklere de gidilmiştir.⁹⁵ Bazen bu değişiklikler padişah fermanıyla da tescillenmiştir.⁹⁶

Kaya bu dönemdeki fetva verme usûlünü Hanefî fıkıh geleneğinde müftâ-bih olan fetvanın tespiti, fıkıh geleneğinde var olan görüşlerden birini tercih, hakkında Hanefî fıkıh geleneğinde bir görüş bulunmayan yeni bir meseleye dair tahrir, Hanefî fıkıh geleneğinde müftâ-bih olan fetvayı tashih, yani değiştirmek suretiyle fetva verme şeklinde dört kategoriye ayırmıştır.⁹⁷ Şahin ise fetva verme usulünü içtihat, tahrir, tercih, telif, taklit yoluyla fetva verme şeklinde beş kategoriye ayırmıştır.⁹⁸ Üskübî de bu yöntemleri kullanmış, aynı zamanda başka kriterleri de dikkate almış, bazen sadece görüşleri zikredip tercihte bulunmamış, bazen meseleyi şeyhülislam veya kadıya tevdi etmiş, bazen de tevakkuf etmeyi tercih etmiştir.

Üskübî'nin fetva verme usûlünü tek görüşe yer verdiği, birden fazla görüşe yer verdiği ve sarih nakil bulamadığı durumlardaki yöntemi şeklinde üç başlık altında değerlendirmeye çalışacağız. Bu değerlendirmeleri ve sınıflandırmayı fetvalar üzerinden gerçekleştirip, nakillerdeki bilgi ve açıklamaları bu başlıklandırmaya dahil etmeyeceğiz. Çünkü Üskübî birçok fetvada tek görüşle cevap verirken, nakilde farklı ihtilaflara değinmiştir. Bu farklılığı ortaya koymak için nakillerle ilgili yaptığımız ilk bölümdeki çalışmanın bu ikilemi ortadan kaldıracak mahiyette olduğu düşünülebilir.

⁹⁴ Ali Öge, a.g.m., s. 287.

⁹⁵ Süleyman Kaya, "Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 20, s. 86.

⁹⁶ Ali Öge, a.g.m., s. 285.

⁹⁷ Süleyman Kaya, "Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 97.

⁹⁸ Osman Şahin, *İslam Hukuku'nda Fetva Usulü*, yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2002, s. 120-156.

2.1. Üskübî'nin Tek Bir Görüşe Yer Vererek Fetva Vermesi

Fetâvâ-yı Üskübî'yi incelediğimizde Pîr Mehmet Efendi'nin fetva verirken izlediği yöntemin, bir görüşü esas alarak fetva vermek olduğunu söyleyebiliriz. Mecmuanın yüzde doksanlık kısmını Üskübî'nin tek bir görüşe yer vererek cevapladığı fetvalar oluşturmaktadır. Bu cevapları kendi içinde sınıflandırdığımızda karşımıza iki kategori çıkmaktadır ve ikinci seçenek olarak belirlediğimiz başka bir görüşe hiç temas etmeden verdiği cevaplar da mecmuanın ana gövdesini teşkil etmektedir.

2.1.1. Başka Bir Görüşün Varlığını Hissettirerek Fetva Vermesi

Üskübî verdiği 52⁹⁹ fetvada tek bir görüşe dayanmasına rağmen başka görüşlerin varlığını da sezdiren cevaplar vermiştir. Bazı cevaplarda konuyla ilgili ihtilaf olduğunu bizzat belirtmiş, bazı cevaplardaysa zımnen bunu hissettirmiştir. Bu fetvaların bablara dağılımıysa şöyledir: 4 tahârât, 6 salât, 1 savm, 4 nikah, 4 talâk, 1 i'tâk, 2 eymân, 1 hudûd, 1 serika, 1 elfâzi'l-küfr, 2 vakıf, 2 şehâde, 1 vekâle, 3 dava, 3 ikrar, 1 sulh, 1 hibe, 2 icârât, 1 mükâtebe, 2 hacr, 1 gasb, 2 udhiye, 1 kerahiyye, 2 cinayât, 1 vesâya, 1 mesâil-i hîtân.

Üskübî 7¹⁰⁰ fetvada, sorulan konuyla alakalı ihtilafın bulunduğunu belirtmiş, ihtilafı ve farklı görüşleri zikretmeden kendi tercih ettiği görüşü cevap olarak vermiştir. Vekalet bölümünde geçen bir meselede eşyle düğüne, bahçeye ve hamama giden, ancak hakime gitme ve erkeklerin içine karışma gibi adeti olmayan bir kadının mahkemeye kendi adına vekil göndermesi durumunda davalının bunu kabul etmeme ve bizzat kadının gelmesini isteme hakkının olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî davalının vekaleti kabul etmeme hakkının olmadığını belirttikten sonra muhaddere (kapalı, örtülü, namuslu kadın) konusunda ihtilafın bulunduğunu ancak müftâ-bih görüşün erkeklerin arasına karışmayan kişi olduğunu söyleyerek fetva vermiştir.

⁹⁹ 6, 16, 24, 29, 42, 59, 60, 61, 68, 71, 97, 107, 110, 114, 145, 157, 159, 176, 185, 243, 249, 270, 278, 294, 303, 324, 374, 404, 405, 490, 561, 570, 602, 657, 669, 670, 671, 674, 683, 696, 746, 756, 767, 805, 832, 833, 867, 897, 907, 927, 973, 1019. fetvalar.

¹⁰⁰ Benzer bazı örnekler: "Mesele hilâfiyedir, gasl olunmak gerekdir." (16. fetva), "Mikdar-ı ref`de akvâl vardır, esahlı sücûda akreb olunca sahih olmaz." (68. fetva), "İhtilaf-ı meşâyih vardır, kavli esah caiz olmaktadır." (405. fetva), "İhtilaf-ı meşâyih vardır, olmak kavli ercah görünür." (657. fetva), "Mesele ihtilafidir, kavli-i sahih olmamaktır demişler." (671. fetva), "Bunda akvâl-i kesîre vardır, fetva ihrâc olunmamağadır." (927. fetva).

Üskübî verdiği birçok fetvada¹⁰¹ da sadece bir veya iki kişiye atıf yapıp, onların görüşleri üzere fetva vermiştir. Bu cevaplar diğer imamların farklı görüşte olduğunu bize ifade etmektedir. 867. fetvada ipekten uçkurun erkeklere helal olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî uçkurun kuşak gibi olmadığını ve İmâm-ı A‘zâm ve İmam Muhammed katlarında caiz olduğunu belirtmiştir. Udhiye bölümünde 833. fetvada asli ihtiyaçları dışında malı olmayan ancak eşi üzerinde mehri bulunan kadına kurbanın vacip olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta eğer mehr-i muaccelse İmameyne göre kurban kesmesinin vacip olduğunu, mehr-i müeccelse üç imama göre de kurbanla yükümlü olmadığını ifade etmiştir.

Fetvalara baktığımızda fetva alametlerini içeren birçok fetvanın da burada değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Çünkü kavli-i sahih, kavli-i esah şeklinde belirtilen tercihler, içerisinde konuyla alakalı farklı görüşlerin olduğu fikrini barındırmaktadır. Udhiye bölümünde 832. fetvada kurbanın hükmü sorulmuş, Üskübî “Esah rivayetde vacibdir.” şeklinde cevap vererek konuyla alakalı farklı görüşlerin de mevcut olduğu izlenimini vermiştir.¹⁰² Yine 97. fetvada kullandığı “ekser-i fukaha” ve vakıf bahsinde geçen “Meşrudur, bu bey‘i caiz gören kavli üzere.” (404. fetva) ifadeleri karşıt görüştekilerin varlığını hissettiren diğer örneklerdendir.

2.1.2. Başka Görüşe Temas Etmeden Fetva Vermesi

Fetâvâ-yı Üskübî’de 1020 mesele bulunmaktadır ve Üskübî 887 meseleye¹⁰³ tek bir

¹⁰¹ Benzer bazı örnekler: “Ebû Yusuf’tan bir rivayet üzere olur.” (60. fetva), “Olur, inde’l-İmami’l-A‘zâm .” (107. fetva), “Şeyhayn kavilleri üzere mutlak olarak batıldır.” (674. fetva), “*Camiu’s-sağîr* rivayeti üzere.” (746. fetva) “Kadhân kavli üzere.” (767. fetva).

¹⁰² Benzer bazı örnekler: “Kavl-i muhtâr üzere nâkızdır.” (24. fetva), “Olur, kavli-i müftâ-bih ve muhtâr dahi budur.” (179. fetva), “Sahih budur ki seravil vermek don yerine geçmeye.” (278. fetva), “Kavl-i müftâ-bih ikrarına yemin verilmeyip belki mala verilmekdir.” (683. fetva), “Olurlar, alâ kavli’l-muhtâr.” (1019. fetva).

¹⁰³ 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 206, 207, 209, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 360, 361, 363, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 384,

görüŖe dayanarak cevap vermiŖtir. Bu rakam mecmuanın %87'lik kısmı gibi çok büyük bir orana tekabül etmektedir. Yani mecmuanın genelinde ihtilafsız, net cevaplar yer almaktadır. Ancak bu Hanefî fıkıh geleneğinde bu konuda kesin bir görüŖ birliği olduğu anlamına gelmemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Üskübî nakillerde verdiği cevaptan farklı bilgiler de aktarmıŖtır. Üskübî zihninde bu soruların cevapları net olduğu için muhtemelen fetvaya görüŖ ayrılıklarını dahil etmemiŖ, doğru olduğuna inandığı görüŖü esas alarak cevap vermiŖtir. Örneğin nikah bölümündeki 134. meselede kocası gaib olan hanımın eŖinin ölüm haberi ulaŖıp baŖka bir adamla evlenmesi ve çocuk sahibi olmasının ardından ilk kocasının salimen dönmesi sonrası nesebin kimden sabit olacağı sorulmuŖtur. Üskübî bu soruya kısaca “Amr’dan olur.” diyerek nesebin ikinci kocadan sabit olacağı yönünde fetva vermiŖtir. Oysaki bu meselenin nakli oldukça uzundur ve çocuğun birinci kocaya ait olacağını söyleyen Ebû Hanife’nin görüŖü ve Ebû Yusuf, İmam Muhammed’in görüŖleri de verilmiŖtir. Üskübî naklin sonunda İmam Muhammed’in görüŖünün en doğru görüŖ olduğunu açıkça belirtmiŖ ve bu görüŖ doğrultusunda fetva vermiŖtir.¹⁰⁴

Bizim asıl amacımız ihtilaflı meselelerdeki fetva verme usulünü incelemek olduğu için

385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 546, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 572, 573, 574, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 656, 658, 659, 660, 662, 663, 666, 667, 668, 672, 673, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 684, 685, 686, 687, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 720, 721, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 765, 766, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 777, 779, 780, 781, 782, 783, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 803, 804, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 834, 835, 836, 837, 838, 840, 841, 842, 843, 844, 846, 847, 849, 850, 851, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 926, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 950, 951, 952, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 988, 989, 991, 992, 993, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1003, 1004, 1005, 1006, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1020. fetvalar.

¹⁰⁴ Naklin tamamı için bkz. s. 42-43.

örnek olması hasebiyle burada bir fetvaya yer verebiliriz. Salât bölümünde 50. fetvada ebe olan bir kadının doğum esnasında namaz kılmak için ayrılması durumunda çocuğun hayatının tehlikeye girmesi söz konusu olursa ebe kadının namazı tehir etmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî namazı ertelemesinin caiz olduğunu belirttikten sonra, dinde hafifletici sebeplerin yedi çeşit ve bu durumun tahfif-i tehir olup beşinci cins olduğunu söyleyerek cevap vermiştir.

2.2. Üskübî'nin Birden Fazla Görüşe Yer Vererek Fetva Vermesi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Üskübî mecmuanın çok büyük bir kısmında tek görüşe dayanarak fetva vermiştir. 1020 fetvanın sadece 80 tanesinde yani kitabın %8'lik bir kısmında birden fazla görüşe yer vermiştir. Bu meseleleri incelediğimizde Üskübî'nin izlediği yöntemi 13 kategoride ele alabileceğimizi tespit ettik. Üskübî bazen görüşleri verip birini tercih ederken, bazen tercih belirtmeden salt görüşleri zikretmiş, bazen kadiya havale etmiş, bazen de şeyhülislamın görüşüne tevdi etmiştir. Bu yöntemleri kullanım sıklığı da farklı farklıdır. Bazı başlıkların altında 27 fetva varken bazılarında 2 fetva bulunabilmektedir.

2.2.1. Görüşlerden Birini Tercih Ettiği Meseleler

Mezhepler arasında ihtilaflar olduğu gibi mezhep içinde mütekaddim imamlar ve müteahhir imamlar arasında da ihtilaflar mevcuttur. Bu tarz durumlarda tercih, ehil olan kadılara veya müftülere bırakılmıştır. Belli bir dönemden sonra Osmanlıda hukuk birliğini sağlamak ve adaleti tam manasıyla tesis edebilmek adına müftâ-bih görüşle fetva verme zorunluluğu da müftülerin ihtilaflı meselelerde buna riayet etmelerine neden olmuştur.¹⁰⁵ Ancak belli bir dönem müftâ-bih kabul edilen görüşün daha sonraki dönemlerde değişmesi ve maslahat, zaruret gibi faktörlere dayanarak farklı bir tercihte bulunulması da söz konusu olabilmektedir.¹⁰⁶ Bu da tercihte değişmez bir sabitenin olmadığına göstergesidir.

Üskübî çoğunlukla farklı görüşleri serdettiği meselelerde kendi tercihini belirtmiştir, bazen bunun nedeni ihtiyat, istihsan, ihtiyaç, zaruret gibi nedenlerle açıklamış, bazen de

¹⁰⁵ Süleyman Kaya, "Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 20, s. 72.

¹⁰⁶ Süleyman Kaya, "Akifzâde'nin Məcəllətü'l-mchâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 102.

salt tercihini belirtmiş ve tercih sebebini açıkça ifade etmemiştir.

2.2.1.1. Tercih sebebini belirttiği meseleler

Osmanlı dönemi, hukuk tarihi açısından incelendiğinde genel kanaat bu dönemin geçmiş mirasın devamı ve tekrarından ibaret bir taklit dönemi olduğu ve bu mirasa yeni bir katkı sağlanmadığı yönündedir. Ancak yapılan yeni çalışmalarla Osmanlı döneminde son derece canlı bir ilmi hayatın ve çeşitliliğin olduğu¹⁰⁷ ve yeni içtihatlarla bulunduğu dile getirilmektedir. Hatta zamanın, örfün ve şartların değişmesiyle mezhep imamlarının görüşlerine muhalif fetvalar da verilmiş ve bu fetvaların mezhep dışında telakki edilemeyeceği ve bir gereklilik olduğu İbn Abidin tarafından ifade edilmiştir.¹⁰⁸

Üskübî genellikle eser boyunca fetvanın ana metninde tercih nedenlerine değinmemekle birlikte, 19 meselede kendisini fetvayı vermeye yönelten nedenlere temas etmiştir. Daha çok ihtiyat ve istihsana dayanarak bu nedenleri temellendirmiş, yaşadıkları çağın gereklerini de fetva verirken tercih sebebi olarak zikretmiştir.

2.2.1.1.1. İhtiyata uygun olanı tercih ettiği meseleler

Üskübî fetva verirken ihtiyata uygun olanı tercih etmeye gayret etmiştir. 7¹⁰⁹ fetvada bunu açık bir şekilde belirtmiştir. Bu fetvaların 2'si talâk, 4'ü elfâzi'l-küfr ve 1'i dava bölümlerinde geçmektedir.

Talâk bahsinde geçen 181. meselede herhangi bir birliktelik olmadan üç talâkla eşini boşayan kişinin talâkının geçersiz olduğuna dair *Kadıhân*'da geçen kaville hüküm veren kadı efendinin bu kararının geçerli olup olmayacağı sorulmuştur. Üskübî Kadıhân'ın bu konuyla ilgili fetvasının terk edilen, batıl bir görüş olduğunu savunmuş ve kadı hükmetse bile hükmün geçersiz olacağı meselelerden olduğunu belirtmiştir. Sair usûl ve

¹⁰⁷ Şükrü Özen, "Molla Hüsrev'in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (Kasım 2011, Bursa)*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 353; Süleyman Kaya, "Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 94.

¹⁰⁸ Yusuf Eşit, *a.g.e.*, s. 48; Abdullah Korkut, *İbn Abidin'in Neşru'l-arf fi Binâi Ba'dı'l-Ahkami ale'l-Örf Adlı Risalesi ve Bu Risale Işığında Sosyal Değişmenin Hükümlere Etkisi*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2010, s. 32; Ömer Faruk Ocakoğlu, *Hanefî Mezhebinin Mezhep İçi İşleyişinde Örfün Konumu: İbn Abidin'in Örf Risalesi Örneği*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2004, s. 76.

¹⁰⁹ 181, 202, 355, 359, 362, 375, 664. fetvalar.

furû kitaplarına muhalif olan bu görüşe ihtiyatla yaklaşp, muteber kitaplardaki genel görüşe göre hüküm vermek gerektiğini belirtmiştir.

Elfâzi'l-küfr bölümünde 359. meselede ehl-i tarîk bir kimsenin, şeyhinin sabah namazını her gün Kabe'de kıldığı, zaman ve mekanı aştığını söylemesi durumunda kendisine ne gerekeceği sorulmuştur. Üskübî bunun büyük bir hata olduğunu, mucize kabilinden olup sadece Peygamberimizden sadır olduğunu, bazı ulemanın bunu küfür saydığını söylemiş ve ihtiyaten bu kişinin iman ve nikah tazelemesi gerektiğini söylemiştir. Yine aynı bölümde 375. meselede bir kişi arkadaşını gördüğünde “Can alıcıyı görmüşe dönerim.” demesi durumunda ne gerekeceği sorulmuştur. Üskübî bu konuda ihtilaf olduğunu melege ihanet kastı olursa küfrünün kesin olduğunu, ama her iki durumda da ihtiyaten iman ve nikah tazelemesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁰

2.2.1.1.2. İstihsanen tercih ettiği meseleler

Üskübî 2¹¹¹ meselede istihsana uygun olan görüşleri tercih ederek fetva vermiştir. Buyu‘ bölümünde geçen 440. meselede bir değirmen satın alındığında zikredilmese bile taşlarının satım akdine dahil olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî alt kısımdaki taşların satıma dahil olduğu konusunda ihtilaf olmadığını, üst kısımdaki taşlarda ihtilaf bulunduğunu, kıyasen bunların satıma dahil olmaması gerekirse de istihsanen dahil olacağını belirterek fetva vermiştir.

Gasb bölümünde geçen 802. meseledeyse başkasının cariyesini gasp eden ve yanındayken zina yoluyla hamile olduğu anlaşılan kişiden, asıl sahibinin cariyeyi geri aldığı anlatılmıştır. Asıl sahibin cariyeyi aldıktan sonra hamile kalması sebebiyle değerinde oluşan eksilmeden dolayı gâsıptan ne miktar para talep edebileceği sorulmuştur. Üskübî bu konuda Ebû Yusuf'un değerinde eksiklik oluşturan iki durumdan (habl ve zina aybı) hangisi daha fazla ederse ona hükmolunacağına yönelik görüşünü vermiş, ama tercihini istihsanen iki durumun birleştirilerek tazmin ettirilmesine yönelik olan İmam Muhammed'in görüşü lehinde kullanmıştır.¹¹²

¹¹⁰ Benzer bazı örnekler: “Bi'l-ihtiyat vacibdir.” (202. fetva), “Küfür rayıhası var, böyle olan yerden hazer efdaldir.” (362. fetva), “Öyle ihtiyat bununla amel idiği zahir.” (664. fetva), “Mezân-ı töhmet ve mevâkı-i minnet¹¹⁰ olan yerden ictinab lazım idiğine delâlet eder nüsüs kesiredir.” (1009. fetva).

¹¹¹ 440, 802. fetvalar.

¹¹² “802. Mesele: Zeyd'in cariyesin Amr gasb edip yedinde zinadan habli vaki oldukda Zeyd cariyesin aldıkda noksan-ı habl için ne mikdar nesne hükm olunur?”

2.2.1.1.3. Şeyhülislam fetvasına uygun olanı tercih ettiği meseleler

Şeyhülislam terimi Osmanlı'dan önce İslam alimlerinin bir çoğu için kullanılan bir saygı ifadesi olmuş, ancak Osmanlı'da fetvanın ve dinî otoritenin en üst merciini temsil eden kurumun özel ismi olmuştur.¹¹³ Şeyhülisamlık makamının II. Murad döneminde kurumsallaştığı¹¹⁴ belirtilmekte, İbn Kemal, Ebussuûd Efendi gibi nüfûzlu şeyhülislamlarla birlikte yetkileriyle beraber etkinliğinin arttığı¹¹⁵ ve devlet idaresi içindeki yerinin daha üst konuma yerleştiği ifade edilmektedir.¹¹⁶

Şeyhülislamlar fetva kurumunun en yetkilisi ve otoritesi konumunda olduğundan konuyla alakalı bir şeyhülislam fetvası varsa ona paralel hüküm vermek müftülerin kullandığı yöntemlerden olmuştur. Üskübî de zamanın şeyhülislamı ve kendi hocası olan Çivizâde Mehmet Efendi (995/1587)'ye son derece saygı duymaktadır ve fetvalarında kendisine atıflarda bulunmaktadır. Sadece dönemin şeyhülislamına değil daha önceki dönemlerde şeyhülisamlık yapmış olan İbn Kemal (873-940/1469-1534), Ebussuûd Efendi (896-982/1490-1574) gibi isimlere de fetvalarında yer vermektedir. İhtilafli olan meselelerde konuyla alakalı şeyhülislamların görüşlerinden haberdarsa o doğrultuda cevap vermektedir. Bu çerçevede değerlendirilebilecek 4¹¹⁷ fetvanın ilk ikisi nikah, diğer ikisi cihad bölümünde yer almaktadır.

Nikah bölümündeki 114. fetvada iki eşi olan bir erkeğin hanımlarını aynı evde oturtması durumunda hanımlardan birinin babasının kızını başka eve çıkarmak için damadını zorlamaya hakkının olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta Ebussuûd Efendi'nin babanın böyle bir hakkının olduğuna dair fetva verdiğini ancak konuyla alakalı farklı görüşlerin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ifadelerinde Ebussuûd

el-Cevab: Ebû Yusuf kavli üzere habl naks eylediği ile irsin zina aybına nazar olunup hangisi ekser ise ol hükm olunur, istihsanen kıyas emrini cemîan dâmin olmaktadır, İmam Muhammed'den kıyas ile ahz rivayeti mervîdir.”

¹¹³ Ramazan Boyacıoğlu, “Tarihi Açıdan Şeyhülisamlık, Şer’iye ve Evkaf Vekaleti”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1996, sy.1, s. 161.

¹¹⁴ Ekrem Kaydu, “Osmanlı Devletinde Şeyhülisamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1977, sy. 2, s. 209.

¹¹⁵ M. Salih Arı, “Osmanlılar’da Şeyhülisamlık Müessesesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, c. I, 1994, s. 173.

¹¹⁶ Yılmaz Fidan, *Ebüsüüd’un Fikhî Meseleleri Çözümündeki Metodu*, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007, s. 12.

¹¹⁷ 74, 114, 340, 352. fetvalar.

döneminde esah kaville fetva verme zorunluluğu olmadığını, onların uygun gördükleri her görüşle fetva vermeye yetkili olduklarını belirterek aslında kendisinin bu görüşte olmadığını sezdirmiştir.¹¹⁸ Üskübî'nin kendisi aynı görüşte olmadığı halde şeyhülislam fetvasının bulunduğu yerde bu görüşü tercih ederek fetva vermesi dikkat çekicidir.

Cihad bölümünde 340. meselede zimmiyenin ikrahla İslam'a girmesinin makbul olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî Kadîhân'ın bu konuyla alakalı olarak İslamının kabulünü harbîye hasredip, zimmiyeyi dışarıda bırakmasının doğru bir görüş olmadığını bu konuyu şeyhülislamın da tashih ettiğini şu ifadelerle belirtmiştir: "Kadîhân'ın harbîye tahsis edip zimmiyenin olmaz dediği sahih değil idiğini Şeyhülislam metteanallahu bi ifadetihi ilâ yevmi'l-kıyame üstadüna ve üstadü'l-âlimi yani Çivizâde-i Sâni hazretleri tahrîr ve tahkîk buyurmuşlardır." Üskübî Kadîhân'ın ifadelerine ve fetvalarına son derece önem verip eserindeki nakillerin çok büyük bir kısmını da onun kitaplarından yapmasına rağmen bu konuda şeyhülislamın görüşü doğrultusunda fetva vermeyi tercih etmiştir.

Yine cihad bölümündeki bir diğer fetvada bir kasabada müslümanlar ve bir mahallede de zimmiiler yaşadıkları halde, zimmiilerin domuzlarını salmaları ve hayvanların müslüman mahallerine gelmeleri durumunda müslüman mahalle halkının bundan rahatsız oldukları ve zimmiilerin domuz yetiştirmelerinin yasaklanıp yasaklanamayacağı sorulmuştur. Üskübî yasaklamanın problem olmayacağını, gerekirse mahalleden tamamen bile çıkarılabileceklerini belirtmiş, konuyla alakalı İbn Nuceym'in ifadelerinin doğru olmadığını Çivizâde tarafından tashih edildiğini ifade ederek yine tercihini şeyhülislam fetvasından yana kullanmıştır.

Meseleler ve cevaplar dikkatle incelendiğinde aslında Osmanlı'da kör bir taklit döneminin yaşandığı ve fikhin durağanlaştığı ifadelerinin pek de isabetli olmadığı ortaya çıkacaktır. Fıkıh son derece dinamik bir şekilde müftüler ve şeyhülislamlar tarafından yürütülmekte, ilmi canlılık sürdürülmektedir. Mezhep içerisinde kendisine hatırı sayılır yer edinmiş alimlerin görüşleri yeri geldiğinde doğru olmadıkları ve fetvaya medar olamayacakları yönünde eleştiriler almışlardır. Bu durum Osmanlı

¹¹⁸ "114.Mesele: Zeyd'in zevceleri Hind ile Zeyneb'i bir avlu içinde olan iki evinin birini müstakil birinde koyup havâiclerin götürürse Hind'i babası Zeyd'e gayri eve çıkartmağa kâdir olur mu?"

el-Cevab: Olur, bir avluda iki menkûhe cebr ile cem olmak yokdur, li Ebussuûd merhum. *Bedâi ve Kunye ve İhtiyar*'da var. Merhum Bezzâziye'nin *Müntekâ*'dan nakline zâhib olmuşlar; ancak zahir, onlar ne makule kavîl ile olursa iftâya mezûnlar olup ve ol zamanda esah akvâl ile iftâ ve hükme emr vârid olmamaktır, ketebehû Pîr Mehmed üfiye anh."

uleması arasında aslında mezhep taassubundan uzak ve zamanın şartlarını göz ardı etmeyen bir tutumun bulunduğu bir göstergesidir.

Müftülerin şeyhülislam fetvası doğrultusunda meselelere cevap vermeleri aslında bir nevi verdikleri fetvanın meşruiyetini sağlamak içindir. Bu da son derece haklı bir gerekçedir ve yaşanan dönem için de son derece anlamlıdır. Üskübî de bu meseleler ışığında değerlendirdiğimizde muhtemelen aynı düşüncelerle toplumsal çerçeveyi göz ardı etmeyerek fetva vermiştir.

2.2.1.1.4. Bazı fetvaları birçok fetva kitabına muhalif oldukları için kabul etmediği meseleler

Üskübî bazı görüşleri sair fetva kitaplarına ters düşükleri için kabul etmemiş ve bu görüşlerin reddedilmiş görüşler olduğunu vurgulamıştır. Bu bölümde değerlendirebileceğimiz 6¹¹⁹ fetvanın 1'i tahârât, 1'i salât, 2'si talâk, 1'i elfâzi'l-İkûf ve 1'i de eşribe bölümlerinde bulunmaktadır.

Tahârât bölümünde geçen 40. meselede gözünde rahatsızlık bulunup birinden diğerine yaş akması durumunda abdestin bozulup bozulmayacağı sorulmuş, Üskübî bunun abdesti bozmayacağını söyledikten sonra Sadruşşeriâ'nın ifadelerinden bozulacağını anlaşıldığını ancak bu görüşün aksinin kitaplarda geçtiğini ifade etmektedir.

Salât bölümündeki 74. meselede kendisinden eser kalmayan mezarlıklarda ziraat ve yerleşim yapılıp yapılamayacağıyla ilgili kadı ve bir alim arasındaki ihtilaf yüzünden halk arasında şüphe oluştuğu belirtilerek hangi görüşün doğru olduğu sorulmaktadır. Üskübî buralara yerleşim yapılamayacağı yönündeki ilk görüşün doğru olduğunu ifade etmiştir. Zeylai'nin konuyla alakalı görüşünün genel fetva kitaplarına aykırı olduğunu ve Çivizade'nin de kendisine sorulduğunda konuyu bu minval üzere tasrih ettiğini ifade ederek fetvayı noktalamış, tercihini şeyhülislam görüşünden yana kullanmıştır.

Talâk bölümünde daha önce de bahsettiğimiz birliktelik öncesi üç talâkla boşamayla ilgili mevzuda Kadîhân'ın fetvasını birçok muteber furû kitabına muhalif olduğu için kabul etmemiştir. Bu bölümde Kadîhân'la ilgili Üskübî'nin değerlendirmeleri dikkate şayandır. Üskübî verdiği birçok fetvayı Kadîhân'a dayandırmakla birlikte bu meselede genel kanaate ters düştüğü için onun görüşüyle amel edilemeyeceğini belirtecek kadar

¹¹⁹ 40, 74, 181, 204, 365, 881. fetvalar.

objektif bir ilim adamıdır. Burada onun kendi ifadelerine yer vermemiz uygun olacaktır: “Kadıhân meselesi eğerçi kim bizim hakkımızda nas menzilesindedir lakin itlâkatı kesîre olup gayrı ma‘hûd mevzuda takyîd etmekle usûl ve furûa alim ve mütekemmil olmayan kimesneye onunla amel cidden müşkildir. İmdi usûle ve sair kütüb-i furûa muhalif görülende ihtiyat olunup sair kütüb-i muteberede olan ile iftâ ve hükm olunmak gerek.”.

204. meselede kadının dârü'l-harbe gitmekle eşinden boş olduğunu iddia etmesi durumunda ayrılığın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorulmuştur. Üskübî ayrılığın gerçekleşmeyeceğini söyledikten sonra *Kâri'ul-hidâye*'nin fetvasının sair kitaplara muhalif olduğunu belirtmiştir. 365. meselede annesi müslüman babası kafir olan çocuğun müslüman olması durumunda annesinin çocuğun yedi yaşında olup, temyiz sahibi olduğu, babasının çocuğun beş yaşında olup dini kavrayamaz olduğu iddialarından hangisinin kabul edileceği sorulmuştur. Üskübî çocuk mümeyyiz olsun gayrı mümeyyiz olsun İslam'da annesine tabi olacağını ve *Kâri'ul-hidâye*'nin ehl-i hibreye arz olunması fetvasının sair kütübe muhalif ve reddedilen bir görüş olduğunu belirtmiştir.

881. meselede Sahib-i *Kunye*'nin şarabın ekşiyip sarhoş ediciliğinin kaybolması halinde içilmesinin helal olduğuna dair verdiği fetvanın aslının olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bunun tamamen bir hata ve hiçbir şekilde mümkün olmadığını belirtmiştir. Üskübî bu fetvada da önemli tespitlerde bulunmuş, Keşşî'nin mutezilî olmasından dolayı ehl-i i'tizalden naklettiklerini bizim ulemamızın görüşleriyle teyit etmedikçe kabul edilemeyeceğini ve bu konuda münferiden ulemamıza muhalif kalmasından dolayı bu görüşünün merdûd bir görüş olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰

Bu fetvalar bize Üskübî'nin ihtiyat yanlısı, şaz görüşlerden uzak kalma eğiliminde olan, geleneğe bağlı ve temkinli bir alim olduğunu yansıtmaktadır. Ayrıca Üskübî sürekli nakilde bulunduğu alimlerden şaz durumda kaldıklarında görüşlerini kabul etmeyerek bağnazlıktan da uzak olduğunu ve tarafsız bir alim olmaya çalıştığını bize göstermektedir.

¹²⁰ “881. Mesele: Sahib-i *Kunye*'nin “Hamr tubihat ve zâlet murareteha bi'l-bathi yehillu şürbiha.” kavlinin vechi var mıdır?

el-Cevab: Vech-i yokdur, hata-i mahzurdur, kat'an amel olunmaz her bâr ki sahib-i *Kunye* kavaid-i şer'â muhalif münferid ola mademki naklini gayrıdan teyid etmeye amel olunmamak gerek; zira Keşşî mutezilidir, mezhebe muhalif olup yahut münferid olduğun ya meşâyih-i i'tizalden nakl eylediğın kabul eylemeziz mademki bizim kavaidimize muvafik olmaya, yahut bizim eimmemizın nakli ile takvî eylemeye.”

2.2.1.1.5. Zamanın şartlarına uygun olan fetvayı tercih ettiği meseleler

Şüphesiz insanların içinde yaşadıkları zaman ve çağın gereklilikleri hukuk kurallarında bazı değişiklikleri ve yenilenmeyi beraberinde getirmektedir. Aslında fıkhnın dinamizmi de bundan beslenmektedir. Fakih geçmiş dönemdeki fetvaların yaşadığı zaman için sorunları çözemez hale geldiğini gördüğünde maslahata binaen yeni hükümler vermekten kendini uzak tutamaz.

Fetvanın amaçlarından biri zaman ve mekanda ortaya çıkan yeni meseleleri çözüme kavuşturup dinde genişlemeyi sağlamaktır. Bunun için de müftünün yaşadığı toplumun örfünü çok iyi bilip durumları tahlil etmesi gerekir.¹²¹ Üskübî de bu asla binaen dört¹²² fetvada şartların değişmesine binaen verilen hükümlerden farklı hükümlere meyletmiştir.

Namaz bölümünde geçen 77. fetvada cuma günü namaz için toplanan cemaatin Kuran okunurken kıbleye mi yoksa Kuran okuyan kişiye mi dönmelerinin daha doğru olacağı sorulmuştur. Üskübî aslında Kuran okuyana dönmenin daha doğru olduğunu, hatta İmâm-ı A'zâm'ın da hatip hutbeye çıkarken ona doğru yöneldiğini belirtmiştir. Ancak yaşadıkları zamanda imamın bitirmesinden sonra izdihamın yaşanması ve safları düzenlemede zorluk olmasından dolayı kıbleye dönüldüğünden bahsetmiştir.

Nikah bölümündeki 141. meselede bakire ve ergenlik çağına girmiş bir kızın velisinin izni olmadan evlenmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî fetvanın baş kısmında nikahın caiz olacağını ancak evlendiği kişinin kıza denk olmaması durumunda velinin nikahı feshettirme hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Fetvanın devamında başka bir görüşe göre bu nikahın asla mün'akid olmadığını ve bu görüşün dahi müftâ-bih görüş olduğunu söylemiş ve kendi zamanlarında bu kaville fevta verilerek problemlerin halledilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²³

Kadâ bölümünde 575. meselede kadı olan bir kişinin bir kimseyle davası olduğunda kendi atadığı naibin verdiği hükmün geçerli olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî

¹²¹ Yusuf Ziya Yörükân, "Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk", *AÜİFD*, 1952, c. I, sy. 2, 3, s. 140.

¹²² 77, 141, 547, 824. fetvalar.

¹²³ "141. Mesele: Bıkr olan Hind-i bâliğe velisi izni yok iken istediği kimesneye nikah ile varmağa kâdire olur mu? *el-Cevab*: Olur, ama küfüvvü olmayana varınca veli itiraz edip feshettirmeye kâdirdir, mademki ol zevcinden velâdet etmeye. Bir kavilde aslen mün'akid değildir, bu kavil dahi müftâ-bihdir. Hususen fi zamanına ki, itiraz böyle işkâl üzere ola."

meselenin ihtilafli olduğunu, ancak atadığı naibin verdiği hükmün kendi hükmü gibi olduğundan özellikle kendi zamanları için hükmün geçerli olmamasının tercihe şayan olduğunu belirtmiştir. Böyle bir durumda sultandan başka bir kadı veya tarafların rızasıyla bir hakem atanması gerektiğini de eklemiştir.

Kısme bölümünde 824. meselede mahalle sakinlerinin yolda genişlik var diyerek yolun bir kısmını evlerine dahil etmelerinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî *Eşbâh ve Nezâir*'de buna cevaz verildiğini, ancak *İs'af* da bunun caiz olmadığını söylediğini belirtmiş ve kendi zamanları için cevaz ile fetva vermenin problemliliğini ifade etmiştir.¹²⁴

2.2.1.1.6. Görüşlerden birini, diğer görüşe binaen bir şart ileri sürerek kabul ettiği meseleler

Bazı durumlarda ortaya konan görüşlerden birini tercih etmek tam anlamıyla istenilen sonucun hasıl olması için yeterli gelmeyebilir. Bu tarz durumlarda bazı şartlar öne sürerek bir tercihte bulunma yoluna gidilebilir. *Fetâvâ-yı Üskübî*'de bu duruma örnek olabilecek iki¹²⁵ meseleye rastlanmıştır. Bu meselelerin biri dava, biri de kerahiyye bölümünde bulunmaktadır.

Dava bölümündeki 657. meselede kendilerine harabe bir değirmen kalan üç kardeşten iki kız kardeşin hisselerini erkek kardeşlerine satmaları ve erkek kardeşin on yıl boyunca değirmeni tamir edip işletmesinden sonra kız kardeşlerin değirmenden hisse talep etmelerinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bu konuda ihtilaf olduğunu belirttikten sonra sahtekarlık ve aldatma olmaması şartıyla hisse talep etme haklarının olduğu görüşünün tercih edileceğini şu ifadelerle ortaya koymuştur: “İhtilaf-ı meşâyih vardır, olmak kavli ercah görünür, tezvîr ve telbîs fehm olunmazsa onunla amel oluna.”.

Kerahiyye bölümündeki 839. fetvada yolculuk yapan kimselerin bir araya gelip yemeklerini birleştirmeleri veya her biri bir miktar para vererek aldıkları yemekleri örfe uygun olan biçimde yemelerinde sakınca olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bunun caiz olduğunu ancak kerâhetten uzak olmadığını ifade etmiştir. Fetvanın devamında bazı

¹²⁴ “824.Mesele: Ehl-i mahalle “Tarîk-i âmdan bir mikdar vesiat vardır, kimesneye zarar olmaz.” deyu evlerine almak caiz olur mu?

el-Cevab: Eşbâh ve Nezâir'de cevazı musarrah, lakin *İs'af* da hilâfı ve li zâlike fi zamanına, cevaz ile iftâ müşkil.”

¹²⁵ 657, 839. fetvalar.

kitaplarda fazla yemenin caiz olmadığı yönünde kayıtlar olduğunu da belirtmiş bu yüzden helalleşmeyi şart koştur.

2.2.1.2. Tercih sebebini belirtmediği meseleler

2.2.1.2.1. Sarahaten hangi görüşü benimsediğini ifade ettiği meseleler

Üskübî bazı cevaplarda görüşlerden birinin daha sahih olduğunu söyleyerek onunla fetva vermiş, bazen de verdiği cevaptan hangi görüşü tercih ettiğini zımnen hissettirmiştir. Ancak salât ve kerahiyye bölümünde geçen iki¹²⁶ fetvada Üskübî bizzat kendisinin hangi grubun görüşüne dahil olduğunu belirterek veya söylenenler dışında kendi görüşü neyse onu belirterek fetva vermiştir.

Namaz bölümünde geçen 73. meselede ayette anlamı tamamen değiştirecek bir hareketin yanlış okunmasıyla namazın bozulup bozulmayacağı sorulmuştur. Üskübî mütekaddimîn kavli üzere bunun kasten yapıldığında kişiyi küfre sokacağını, bilmeyerek yapıldığında namazın bozulacağını söylemiştir. Meşâyih-i müteahhirîn bu konuda ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra namazın bozulmayacağı görüşünde olanları sıralamış ve bu sıralamada “Ve ene” diyerek kendi safını da belirtmiştir. Halkın irabı bilmediğini ve bu hatayı anlayamayacaklarını illet göstererek müteahhirûn ulemanın görüşünün daha kapsamlı olduğunu dile getirmiştir.

Kerahiyye bölümünde 852. meselede burnu sürekli kanayan bir kişiye kendi kanıyla alınına şifa niyetiyle ayet yazmanın sakıncası olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî Ebû Bekir el-İskafî'nin buna cevaz verdiğini ve fetva kitaplarında şifa olduğu bilinen bu ve bunun benzeri olan bevl ile yazmak veya doğumda zorluk çeken kadının uyluğuna ayet yazıp asmak gibi yöntemlere cevaz verildiğini söylemiştir. Ancak kendisinin kanaati bunların hiçbirinin doğru olmadığı yönündedir ve bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Ama fakir anladığım bunların cidden biri ile amel olunmamaktır.”

2.2.1.2.2. Görüşlerden birini kavli-i sahih olarak zikrettiği meseleler

Üskübî 6¹²⁷ fetvada birden fazla görüşe yer vermiş ve içlerinden birini kavli-i sahih, kavli-i müftâ-bih veya kavli-i esah olarak nitelendirerek fetvayı bu görüşe göre vermiştir.

¹²⁶ 73, 852. fetvalar.

¹²⁷ 10, 27, 208, 364, 831, 924. fetvalar.

Bu fetvaların 2'si tahârât, 1'i talâk, 1'i elfâzi'l-küfr, 1'i zebâih, 1'i de ferâiz bölümlerinde bulunmaktadır.

Tahârât bölümünde 27. meselede fisk işlerken giyilen elbiseyle namaz kılmada beis olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bazı meşâyihin bu durumdaki kişilerin şaraptan sakınmamalarından dolayı mekruh olduğu görüşünde olduklarını belirtmiş, buna karşın üzerinde necis bir madde olduğuna dair bir bilgi olmadıkça bunda bir kerahet olmadığı görüşünü tercihe şayan bulmuştur.

Zebâih bölümünde 831. meselede Eflâk'ta yaşayan gayrimüslimlerin sığırlarını başlarına baltayla vurarak öldürdükleri, bu hayvanlardan pastırma yaparak müslümanlara sattıkları dile getirilmiş ve bunların yenmesinin helal olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bunların yenmesinin helal olmadığını belirttiikten sonra helal olması için kesimin hangi bölgeden yapılması gerektiğiyle ilgili görüşlere yer vermiştir. *Vikâye* ve *Camiu's-Sağîr* rivayetlerini verdikten sonra *Camiu's-Sağîr* rivayeti için “Kavl-i müftâ-bih dahi budur.” diyerek tercihini açıkça belirtmiştir.

Ferâiz bölümünde 924. meselede bir kişinin evlatlarından birine kendisi öldükten sonra mirastan hak talep etmemesi koşuluyla evinin bir kısmını vermesi ve çocuğun da bunu kabul etmesinden sonra babasının vefatıyla tekrar varis olup olamayacağı sorulmuştur. Üskübî *Eşbâh Nezâir*'e göre varis olamayacağını, ancak *Cevâhir-i Fetâvâ*'da veresenin rızasıyla birlikte varis olabileceğini ve bu görüşün esah olduğunu belirterek fetvayı sonlandırmıştır.

2.2.1.2.3. Verdiği cevaptan hangi görüşe meylettiği tespit edebilen meseleler

Üskübî bazı fetvalarda hangi görüşü tercih ettiğini belli ederek fetva vermiştir. Bunu yaparken daha ziyade tercih ettiği görüşü önce vermiş, diğer görüşleri fetvanın devamında belirtmiştir. Bu şekilde verdiği fetvalar 27¹²⁸ tanedir ve bablara dağılımı şu şekildedir: 2 tahârât, 1 salât, 3 talâk, 2 hudûd, 1 serika, 1 elfâzi'l-küfr, 1 kadâ, 3 şehâde, 3 dava, 1 âriyet, 1 icârât, 1 ikrah, 1 kısme, 1 zebâih, 1 eşribe, 1 mesâil-i şettâ.

Talâk bahsinde 210. meselede iki eşi olan bir adama “Eşin üç talâk boş olsun mu?” diye şart koşulduğunda muhatabın “Bâin talâk boş olsun.” demesi durumunda talâkın

¹²⁸ 9, 31, 51, 52, 74, 78, 141, 157, 196, 210, 212, 268, 308, 323, 331, 378, 545, 559, 571, 593, 612, 655, 657, 664, 732, 754, 778, 802, 824, 831, 880, 973, 987, 990, 994, 1007. fetvalar.

gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorulmuştur. Üskübî eşlerinden biri halk tarafından bilinmiyorsa bilinen hanımın, ikisi de biliniyorsa muhatabın birini beyan etmesiyle o hanımın boş olacağını ifade etmiştir. Ancak Üskübî meşâyihin bir kısmının muhatap birini tayin ettiğini söylemezse ikisinin de boş olacağı yönünde bir görüşü olduğunu da fetvanın sonuna eklemiştir.

Hudûd bölümünde geçen 308. meselede ta'zîrin en üst derecesi sorulmuştur. Üskübî İmâm-ı A'zâm'a göre 39, Ebû Yusuf'a göreyse 75 ve 79 sopa olduğuna dair iki rivayetin bulunduğunu söylemiş, ancak ilk rivayetin tercihe şayan olduğunu belirtmiştir. 378. meselede mürted olup tekrar İslam'a giren kişiye ta'zîr uygulanıp uygulanmayacağı sorulmuştur. Üskübî bunun birkaç kez olmadıkça uygulanamayacağını belirttiikten sonra konuyla alakalı *Enfau'l-vesâil*'de dört kez, İmâm-ı A'zâm'a göreyse üç kez olmadıkça, başka bir kavildeyse dört kez olsa bile ta'zîr uygulanamayacağı görüşlerinin olduğunu belirtmiştir. Kendisiyse ifadelerinde dört defa olması durumunda İslam'ının makbul olacağına, ancak derhal tövbe teklif edileceği, tövbesi ve salâhı zahir oluncaya kadar ta'zîr ve hapsedileceğine yer vermiştir.¹²⁹

2.2.2. Tercihle Bulunmadığı Meseleler

Üskübî toplamda 26 meselede tercihte bulunmamıştır. Bunların büyük bir kısmında görüşleri salt zikretmiş, bir kısmındaysa kadı veya şeyhülislamın bu konuda son sözü söyleyebileceğini belirterek fetvaları noktalamıştır.

2.2.2.1. Sadece farklı görüşleri zikretmekle yetindiği meseleler

Üskübî verdiği fetvaların çok büyük bir bölümünde net bir sonuç ortaya koyarken 19¹³⁰ fetvada konuyla alakalı görüşleri verip tercihi karşı tarafa bırakmıştır. Bu fetvaların bablara dağılımı şu şekildedir: 1 tahârât, 1 salât, 1 savm, 1 i'tâk, 1 hudûd, 1 lâkît, 1 kefâle, 3 dava, 1 ikrar, 1 vedâ, 2 icârât, 1 mükâtebe, 1 hacr, 1 zebâih, 1 kerahiyye, 1 vesâya, 1 mesâil-i şettâ.

Kadâ bölümündeki 529. meselede kadı velayetinde olmayan vakıf için müteveli tayin

¹²⁹ Benzer örneklerden bazıları: “Zeyd’in beyinesi evladır, nâsdan kesir *Dürer Gurer*’in nakline mağrur olurlar, lakin ol noksan üzeredir; ama *Muhîr-i Burhâni*’nin nakli gayet bi-nazîrdır ve ale’t-tafsîldir.” (559. fetva), “Olmaz, ama iştirâ ile olur idiği bazı muteberâtta mestûrdur.” (754. fetva), “ İmâm-ı A'zâm katında lâ be's, İmameyn katlarında mekrudur, efdal budur ki hamr edene bey' eylemeye.” (880. fetva).

¹³⁰ 28, 56, 98, 276, 315, 383, 502, 529, 646, 661, 665, 689, 695, 722, 757, 764, 784, 831, 925, 1002. fetvalar.

etmenin caiz olup olmadığı sorulmuş, Üskübî “Mesele ihtilâfiyedir.” ifadesine yer vermiş, uzunca verdiği nukûl kısmında konuyla alakalı iki görüşü de aktarmıştır. Arapça olan bu bölümde hangi görüşe meylettiğine dair bir karine bulunmamaktadır, Üskübî görüşleri sadece zikretmekle yetinmiştir.

Dava bölümünde geçen 646. meselede bir erkeğin hanımının nikahlarını inkar etmesi ve erkeğin delil getirmekten aciz kalması durumunda kadına yemin teklif edilip edilmeyeceği sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta İmâm-ı A‘zâm katında yemin teklif edilmeyeceği, İmameyn katlarındaysa edileceği görüşünün olduğunu ve Kadihân’ın fetvayı İmameyn kavilleri üzere verdiğini belirtmiş, devamında meşâyihin bir kısmının konuyu kadı efendinin görüşüne havale edip gerek duyarsa yemin teklif edebileceği görüşüne de yer vermiştir. Ama meseleyle alakalı kendi kanaatini ne açık ne de zımnem belli etmemiştir.

Vesâya bölümünde 925. fetvada ölüm hastalığına tutulan kişinin varisine yaptığı satışın geçerli olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta İmâm-ı A‘zâm’a göre satımın mutlak olarak geçersiz olduğunu, İmameyn’e göreyse kayırma olmadığı müddetçe satışın geçerli olduğunu belirtmiştir. Üskübî burada da hangi görüşe meylettiğini hissettiren herhangi bir ifadeye yer vermemiştir.¹³¹

2.2.2.2. Kadının re’yine havale ettiği meseleler

Osmanlı’dan önceki İslam devletlerinde kadılık ve müftülük birbirinden ayrılmamış, kadılar fetva verme görevini de ifâ etmişlerdir. Osmanlı ise fetva verme işini kurumsallaştırmış, vilayetlere kadılardan başka müftüler de atamıştır.¹³² Müftüler tarafından verilen fetvaların bağlayıcı niteliğinden ziyade istişâri niteliği ön plana çıkmaktadır.¹³³ Kazâ ise kadılar tarafından verilen ve hukukî bağlayıcılığı olan bir terimdir. Ancak fetvanın da kazânın da beslendiği kaynak İslam hukukudur ve bu

¹³¹ Benzer örnek: “764. Mesele: Bir yerdeki ecr-i misl hüküm olursa yahut bir nesneyi ehl-i hübre kıymet tayin eylemek lazım gelse kavil olmayıp kıyemi artık kıyemi eksik tayin eyleseler şer’an a‘lâsı ile mi hüküm olunur yoksa evsati ile yoksa ednâsı ile mi?”

el-Cevab: Ecr-i mislde vasatı ile hüküm olunur *Takvim*’de ekseri ile hüküm olunur, ıktâ‘ kavli üzere, *Zahirîyye*’de bu dahi ecr-i misl gibidir, illâ abdin nefsi kıymeti kitâbetinde değil.”

¹³² Ali Öge, a.g.m., s. 284; Nâsi Aslan, a.g.m., s. 90.

¹³³ Pehlül Düzenli, “Osmanlı Fctvâ Mecmuaları Işığında İstanbul’da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri”, *İstanbul Tecrübesi / The Experience of Istanbul: Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşamaları*, 2010, s. 204.

nedenle müftüler ve kadılar arasında etkileşim olduğu bir gerçektir.

Dava sahiplerinin kadıya gitmeden önce müftüye durumu arz edip fetva istedikleri ve bu fetvayla kadılara başvurdukları, kadıların da alınan fetvalara çoğunlukla mutabık hükümler verdikleri, yine kadıların bazı meselelerde müftülere danıştıkları, aldıkları fetvaya paralel hükümler verdikleri, bu etkileşimin hukuk birliğinin sağlanmasında ve yargı mekanizmasının denetlenmesinde önemli bir rol üstlendiği de araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.¹³⁴ Zaten yazılan fetva mecmualarının en önemli işlevlerinden birinin kadıların hüküm verirken en sahih ve müftâ-bih görüşlerle hükmetmelerini sağlamak olduğu ve birçok mecmuanın kadılar için el kitabı işlevi gördüğü belirtilmektedir.

Kadılar ve müftüler arasındaki bu karşılıklı etkileşim kadıların müftülere başvurması şeklinde olduğu gibi ters yönlü de olmuştur. Müftü kendisine gelen meseleyi değerlendirmiş, ancak muamelâtla ilgili tetkik ve delil incelemesi gerektiren meseleleri mahkemeye/kadıya havale etmiştir. Üskübî 5¹³⁵ fetvada konuyu hakimın görüşüne ve araştırmasına havale etmiştir. Bu meseleler hudûd, şehâde, vekâle, vedîa ve şuf'a bölümlerinde bulunmaktadır.

308. meselede hapsedilmesi gereken kişinin ne kadar süreyle hapsedileceği sorusuna Üskübî bu sürenin hakimın görüşüne bağlı olduğunu, suçlunun tövbesi ve salâh hali ortaya çıkana kadar kadının onu hapsedebileceğini söyleyerek cevap vermiştir. 575. fetvada şehâdetle ilgili bir meselede hakimın konuyu araştırıp kendisinde oluşan kanaate göre hüküm vermesi gerektiğini söylemiştir.

603. meselede dışarı çıkan bir kimse olduğu halde mahkemeye şirretliğiyle bilinen birini vekil olarak gönderen kadının davalı tarafından bizzat kendisinin gelmesinin talep edilmesi durumunda ne yapılacağı sorulmuştur. Üskübî meselenin hakimın görüşüne bağlı olduğunu, gerçekten böyle bir durum sezerse hakimın zor kullanarak davalıyı getirebileceğini ifade etmiştir.

719. meselede emanet olarak elinde bulunan malı sahibi istediğinde düşürdüğü için zayi olduğunu belirten kişiye tazmin yükümlülüğü olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî

¹³⁴ Nâsi Aslan, a.g.m., s. 90, 92; Muharrem Kılıç, a.g.m., s. 69; Seda Örsten, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2005, s. 69.

¹³⁵ 308, 575, 603, 719, 812. fetvalar.

“Bunda kıl u kâl çok.” dedikten sonra hakimin malı zayi edenin haline ve tavrına bakarak kusur ve kastı olduğuna hükmederse emaneti tazmin ettireceğini, kusur görmezse tazmin ettirmeyeceğini söylemiştir.

Şuf'a bahsindeki 812. meselede şuf'a talep edip şahit tutan kişinin bunu bir ay ertelemesi durumunda şuf'a hakkının düşüp düşmeyeceği sorulmuştur. Üskübî bu konudaki iki görüşün de müftâ-bih olduğunu ve hakimin görüşü hangisi yönündeyse onunla hükmedebileceğini ve verdiği hükmün iki durumda da geçerli olacağını belirterek yanıt vermiştir.

Bu beş mesele incelendiğinde fetvaların kişilerin hal ve durumlarına göre farklılık arz eden ve bilirkişi tarafından araştırılıp ortaya çıkan sonuca göre hükme bağlanması gereken durumlarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Üskübî'nin bu meselelere kesin bir cevap vermekten kaçınıp hükmü hakimin görüşüne havale etmesi haklı bir tavır olarak değerlendirilebilir.

2.2.2.3. Şeyhülislamın fetvasına havale ettiği meseleler

Toplum içindeki bazı sorunlar zaman zaman alimlerin hararetli tartışmalar yapmalarına zemin hazırlamıştır. Farklı görüşler savunulmuş, risaleler, reddiyeler kaleme alınmıştır. Bu gibi durumlarda tercih noktasında sıkıntıya düşüldüğü durumlarda zamanın ilmî otoritesi olan şeyhülislamlara başvurmak müftüler için kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Üskübî de ihtilafın bulunduğu ve içinden çıkamadığı iki¹³⁶ meseleyi son kararı vermek üzere şeyhülislam fetvasına havale etmiştir.

Talâk bahsinde geçen 173. meselede efendisinin vefat edip ardında gebe olarak bıraktığı ümm-i veledde nafaka takdir olunup olunmayacağı sorulmuştur. Üskübî *Haddâdi*'de nafaka verilmesine dair görüş olduğunu belirttikten sonra, miras paylaşılacağı için nafakanın başkasının malından alınması illetine binaen nafaka verilmemesi gerektiği yönündeki görüşü de dile getirmiştir. Üskübî nihai olarak “Şeyhülislam hazretlerine müracaat olunup itmi'nân hasıl olduktan sonra amel oluna.” diyerek fetvayı sonlandırmıştır.

Velâ bölümündeki 776. meseledeyse annesi hürretü'l-asl olan bir kişinin vefat edip arkasında anne baba bir teyzesi, dedesini azad eden kişinin oğlu ve kendisinin iki öz

¹³⁶ 173, 776. fetvalar.

kızını bırakması durumunda miras paylaşımının nasıl olacağı sorulmuştur. Üskübî verdiği uzun cevapta konuyla alakalı Osmanlı ulemasının ihtilafının meşhur olduğunu belirtip konuyla ilgili görüşleri verdikten sonra meselenin görevde bulunan Şeyhülislam hazretlerine sorulup onun görüşünün hangi kavil üzerine olduğu kesinleşince bu minval üzere hüküm verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Üskübî onların kavilleriyle amel etmek zorunda olup, onların hangi görüşün doğru olduğuna daha alim olduklarını da belirtmiş, “Bilmiyorsanız bilenlere sorun.” ayetini de fetvanın sonuna ekleyerek cevabını noktalamıştır.¹³⁷

Velâ bölümünde geçen bu mesele Osmanlı uleması arasında neredeyse 2 yy. (15-16) tartışılmış 17. yy.dan itibaren de resmiyet kazanan bir sonuca ulaşmıştır. Konuyla alakalı çalışma yapan Şükrü Özen Molla Hüsrev’le başlayan ve zamanın tüm şeyhülislamlarının ve birçok aliminin de müdahil olduğu tartışma sürecini ayrıntılı biçimde göstermiştir. Üskübî’ye de makalesinde yer vermiş ve Molla Hüsrev’i destekleyenler arasında zikretmiştir. Özen makalesinde çoğunlukla şeyhülislamların görüşlerini zikretmiş kenar müftülerindense Üskübî ve Vize müftüsü Seyfullah Efendi’ye yer vermiştir.¹³⁸ Üskübî’nin ilmi yetkinliği ve etkisi açısından bu durum dikkate şayandır.

2.2.2.4. İki Farklı Görüş Zikredip Bunları Cem Ettiği Meseleler

Kerahiye bölümündeki 845. fetvada hatim indirildikten sonra bir yerde toplanıp dua etmenin meşru olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî yaşadıkları dönemde yapılan bu

¹³⁷ “776. Mesele: Anası hürretü’l-asl olan Zeyd fevt olup liebeveyn ammetesi Hind’i ve babasının babasını i’tâk eden Amr’ın oğlu Bekir’i ve kızları Zeyneb ve Hatice’yi terk eylese kısmet-i tereke şer’an ne vecihledir?

el-Cevab: Bu meselede ihtilaf-ı ulema-i âl-i Osman zâdallahu teâla nefaz-i hükmihim ilâ yevmi’l-haşr ve’l-mîzan olduğu meşhurdur, bazıları “Anası cânibine aslan rıkk târî olmayınca rayiha-i velâ kalmaz.” deyup *Dürrer Gurer Bedâiü’s-sanâi*’den nakl ettiği ile iftâ buyurup bazıları fetâvâ-yı meşhurede olan esahdır, onunla amel eylemek gerek mevlâna Hüsrev sözüne asrında olan ulema cevab yazmışlardır ve şübbihâtin halleymişlerdir, onunla amel olunmaz ve mea zâlike onun dediği “Hurretu’l-asl bu diyarda bulunursa gayet killet üzere bulunur.” deyu fetva vermişlerdir ve li külli vichettün. Kavli-i evvel üzere cümle Hind’e verilir, kavli-i sâni üzere cümle Bekir’e diğer bu asabe-i sebebiye olup Hind zevi’l-erhamdan olup Zeyneb’e ve Hatice’ye şey olmadığı için ikisine dahi kâil olanların fetva ve takvası zirve-i ülyâda olup kâbil-i tabir değildir, ama halen ser-çeşmimiz olan Şeyhülislam metadallahu teâla ilâ yevmi’l-kıyame hazretlerinin re’yi şer’ifleri hangi kavil üzerine idiğine cezm olunca onun üzerine kat olunup kat’an kimesneden muhalefete mecal muhâldir, zira onların kavli-i şerifleri ile me’murlar olup ve esah-ı akvâl hangisi idiğine onlar alimlerdir, tafsîl-i muharrer cehlden nâşidir, kâlellahu teâla “Fes’elü ehle’z-zikri in küntüm lâ ta’lemün.” el-âyeh, mısra sen izân eylemezsen bari bir aslm bilenden sor.”

¹³⁸ Şükrü Özen, “Molla Hüsrev’in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (Kasım 2011, Bursa)*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 352, 353, 379.

uygulamanın meşru ve sünnete dayanan bir uygulama olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen bu uygulamanın engellenmesinin insanları dua etmekten men etme anlamı taşıyacağından dolayı problemlili olacağını ifade etmiştir. Ebussuûd Efendi'ye “Kâmetten önce müezzinlerin salavât getirmelerinin caiz olup olmadığına dair sorulan soruya “Men olunmaz.” şeklinde verdiği cevabın da aynen bu meseleyle benzer olduğunu, bunun da sünnete dayanan bir uygulama olmamasına rağmen men edilmesinin müşkil olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹ Üskübî iki görüşe de cevabında yer vermiş ve sonuç olarak sorulan uygulamaların sünnet olmadığını ancak men de edilemeyeceklerini ifade etmiş, bu ortamlara katılıp katılmamayı bireysel tercihlere bırakmış ve kazâi bir uygulamaya gidilemeyeceğini söylemiştir.

2.3. Üskübî'nin Sarih Nakil Bulamadım Dediği Hususlardaki Fetva Verme Usulü

Üskübî'nin cevap vermeden bıraktığı fetva yok denecek kadar azdır. Ancak üç¹⁴⁰ meselede sarili nakil bulamadığını belirtmiştir. Bu üç meselenin de ikisini bir sonuca bağlamış, bir tanesindeyse tevakkuf etmeyi tercih etmiştir.

2.3.1. Mezhep İçi Kıyas Yapararak Hüküm Vermesi

Yeni ortaya çıkan veya hakkında net bilgi bulunmayan durumlarla alakalı olarak müftülerin fıkıh kâidelerinden hareketle veya mezhep içi kıyas yaparak fetva vermeleri tercih edilen yöntemlerdendir¹⁴¹ ve Üskübî de bu yöntemi kullanmıştır. Üskübî'nin cevaplarda sarili nakil bulamadığını söylediği iki mesele de ferâiz bölümünde bulunmaktadır. Üskübî iki meselede de mezhebin muteber kaynaklarındaki genel çerçeveye ve verilen benzer hükümlere kıyasla bu meseleleri çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

949. meselede vefat edip ardında anne baba bir amca ve halasını bırakan kişinin mirasının ne şekilde paylaşılacağı sorulmuştur. Üskübî konuyla alakalı çok fazla

¹³⁹ “845. Mesele: Hatm-i şerif tilâvet olunduktan sonra bir yere cem' olup dua olunmak mesnûn ve meşru mudur? *el-Cevab*: Mekkûhe idiği mestûrdur, zira Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerinden ve sahabe-i kiram rıdvanullahi teâla aleyhim ecmaînden menkûl değildir, lakin men' olunmak dahi müşkildir, caiz ki duadan men fehmedeler, nitekim sultanu'l-ulema merhûm ve mağfûr leh Ebussuûd hazretlerinden ikâmet-i evvelinde müezzinlerin salavât verdiklerinden ikâmetde meşruiyetinden istifsâr olunduktan “Men olunmaz.” deyu cevab buyurmuşlardır, onun dahi aslı buna racidir.”

¹⁴⁰ 848, 949, 953. fetvalar.

¹⁴¹ Emine Aslan, *a.g.e.*, s. 198, Süleyman Kaya, “Akizfâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 104.

kitaba müracaat edip açık bir nakil bulamadığını belirtmiştir. Ama fıkıh kitaplarından edindiği usule dayanarak üçte birin halaya, üçte ikinin amcaya verilmesi gerektiğini söylemiştir. Üskübî'nin bu sonuca fıkıh kitaplarında eşit seviyedeki mirasçılardan kadın ve erkeğin bir arada bulunması durumunda kadına bir, erkeğe iki pay verilmesi kuralından hareket ederek ulaştığını söyleyebiliriz.

953. meselede birbirleri üzerine nesep iddia eden kişilerin birbirlerine varis oldukları belirtilmiş, bunların çocuklarının da varis olup olamayacakları sorulmuştur. Üskübî bu meseleyle alakalı çok araştırma yapıp herhangi bir nakil bulamadığını söylemiş, ancak mevle'l-muvâlâtın¹⁴² evlatlarının birbirlerinden varis olmalarına kıyasen bu kişilerin de birbirlerine varis olabileceklerini tasrih etmiştir.¹⁴³

2.3.2. Tevakkuf Etmesi

Tevakkuf fakihinin hakkında yeterli bilgiye ulaşıncaya kadar bir görüş serdetmekten çekinmesi ve tarafsız kalması olarak tanımlanabilir. Meseleler karşısında tevakkuf etmek de bir yöntemdir. Üskübî bu yöntemi tüm kitap boyunca sadece bir meselede kullanmıştır. Aslında tevakkuf ettiği soru da doğrudan fıkıhla alakalı bir konu değildir.

Kerahiyye bölümünde 848. meselede Allah'ın rüyada görülmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bu soruda fukahanın çoğunun bu konuda konuşmadığını ve bu minval üzere sükût etmenin daha doğru olacağını belirtmiş ve bu konuda tevakkuf etmeyi tercih etmiştir.¹⁴⁴

¹⁴² Mevle'l-muvâlât: Velâ akdi yapanlardan mevlayı âlâ hakkında kullanılır. Mevlayı âlâ, nesebi meçhul olan kimsece önerilen velâ akdini kabul eden kimsedir. Bu akdi önerene ise mevla'l-esfel denir. Erdoğan s. 372.

¹⁴³ “953. Mesele: Mukir leh bi'n-neseb ale'l-gayr biri birinden varis olurlar, ya bunların evladı dahi biri birinden varis olurlar mı?
el-Cevab: Eğerçi kim bu hususa nakl-i sarih çok tettebbu' edip bulamadım, lakin mevle'l-muvâlât evladı varis olmaları bunların dahi olmalarına delâlet edip olmak görünür.”

¹⁴⁴ “848. Mesele: Allahu Teâla hazretlerini menâmda görmek şer'an caiz olur mu?
el-Cevab: Ekser fukaha kâil olmamışlardır, bu bâbda sükût ahvat idiği musarrahdır.”

SONUÇ

Osmanlı dönemine ait İslam hukuku çalışmaları her geçen gün artmakta ve alana taze kan akmaya devam etmektedir. Biz de yaptığımız çalışmayla karanlıkta kalan hukuk tarihimizi aydınlatacak küçük bir kıvılcım yakmaya çalıştık. *Fetâvâ-yı Üskübî* özelinde yaptığımız çalışma sonunda aslında Osmanlı'da kör bir taklit döneminin yaşandığı ve fikhın durağanlaştığı ifadelerinin pek de isabetli olmadığı ortaya çıkacaktır. Fıkıh son derece dinamik bir şekilde müftüler ve şeyhülislam tarafından yürütülmekte, ilmi canlılık sürdürülmektedir. Mezhep içerisinde kendisine hatırı sayılır yer edinmiş alimlerin görüşleri yeri geldiğinde doğru olmadıkları ve fetvaya medar olamayacakları yönünde eleştiriler almışlardır. Bu durum Osmanlı uleması arasında aslında mezhep taassubundan uzak ve zamanın şartlarını göz ardı etmeyen bir tutumun bulunduğu bir göstergesidir.

Üskübî ehli tercih ve ehl-i tahrîc bir müftü olarak son derece güzel değerlendirmelerde ve meselelerin sonunda kıymetli açıklamalarda bulunmuştur. Üskübî eserinde toplamda 300'e yakın eser ve müellife atıflarda bulunmuş, verdiği cevapları sağlam bir zemine oturtmuştur. Özellikle nakillerle ve kaynak taramasıyla ilgili yaptığımız çalışmalara dayanarak mecmuanın, şöhretini en muteber sayılan eserlere dayanmasına ve kaynak perspektifinin genişliğine borçlu olduğu sonucuna vardık.

Mecmuanın genelinde Üskübî'nin kısa ve öz cevaplar verdiği, fetvaların beşte birini tek kelimelik (olur-olmaz/caizdir-mekruhdur) cevapların oluşturduğunu gördük. Ancak burada homojen bir yapının olmadığını, bazen cevaptan sonra kısa açıklamaların yapıldığı veya birden fazla cevabın verildiği fetvaların bulunduğunu söyleyebiliriz. Üskübî'nin fetva alametlerine de fetvalarında yer verdiğini cevaplarını verirken bazen hangi kategoriye dahil olduğunu belirttiğini de tespit ettik.

Eser boyunca Üskübî'nin genel olarak tek bir görüşü aktararak fetva verme yolunu tercih ettiğini, yüzde onluk bir kısımdaysa ihtilaflara ve başka görüşlere yer verdiğini gördük. Üskübî'nin ihtilaflı noktalarda fetva verme usûlünün de değişiklik arz ettiğini ve farklı etkenlere bağlı olduğunu tespit ettik. Bu tarz durumlarda bazen tercihte bulunmadan görüşleri zikretmekle yetindiğini, nakil bulamadığını belirttiği az sayıda meseledeyse mezhep içi kıyas yaparak fetva verme veya tevakkuf etme yoluna gittiği sonucuna ulaştık.

Eserin nerdeyse tamamında nakil bulunduğu ve nakillerin de farkı karakterlerde olduğunu tespit ettik. Nakillerin bir kısmının meselelerin ayınının Arapça ifadeleriyle bir kısmının meselelere bazı ek açıklamalar getiren, bazen de mesele içerisinde hiç değinmediği ihtilafları ihtiva eden nakiller olduğu gördük. Üskübî'nin nakillerin bir kısmında “ekûlu-kultü” gibi ifadelerle kendi kanaatini açıkça ifade ettiğini, bazen de tercih yapmadan alıntılama ile iktifa ettiğini tespit ettik.

Eserin geneline baktığımızda Üskübî'yi fetva verirken etkileyen birçok etkenin olduğunu gördük. Özellikle şeyhülislam fetvasına paralel fetvalar vermesi ve kendi görüşüne uygun olmasa bile konuyla alakalı geçmiş veya yaşadığı dönemdeki şeyhülislamın fetvalarını tercih etmesi şeyhülislam fetvasının müftüler üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Üskübî'nin fetva verirkenki en önemli özelliklerinden biri de ihtiyat yanlısı olmasıdır. Ayrıca zamanın şartlarını ve istihsanı göz önünde bulundurarak fetva vermesi, şaz görüşlerden uzak durarak temkinli hareket etmesi de Üskübî'nin kullandığı diğer yöntemler arasında zikredilebilir.

Üskübî bu özelliklerinin yanında birçok yerde son derece müteşeddiddir ve yeri geldiğinde örfi bazı uygulamaları fıkha aykırı olduğu için kabul etmeyip eleştirmiştir. Bu eleştirilerin padişaha kadar ulaştığını fetvalarda görmekteyiz. Aslında bu ifadeler ilim adamlarının, müftülerin ilmî mütalâalarda ne denli bağımsız ve açık olabildiklerinin de bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Çalışmamız sonunda her bir fetva mecmuasının içerisinde çok değerli ve farklı bilgiler ihtiva ettiği, yaşadıkları döneme ışık tutan önemli kaynaklar olduğu müşahhas bir şekilde görülmüştür. Özellikle kaynak eserimizdeki kerahiyye ve mesâil-i şettâ bölümündeki meselelere göz atıldığında bu durum daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Çünkü bu bölümlerde yaşanan dönemin sosyal ve entelektüel yapısıyla ilgili çok önemli bilgiler barındıran fetvalar yer almaktadır.

Fetva mecmuaları belli bir tarihsel mekan ve zamana bağlı olarak ortaya çıkmış eserler olduklarından dönemlerine ışık tutan özgün bir literatür konumundadır. Bu nedenle fetva mecmuaları sadece İslam hukukçuları için değil, sosyolog, kültür, medeniyet ve iktisat tarihi araştırmacıları için de önemli bir kaynak konumunda olduğu söylenebilir. Teklifimiz, saklı ve engin hazinemizin gün yüzüne çıkarılabilmesi için fetva mecmualarının tamamının, içerisinden bölüm ve mesele atlamadan ortaya konması ve okuyucuya ulaştırılmasının sağlanması yönündedir. Bu tarz çalışmaların artmasıyla

dönemsel ve kavramsal çalışma yapacak araştırmacılara çok geniş ve çalışılmamış, yeni malzeme kazandırılmış olacaktır. Bu da daha kapsamlı ve doğru sonuçlara ulaşabilecek daha kaliteli çalışmaların yapılmasına zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul: Fey Yay., 1990, c. I-IX.
- ARI, M. Salih, “Osmanlılar’da Şeyhülislamlık Müessesesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, c. I, sy. 1, s. 170-178.
- ASLAN, Emine, *Nukûllü Fetva Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî’nin El-Ecvibetü’l-Kâni ‘a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2010.
- “Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetva Mecmuaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 2008, sy. 5, s. 131-154.
- ASLAN, Nâsi, “Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti”, *Dini Araştırmalar*, 1999, c. II, sy. 4, s. 85-100.
- ATALAR, Münir, “Osmanlı Padişahları”, *AÜİFD*, Ankara, 1981, c. XXIV, s. 426-460.
- ATAR, Fahreddin, “İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, *MÜİFD*, 1985, sy. 3, s. 19-48.
- AYDIN, Ahmet, *Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi’nin Fıkhi Görüşleri*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2006.
- BEDİR, Murteza, “Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, İstanbul, 2005, c. III, sy. 5, s. 27-84.
- BOYACIOĞLU, Ramazan, “Tarihi Açından Şeyhülislamlık, Şer’iye ve Evkaf Vekaleti”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1996, sy.1, s. 161-171.
- CİCİ, Recep, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, İstanbul, 2005, c.III, sy. 5, s. 249-378.
- “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”, *Uludağ Ü. İlahiyat F. Dergisi*, Bursa, 1999, c. VIII, sy. 8, s. 215-246.

- CİN, Halil; AKGÜNDÜZ, Ahmet, Türk İslam Hukuk Tarihi, İstanbul: Timaş Yay., 1990.
- CALDER, Norman, çev. Şenol Saylan, İbn Abidin'in "Ukudü Resmi'l-Mufti" Adlı Risalesi, *Usûl İslam Araştırmaları*, Sakarya, Temmuz-Aralık 2004, sy. 2, s. 189-208.
- DÜZENLİ, Pehlül, "Osmanlı Fetvâ Mecmuaları Işığında İstanbul'da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri", *İstanbul Tecrübesi / The Experience of Istanbul: Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşamaları*, İstanbul, Pelikan Basım, 2010, s. 203-220.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2008.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- EŞİT, Yusuf, *İbn Abidin'in Şerhu Ukûdi Resmi'l-müftî Adlı Eseri ve Bu Eser Işığında Müftünün Mezhep İçi Farklı Görüşler Karşısındaki Durumu*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009.
- FIDAN, Yılmaz, *Ebüs-suûd'un Fikhî Meseleleri Çözümündeki Metodu*, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007.
- GEL, Mehmet, *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhalif Bir Yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme*, yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2010.
- GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ravza Yayınları, 2009.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Çivizâde Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul: TDV, 1993, c. VIII, s. 347-348.
- "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul: TDV, 1993, c. VIII, s. 348-349.

- KALOSHİ, Rahim, *Fetâvâ-yı Üskübî ve Fetâvâ-yı Ahmediyye'ye Göre İslam Aile Hukuku*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2008.
- KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- KAYA, Süleyman, “Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 93-108.
- “Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 20, s. 71-86.
- KAYDU, Ekrem, “Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1977, sy. 2, s. 201-210.
- KAYRA, Cahit, *Osmanlı'da Fetvalar ve Günlük Yaşam*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2008.
- KILIÇ, Muharrem, “Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örneği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 13, s. 63-82.
- KORKUT, Abdullah, *İbn Abidin'in Neşru'l-arf fi Binâi Ba'dı'l-Ahkami ale'l-Örf Adlı Risalesi ve Bu Risale Işığında Sosyal Değişmenin Hükümlere Etkisi*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2010.
- NUGAY, Kübra, *Şeyhülislam Mehmed Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî adlı eserindeki metodu (Aile Hukuku örneğinde)*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2012.
- OCAKOĞLU, Ömer Faruk, *Hanefi Mezhebinin Mezhep İçi İşleyişinde Örfün Konumu: İbn Abidin'in Örf Risalesi Örneği*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2004.

- ÖGE, Ali, “Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisadi Hayatından Bir Kesit”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 16, s. 275-298.
- ÖRSTEN, Seda, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2005.
- “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2007, sy. 4, s. 29-40.
- ÖZCAN, Tahsin, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul: Kitabevi yay., 2003.
- ÖZEL, Ahmet, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, Ankara: TDV, 2013.
- ÖZEN, Şükrü, “Pîr Mehmed Üskübî”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2010, c. XXXIV, s. 276-277.
- “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, c.III, sy. 5, s. 249-378, İstanbul, 2005.
- “Molla Hüsrev’in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (Kasım 2011, Bursa)*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 321-392.
- SAMİ, Şemseddin, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2004.
- ŞAHİN, Mustafa, *İslam hukukunda fetva ve Osmanlılar dönemi fetva mecmuaları*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2000.
- ŞAHİN, Osman, *İslam Hukuku’nda Fetva Usulü*, yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2002.
- TABAK, Herol, *Üskübî’nin Muîmü’l-Müftî Adlı Eserinde Aile, Borçlar ve Şahsın Hukuku*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007.
- ÜSKÜBÎ, Pîr Mehmed, *Fetâvâ-yı Üskübî*, Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 133, tr. 1167, vr. 1a-356b.

—*Fetâvâ-yı Üskübî*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 520, vr. 1a-348b.

—*Zahîrî'l-kudât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 852, vr. 1b-54b.

YAKIT, İsmail, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı Ve Şeyhülislamlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı)*, Isparta, 1999, sy. 6, s. 19-48.

YAKUT, Esra, *Şeyhülislamlık: yenileşme döneminde devlet ve din*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

YILDIZLI, İsmail, “*Pîr Muhammed Efendi'nin Mu'îmul-Müftî 'ala Cevabi'l Müstefti Adlı Eserinden Seçme Fetvaların Transkripsiyon ve Tahkiki*”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 1994.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, “Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk”, *AÜİFD*, Ankara, 1952, c. I, sy. 2- 3, s. 137-160.

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

<http://www.tdk.gov.tr/taramasözlüğü/>

EKLER

EK 1: *FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ* LATİNİZE METNİ

KİTABU'T-TAHÂRÂT

[1b]

1- Mesele: Abdesti olan kimesne hades vaki oldu mu olmadı mı şüphe eylese abdest almak lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

2- Mesele: Zeyd uyandıkda zekeri başında yaş bulsa ama ihtilam olduğun tezekkür eylemese şer'an Zeyd'e gusül lazım olur mu?

el-Cevab: Olur, eğer meni idiğine müteyakkın ise, yahut muztacıan¹⁴⁵ nevmde ise, ama kâimen yahut kâiden ise eğer kable'n-nevm zekeri münteşir ise gusül lazım olmaz, sakın ise lazım olur.

[2a]

3- Mesele: Bir fıçıda olan hamra fare düşüp ihrâc olunduktan sonra ol hamr sirke olunca pak olup ekl caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

4- Mesele: Bir havz-ı kebîrin üzerini buz tuttukda bir kimesne ol buzu kırıp ol delikten abdest almak caiz olur mu?

el-Cevab: Eğer buz muttasıl olmayıp sudan munfasıl ise caiz olur, muttasıl ise caiz olmaz. Zira suret-i infisâlde havz-ı müsakkâf¹⁴⁶ ve ittisâlde kas'a¹⁴⁷ menzilesindedir.

[3b]

5- Mesele: Bir nehrin yukarısı munkatı' olup ama aşağı yanında cereyânı olsa şer'an akan yerden abdest almak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

¹⁴⁵ Muztacıan: Yan üstü yatarak, uzanarak. Devellioğlu

¹⁴⁶ Havz-ı müsakkâf: Üstü damla veya tavanla örtülmüş havuz. Devellioğlu.

¹⁴⁷ Kas'a: Çanak, tabak. Devellioğlu.

6- Mesele: Hamamın kurnesi¹⁴⁸ müteneccis oldukda lûlesinden¹⁴⁹ ne mikdar su akmak ile tâhir olur?

el-Cevab: İçinde olan suyunun üç mikdarı hurûc ile olur kavî-i ahvat budur.

7- Mesele: Cünüb olan kimesne gusûl ederken gıvâlesinden muğsiline sıçramak ile su fâsid olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[4a]

8- Mesele: Havz-ı kebîre necaset vaki olmağla müteneccis olur mu?

el-Cevab: Olmaz, taâmı yahut levni yahut rayihâsı mütegayyir olmadı ise.

9- Mesele: Cünüb olan kimesne kable'l-mazmaza içtiği su mazmaza makamına kâim olur mu?

el-Cevab: Cahil ise olur, fakîh ise olmaz; zira fakîh suyu sorarak¹⁵⁰ içer cahil ise bir uğurdan içip ağzının cemi'si bedendir.

10- Mesele: Gusûl ve vudûdan sonra silinmede kerâhet var mıdır?

el-Cevab: Beis yokdur, Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerinin fiili dahi mervîdir, eğerçi¹⁵¹ kim¹⁵² bazıları mütevaddı'nın kerâhetine zâhib olmuşlar, ama kavî-i sahih cevazıdır, nihayeti "Mübalağa ile olmayıp eser-i vudû azada bâki olmaktır layık olan." demişler.

[4b]

11- Mesele: Zeyd'in yedi kat' olundukda yahut dişi çıkdıkda haydan munfasıl olan meyyit gibi iken yanında götürmek caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, sahibi hakkında tâhirdir.

12- Mesele: Şehid kanı bir kimesnenin sevbine isabet eylese şer'an tâhir olup ol sevb ile salât caiz olur mu?

¹⁴⁸ Kurne: Çeşme ve hamam vs. musluğu altında su dökülüp birikmeye mahsus taştan veya diğer şeyden havuzcuk. Ş.S.

¹⁴⁹ Lûle: Çeşme, musluk gibi şeylere takılan küçük boru. Devellioğlu.

¹⁵⁰ Sormak: Emmek, massetmek, emer gibi çıkmak. T.S.

¹⁵¹ Eğerçi: Her ne kadar ..., olsa da, ise de. Devellioğlu

¹⁵² Kim: Ki. T.S.

el-Cevab: Dem-i şehid nefsi hakkında tâhir, gayrı hakkında necisdir.

13- Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile mülâabe ederken fercin fercine sürüp aleti münteşir olsa ama duhûl ya sulanmak olmasa abdesti bozulur mu?

el-Cevab: Bozulur, mübâşeret-i fâhişe nâkız-ı vudûdur inde'ş-Şeyhayn.

[5a]

14- Mesele: Şarab içen kimesnenin su'rü¹⁵³ tâhir midir?

el-Cevab: Akib-i şirbde olunca necisdir.

15- Mesele: Bir çeşmenin suyu bulanık akdıkda ehad-i evsâfi mütegayyir iken ol su ile vudû caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, tâhir ile tegayyür zarar etmez, meğer galib olup seyelândan¹⁵⁴ kala.

[5b]

16- Mesele: Sevbe hamr döküldükde üzerine milh¹⁵⁵ veyahut gayrı nesne komak ile sirke olmağla yahut sirke olacak kadar durmağla tâhir olur mu?

el-Cevab: Mesele hilâfiyedir, gasl olunmak gerekdir.

17- Mesele: Zeyd bir yerde bir mikdar su bulup murdâr olmak muhtemel iken kimesneye sormadan ol sudan abdest almak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, yakînen murdar idiğın bilmeyince sual dahi lazım değıl, nitekim dayf önüne taâm gelse gasbdan mı sirkâdan mı kandan¹⁵⁶ geldi deyu sual caiz olmadığı gibi.

[6a]

18- Mesele: Sahib-i özr olan kimesne abdest alıp huffeyn¹⁵⁷ giyse ba'de'l-vakt müddetine dek esıhhâ gibi üzerine mesh caiz olur mu?

el-Cevab: Tahâret-i kâmile üzerine giyebilirse caiz olur, bu dört vecih üzeredir; dem vakt-i vudû ve lübsde munkatı' ola; ya vakt-i vudûda munkatı' ola vakt-i lübsde sâil ola

¹⁵³ Su'r: Artık (yiyecek, içecek hakkında). Devellioğlu.

¹⁵⁴ Seyelân: Akma, akıntı. Devellioğlu.

¹⁵⁵ Milh: Tuz. Devellioğlu.

¹⁵⁶ Kandan: Nereden. T.S.

¹⁵⁷ Huff: Abdest alırken üzerine meshedilebilen çizme, mest, çedik gibi ayakkabı. Devellioğlu.

veya ikisinde bile sâil ola veya vakt-i vudûda sâil ola vakt-i lübsde munkatı‘ ola. Suret-i ûlâda esihha gibidir, bâkilerde mübtela olduğu hadesden gayrı için tevaddu ederse vakt içinde mesh eder ba‘dehu caiz olmaz.

[6b]

19- Mesele: Sevbe meni isabet eyledikde ferk eylese¹⁵⁸ şer‘an tâhir olur mu?

el-Cevab: Olur, lakin İbn Nüceym *Kenz* şerhinde “Eğer sevb yeni olup veya akîbü’l-bevl mâ ile istincâ eylemedi ise tâhir olmaz.” deyu istisna eylemiş.

20- Mesele: Zeyd’in kulağından irin akmağla şer‘an abdesti bozulur mu?

el-Cevab: Veca‘¹⁵⁹ ile çıkarsa bozulur ve illâ felâ, nitekim gözde remed¹⁶⁰ ve ameş¹⁶¹ ve garb¹⁶² olsa yaş çıkmağla bozulur, müstemir olsa sahib-i özr olur.

21- Mesele: Sahib-i özr nedir?

el-Cevab: Sahib-i özr ibtidâen özrü vakt-i salâtı tamam istîâb¹⁶³ edendir, eğer istîâb hükmen ise de yani vakt-i salâtda hadesden hâlî abdest alıp namaz kılacak zaman bulmaya, ama bekâda vaktden bir cüzde hadesin vücudu kifâyet eder, ama zevâlde hakikat-ı inkıtâin istîâbı şarttır.

[7a]

22- Mesele: Vudûsunun ba‘zında şek eden kimesne tekrar etmek lazım olur mu?

el-Cevab: Kable’l-ferağ olup evvel şek ettiği ise lazım olur, ba‘de’l-ferağ ise lazım olmaz mutlakan.

23- Mesele: Sahib-i özr olan kimesne dahve-i kübrâda¹⁶⁴ teveddu’ edip ba‘dehu ol abdest ile cuma namazın eda caiz olur mu?

el-Cevab: Caiz olur, nâkız olan hurûc vaktidir, duhûl değildir.

¹⁵⁸ Ferk eylemek: El ile bir şeyi ovma. Devellioğlu.

¹⁵⁹ Veca: Ağrı, acı, sızı. Devellioğlu.

¹⁶⁰ Remed: Gözün ağrması, göz kapağı iltihabı. Devellioğlu.

¹⁶¹ Ameş: Gözü zayıf olma, zayıf gözlülük. Devellioğlu.

¹⁶² Garb: Gözde olan nasır acısı. <http://www.osmanlicaturkce.com/> (05.01.2014).

¹⁶³ İstîâb: İçine alma, tutma, kaplama. Devellioğlu.

¹⁶⁴ Dahve-i kübrâ: Kaba kuşluk. Devellioğlu.

[7b]

24- Mesele: Çıbanı olan kimesne sıkmak ile kan yahut irin ihrâcı ile abdesti bozulur mu?

el-Cevab: Kavli-i muhtâr üzere nâkızdır, ihrâcda hurûc bulunur demişler.

25- Mesele: Zebh olunmayan hayvanın kemiği dahi murdar olup intifa‘ caiz olur mu?

el-Cevab: Kurumak ile tâhir olur.

26- Mesele: Her vakitte vudûsu var iken vudû müstehab mıdır?

el-Cevab: Vudû-ı evvel ile salât eda olunur ise nurun alâ nurdur.

27- Mesele: Fıska giydiği siyâb ile salât edasında kerâhet var mıdır?

el-Cevab: Bazı meşâyih hamûrdan ittikâ etmedikleri için kerâhetine zâhib olmuşlardır, ama kavli-i esah “Mademki tencîsi mücib haber sabit olmaya, olmamaktır.” demişler.

[8a]

28- Mesele: Bal ve yağa fare düşüp mevtiyle müteneccis oldukda tathîr ve ekl ve isti‘maline çare var mıdır?

el-Cevab: Câmîd olup kaldırıldıkda fi’l-hâl ba‘zı ba‘zına munzam olmayınca bi’l-ittifak bâkîsi tâhirdir, ama zâib olunca mesele ihtilâfiyedir. İmam Muhammed kavli üzere necis olup ekl caiz olmaz, nihayeti yakıp yahut deri yağlayıp yahut aybını i‘lâm ile âhara bey‘ caiz olur, Ebû Yusuf kavli üzere yağın tathîrine ba‘dehu ekline mesâğ beyan olunup fetva dahi bunadır demişler. Gaslin vechi üç kere su vaz‘ olunup üzerine geldikde alınmak ile olur *Dürer Gurer*’de kaynaması dahi musarrahdır. Ama balda olan kîl u kâlden teferrüs olunan ıslâhına dahi mecal yoğken bir ol kadar su koyup üç kere su girince kaynamak ile tâhir olur demişler.

[9a]

29- Mesele: Mâ-i câri ne mertebe cereyânı olan suya derler?

el-Cevab: *Hidâye* ve *Kâfi* muhtârı; samanı alıgidendir.

[9b]

30- Mesele: Misvak isti‘mâlinin vakti nerededir ve misvak olmasa parmak onun yerini tutar mı?

el-Cevab: Kable’l-vudûdur, *Zâd-ı Fukaha*’da, *Hulâsa*’da “Mazmaza halinde sünnettir

ve usbu‘ ile de sivâk sevabına yetişilir.” demiş.

[10a]

31- Mesele: Zeyd’in libası necis olup ve cünüb oldukda ikisinden birine kifâyet eder suyu olunca hangisine harc olunmak gerek?

el-Cevab: Sevbine sarf edip cenâbet için teyemmüm eylemek gerek, İmam Âzam hazretlerinin üstâdı Hammâd hazretlerine evvel muhalefet eylediği mesele budur. Onlar “Cenâbete sarf olunmak gerek, hades-i hükmîyi izâle hades-i hakikiden evladır.” deyu buyurdularında İmam Âzam hazretleri “Gerçi asl buyurduğunuzdur ama bu makamda hades-i hükmî için teyemmüm var hades-i hakiki için nesne yok.” deyu buyurdular.

32- Mesele: *Bezzâziyye*’nin “et-tevaddiu mine’l-havzi efdalu mine’t-teveddu-i bi’l-mâi’l-carî rağmen li’l-mu‘tezileti binâen alâ meseleti’l-cüzi’llezi lâ yetecezza” kavli ne demektir tahrîr buyurula.

el-Cevab: Feinnehu inde ehl-i sünneti mevcûdun fi’l-hârici feyesilü eczâu’n-necaseti ilâ cüzün lâ yümkinu tecezzîhi feyekunu bâki’l-havzi tâhiren ve inde’l-mu‘ezileti ve’l-felâsifeti hüve ma’dûmun feyekûnu küllü’l-mâi mücâviren li’n-necâseti feyekunu’l-havzu necisen indehum.

[10b]

33- Mesele: Yolda giderken bir evden üzerine bir nesne akan kimesne ne idiğın bilmese gasli lazım olur mu?

el-Cevab: Lazım olmaz, ama gasli ahsendir, eğer ekser reyî necis olmamasına ise; eğer böyle ise gasl lazımdır.

34- Mesele: İstincâ lazım olan kimesne hâlî yer bulmadıkda gayrı avretin görmek ihtimali var iken keşf eylemek caiz olur mu?

el-Cevab: Terk etmek gerek, istincâ me’mûr ise de keşf-i avret menhîdir, nehy râcihtir.

[11a]

35- Mesele: Kable’t-taâm ve ba‘de’t-taâm el yundukda ol su müsta‘mel olur mu?

el-Cevab: Olur.

36- Mesele: Dirhem-i kebîr kadar misk ile salât caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, yâbis ise mutlakan ve illâ mezbûhanın ise olur ve illâ olmaz.

37- Mesele: İstincâda mesnûn olan evvel zekerin mi gasleder yoksa dübürün mü?

el-Cevab: İmâm-ı A‘zâm katında evvelen dübürün gasl eylemektir.

38- Mesele: Sivrisinek ve sakırğa¹⁶⁵ ki insandan sorup kan çıkarmak ile nâkız-ı vudû olur mu?

el-Cevab: Sakırğa da kebîr olunca sülük gibi nâkız idiği İbn Hümâm’da mestûrdur.

[11b]

39- Mesele: Toprak ibrik ile demir ibrikden vudûda hangisi evladır?

el-Cevab: Topraktan almak âdâbdandır, demirden olunca kalaylıda kerâhet yoktur demişler.

[12a]

40- Mesele: Gözün bir cânibinde özür olup ol cânibinden âhar cânibe dem seyelan etdikde nâkız-ı vudû olur mu?

el-Cevab: Olmaz, Sadruşşeriâ’nın “İla mâ yutahhiru bî sâle.” den..... sarfindan nâkız olması görünür lakin medhûldür ve hilâfi mestûrdur.

41- Mesele: Zeyd abdest aldıkda hemen ayaklarının gasli kalmış iken hades vaki oldukda istinâf¹⁶⁶ lazım gelir mi yoksa hades nâkız-ı vudû olup vudû tamam olmadan eczâsın nâkız etmeyip ayakların yumak¹⁶⁷ kifâyet eder mi?

el-Cevab: Etmez, hilâl-i vudûda hasıl olan hades mevcûd olanı nakz eder, nitekim ba‘de tamamihî ettiği gibi.

[12b]

KİTABU’S-SALÂT

42- Mesele: Zeyd “Fevt olduğumda namazımı Amr kıldırısın.” deyu vasiyet eylese bu vasiyet şer‘an sahih midir?

el-Cevab: “Kavl-i müftâ-bih batıl olmaktır.” demiş Sadruşşehîd.

¹⁶⁵ Sakırğa: Kene. T.S.

¹⁶⁶ İstinâf: Baştan başlama, yeniden başlama. Devellioğlu.

¹⁶⁷ Yumak: Yıkamak. T.S.

[13a]¹⁶⁸

43- Mesele: “Meyyite imâmete ehâk sultan ba‘dehu İmâm-ı hay” deyu yazılından murad vücûben midir yoksa istihbâben midir?

el-Cevab: Takdim-i sultan vacib, bâkileri istihbâb ve efdaliyet iledir.

44- Mesele: Zeyd’e salâtda nisâ tâifesi iktidâ eyledikde Zeyd hata edip tenbih lazım geldikde ricâl tesbih edip agâh olurdu, nisâ ne vecihle işaret eder?

el-Cevab: Keffi kefe vurmak gerek.

45- Mesele: Ramazan gecesi teravîh terk olundukda vitri imama uymak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, farzda iktidâ eyledi ise.

[13b]

46- Mesele: İki rek‘at Cuma namazı farz mıdır, vacib midir, sünnet midir?

el-Cevab: Farzdır, farziyeti Kitab ve sünnet ve icma‘-ı ümmet ile sabitdir, târiki fasık câhidi kafir olur el-îyâzu billahi tealâ.

[14a]

47- Mesele: “Ortaya taâm hazır oldukda salât takdiminde kerâhet var.” derler, nefsin iştiyâkı olmayıp tehirden zarar dahi yok iken tehirden beis var mıdır?

el-Cevab: Yokdur, ama “Taâm hazır oldukda ikâmet olundukda tehirden ile taâm sovumak¹⁶⁹ ya bir teşvîş¹⁷⁰ var ise vaktinde ittisâ‘ olunca takdim-i ekl ehabdır.” demişler, gerek nefsin iştiyâkı olsun gerek olmasın.

[14b]

48- Mesele: Hutbe istima‘ eden Zeyd’e Amr gelip selam verse yahut yanında olan ağsırסה yahut münkir görse men‘ için bunlara cevab şer‘an caiz olur mu yoksa nev‘an kerâhet var mıdır?

¹⁶⁸ 1. Mesele: Zeyd ramazanda yatsı namazının farzını imamla eda ettikten sonra teravihi ona bile kılmayıp vitirden imama iktidâ eylemek caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

2. Mesele: Bu surette yatsının farzını cemaatle eda eylemeyen teravîhde ya vitirden imama iktida caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz. (Fetvalar hamîşte bulunmaktadır.)

¹⁶⁹ Sovumak: Soğumak. *T.S.*

¹⁷⁰ Teşvîş: Karıştırmak, karmakarışık etme. Devellioğlu.

el-Cevab: Vardır.

[15a]

49- Mesele: Zeyd, mahallesi mescidini terk edip salâtı ehl-i ilm ve ehl-i takvadır deyu mescid-i âhara varmak şer‘an caiz olur mu?

el-Cevab: Mahallesi mescidini terk caiz olmaz.

[15b]

50- Mesele: Hind’e ebe olan Zeyneb salâta iştigal edince veledin sukût ve helâki havf olsa şer‘an salâtı tehir caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, tahfîfât-ı şer‘ ki tahfif-i iskât ve tahfif-i tenkîs ve tahfif-i ibtal ve tahfif-i takdîm ve tahfif-i tehir ve tahfif-i terhîs ve tahfif-i tağyîrdir, bu yedi nev‘inden beşincidir.

[16a]

51- Mesele: Bir şehirde yağmura hacet olmağla istiskâya çıkılmak lazım geldikde imam vekili olan hakim-i şeriat bile çıkmak lazım olur mu ve üç gün mütevâliyeten çıkmış iken yine yağmur yağmamağla ol yıl tekrar hurûca nakl var mıdır?

el-Cevab: İmam binefsihi hâzır olmasa dahi emriyle hurûc kâfidir, emirsiz dahi cevazına kavlı vardır, ama üç günden ekser hurûca nakl olmadığı mestûrdur *İhtiyâr*’da ve gayrıda.

[16b]

52- Mesele: Salâtda ka‘de-i ûlâyı yahut fatihayı amden terk eylemekle sehv-i secde lazım olur mu?

el-Cevab: Sehv-i secde sehven terk olunduğu yerde lazım olur, kasden terk olunca ism olur, ama *Cevâhir*’de sahib-i *Kunye*’nin *Buğyetü’l-Münye* nâm kitabında meseletân-i merkûmetânın müstesna olmasın rivayetin üstâdından nakl eylemiş.

53- Mesele: Mekâbir-i müsliminde umk¹⁷¹ için hadd-i muayyen var mıdır?

el-Cevab: Orta boylu kişinin göğsüne dek gerekdir daha derin olmak daha ahsendir.

[17a]

¹⁷¹ Umk: Derinlik. Devellioğlu.

54- Mesele: Mâsih alâ'l-huffun gâsile imâmeti caize olduğu gibi cebîre¹⁷² üzerine mesh edenin dahi kezâlik caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

55- Mesele: Öğlenin vakti olduğuna güneş olunca alâmet nedir, ne ile bilinmesin esah ve âsândır?

el-Cevab: Düz yerde bir ağaç vaz' olunup gölgesi ucuna bir nişan konup görüle, eğer zıl eğilir ise kable'z-zevaldir ve durursa saat zevaldir, artarsa şems zâiledir vakit olmuştur.

56- Mesele: Salât-ı i'şâ ve salât-ı subhu fevt eden ertesi cemaat ile kaza eyledikde yahut yalnız kıldıkda cehr ile kırâet caiz olur mu?

el-Cevab: Cemaatle olur, münferide caiz olmaz demiş *Hulâsa'* da, lakin *Dürer Gurer'* de muhayyer olmasına dahi kavlı var.

[17b]

57- Mesele: Şehirde maktûl bulunan Zeyd'in katili nâ-malum olunca gasl olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

[19a]

58- Mesele: Binada mer'e racul gibi olunca ya vudûda uzvun keşf ile salâtı fâsid olmak lazım gelmez mi?

el-Cevab: Gelmez, fesad lüzumu eda-i rükündedir, vudûda rükün edası olmadığı zâhirdir.

[19b]

59- Mesele: Zeyd rekat-ı ûlâda bir sure-i şerîfeden bir mikdar rekat-ı sâniyede sure-i uhrâdan bir mikdar kırâet eylemede kerâhet var mıdır?

el-Cevab: Meşâyihimizin ekseri katında vardır.

60- Mesele: Nüzûl-i şemse dek intisâf¹⁷³ katında cumaya varan kimesne tahiyetü'l-mescidi kılmak caiz olur mu?

el-Cevab: Ebû Yusuf'dan bir rivayet üzere olur.

¹⁷² Cebîre: Kırık ve çıkık olan bir uzva sarılan tahtalar. Devellioğlu.

¹⁷³ İntisâf: Zaman yarıyı bulma. Devellioğlu.

[20a]

61- Mesele: Musallada bayram namazına varan kimesnelerin önlerinden cenaze murûr ettikde kalkmak mı evladır kalkmamak mı?

el-Cevab: Kavl-i sahih kalkmamaktır demiş *Kadhân*.

62- Mesele: Zeyd ve Amr'ın abd-i memlûku olan Bekir, merkûmân ile bir kasabaya vardıklarında Zeyd ikâmete niyet edip Amr eylemese Bekir salâtı kasreder mi yoksa etmez mi?

el-Cevab: Eğer beynehümâda muhâyee¹⁷⁴ var ise nöbet-i mukimde tamam eder, misafir nöbetinde kasr eder, eğer muhâyee yok ise rekateynde ku'ûd edip ba'dehu rekateyni tamam eder.

[20b]

63- Mesele: Suda boğulan kimesne yunmak¹⁷⁵ lazım olur mu?

el-Cevab: Olur.

64- Mesele: Sultan askeri ile sefere giderken bir megâzede olduklarında îd-i şerîf günü olunca ol makam mısır ve fîna-i mısır değil iken izn-i sultani ile salât-ı îd edası caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

65- Mesele: Zeyd-i imam cemaatle salât-ı zuhrı eda ederken ol vaktin farzın eda etmiş olan Amr bir kazaya kalmış zuhru niyeti ile Zeyd'e iktidâ eylese kaza müeddâyâ iktidâ ile eda olmuş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, cemi' vucûhda ittihâd lazım idiği mestûrdur.

[21a]

66- Mesele: Bir şehirde haramiler gece ile ev basıp sahibin katl ve malın gâret¹⁷⁶ eyleseler şer'an maktûl-i merkûma ahkâm-ı şehâdet icra olunur mu?

el-Cevab: Olunur, ama irtisâs dahi bulunmadı ise, nitekim Hazreti Osman (ra) da öldü ve gasl olunmadı. Hazreti Ömer ve Hazreti Ali radiyallahu anhümâdan irtisâs vaki

¹⁷⁴ Muhâyee: Bölüşülmesi kabil olmayan bir şeyi sıra ile kullanma. Devellioğlu.

¹⁷⁵ Yunmak: Yıkamak. T.S.

¹⁷⁶ Gâret: Yağma, çapulcular. Devellioğlu.

olduğu için gasl olundular.

[21b]

67- Mesele: Zeyd zuhrun farzın eda ederken ahirinde sehven zammı sure etmekle secde-i sehv lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[22a]

68- Mesele: Salât sahîha olmağa musallî secdeden başın ne mikdar ref' lazımdır?

el-Cevab: Mikdar-ı ref' de akvâl vardır, esahhî sücûda akreb olunca sahîh olmaz.

69- Mesele: Fasl-i sayfdaki tebrîd¹⁷⁷-i salât müstehabdır, müstehab olan ne mikdar tehirdir?

el-Cevab: Mikdar-ı muayyen yokdur, muteber olan her yerin tebrîdidir.

70- Mesele: Zeyd-i musalli tahiyyatı tamam edip salavât duasın okumak diledikde esahhî nicedir?

el-Cevab: Ve keyfiyetü's-salavâti en yekûle "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahim'e ve alâ âli İbrahim ve barik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ barakte alâ İbrahim'e ve alâ âli İbrahim inneke Hamîdün Mecîd."

[22b]

71- Mesele: Zeyd-i mesbûk imama iktidâ eyledikde kıyamda iken olunca senâya meşgul olsun mu yahut rukûda ya kuûdda erişince iftitâh tekbiri kifâyet eder mi yoksa inhitât¹⁷⁸ için dahi tekbir olunur mu?

el-Cevab: Cehriyede olunca sâkıt olup muhâfetede¹⁷⁹ bir kavilde senâya kâil olmuşlar, inhitât için dahi tekbîr olunur.

[23a]

72- Mesele: Bazı kitaplarda ve fi'l-*Muzmerât* ani'n-nebiyyi (sav) ennehu kâle li Fatmete (ra) "Mâ min müminin ve lâ müminetin yescudu secdeteyni yekûlu fi sücûdihi

¹⁷⁷ Tebrid: Ara açılma. Devellioğlu.

¹⁷⁸ İnhitât: Aşağı inme. Devellioğlu.

¹⁷⁹ Muhafete: Yavaş okuma, söyleme. Devellioğlu.

hamse merrâtin ‘Subbuhûn kuddûsün rabb’ül-melâiketi ve’r-ruh.’ sümme yerfeu re’sehu yekraü Ayet’el-kürsi merreten sümme yescudu ve yekûlu hamse merrâtin ‘Subbuhûn kuddûsün rabb’ül-melâiketi ve’r-ruh.’” deyu ıtlâkı üzere nakl olunup ve bazı resâilde ba’dehu teşehhüd edip selam kaydı olsa nice etmek gerek teşehhüd ile selam vermek var mıdır yoksa secde-i tilâvetde olduğu üzere “Ve lâ teşehhüde ve lâ selame li enne zâlike li’t-tahallülü ve hüve yested’i sebka’t-tahrîmi ve adimet hünâ.” delili ile namaza müteallık olan secdelerden gayrı secdelerde teşehhüd ile selam var mıdır?

el-Cevab: Aslı olan yerde aslı ile amel olunur, *Muzmerât*’da zikr olunanın aslı olmayıp hadis mevzu ve batıl idiği bazı muteberâtda mestûrdur.

[23b]

73- Mesele: Zeyd-i imam salâtda “Ve ma ya’lemu te’vîlehu illallahe.” okusa ha’nın fethi ile salât fâside olur mu?

el-Cevab: Mana tağyîr-i fâhişle tağyîr olunan mevâzı’dandır, şol nesne ki teammüden olursa küfrüne hükm oluna, hata olunca salât fâside olur mütekaddimîn kavli üzere, meşâyih-i müteahhirîn bunda ihtilaf eylemişler, Muhammed b. Mukâtil ve Ebû Nasr Muhammed b. Selam ve Ebû Bekir Said el-Belhî ve’l-Fakîh Ebû Cafer el-Hinduvâni ene ve Şeyhülislam Ebû Bekir Muhammed b. el-Fazl ve’ş-şeyhülislam İsmail ez-Zâhid ve Şemsüleimme el-Halvanî rıdvanullahi aleyhim ecmâin kavilleri üzere fâside olmaz. Mütekaddimîn kavli ahvattır, zira şol nesne ki teammüd olursa küfr ola Kuran’dan olmaz, ama müteahhirîn kâil olduğu evsa’, zira nâs i’rab beynin temyîz eylemez, Ebû Yusuf aslı dahi buna uyar ki irab itibar eylemez.

[24b]

74- Mesele: Bir mahallenin kadîmî mekâbirinin âsârından eser kalmayıp münderis oldukda “Ehl-i mahalle zer’ ve bina ve sair intifâ’la müteneffi’ olmak caiz olur mu?” deyu sual olundukda “Olmaz.” deyu cevap verilip *Tatarhân*’dan nakil yazılmış iken halen Baba müftisi olan Arab efendi hilâfına fetva vermekle ihtilâl vaki olup hakim hükümde müslümanlar amelde mütereddid olmuşlardır, müftiler hatadan masûn değiller, savab hangisi ise ale’t-tafsîl beyan buyurula.

el-Cevab: Cevab-ı evvel savabdır. “Ve mâ überriü nefsi ve lâ üzekkîha.” Zira Zeyla’i’nin bu hususda “Ve lev bilâ’l-meyyiti ve sâra türâben caze defnü gayrihi fî kabrihi ve zer’uhû ve’l-binâu aleyhi.” kavli sair kütüb-i fetâvâyâ muhalif göründükde

fâris-i meydan-i ifade olan merhûm ve mağfûr-leh üstadûna ve üstad'ül-alem Çivizâde nâle fi'l-ukbâ muradehu hazretlerine müracaat olundukda “Zâhir budur ki bu arz-ı mağsûbeye ya mutlakan memlûkeye göre olup makbere-i mevkûfeye göre olmaya.” deyu tahrîr buyurdular.

[25b]

75- Mesele: *Dürer Gurer*'in “La yestağfiru'l-musalli fi't-tekbiri's-sâlisi li-sabiyyin ve mecnunin iz la zenbe lehuma bel yekûlu ba'de'd-duai bimâ yed'û bihi li'l-baliğîne kemâ merre Allahümme'c'âlhu lenâ” kavli ne demekdir, baliğa okunan duanın bazı mükellef olmayana kırâet olunmak görünür, öyle midir ve olduğu takdirce nereden üleşdirilir?

el-Cevab: “Ve men teveffeytehu minnâ feteveffehu ale'l-iman”dan sonra, “Allahümme'c'alehu lenâ feratan” deyip ahirine vardıkdan sonra onun için ve sair müminîn için duayı tamam eder.

76- Mesele: Cuma namazının zuhrdan önde olmasının vechi ve delili nedir?

el-Cevab: Zuhr cuma edasıyla müntakız¹⁸⁰ olur, ama cuma eda-i zuhr ile müntakız olmaz.

[26a]¹⁸¹

77- Mesele: Cuma günü mahfilde Kuran-ı Azîm tilâvet olunurken hâzır olan müslümanlar tilâvet-i Kuran eden kimesneye teveccüh lazım mıdır yoksa kibleye teveccüh edip istima' etmek kifâyet eder mi hangisinde riayet ziyâdedir?

el-Cevab: Kifâyet eder teveccühde riayet ziyade idiği ezhardır, hatta hatib hutbeye şuru' ettikde İmâm-ı A'zâm'ın teveccühü menkûldür, fi zamanina emr olunmadığına bâis ba'de ferağî'l-imam kesreti zihâm ile tesviye-i sufûfa harec luhûku illet olmuşdur.

78- Mesele: Bu suretde hangisi evla ise sünnet midir yoksa haseneden midir beyan oluna.

el-Cevab: *Mebisût-ı Serahsi*'de bu mâkûlelerde “Ve yenbağî” lafzı ile mestûrdur, ıstılâh-ı fukahada bu lafız ekser vücûbda isti'mal olunur, ânsız dahi amel bi'l-ihtiyât vacibdir,

¹⁸⁰ Müntakız: Bozulan, nakz edilen. Devellioğlu.

¹⁸¹ 3. Mesele: Zeyd-i imam cemaate namazı kıldırıkdan sonra cemaat ondan ekal olunca cemaate teveccüh etmek lazım olur mu?

el-Cevab: Olur, on adedin tayin cehhâlin hatalarındandır, bazı mu'teberâtda mestûrdur. (Fetva hamışte bulunmaktadır.)

bu takdirce ahsen-i haseneden olur, lakin ardında namaz kılar kimesne olup yahut tesviyeye zarar havfı var ise kıbleden dönmek gerek, kemâ merra.

[26b]

KİTABU'Z-ZEKAT

79- Mesele: Madenci olan Zeyd'in istihrâc ettiği mahsulünden harâcı ziyade olunca humusun beytü'l-male vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

80- Mesele: Zeyd ba'de'l-havl malının zekatın vermemiş iken külli ve yahut bazı helak olup yahut istihlâk eylemekle Zeyd zekatından halâs olur mu?

el-Cevab: Helâk-i nisab ba'de'l-havl vacibi ıskât eder, helâk-ı ba'z hissesin eder, ama istihlâk teaddîdir ıskât eylemez.

[27a]

81- Mesele: Zeyd'in dârında olan eşcâr-i müsmireden arz-ı öşriyedir deyu şer'an öşür talep olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

82- Mesele: Sipahi arzında olan karyenin odununda şer'an öşür lazım olur mu?

el-Cevab: Meşcere¹⁸² ittihâz olunanda olur.

[27b]

83- Mesele: Zeyd malının zekatın, zinasından hasıl olan Amr'a def' caiz olur mu?

el-Cevab: Mezniyyenin zevc-i ma'rûfu olmayınca caiz olmaz, olunca olur, zira neseb ondan sabit olur.

84- Mesele: Zeyd-i fakire verilen zekatı Zeyd-i mezbûr Amr-ı ganîye eklini helal eylemekle şer'an helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz, temlik ederse helal olur, bu mükâteb ile mevlâ gibi değildir.

85- Mesele: Zeyd bilâ niyet Amr-ı fakire def' eylediği malını üzerine vacib olan zekatına ba'de'd-def' niyet eylese caiz olur mu?

el-Cevab: Mal Amr'ın yedinde kâim iken ise olur.

¹⁸² Meşcere: Ağaçlık yer, kuru, şeceristân. Devellioğlu.

[28a]

86- Mesele: Zeyd ziy-i fakirde gördüğü Amr'ın fakr ve gınâsına alim olmadan zekatın def' caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

KİTABU'S-SAVM

87- Mesele: Zeyd Amr'ın Ramazan-i şerîfde sâim iken tükürüğün yutsa kaza ve kefâretten nesne lazım olur mu?

el-Cevab: Sadîkı ise kefâret, değil ise kaza lazım olur.

[28b]

88- Mesele: Sâim olan Zeyd sâim iken kil-i ermeni dedikleri toprağı yemekle savmına zarar gelir mi?

el-Cevab: Zarar-i azîm lazım gelir ki hem kaza hem kefâret, zira bu iftar-i kâmilidir, zira deva için ekl olunur.

89- Mesele: Bir kasabanın halkı hilal-i Ramazan görüp yirmi dokuz gün sâim olduklarında bir cemaat “Falan yerin halkı sizden bir gün evvel hilali görüp sâim olmuşlar idi.” deyu şehâdet edip “Bugün otuzuncu gündür Ramazandan.” deyip fe emmâ ol gece matla¹⁸³ açık olup hilal görünmese şer'an bunlara fitır ve terk-i terâvih caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, meğer kadı huzurunda şehâdet edip şehâdetleri ile kadı hükm eylese.

[29a]

90- Mesele: Sâim kay' eylemekle¹⁸⁴ savmı bozular mu?

el-Cevab: Bozulmaz, meğer istikâ¹⁸⁵ ola. Cehelenin kusmak ile bozular dedikleri, kay' ile istikâyı fark eylemedikleri içindir.

91- Mesele: Zeyd yevm-i şekde “Yarın sâim olayın.” deyu niyet eylese o günden niyet ile ertesi ramazan olunca savmı sahih olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

¹⁸³ Matla': Tulû' edecek, doğacak yer. Devellioğlu.

¹⁸⁴ Kay' eyleme: Kusmak, istifrağ etmek. Devellioğlu.

¹⁸⁵ İstikâ: Sun'î olarak, zorlayarak kusma. Devellioğlu.

[29b]

92- Mesele: Ramazan-ı şerîfde hava bulutlu olup sâim olanın zannı şems gurûb ettiğine galib değil iken mücerred müezzinin ezanı ile ekl caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, iftar etmemek gerek.

93- Mesele: Hind'in zevci Zeyd sû-i ahlâk olunca ramazan-ı şerîfde diliyle aşın tuzun tatmak caiz olur mu?

el-Cevab: Lâ be'sdir demişler.

94- Mesele: Ramazan-ı şerîfde seferden gelen kimesne ekl eylemiş iken bâki-i nehârı ekl caiz olur mu?

el-Cevab: Sâimlere teşebbühen imsak ile emr olunur bazı nehârda sağ olan merîz gibi ve ifâkat¹⁸⁶ bulan mecnun ve tâhire olan hâiz ya nüfesâ ve müslim olan kafir ve bâliğ olan sabi ve bilmez iken tulû-ı fecrde sahur ve şems gurûb etti zan edip ekl eden gibi. Bizim katımızda asıl şol kimesne ki vasat-ı nehârda bir halde olsa ki evvel-i nehârda ol halde olsa savm lazım gelir olsa imsak ile bâki yevmde emr olunur. Öyleyse bu cümleye bakiyye-i yevmde imsak ile emr olunur.

[30a]

95- Mesele: Mazmaza ve istinşâk eden kimesnenin su cevfine dahil olmağla savmı fâsid olur mu?

el-Cevab: Savmını zâkir iken olunca fâsid olur ve illâ felâ.

96- Mesele: Sâim olan kimesnenin dişleri arasından çıkan kanı yutmak ile savmı fâsid olur mu?

el-Cevab: Tükürüğü galib olup taâmını duymazsa fâsid olmaz, ama kan galib olup ya beraber ise fâsid olur.

[30b]

97- Mesele: Ramazan-ı şerîfde sâim olan kimesne sehven ağzına taâm alıp çiğnedikde tezekkür edip yedine alıp ba'dehu yine yutmağla şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: Kaza lazım olur, kefâret lazım gelmemek üzeredir, ekser-i fukaha tafsîli nakilden malum olur.

¹⁸⁶ İfâkât: Hasta, iyi olma, iyiliğe dönme. Devellioğlu.

[31a]

98- Mesele: Bir beldenin halkı hilal-i Ramazanı görmekle görmeyen beldenin halkına dahi savm vacib olur mu?

el-Cevab: İhtilaf metâli‘ ihtilafıdır, *Zahiru’r-rivaye*’de “İtibar olunmaz.”, ekser meşâyihin kavli dahi budur, bazı meşâyih “İtibar olunmaktadır.” demiş, Zeyla‘i “Bu eşbehtir.” demiş.

[33a]

99- Mesele: Kütüb-i fetâvâda “Sâimin iktihâlinde¹⁸⁷ ve üznüne sabmada¹⁸⁸ muftur olmadığı” mestûrdur, bu takdirce kehl¹⁸⁹ halkına¹⁹⁰ sirayet etse ve sabda teâmmüd dahi olsa savmı fâsid olur mu?

el-Cevab: İktihâlde taâmını halkında bulup bel‘¹⁹¹ etmede def‘-i harec için fâsid olmaz, ama sabmada teammüd olunca ifsâdına kavil vardır.

[33b]

KİTABU’L-HAC

100- Mesele: Hacc-ı şerife giden Zeyd’in mu‘zam-i maksudu hacc-ı şerif olup lakin meâ zâlike ticarete dahi rağbet eyleyip akçe götürüp ondan bazı meta‘ götürüp bey‘ eylemede haccına naks lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez.

[34a]

101- Mesele: Zeyd pîr olup marîz olmağın hac etmeye kudreti olmasa kendi hayatda iken Amr’ı bedel gönderse şer‘an farz sâkit olur mu?

el-Cevab: Olur.

[34b]

102- Mesele: Zevci olmayan avret, avreti ile hacc-ı şerife gidene takılıp gitmek caiz olur

¹⁸⁷ İktihâl: Göze sürme çekme, çekinme. Devellioğlu.

¹⁸⁸ Sabb: Dökme, boşaltma. Devellioğlu.

¹⁸⁹ Kehl: Göze sürme çekme. Devellioğlu.

¹⁹⁰ Halk: Boğaz. Devellioğlu.

¹⁹¹ Bel‘: Yutma, yutulma. Devellioğlu.

mu?

el-Cevab: Olmaz, zevc veya mahrem ki âkil ve bâliğ olup Mecusi ve fasık olmaya müddet-i sefer olunca şartdır bi'l-ittifak ve mu'tedde dahi olmamak şartdır bilâ hilaf, ihtilaf vucûbunun yahut edasının şartıdır, ondadır.

[35a]

103- Mesele: Me'mur bi'l-hac olan Zeyd yolda merîz olunca Amr'a verip haccettirmek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, meğer me'zûn ola.

104- Mesele: Meyyitden hac eden kimesne varıp onda mukim ve avret olmak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, lakin efdal varıp gelene ve ere vermektir.

KİTABU'N-NİKAH

105- Mesele: Zeyd'in zevci Hind vefat ettikde Hind'in li eb ve üm kız karındaşı Zeyneb'i Zeyd ertesi tezevvüc etmek caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, mevt talâk gibi değildir ta ki iddet-i cem lazım gele.

[35b]

106- Mesele: Müslim nikahında olan Hind-i zimmiye müslimden evlat getirdikten sonra fevt veya talâk vermekle iftirâk vaki oldukda ba'de tamami'l-idde Amr-ı zimmîye tezevvüce kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur.

107- Mesele: Zeyd-i zimmî vefat eyledikde iddet-i vefat tamam olmadan zevci Hind Amr'a tezevvüce kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur, inde'l-İmami'l-A'zâm .

[36a]

108- Mesele: Zeyd Amr'ın ümm-i veledi olan Hind'i izni yok iken tezevvüc ettikten sonra Amr i'tak etmekle nikah sahih olur mu?

el-Cevab: Zeyd dâhil oldu ise olur ve illâ felâ.

109- Mesele: Zeyd-i kadı toprağında olan yetimeyi nefsine nikah eylemek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[36b]

110- Mesele: Sağıre kaç yaşında müştehât¹⁹² olur?

el-Cevab: Kavlı-i müftâ-bih dokuz yaşında ya daha ziyade olmaktadır.

111- Mesele: İki zevcesi olan Zeyd'in birisi darresiyle¹⁹³ bir yerde olmam demeğe kâdire olur mu?

el-Cevab: Dârda iki beyt olup biri ona tayin olunca olmaz.

[37a]

112- Mesele: Zeyd oğlunun radâan kız karındaşın tezevvüc helal olur mu?

el-Cevab: Olur, radâanda iştibâh yok, hatta bu surette neseben kız karındaşın dahi almak caiz olduğu *Nihaye*'de mesturdur.

113- Mesele: Zeyd kuluna Hind'i nikah eylese, alıverdikten sonra bey'a kâdir olur mu?

el-Cevab: Hind'in üzerinde mehri olunca rızasız kâdir olmaz.

114- Mesele: Zeyd'in zevceleri Hind ile Zeyneb'i bir avlu içinde olan iki evinin birini müstakil birinde koyup havâiclerin götürürerse Hind'i babası Zeyd'e gayrı eve çıkartmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, bir avluda iki menkûhe cebr ile cem olmak yokdur, li Ebussuûd merhum. *Bedâi* ve *Kunye* ve *İhtiyar*'da var. Merhum *Bezzâziyye*'nin *Müntekâ*'dan nakline zâhib olmuşlar; ancak zahir, onlar ne makule kavlı ile olursa iftâya mezûnlar olup ve ol zamanda esah akvâl ile iftâ ve hükme emr vârid olmamaktır, ketebehû Pîr Mehmed ûfiye anh.¹⁹⁴

[37b]

115- Mesele: Zeyd bir avrete “Radâan kız karındaşımdır.” dedikten sonra “Hata eylemişim.” deyu nefsinin tezkîb edip tezevvüce kâdir olur mu, veyahut avretine “Senin anan ile cima eyledim.” dese ba'dehû “Yalan söyledim.” dese tasdik olunur mu yoksa tefrîk lazım olur mu, ale't-tafsîl beyan buyurula.

¹⁹² Müştehât: Kendisine arzu duyulabilecek yaşa, erkeklik hissini tahrik edecek hale gelmiş kız. Erdoğan.

¹⁹³ Darre: Kuma, ortak kadın. Devellioğlu.

¹⁹⁴ Fetva hamîşte bulunmaktadır.

el-Cevab: Suret-i ûlâda tevzevvüce kâdir olur, suret-i sâlide tasdik olunmayıb tefrîk lazım olur. Fark budur ki bunda kendi fiilinden haber verir. Kendi fiilinde hata nadirdir.

[38a]

116- Mesele: Hind zevci Zeyd'e günde beş akçe nafaka takdir ettirmek ile geçmiş zamanın dahi nafakasını talebe kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

117- Mesele: Zeyd zevci Hind ile nafakasında kifâyet etmez miktarda sulh etmişler iken Hind rucu' edip kifâyet kadarı nafaka talebine kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur.

[38b]

118- Mesele: Zeyd Hind'i âhar yere alı gitmemek şartı ile tezevvüc eylemiş iken ba'dehu ihrâca say' eyledikde Hind akrabasından ba'zına deyn-i firâvân¹⁹⁵ ikrar eyledikde dâin olan "Ben gitmeğe komam." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, *Hiyel-i Hassâf* tandır, *Muhît-i Serahsî*'nin Babu'l-hiyel fi'l-yemin bi'n-nikah ve't-talâkında mestûrdur.

[39a]

119- Mesele: Hind-i bâliğe ganiyye iken bir fakire tezevvüc eyledikde velisi olan Zeyd "Küfüvvüne varmamış." deyu itiraz edip ayırmaya kâdir olur mu?

el-Cevab: Ta'cili müteâref olan mehrine ve a'lâ tarîki'l-kesb nafakasına kâdir değil ise kâdir olur.

120- Mesele: Zeyd livata eylediği Amr'ın anasın nikah ile almak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, livata ile hürmet-i musâhere sabit olmaz.

[39b]

121- Mesele: Kız karındaşı dârında sâkine olan Hind'i Zeyd tezevvüc etmek istedikde zevci mani olup "Bana şu miktar nesne vermeyince vermem." deyip verilip nikah olunduktan sonra talep olursa hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur, rüşvet-i mahzdır. Aynı baki ise aynı, değil ise kıymeti.

¹⁹⁵ Firavân: Bol, çok, ziyade, aşım olan. Devellioğlu.

122- Mesele: Zeyd Hind'i tezevvüc eyledikde bazı hedâyâ irsâl edip Hind dahi ivaz vermiş olup bade'z-zifaf mufâratat vaki oldukda Zeyd Hind'e "Sana irsâl eylediğim malın cümlesin âriyet gönderdim idi." deyu dava eylese mücerred kavli ile amel olunur mu?

el-Cevab: Olunur, kavli Zeyd'indir metâında.

[40a]

123- Mesele: Hind Zeyd-i sabiye "Oğlumdur." demekle tasdik olunur mu?

el-Cevab: Zevci olunca, bir avret şehâdeti olmayınca olunmaz.

124- Mesele: Zeyd bâliğe olmayan kızı Hind'i Amr'a "el-Ân sana vasiyet eyledim." diyip Müslümanlar huzurunda Amr dahi "Kabul eyledim." dese vasiyet lafzı ile nikah mün'akid olur mu?

el-Cevab: Olur, vasiyet lafzı ile olmamak ba'de'l-mevt yahut mutallaka olduğu surettedir.

125- Mesele: Bir cemaat Zeyd'e Amr'ın kızın dilemeğe vardıklarında cemaatten bazı Amr'a bu hususu söyleyip bazı âhar sükut ettikde Amr "Kızım Hind'i Zeyd'e tezvîc ettim." diyip mezbûrlardan biri "Zeyd için kabul ettim." demekle nikah-ı mezbûr sahih olur mu?

el-Cevab: Vaad-i müekkedir, tekrar mu'tâd üzere mehir tayin olunup nikah olunmak hilâfdan eb'addir.

[41a]

126- Mesele: Zeyd-i sağîri Hind getirip Amr'a "Senin oğlundur, benim kızımдан olmuşdur. Halen anası vefat edip hakk-ı hidâne benimdir." deyu nafaka taleb eyledikde Amr "Anası sağ olup nikahımda iken fîrar eylemiştir." dese şer'an Hind nafaka talebine kâdire olur mu yoksa Amr bu kavli ile halâs olur mu?

el-Cevab: Zeyd Hind ile terk olunup Amr'a "Zevcin taleb eyle." deyu emir olunur. Eğer Amr bir avreti ihdâr edip "Kızın budur Zeyd bundandır." dese Hind tasdik eylemez ise dahi kavli onların olup Zeyd'e, Hind'den onlar evladır.

[41b]

127- Mesele: Zeyd gayrın iddetinde olan Hind'i kendüye gelmek şartı ile infak etmiş iken Hind bade'l-idde âhara tezevvüc ettikde Zeyd etdiği harcı talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[42b]

128- Mesele: Zeyd Amr'ın kızına namzet oldukda ağırlık deyu bir miktar akçe ve esbab verip ba'dehu Amr kızı Zeyd'e vermeyip âhara tezvîc eylese Zeyd verdiği akçe ve esbabı Amr'dan talep edip almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Aynı kâim olanı istirdâd eder hâlik olanın kıymetin alır mehir deyu gönderilenin, hediye deyu gönderileni kâim ise alır hâlik ve müstehlek ise almaz.

[43a]

129- Mesele: Zeyd'in zevci Hind Amr-ı sabiyi emzirdikden sonra Amr balîğ oldukda Zeyd'in talâk verip iddeti munkaziye olan zevce-i uhrâsını tezevvüc etmek caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, radâan babası avretidir.

130- Mesele: Zeyd babasının cariyesini vat edip cariye-i mezbûre Zeyd'den veled getirirse babası ol veledi bey' eylemek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, neseb sabit olmaz ise de veled, veledi idiği sabitdir.

131- Mesele: Zeyd nikah ile aldığı Hind aslık¹⁹⁶ çıktıkda Hind'e talâk verse şer'an mehrin almağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur, hıyâr yokdur. Nihayeti Hind'den cima'ı men eder maraz mevcut olup halvet-i sahiha bulunmamak ile nısf-ı mehir hükmolunur.

[43b]

132- Mesele: Zeyd Hind'i kendine bir avret alıvermeye vekil eyledikden sonra nefsinin nikah eylese caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

133- Mesele: Hind Zeyd'i tezvîce vekil eyledikde nefsinin tezevvüc caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, müzevvic eylemiş, mütezevvic eylememiş.

[44a]

134- Mesele: Zeyd gaib olup mevti haberi geldikde zevcesi Hind Amr'a tezevvüc edip

¹⁹⁶ Aslık (Aslak): Kadınlık organı bitişik olup karı koca olamayan kadın. T.S.

Amr'dan evlat getirmiş iken Zeyd gelip Hind'i aldıkda evladın nesebi Zeyd'den mi sabit olur yoksa Amr'dan mı?

el-Cevab: Amr'dan olur.

[44b]

135- Mesele: Zeyd cariyesin nikah etmek caiz olur mu?

el-Cevab: İhtiyaten olur, teshîlin adem-i cevazı kavline cevap verilmiştir.

136- Mesele: Zeyd iştirâ eyleyip milk-i yemini ile malik olduğu bir cariyesine def-i şüphe için bir miktar mehir tesmiye edip nikah eylese ba'dehu cem olup fevt olsa mütezevvicâtından cariye-i mezkûre tesmiye olunan mehrini alıp miras talebine dahi kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz, milk-i yemin ile memlûkeyi mâliki nikah tenezzüh¹⁹⁷ ve ihtiyat içindir meâ adem-i subuti'l-ahkâm. Hatta mâliki üzerine mehr-i müsemma lazım olmaz ve tatlîk etse talâk vâki olmaz, miras dahi yemez meâ subuti'l-ahkâm hakikaten nikah değildir, zira hill u vat'ı bilâ nikah mevla için sabitdir. Nikah ise hill içindir. Nikah hakiki olsa isbat-ı sabit ve tahsil-i hasıl lazım gelir.¹⁹⁸

[45a]

137- Mesele: Hurretu'l-asl olan Hind ile mu'tak olan Zeyd'den hasıla olan Zeyneb'e mu'tak olan Amr küfüvvü olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

138- Mesele: Zeyd bir zina olunmuş avreti tezevvüc eylese gebe olmayınca iddet çeker mi yoksa hemen cima' caiz olur mu?

el-Cevab: Müstehab olan hayız görmeyince vat' eylememekdir.

[45b]

139- Mesele: Zinadan habli olan Hind'i tezevvüc ve cima' caiz olur mu?

el-Cevab: Nikah caiz, nâkih zâniyenin gayrı olunca cima' caiz olmaz.

140- Mesele: Bu suretde Şir'a'nın fasl-ı nikahında "Kale İbn Mesud (ra) 'Îzâ zenâ'r-raculû bi imreatin sümme tezevveceha fehümâ zaniyâni ebeden'" rivayetinin aslı nedir?

¹⁹⁷ Tenezzüh: Yücelik, berî olma, uzak olma. Güneş.

¹⁹⁸ Fetva hamişte bulunmaktadır.

el-Cevab: Seyyid Alizâde'nin şerhinde a'lâ sebil'i-tehdit ve't-tahzîr sâdır olup nikahın adem-i sıhhati murad olmadığı mütebeyyindir.

[46a]

141- Mesele: Bıkr olan Hind-i bâliğe velisi izni yok iken istediği kimesneye nikah ile varmağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur, ama küfüvvü olmayana varınca veli itiraz edip feshettirmeye kâdirdir, mademki ol zevcinden velâdet etmeye. Bir kavilde aslen mün'akid değildir, bu kavil dahi müftâ-bihdir. Hususen fî zamanına ki, itiraz böyle işkâl üzere ola.

[46b]

142- Mesele: Zeyd'in zevcesi "Cariyen ile bir beytde oturmam." dese başka beyt istemeye kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz, illeti, istihdama ihtiyaç ve metâ-ı beyt gibi olduğu için.

[47a]

143- Mesele: Keferenin nikahları sahih olup evladı nikah-ı sahihden mevlûd mudur?

el-Cevab: Esah sahih idiğine bizim delil-i kavîmiz "Vüldtü min nikahin sahîhin la min sıfahin." hadis-i şerîfidir.

[47b]

144- Mesele: Hind'in babası Zeyd Hind'i küfüvvü olan Amr taleb eyledikde Hind'in rızası var iken vermese kadı nikah etmek caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

145- Mesele: Zeyd bıkr olmak üzere tezevvüc eylediği Hind bıkr çıkmadıkda küllü mehir lazım olur mu?

el-Cevab: Olur, *Kadhân* fetâvâsı üzere.

[48a]

146- Mesele: Zeyd zevci Hind'in mehr-i muaccelin eda eyledikten sonra müddet-i seferden eksik yere cebren alı gitmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[49a]

147- Mesele: Zeyd'in iki avreti olup biri kismette hakkını darresine hibe edip hakkın

iskât eylemiş iken ba‘dehu rucûa kâdire olur mu?

el-Cevab: Kâdire olur.

148- Mesele: Zeyd’in abdi olan Amr Zeyd’in izni yok iken Hind’i tezevvüc ettikde Zeyd “Talâk ver ya ayrıl.” demekle icazet vermiş olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[49b]

149- Mesele: Kadîhân’ın Kitab-ı nikahında bab-ı muharremâtta “Vel hürrü iza tezevvece aşere nisvetin ale’t-taâkubi caze nikahu’t-tâsiati ve’l-âşireti liennehu lemmâ tezevvecet’il-hamisete kâne zâlike delilen alâ fesâdi nikahi’l-erbai kableha velemmâ tezevvece’t-tâsiate delle zalike alâ fesadi nikahi’l-erbai kableha feyecûzu nikahu’t-tâsiati ve’l-âşirati” dediği sahih midir?

el-Cevab: Meseleyi zikrolunan üzere tasvir sehivdir, sahih şerâit-i nikahta zikr eylediğidir. Nitekim Sadrüşşehid’in *Umdetü’l-müftî*’de zikrettiği gibidir. İbaratuhu ve keze’l-hürrü izâ tezevvece aşere nisvetin bi gayri iznihinne fî ukûdin müteferrikatin fe belağne fe ecezne cemîan.

[50a]

150- Mesele: Zeyd’in zevci Hind Zeyd’den üç talâk boş olup yine varmak istedikde bir oğlana velisi izniyle tezevvüc edip ba‘dehu oğlanı emzirip boş olup “Yine Zeyd’e var.” dediklerinde vech-i merkûm üzere Hind ba‘de’l-idde radî‘ olan Amr’a velisi izni ile tezevvüc-i şer‘î edip ba‘dehu emzirip nikah fesh olunup iddeti munkaziye oldukda bu kavl mercûh ve merdûd olmasına fetva-yı şerîfe geldikde Hind Bekr-i bâliğa varıp hulle-i şer‘iye olunup talâk verdikde yine iddet çekip tamam oldukda Zeyd’e nikah olunmak caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kat‘an varamaz. İbn Şihne İbn Vehbân’ın kasidesi ki ona *Manzume-i İbn Vehbân* derler şerhinde tasrîh eylemiştir. Hatta mugalatadandır¹⁹⁹ demiştir. Varamadığına sebep oğlanı emzirdiğinde Amr, Zeyd’in radâan oğlu olup zevcesi ona haram olur.

[51a]

¹⁹⁹ Mugalata: Sakat kıyas ya da söz oyunu yaparak karşıdakini ikna etmeye ya da kandırmaya çalışma. Erdoğan.

151- Mesele: Zeyd et ve un getirdikde zevci Hind'e pişirmek lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelir, a'mal-i hariciye erin, dahil avretindir.

152- Mesele: Bu suretde Hind imtina edip "Hadîrece²⁰⁰ taâm getir yiyelim." dedikde Zeyd hakim-i şeriate murâfaa olup hakim fetva ile hükm eylemeyip "Cebr olunmaz." dese şer'an fetvada müstehak olup hükm olmamak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, nitekim sülb-i nikahta irda'-ı veledine ecir taleb eylese.

[51b]

153- Mesele: Adl itmesine câzim olan Zeyd-i mütezevvic birin dahi tezevvüc mü evladır yoksa terk mi evladır?

el-Cevab: Zevcine gam idhâlinin terkinde me'cûrdur.

[52a]

154- Mesele: Küfür söyleyen avret ki zevcinden bâin olup kavlı-i muhtâr "Kadı cebreder nikaha ve sâğîreyi velisi cebreder ve abd ve emeyi²⁰¹ mevlası cebreder." dediklerinden murad nedir, nice cebredeler?

el-Cevab: Hemen nikah eder, rızasız nâfiz olur.

155- Mesele: Zeyd Amr'ı bir avret alıvermeye vekil eyledikten sonra karındaşının sağîre kızı Hind'in velisi iken nikah eylese caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[52b]

156- Mesele: Zeyd-i zimmî Hind-i müslimeyi nikah ve duhûl eylese şer'an Zeyd ve Hind'e ve mübâşir olanlara ne lazım olur?

el-Cevab: Zeyd'e ukubet²⁰² gayrılara dahi hâl u halince ta'zîr lazım olur.

[53a]

157- Mesele: Zeyd Amr'a kızı Hind'i tezvîc ettikde "Cihâz-ı²⁰³ azîm vereyim." deyu

²⁰⁰ Hâdire: Hazır. Güneş.

²⁰¹ Eme: Cariye. Erdoğan.

²⁰² Ukubet: Ceza, azap, cürüm ve kabahatlerin cezâi müeyyideleri. Erdoğan.

²⁰³ Cihâz: Çeyiz. Kocaya giden kadın için hazırlanması adet olan eşya. Erdoğan.

vâfir akçesin alıp ba‘dehu vermedikde Amr mehr-i mislinden ziyadeyi talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Mesele ihtilafidir, olmamak ercah görünür.

[53b]

158- Mesele: Zeyd Hind’i tezevvüc ettikten sonra Zeyd’in oğlu Amr, Hind’in kızın veya anasın tezevvüc etmek caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

[54a]

159- Mesele: Zeyd Hind’i bin akçe mehr-i müccel ile tezevvüc ettikten sonra mehrin on bin eylese ziyade-i merkûme sahiha olur mu?

el-Cevab: Kavlı-i esah ol meclisde Hind kabul eylediye olur.

160- Mesele: Hind-i sağîrenin asabesi var iken vasi inkâha kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, vasinin inkâhta mutlak velâyeti yokdur. Asabe kâdir olur küfüvvüne, müzevvic baba ve baba babası olmayınca küfüvvüne olup gabn-i fâhiş ile olmamak gerek ve illâ nikah sahih olmaz.

[54b]

161- Mesele: Zeyd’in menkûhası olan Hind’den kelime-i küfür sâdıra olup nikah fesh olunduktan sonra Zeyd nikahı tecdîd etmek istedikde Hind tecdid-i iman edip lakin tecdid-i nikahtan ibâ edince ne vecihle cebrolunur?

el-Cevab: Habs olunup ta nikaha razıye olmayınca ıtlâk olunmaz.

KİTABU’T-TALÂK

162- Mesele: Hind-i eme hulle muhtaç oldukda seyyidi vat’ etmek hulle olur mu?

el-Cevab: Muhallil olmaz.

[55a]²⁰⁴

163- Mesele: Zeyd Amr’a “Falan fiili bir daha edersen ben dediğim olsun mu?” dedikde Amr “Olsun.” dedikten sonra Zeyd “Benim dediğim avretin üç talâkla boş olsun demek idi.” dese ba‘dehu Amr ol fiili işlemek ile zevcesi üç talâk boş olur mu?

²⁰⁴ 4. Mesele: Bâliğ olmadık oğlana hulle caiz midir?

el-Cevab: Caizdir, vat’ ederse, ama talâk veremez kable’l-bulûğ. Li İbn Kemal Paşa nukile min hattihî. (Fetva hamışte bulunmaktadır.)

el-Cevab: Amr Zeyd'i bu sözde tasdik etmemeye kâdirdir.

164- Mesele: Kötürüm ve merîz olan Zeyd mülkünü zevci Hind'e bey' edip ol marazdan ifâkat bulmadan vefat ettikde sair verese "Maraz-ı mevtime olan bey'i kabul etmeziz." deyip fesha kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Bey' ettikten sonra bir karara yatıp fevtine karîb marazı müştedde olup öldü ise olmazlar, zira maraz-ı mevti hemen zaman iştidâdı olması mestûrdur.

[55b]

165- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk kağıdın gönderip mektub Hind'e iki aydan sonra vâsıl oldukda Hind'in iddeti munkaziye olmuş olur mu yoksa vuku-ı talâk mektub bulûğundan mı itibar olunur?

el-Cevab: Talâk ıtlâk üzere olunca kitabeti zamanından itibar olunup üç hayız gördü ise iddeti munkaziye olur.

166- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Eğer ben sana bir daha cima' edersem benden üç talâk boş ol." dese şer'an keyfiyeti nedir?

el-Cevab: İlâ-i müebbeddir. Cima' ederse üç talâk vaki olur, etmeyip dört ay geçerse talâk-ı bâin olur. Tecdîd-i nikahdan sonra hal yine bu minval üzeredir üçe dek.

[56a]

167- Mesele: Zeyd-i alim bir meclisde "Eh li ümm hakk-ı hidânedede zevil erhâmdan mukaddemdir." dedikde Amr-ı alim ashab-ı ferâizden olana zevil erhâmdan olmasına kavli istib'ad²⁰⁵ edip nakil taleb ettikde Zeyd Zeylai'nin hidânesinde "Ve in lem yekun lil's-sağîreti asabetun tudfeu ilâ zevi'l-erhâmi inde Ebi Hanife ke ehin min ümmün ve ammin min ümmün ve hâlin ve nahvehüm lienne lehum velayetü'l-inkâhi indehu fekezâ'l-hidânetü" kavlini nakil irâd ettikde Amr yine "Ke'l-ehi min ümmün demek hâli demektir ve illâ eh murad olaydı li üm denilip min üm denilmezdi." demekle nâsa azîm şüphe târi olsa hak hangi cânibin idiği beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevab: Hak Zeyd'in olmasının muhakkak idiğini İbn Nuceym Zeylai' şerhinde müşbean tahkik buyurmuşlardır. Li üm min üm ile dahi isti'mâline Übey hazretlerinin "Ve lehu ehun ev uhtun mine'l-ümmi" kırâatleri delalet eder. Hemen hakkı hidânedede değil, velayet-i inkâhda dahi böyledir.

²⁰⁵ İstib'ad: Uzaklaştırma, sürgüne gönderme, ihtimalden uzak görme. Erdoğan.

[56b]

168- Mesele: Sağîrenin hidânesine ehak birkaç nefer kimesne cem‘ olup derece-i vahîdede olunca nöbetle mi verilir yoksa sinnen ekber olana mı?

el-Cevab: Evra‘ına²⁰⁶ verilir onda tesâvî olunca ekberine.

169- Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile hul‘ emr koşup Hind kendi nafakasından ve kızı nafakasından geçip “Bi’l-küllîye dava ve nizam yokdur.” dese ama kızı için “Falan zamana dek nafakasız beslesin.” demese hul‘ sahih olur mu, olduğu takdirce ne zamana dek nafakasız besler?

el-Cevab: Sahih olur, lakin tayin-i müddet etmeyince kız için nafaka taleb edebilir meğer ki kız süt emer ola, nafakasız beslemek gerek.

[57a]²⁰⁷

170- Mesele: Üç talâk boş olan Hind zevcine varmak murad edip lakin ehl-i ırz olmağın ikisi dahi tahlil emrin kimesneye izhar etmemek sebebiyle Hind itimad ettiği Amr’a bir kul bahasın hibe edip ol dahi murahık olan Bekir’i iştira edip şahideyn huzurunda Bekir’e akd olunup ba‘de’d-duhûl Amr Bekir’i Hind’e hibe edip nikah batıl olduktan sonra Hind Bekir’i âhar yere gönderip ba‘de’l-idde zevc-i evveline akd olunmağa kavlı var mıdır?

el-Cevab: Vardır, *Tetimmetü’l-fetâvâ* hiyel-i uyûndan nakil eder.

171- Mesele: Altı yaşında olan Hind’in li üm karındaşı Zeyd ve li eb karındaşı Amr olsa hakkı hidâne hangisininindir?

el-Cevab: Amr’ındır, bu asabedir, Zeyd zevil erhâmdandır. Asabe mukaddem idiği musarrahdır. Fukahanın zevil erhâmdan murad-ı şerîfleri hakkı hidânedede dahi velâyet-i inkâhda “Karâbetün leysset bi asabetin la el-mezkûru fi’l-ferâizi” idiği musarrahdır kemâ fî *Şerhi’l-Kenz* li İbn Nüceym.

[57b]

172- Mesele: Zeyd zevci olan Hind-i zimmiyeyi talâk-ı selâse ile tatlîk edip hulleyle muhtaç oldukda Hind ba‘de’l-idde Amr-ı zimmîye tezevvüc edip Amr ba‘de’d-duhûl

²⁰⁶ Evra’: En takvalı ve vera sahibi olan kişi. Güneş.

²⁰⁷ 5. Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e “Bre rusbu ve kahbe.” deyu söğse Zeyd’e şer’an ne lazımı gelir?

el-Cevab: Rusbu dediği için hadd-i kazf, kahbe dediği için ta‘zîr lazım olur. Kemal Paşazâde (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

ve'l-vat' talâk verse ba'de'l-idde yine Zeyd'e tezevvüce kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur.

173- Mesele: Zeyd fevt olup hâmil ümm-i veledi Hind'i terk ettikde Zeyd'in malından Hind'e nafaka takdîr olunur mu?

el-Cevab: *Haddâdi'* de olunmağa kavî var, lakin zevce eğer hâmil ve eğer hâil. Nafaka vacib olmadığına illet, meyyitin malı vereseye zâil olup gayrın malından vacib olmak lazım geldiğidir. Bu illet ise ümm-i veledde mevcud, tetebbu'²⁰⁸ olunup yahut şeyhülislam hazretlerine müracaat olunup itmi'nân hasıl olduktan sonra amel oluna.

[58a]

174- Mesele: Hind-i mutallaka Zeyd'e tezevvüc eyledikten sonra mu'tedde olmasının iddia eylese şer'an tasdik olunur mu?

el-Cevab: Talâk-ı evvel ile tezevvüc-i sâni beyni iki aydan ekal ise olunur ve illâ tasdik olunmaz.

175- Mesele: Zeyd zevci Hind ile bir hususda niza' eylediklerinde Hind Zeyd'e "Bre kartaban²⁰⁹" deyu şetm ettikde Zeyd "Eğer ben senin dediğin gibi isem benden boş ol." dese Zeyd sâlih kimesne olup Hind'in dediğinden arî ve berî iken şer'an boş olur mu?

el-Cevab: Olur.

[58b]

176- Mesele: Zevci olan Zeyd "Kendi olduğu şehrin cümle avretleri boşdur." dedikten sonra "Kendi zevceme niyetim yok idi." demekle talâkdan halâs olur mu?

el-Cevab: Olur, fetva Hişâm'ın Ebû Yusuf'dan ve İmam Muhammed'den rivayeti üzerinedir.

[59a]

177- Mesele: Zeyd fevt olduktan sonra zevcesi Hind mehrin Zeyd'e hibe edip ba'dehu "Nedir öldükden sonra hibe sahiha olmaz." deyu yine talebe kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

²⁰⁸ Tetebbu': Bir şeyi etraflica tetkik etme, mahiyetini anlamaya çalışma, etraflica inceleme, bir şey hakkında geniş bilgi edinme. Devellioğlu.

²⁰⁹ Kartaban: Karısı ile nâmahrem kimseyi gördüğü hâlde aldırış etmeyen. <http://www.osmanlicaturkce.com>, (09.07.2014).

178- Mesele: Hulle-i şer‘iye lazım olan Hind’e Zeyd zevc-i evveline helal olmak için hulle etmekle şer‘an “Leanallahu’l-muhallile vel muhallele leh.” de dahil olur mu?

el-Cevab: Olmaz, belki me’cûr olur. Kerahet kavli ile tahlîl şart olunmadadır.

[59b]

179- Mesele: Zeyd bkr olan Hind’i tezevvüc edip kable’ d-duhûl talâk-ı selâse ile tatlik eylese selâse vakıa olup hulleye muhtaç olur mu?

el-Cevab: Olur, kavli-i müftâ-bih ve muhtâr dahi budur kemâ fî’l-*İhtiyâr* ve gayrihi.

[60a]

180- Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i üç talâkla boşadıktan sonra Amr’a nikah olup kable’l-vat’ Amr talâk verip Said b. Müseyyeb kavli ile amel olunup Zeyd’e nikah olursa şer‘an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, icmaa muhalif kavli mehcûrdur, hatta kadı hükm eylese dahi nâfiz olmaz idiği musarrahdır. Bu kaville fetva veren Allah tealânın ve melâikenin lanetin kabul eder, el-iyâzü billahi tealâ.²¹⁰

[60b]

181- Mesele: Bu suretde Zeyd kadıya murâfaa olundukda “*Kadıhân*’da kable’ d-duhûl sülüsün adem-i vukûuna kavli vardır.” deyu hükm eylese hükmü nâfiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kavli batıl ve mehcûr olup kadı hükm eylese nâfiz olmayan mesâil-i adîdeden idiği mestûrdur. Kadıhân meselesi eğerçi kim bizim hakkımızda nas menzilesindedir lakin ıtlâkatı kesîre olup gayrı ma’hûd mevzuda takyîd etmekle usûl ve furûa alim ve mütekemmil olmayan kimesneye onunla amel cidden müşkildir. İmdi usûle ve sair kütüb-i furûa muhalif görülende ihtiyat olunup sair kütüb-i muteberede olan ile iftâ ve hükm olunmak gerek.

182- Mesele: Zeyd hasta olup aklı bi’l-külliyeye zâil iken zevcesi Hind’i üç talâk ile tatlik eylese talâk vaki olur mu?

el-Cevab: Olmaz.²¹¹

[61b]

²¹⁰ Fetva hamîşte bulunmaktadır.

²¹¹ Fetva hamîşte bulunmaktadır.

183- Mesele: Hind'e hulle-i şer'iyeye lazım geldikde Zeyd'e hulle olduktan sonra tatlık etmemesine havf olunca çare nedir hulâsa?

el-Cevab: Hind "Nefsime sana tezvîc ettim emrim elimde olup her bâr ki dileyim nefsim talâk vermek üzerine." demek gerek.

Cevâb-i âhar: Bir vecihle cüftlenmek²¹² gerek ki her ne vaktin dilerse nefsim talâk vere.

[62a]

184- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Elin benden çek." dedikde Hind bu mukabelede "Üç talâk ile çekerim." dedikde Zeyd "Ben dahi çekdim." dedikten sonra Zeyd "Ben bu kavlim ile bir nesneye niyet eylemedim." dese Hind mücerred Zeyd'in bu kavli ile boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

185- Mesele: Zeyd'in mutallakası olan Hind Amr'a tezevvüc etmek istedikde "Üç hayız gördüm, iddetim tamam oldu." dese tasdik olunmağa ne kadar zaman murûr etmek gerekdir?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm katında atmış gün geçmek gerek. Bu kadar zaman murûr edince yemini ile tasdik olunur.

[62b]

186- Mesele: Zeyd Amr'a "Bana haramdır seninle söz söyleşmek." demiş iken ba'dehu söyleşmek ile ne lazım gelir?

el-Cevab: Kefâret-i yemin lazım gelir.

187- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Ekmâl talâk ile boş ol." dese şer'an talâkdan hangisi vaki olur?

el-Cevab: Ric'î vaki olur.

[63a]

188- Mesele: Zeyd avretine "Enti talikûn ric'iiyyun inşallah dedim." deyip şahidler ikâmet eylese bu suretde Hind boş olmayıb yine Zeyd'e helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

²¹² Cüftlenmek: Evlenmek. T.S.

189- Mesele: Hind zevci talâk-ı selâse ile boşadığın bilip ama münkir olup halâsa elinden mecal olmasa zinaya razıye olmayınca neylemek gerek kendini katleylesin mi yoksa zevcini mi öldürsün yoksa fîrar mı eylesin yoksa hakime alıgidip yemin vermek kifâyet eder mi?

el-Cevab: Nefsini katl caiz değildir, yemin-i kadı versin, eğer yalan yere ederse gayrı vecihle mecali yoksa zehir ile katleylesin tâ ki dünyada dahi söz gelmeye.

[63b]²¹³

[64a]²¹⁴

190- Mesele: Bu suretde Hind bir vecihle halâsa mecali olmayıb lakin zevcinin haberi yok iken birine tezevvüc edip hulle eylese caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, diyâneten mevsûkan²¹⁵ biha olmağın izin verilmiştir.

[64b]

191- Mesele: Şartla vaki olan talâk bâin mi olur yoksa ric'î mi?

el-Cevab: Mal olmayana şartla ric'î, mala şartla bâin olur.

192- Mesele: Zeyd zevci Hind'e "Eğer falan fiili işlersem anamsın." demekle haram olmasın dahi niyet eylemiş olsa Zeyd'e bir nesne lazım olur mu?

el-Cevab: Nesne lazım olmaz.

193- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk verdikde muttasılen "inşaaallahu tealâ" dese lakin inşallah ne idiğın bilmeyip yahut bilip lakin kasdı istisna olmayıb belki îka²¹⁶ olsa

²¹³ 6. Mesele: Zeyd "Min ba'di Amr'm evine girmem, aldığım alacağım üç talâk boş olsun." dedikten sonra ne vecihle etmek gerek ki girdikde boş olmasın?

el-Cevab: Olmağa tarik budur ki bâin talâk boşayıp ba'de'l-idde girip ondan sonra yine bana haline sâir alacaklarına fuzûli nikahdan gayrı tarik yokdur. li-Ebi's-Suûd merhûm

7. Mesele: Zeyd "Mücerred falan fiili edersen aldığım alacağım boş olsun." dedikten sonra ma'hûd olan fiili edip Hind boş olduktan sonra Zeyneb'e nikah eylese boş olur mu?

el-Cevab: Olur, ama boş olanı tekrar nikah eylese boş olmaz iki talâk ile menkûhası olur. (Fetvalar hâmişte bulunmaktadır.)

²¹⁴ 8. Mesele: "Zeyd-i mütevaffanın maraz-ı mevteinde zevcesi Hind'e talâk vermesiyle Hind'in iddeti eb'âdü'l-eceleyn olur." derler, eb'âdü'l-eceleyn den murad nedir?

el-Cevab: Hind'in talebinsiz talâk verdi ise eğer üç hayız, dört ay on günden ebad ise iddeti üç hayız ile tamam olur. Eğer dört ay on gün üç hayızdan ebad ise iddeti dört ay ve on gün ile tamam olur. Beher (her, her bir, her biri. Devellioğlu) takdir hem üç hayız hem dört ay on gün tamam olmayınca olmaz. Li Ebissuûd merhûm. (Fetva hâmişte bulunmaktadır.)

²¹⁵ Mevsûk: Vesikalandırılmış, güvenilir. Erdoğan.

²¹⁶ Îka': Yapma, yaptıрма, oldurma, düşürme. Devellioğlu.

şer‘an talâk vaki olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[65a]

194- Mesele: Zeyd yabanda iken zevci Hind nafaka için Amr’dan istikrâz eylediği akçeyi Amr ba‘dehu Zeyd’den talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: İzn-i hakim-i şer‘î ile olunca olur.

195- Mesele: Zeyd-i zimmînin zevci Hind İslam’a geldikde Zeyd’e İslam arz olunup ibâ²¹⁷ ettikde Hind Amr-ı müslime tezevvüc etmek istedikde bilâ-iddet varmağa kâdire olur mu yoksa Hind’e iddet lazım olup mehrin ve nafakasının almağa kâdire olur mu?

el-Cevab: İddet lazım olur, firkat zevc cânibindedir, tesrîh bi’l-ihsan dahi lazımdır ki mehrin ve nafakasının edadır.

[65b]

196- Mesele: Zeyd-i zimmî zevci Hind-i zimmiyeyi bâin talâk boşadıkda kable inkızâi’l-idde Amr-ı müslim akd-i nikah eylese şer‘an nikah-ı merkûm sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, bazı meşâyih kavli üzere, ama Ebû Hanife rahimallah kavli üzere bir hayız görmeyince vat’ mubah olmaz.

[66a]

197- Mesele: Zeyd-i sağîre anasından değen²¹⁸ malından babası Amr mu’sir olup kat’an kesbe kâdir olmadığı ecilden kendüye zevce-i uhrâsından olan evladına Zeyd’in malından nafaka takdir ettirmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

198- Mesele: Zeyd’e “Zevcin Hind’e talâk verdin mi?” deyu sual olundukda başı ile işaret etmekle talâkına hükm olunur mu?

el-Cevab: Dilsiz değil ise olunmamaktır.

199- Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i ric‘î talâk boşadıktan sonra²¹⁹ “Dönüp rucû etdim.” demesine itibar olunur mu?

²¹⁷ İbâ: Çekinme, razı olmama. Devellioğlu.

²¹⁸ Değmek: Düşmek, yakışmak, ulaşmak, erişmek, isabet etmek. T.S.

²¹⁹ “dıktan sonra” kısmı hamışte bulunmaktadır.

el-Cevab: İddetinde ise tasdik olunur ve illâ olunmaz. Bu, hal ile sıdk-ı makâle istidlâl olunan mesâildendir.

[66b]

200- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk verdikde bir yaşında olan veledini Hind irdâ'dan imtina eyledikde Zeyd irdâa Zeyneb'i icâre ile tuttukda veledin Hind'den ayırmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Kâdir olmaz, hakk-ı hidâne ananıdır, yanında emzirir.

201- Mesele: Zeyd gayrın menkûhasını nikah ve vat' eyledikten sonra zevci zahir oldukda iddet lazım olur mu?

el-Cevab: Gayrın menkûhesi idiğın bilmeden ise olur.

202- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile tatlîk eyledikten sonra Hind küfüvvü olmayan Amr'a tezevvüc edip ba'de'd-duhûl Amr dahi talâk verince Zeyd'e helal olur mu?

el-Cevab: Kavli-i muhtâr helal olmamaktır demişler, ittikasi olan bu kaville amel eder, amel bi'l-ihtiyat vacibdir.

[67a]

203- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Senin üzerine aldığım boş olsun." deyu şart eyledikde üzerinden rakabesin murad eylese ba'dehu tasdik olunur mu?

el-Cevab: Olunur, diyâneten ve kâzaen.

[67b]

204- Mesele: Zeyd'in zevcesi kafire esir olup dâru'l-harbe lâhıka olup ba'dehu çıkdıkda zevci Zeyd'e "Ben dâru'l-harbe dahil olmakla senden bâin oldum." deyup varmamağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz, bu hususda *Kâri 'ul-hidâye*'nin fetvası sair kütübe muhalifdir.

[68a]

205- Mesele: Ric'î talâk boş olan Hind'in zevci Zeyd iddeti tamam olmadan vefat eylese Hind varise olur mu?

el-Cevab: Olur.

206- Mesele: Zeyd'in mutallakası olan Hind "Yirmi günden evvel müstebînü'l-hılka²²⁰ oğlan düşürdüm." demesine itibar olunup Amr'a nikah caiz olur mu?

el-Cevab: Tasdik olunur, zevci töhmet ederse yemin verilir.

[68b]

207- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Eğer falan dâra girersen benden üç talâk boş ol." dedikten sonra, mecnun olduktan sonra girmekle talâk vaki olur mu?

el-Cevab: Olur, mecnunun talâkı vaki olmadığından istisna olunmuş birkaç mesele vardır, biri budur, bâkisi dahi nakilden malumdur.

208- Mesele: Maraz-ı mevtime vaki olan talâk ve fesh eğer er ve eğer avretten vaki oldukda mevt iddet içinde olunca vârise olmağa mertebe-i maraz nedir?

el-Cevab: Bunda akvâl-i kesîre vardır. Kavl-i sahîh erde "Haric-i beytde olan mesâlihinden aciz olmaktır." demişler. Beytten murad dâr olması idiği kütüb-i fetâvâdan müteferriis olur, ama *Mebisût-ı Serahsî*'de sevk kaydı ile gayet zahîr, avretde mesâlih-i dâhilden acize olmaktır, bir kavilde satha²²¹ suûde²²² kâdire olmayandır.

[69b]

209- Mesele: Zeyd bir kızı tezevvüc edip cima' eyledikde ferici ile dübürün bir edip ba'dehu üç talâk boşayıb yine almak murad eyledikde hulle-i şer'iyeden sonra tezevvüc helal olur mu?

el-Cevab: Gebe olmayınca cima' kabulünden idiği malum olmaz.

210- Mesele: İki zevcesi olan Zeyd'i Amr-i ehl-i örf bir hususda şartlayıb "Avretin üç talâk boş olsun mu?" dedikde Zeyd birini tayin edip ve niyet etmeden "Bâin talâk boş olsun." dese şer'an talak vaki olur mu?

el-Cevab: Biri ma'rûfe değil ise ma'rûfe boş olur, ikisi dahi ma'rûfe ise Zeyd birin beyan eder, ama bazı meşâyih katında ikisi dahi boş olur demişler, birin tayin ettim demezse.

[70a]

²²⁰ Müstebînü'l-hılka: Hilkatı belli, el ayak gibi vücut organları fark edilebilir olan cenin. Erdoğan.

²²¹ Sath: Ev damı. Devellioğlu.

²²² Suûd: Yukarı çıkma, yükselme. Devellioğlu.

211- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i bâin talâk boşadıktan sonra iddeti içinde bir dahi bâin talâk boşasa iki talâk boş olur mu?

el-Cevab: Bâin bâine mülhâk olmakda vaki olan, kinayetle olan bâindir. Bâin lafzı ile vaki olan talâk sarîhdir.

[70b]

212- Mesele: İki zevcesi olan Zeyd'in dârında beyt müteaddide olunca zevceleri “Dâr-ı vâhidde oturmazız.” deyu alâ hidde dâr talebine kâdire olurlar mı?

el-Cevab: *Bezzâziyye* “Hak alâ hidde dârda beytdir bu ahmâ²²³ gibi değildir, darâirde münâferet²²⁴ evferdir²²⁵.” deyu *Mültekit* Sadrulislam'dan nakl eylemiş ama fetâvâ-yı meşhureden müteferris olan adem-i firakdir, eğerçi kim ekser fetâvâyı ahmâ zikri ile iktifâ eylemişler, lakin *Hidaye*'de ehli zikri zevceye eşmel²²⁶ olduğundan mâadâ *İhtiyâr* ve *Bedai* ' ve *Kunye*'de tasrîh dahi olunmuşdur.

[71b]

213- Mesele: Zeyd-i zimmî zevcesi Hind'i üç talâk boşadıktan sonra yine salıvermeyip avreti gibi tasarruf etmek istedikde Hind razıye olmayıb imtina' edince hakim-i şer'î tefrîk edip hulleye muhtaç olur mu?

el-Cevab: Olur.

214- Mesele: Zeyd fevt oldukda ümm-i veledi olan Hind Amr'a tezevvüc etmek murad etse iddet lazıme olur mu ve olduğu takdirce ne mikdar zaman çeker?

el-Cevab: Üç hayızdır, hayız görmezse üç aydır.

[72a]²²⁷

215- Mesele: Zeyd “Avretim üç talâk boş olsun Amr dilerse.” dese muttasılen Amr gaib olup haber almak mümkün olmasa şer'an talâkına hükm olunur mu?

²²³ Ahmâ: Kadının koca tarafı erkek akrabaları. Güneş.

²²⁴ Münâferet: Nefret etmek, soğukluk. Devellioğlu.

²²⁵ Evfer: Daha vâfir, sayıca daha bol, pek çok olan. Devellioğlu.

²²⁶ Eşmel: Daha şamil, çok şeyleri içine alan. Devellioğlu.

²²⁷ 9. Mesele: İki avreti olan Zeyd-i kassâb “Eğer elimde olan koyundan gayrı koyun boğazlayıp kassâblık edersen” hiç birine niyet ve işaret etmeden “avretim üç talâk boş olsun.” dedikten sonra kassâblık eylese şer'an avretlerine ne vaki olur?

el-Cevab: Biri üç talâk boş olur, tayin kendine mufavvazdır. İ. Ebissuûd merhûm. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

el-Cevab: Olunmaz.

216- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk verdikde iki yaşında olan veledini Hind cüzam olunca ulaşır deyu almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[72b]

217- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i mirasın ekl eylemesin deyu için talâk verdikten sonra Zeyd vefat eyledikde Hind "Zeyd fârrdır." deyu miras talebine kâdire olur mu?

el-Cevab: Fârr olmağa beş haslet bulunmak gerek, varsa olur.

[73a]

218- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Başın anam başına benzer." deyu zihâr lazım geldikde kefâret-i zihâr eylemeyip ve talâk dahi vermeyip lakin cima' eylemeyip şöyle tutmağla şer'an ne lazım gelir?

el-Cevab: Hakim-i şer'î darb yahut habs ile ta'zîr eder. Bi gayr-i vat' imsâk, imsâk-i bi gayr-i ma'rûfdur, Zeyd zalim olur.

[73b]

219- Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile cebbde²²⁸ ihtilaf idişseler şer'an açılıp görülmek lazım olur mu?

el-Cevab: Verâ-i sevbden mes ile malum olmayınca keşf olunur.

220- Mesele: "Li's-sağîreti ammetün mûsiratün ve ebun mu'sirun erâdeti'l-ammetu imsake'l-veledi meccanen ve la temneahu eyi'l-ammetü el-velede ani'l-ümme ve meleü'l-ümme; te'bâ ey temteniü ani'l-hidâneti ve tütâlibuhu bi'l-ecri ve nafakati'l-veledi fettashîhu en yukale leha 'Imma en tümsike'l-velede meccanen ev tedfea ile'l-ammeti.' keza fi'l-Hulaseti" *Dürer Gurer*'in hidâne âhirinde olan bu meseleden mefhûm şimdi "Bir yetimin hakk-ı hidânesi anasının iken fakir olan babasından nafaka talep ettikde ammesi anasına 'Nafakasız besle yahut ben meccânen beslerim.' dedikde kavli-i sahih anasına 'Ya sen dahi nafakasız imsâk eyle ya ammetesine def' eyle' denilir mi?"

el-Cevab: Nafakasız denilmez, ecirsiz denilir. Kavlse meccânen ey bilâ ecr ve haza

²²⁸ Cebb: Erkeklik organının kesilmiş olması. Bu haldeki erkeğe mecbûb denir. Erdoğan.

huve'l-muvafiku lima zükira fi *Fetâvâ-yı Kadîhân* ve gayrihi mine'l-kütübi ve illâ fe'n-nafakatü mimmâ la hafâe fî luzûmiha a'le'l-ebi ve lev mu'siran felâ veche li ibtali hakkı'l-hidâneti bi't-talebi ma huve'l-lazımu şer'an. Sümme inne lafza meccânen leyse fi'l-*Hulaseti* bel zükira bedeluhu bilâ ecrin ve inne ma hüve fi'l-*Bezzâziyyeti*.

[74b]

221- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk verdikde Hind Zeyd'in evlad-ı sığârın ümûmeti²²⁹ hasbiyle âhar yere alı gitmek diledikde Zeyd mani olmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Hind'in vatani olmayıb ve Zeyd onda tezevvüc etmiş olmadığı yere alıp bir günde varılıp gelinmez ise kâdir olur.

[76a]

222- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Falan dâra girersen üç talâk boş ol." deyu şart ettikten sonra duhûl iktizâ edince dahil olup selâse vakta olmamağa çare nedir?

el-Cevab: Bir talâk boşayıb iddeti munkaziye oldukda duhûlüyle yemini ibtal edip ba'dehu tezevvüc olunmaktır. Ama zinhâr iddeti munkaziye olmadan duhûlden ihtirâz²³⁰ olunup gaflet olunmamak gerek.

[76b]

223- Mesele: Bu suretde "Eğer şarap içersen avretim üç talâk boş olsun." demiş olunca meseleteynin yemin in'ikâdi²³¹ ve inhilâli beyninde fark olmadığı ecilden ehven-i şerreyni kabul "Teâvenu ale'l-birri ve't-takva"da dahil olmak mülâhazasıyla amel etmiş olunca şer'an yemini münhal²³² olmuş olur mu?

el-Cevab: Meseleteyn beyninde fark zahir idiği ezhârdır. Dâra duhûlde mahzur yok şirb-i hamrda irtikâb-i mahzur-ı azîm vardır. Bu makule ile iftâ memnu' idiği mestûrdur. Kendi müfti-i mâcin²³³ olunca mâcin âhara muhtaç dahi değildir.

[77a]

²²⁹ Ümûmet: Annelik. Devellioğlu.

²³⁰ İhtirâz: Sakınma, çekinme, kaçınma. Devellioğlu.

²³¹ Yemin-i mün'âkide: Geleceğe ait bir fiili işlemek ya da terk etmek için yapılan yemin. Erdoğan.

²³² Münhal: İnhilâl eden, açılan, çözülen. Devellioğlu.

²³³ Müfti-i mâcin: İnsanlara uygunsuz fetva vermeye kalkışan, onları yanıltan, caiz olmayan hile yollarını gösteren, sefih müftileri zem için kullanılır bir tabir. Erdoğan.

224- Mesele: Zeyd'in iddetinde olan Hind Amr'a tezevvüc edip medhûl-biha olmuş iken tefrîk olundukda iddeti tamam olunca [ye dek] nafakası hangisine lazım olur?

el-Cevab: Amr'a mutlakan lazım olmaz, nikah-ı fâsilde nafakanın adem-i luzumu için. Zeyd'den eğer talâk-ı bâinden mu'tedde ise yine Zeyd'e lazım olur, bu takdirce nüşûz ile mevsûfe olmadığı için ric'iden olunca Zeyd'e dahi lazım olmaz nüşûzun tahkîki için.

[77b]

225- Mesele: Hind-i zimmiyenin zevci Zeyd-i zimmî vefat edip Amr-i müslime tezevvüc etmek istedikde şer'an iddet lazıme olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

226- Mesele: Zeyd ve Hind dâru'l-harbden emanla geldikten sonra Zeyd dâr-i İslam'da vefat edince zevcesi Hind evlad-ı sığârın yine dâru'l-harbe alı gitmek istedikde şer'an men olunur mu?

el-Cevab: Harbîler ise olunmaz.

227- Mesele: Zeyd "Eğer ben Hind'e hıtbe edersem yahut tezevvüc edersem benden üç talâk boş olsun." deyu şart eylemiş iken Hind'i nikah ile taleb eyleyip ba'dehu tezevvüc eylese şer'an Hind boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[78a]

228- Mesele: Eytâm ammîleri hacrinde iken hakim-i şer'î nafaka takdirinsiz ammîleri mal-ı eytâmdan infak şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[79a]

229- Mesele: Zeyd-i gaibin malı ebeveyn-i fakireyni yedinde olup ekl eyleseler yahut ecnebi elinde olup izn-i hakimsiz def' eylese nafaka ecli için Zeyd geldikde tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, ecnebiye.

[79b]

230- Mesele: Yahudi olan sağîrin müslim olan karındaşı Zeyd "Hakk-ı hidâne benimdir." deyu taleb eyledikde âhar karındaşı Amr-ı Yahudi "Benimdir." deyu almağa

kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

231- Mesele: Sağîrin nisâdan akrabası ecnebiye mütezevviceler olunca hakim onlara mı vermek gerek yoksa ecnebiye mi?

el-Cevab: Kime dilerse ona def' eder.

232- Mesele: Hind-i sağîrenin karındaşları var iken hakim-i şer'î "Bunlar me'mun değildir." deyu onlara vermeyip ecnebiye vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[80a]

233- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e kizb murad edinip "Seni boşadım." dedikten sonra hakim-i şer'î habîr olmayınca şer'an imsâkı helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz, meğer mâ medâdan haber murad edine.

234- Mesele: Zeyd ümm-i veledi Hind'i i'tâk eyledikten sonra Hind Zeyd'den olan veled-i sağîrini babası olduğu şehirden âhar yere alı gitmeğe kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[80b]²³⁴

235- Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile mehir ve nafaka-i iddeti üzere hul' eyleyip Hind nafaka iddetinden ibrâ eylemiş iken ba'de'd-talâk yine talebe kâdire olur mu?

el-Cevab: Hul'da mezkûr ise olmaz, değil ise berâeti sahiha değildir, olur.

236- Mesele: Hind'i zevci Zeyd iyi hoş tutarken Hind Zeyd'den çekilip bedel-i hul' nice malın vermek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: İhtiyâr-ı hul' mekruhdur.

237- Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile muhalâa ettikten sonra mehr-i hul'undan bile zikr olunmasa, sonra Hind mehrini Zeyd'den talep edip almağa kâdire olur mu?

²³⁴ 10. Mesele: Hind zevcesi Zeyd ile muhalâa edip mehrinden ve nafaka-i iddetinden feragat ettikten sonra hamli zuhûr etmeğin hamli için nafaka takdir etdirirse hamli-i vaz' etmeden takdir olunan nafakayı almağa şer'an kâdir olur mu?

el-Cevab: Hamli için kable'l-vaz' nafaka almaz ama kendi ve nafakasının müddeti meçhûle olmağın feragat nâ-meşrûdur. İddet-i vaz' hamli ile idiği zâhir olmağla kendi ve nafakasın alır. Ketebehû Ebussuûd el-merhûm ufiye anh. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

el-Cevab: Lafz-ı hul' ile cemi-i hukuk-ı nikah sâkıt olur.²³⁵

[81a]

238- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Sen benden boşsun." dedikde üç parmakları açıkla elinin içi ile avretten yana işaret eylese şer'an Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, meğer bu kadar dahi demiş ola.

[82a]

239- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Eğer hasta olursam üç talâk boş olsun." deyu şart ettikten sonra Zeyd hasta olup vefat ettikde Hind Zeyd'den fârrdır deyu miras talebine kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur.

[82b]

240- Mesele: Zeyd birkaç kimesneler ile şirb-i hamr ederken Zeyd-i mezbûr "Eğer Amr'ın evine varıp ve hıdmetin görürsem inşallahu tealâ avretim boş olsun." dese ba'dehu Amr'ın evine varıp ve hıdmetin görse şer'an Zeyd'in avreti boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

241- Mesele: Zeyd zevci Hind'e talâk-ı ric'î verdikten sonra yine tezevvüc ettikde Hind mehir talebine kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[83a]

242- Mesele: Dâr-i İslam'da Hind-i zimmiye İslam'a geldikde zevci Zeyd ibâ edince şer'an boş olur mu?

el-Cevab: Üç kere hakim-i şer'î İslam arz eder ibâ ederse tefrîk eder.

[83b]

243- Mesele: Zeyd-i zimmînin zevci Hind İslam'a gelip Zeyd'e İslam arz olunup ibâ ettikde hakim tefrîk ettiği şer'an talâk ile firkat mi olur yoksa bi gayri talâk firkat midir?

el-Cevab: Ebû Hanife ve İmam Muhammed kavilleri üzere talâk ile firkatdır.

²³⁵ Fetva Hamişte bulunmaktadır.

[84a]

244- Mesele: Zeyd'in zevcesi Hind mürtedde olup Zeyd'den bâin olunca Zeyd'e nikaha rıza vermeyince kadı ne vecihle cebr eder?

el-Cevab: Kadı ediverir.

245- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Seni bu senede cima' eylemeyim illâ bir kere." deyu talâk-ı selâseye şart edip halbuki ol senede cima' eylemese Hind "Boş oldum." deyu ayrılmağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz, "Li ücâmiaki fi's-seneti illâ merraten."de nefiyden istisna-i isbat olmak ile kâdire olması teferrüs olunur, lakin "Bunu birden ziyade eylemeyim." demeğe alı gitmiş illâ gayrı manasına kılınmakla.

[84b]

246- Mesele: Zeyd zevcesin bırakıp gidip ba'dehu "Mevti haberi geldi." deyu zevci Hind Amr'a tezevvüc edip nice zaman ı'yş-ı izdivaç eylemişler iken Zeyd gelip Hind'i taleb eyledikde Hind "İkisinden dahi boş oldum, hangisine dilersem ona varırım." demeğe kâdire olur mu?

el-Cevab: Olmaz, Hind'in kavli fâsiddir, Amr'ın nikahı gibi. Zeyd'in zevcesidir. Mademki esbab-ı firkatten bir nesne mu'teriza olmaya, nikah sâbık üzere bâkiyedir; lakin iddet munkaziye olmayınca kurbân caiz olmaz.

[85a]

247- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Eğer seni cima'dan doyurmaz isem üç talâk boş ol." dese ne vecihle doyar avret ki boş olmaya?

el-Cevab: Avreti inzal edince [ye dek] cima' etmek gerek.

[85b]

248- Mesele: Zeyd'in evladına hakim nafaka takdir eyledikten sonra zaman murûr eylese Zeyd'den şer'an nafaka ahz olunur mu?

el-Cevab: Müddet-i tûle murûr eyledi ise sâkıttır, olunmaz; illâ meğer kadı istidâneye²³⁶ izin vermiş ola.

249- Mesele: Bu suretde müddet ne mertebe ile tûl olur ve ne kadar zaman geçmek

²³⁶ İstidâne: İstikrâz, borç edinme, ödünç alma. Erdoğan.

gerek nafaka sâkıt olmağa?

el-Cevab: “Mâ dâne şehîr kasîradır.” demiş İbn Hümam.

250- Mesele: Zeyd gaib oldukda babası malın nefesine infâk eyledikten sonra Zeyd gelip vakt-i infâkda mûsir²³⁷ olmasın iddia edip babası münkir olsa kavî hangisinindir?

el-Cevab: Hali itibar olunur, yani vakt-i husumetde mu‘sir²³⁸ ise kavî onundur ve illâ felâ.

[86a]

251- Mesele: Sağîrin hakk-ı terbiyesi babasına olmağın yanında merîz oldukda anası “Hakk-ı hidâne hâlen benden sâkıt ise de merîza ben ehâkkım.” deyu evine almağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur.

KİTABU’L-İ‘TÂK

252- Mesele: Zeyd ve Amr ve Bekir’e irsle intikal eden cariye-i müşterekeyi Zeyd i‘tâk etmekle şer‘an azad olur mu?

el-Cevab: Ehad-i verese azad edince olur. Sair verese dilerlerse hisselerin azad ederler, dilerlerse cariye-i siayet etdirirler, dilerlerse i‘tâk eden gayrılarının hisselerinin kıymeti mikdarına malik ise ona tazmin ederler.

[86b]

253- Mesele: Bu surette Zeyd i‘tâk ettikde fakir olup lakin tazmin davası oldukda gına gelip ve cariyenin dahi kıymeti hîn-i davada ziyade eder olsa itibar hangi zamanadır?

el-Cevab: Yevm-i i‘tâkadır.

254- Mesele: Zeyd’in oğlu Amr Bekir’in memlûku iken Zeyd cariyesi Hind’i Amr’a tezvîc edip Bekir dahi razı oldukdan sonra ikisinden hasıl olan veled rıkk mı ya hür mü olur?

el-Cevab: Hürdür.

[87a]

²³⁷ Mûsir: Zengin, varlıklı, gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak malı dışında zekat nisabına sahip olan kimse. Erdoğan.

²³⁸ Mu‘sir: Vadesi gelmiş borcunu ödeyemeyecek durumda olan kimse. Erdoğan.

255- Mesele: Zeyd kulu Amr'ı kitâbete kesdikden sonra Bekir teberruan bedel-i kitâbeti Zeyd'e def' edip Amr mu'tak olduktan sonra bedel-i kitâbete Halid müstehak çıkıp Zeyd'in yedinden şer' ile aldıktan sonra Amr'ın ıtkı fesh olur mu yoksa Zeyd Bekir'e rucûa kâdir midir?

el-Cevab: İtk feshi kabul eylemez, Amr rucûa kâdir olur.

256- Mesele: Zeyd bir cariyeye zina edip veled hasıl olduktan sonra cariyeyi iştirâ eylese ümm-i veledi olur mu?

el-Cevab: İstihsanen olmaz, ama veledi iştirâ eylese azad olur.

[87b]

257- Mesele: Zeyd-i zimmî oğlu Amr-ı müslimin cariyesine vat' eyleyip veled hasıl olduktan "Bendendir." deyu da'vet etmekle Zeyd'den neseb sabit olur mu?

el-Cevab: Olmaz, küfür kâtı'-ı velâyetdir.

258- Mesele: Zeyd Amr'ın kulu Bekir'i i'tâk ettikde Amr Zeyd'den kıymetin taleb eylese almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, malik olmadan nice azad eder!

[88a]

259- Mesele: Zeyd abd-i memlûku olan Amr'ı azad ettikde Amr'ın elinde bulunan esbab ve akçesi şer'an hangisine hükm olunur?

el-Cevab: Zeyd'e hükm olunur sevbi, sairinden mâadâsı.

260- Mesele: Zeyd abdi olan Amr'a "Oğlumdur." dese halbuki Zeyd'den ol sinde veled gelmek mümkün olsa ıtkı mukarrer, lakin Amr sabitü'n-neseb olmayınca Zeyd'den nesebi sabit olur mu?

el-Cevab: Olur, eğer mevlid ve meskat-ı re'sinde meçhulü'n-neseb ise.

[89a]

261- Mesele: Zeyd kulu Amr'a "Bana on bin akçe verdikde azad ol." dedikten sonra Amr Bekir'in on bin akçesin gasb edip getirip eda etmekle azad olur mu?

el-Cevab: Olur.

262- Mesele: Zeyd kulu Amr'a "Bana üç bin akçe eda ettikde azad ol." dedikde Amr meblağ-ı merkûmu götürüp önüne kodukda Zeyd "Malı sen kable't-ta'lik kazandın idi,

benim mülkumdür.” deyu adem-i kabule kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[89b]

263- Mesele: Bu suretde Amr'ın kesb ettiği malı Zeyd'e dahi def'a rızası yok iken çekip cebren yedinden almak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, meşrutun edasından dahi ihtisab olunmaz.

264- Mesele: Sarfdaki tefrîk bi'l-mekan zarar etmeyip, lakin iftirak bi'l-ebdân bulunmadan sıhhat-ı akde kabz şart iken vech-i merkûm üzere tahliye ve hükmen kabz ile mecbur olur mu yoksa hakikaten kabz sarfda şart mıdır?

el-Cevab: Şart idiği mestûrdur.

[90a]

265- Mesele: Ümm-i veled kıymeti ne mikdardır?

el-Cevab: Kan kıymetinin sülüsüdür.

[90b]

266- Mesele: Zeyd cariyesi Hind için “Eğer bey'ına muhtaç olursam satarım eğer vefatıma dek bâkiye olursa hürredir.” dese kable'l-mevt bey'ine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur. Kul meccânen azad olur, i'tâk talâk gibi değildir. Talâkda bedel iştirâtı ecnebiye de caizdir.

267- Mesele: Zeyd Amr'a “Kulun Bekir'i on bin akçeye azad eyle benim üzerime.” dese Amr dahi Zeyd'in kavli üzerine azad eylese şer'an meblağ-i merkûmu Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

268- Mesele: Zeyd'in kulu Amr müdebber olmağla veledi dahi şer'an müdebber olup Zeyd fevt olmağla ol dahi azad olur mu?

el-Cevab: Olmaz, müdebberenin olur. Tedbîr mutlak olup tedbîr vaktinde hâmil bulunup yahut ba'dehu hâmil oldu ise de bazı nüсах-ı *Hidaye*'de. Ve “Veledü'l-müdebberü müdebberun.” dediği sahih değil idiği şurrâh tasrîh buyurmuşlardır.

[91b]

269- Mesele: Bu suretde tedbîr-i mutlak ile müdebber olan Hind'in veledine ihtilaf

olunup mevlâ kable olmasın, cariye ba‘dehu olmasın iddia eyleseler kavlı hangisinin, beyyine kime düşer?

el-Cevab: Kavlı mevlasınıdır yemini ile.

270- Mesele: Zeyd kemal-i sıhhatinde “Kulum Amr kırk gün vefatımdan mukaddem azad olsun.” dedikde Zeyd-i mezbûr kırk gün sonra vefat etmiş olunca Amr’ın itki müdebber olmağla sülüsden mi muteber olur yoksa küllü malından olup kırk gün mukaddem azad olmuş olur mu?

el-Cevab: Kavlı-i sahih kırk gün mukaddem azad olmaktadır.

[92b]

271- Mesele: Zeyd Amr’dan cariyesi zannedip iştirâ ettiği cariyeyi tasarruf edip hamli zuhûr edip da‘vet etmiş iken Bekir istihkâkın isbat edip hükm olunup Zeyd’e “Semeni ile rucu‘ eyle.” denildikde veled dahi anasına tabi olup Bekir’in mülkü olur mu?

el-Cevab: Veled-i mağrurdur, kıymeti ile hürdür. Kıymetinden murad husumet gününde olan kıymetdir.

[93a]

272- Mesele: Zeyd kulu Amr’ı kitâbete kestikten sonra Amr’ın malik olduğu Hind’i vat’ edip veled hasıl oldukda Zeyd “Bendendir.” deyip Amr dahi tasdik edip ve nesebi Zeyd’den sabit olup ukru ve veledin kıymeti lazım geldikde kıymet-i veled bunda dahi veled-i mağrur gibi husumet gününden mi itibar olunur?

el-Cevab: Doğduğu günden olan kıymeti lazım olur, fark nakilden vâzih olur.

[93b]

273- Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde cariyesi Hind’in ümm-i veled olmasına mukır olsa Zeyd fevt olunca şer‘an ümm-i veled olup cemî-i malından azad olur mu?

el-Cevab: Eğer Hind ile veled var ise olur, eğer veled yok ise sülüsden olur, varis olup icazet vermez ise ve illâ yine cemî-i malından olduğu zahirdir.

[94a]

274- Mesele: Zeyd iki kulundan birini i‘tâk eyledikten sonra hangisini ettiğini unutup şer‘an beyana cebr olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

275- Mesele: Zeyd kulunu müdebber edip yine dilerse bey'a kâdir olmasına tedbir nedir?

el-Cevab: “Ben öldükde sen mülkümde bulunursan hürsün.” demekle olur.

[94b]

276- Mesele: Zeyd kulu Amr'ı dört yıl hıdmet üzere kitabete kestikten sonra “Bana dört yıl hıdmet üzere azad ol.” deyip ol dahi kabul edip bir yıl hıdmet ettikten sonra Zeyd vefat edince Amr'ın hali nice olur?

el-Cevab: Şeyhayn-ı mükerrmeyn katlarında veresesine abd nefsi kıymetinin selâse-i erbainâ dâmin olur, İmam Muhammed katında bâki kalan üç yılın hıdmetinin kıymeti lazım olur.

[95b]

KİTABU'L-EYMÂN

277- Mesele: Zeyd Amr'a icareye verdiği dârında “Vallahi seni komam dârımda.” dese, halbuki akd-i icare bir yıl olup ihrâca kâdir olmasa hânîs olmamağa çare nedir?

el-Cevab: ““Çık dârımdan.” demekle halâs olur.” demiş *Hüsamiyye*'de.

278- Mesele: Yeminin kefâreti nedir?

el-Cevab: Bir kul azad etmektir zihârda, kuldân karavaşdan²³⁹ ne dürüst²⁴⁰ olursa bunda dahi ol dürüst olur; ama kefâret-i yemine kula gücü yeterken on miskinînin teninin açığın örtecek don giydirmek ya on miskine buçuğâr sa' buğday vermek ya on miskini iki öğün taâmlandırmak dürüstdür. Sahih budur ki seravil vermek don yerine geçmeye, ama kıymeti itibarı ile taâm yerine. Eğer bu üçünden aciz olsa üç gün ulaşdırı²⁴¹ oruç tuta. And içtikden sonra hânîs olmadan kefâret vermek bizim eimmemiz katında dürüst değildir.

[96a]

279- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e “Her bâr²⁴² şu eve gidersen boş ol.” deyu şart

²³⁹ Karavaş: Cariye, hizmetli. *T.S.*

²⁴⁰ Dürüst: Doğru, tam, emin, sağlıklı. *Kanar.*

²⁴¹ Ulaşturu (ulaşduru, ulaşdırın): Ardı kesilmeksizin, muttasıl, sürekli, devamlı, fasılasız. *T.S.*

²⁴² Bâr: Defa, kere. *Ş.S.*

ettikten sonra zevc âhara tezevvüc ettikten sonra hulle-i şer‘iyye edip yine Zeyd tezevvüc ettikde ol dâra girmekle yine boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, muhille ceza fevt olduğu için.

[97a]

280- Mesele: Gerçek yere yemin eylemede beis var mıdır, hâlifine ne lazım olur?

el-Cevab: Sevab hasıl olur.

281- Mesele: Bir kimesne bir hususa “Yemin ederin.” demekle yemin etmiş olur mu?

el-Cevab: Olur.

282- Mesele: Zeyd Amr’a “Falan başiyçün falan nesneyi eyle.” deyu and verdikde Amr “Eyle yahut ben edeyim.” deyu yemin eyledikde, eylemekle şer‘an ne lazım olur?

el-Cevab: Bu makule yeminde sadık olursa ma‘siyet-i kebîre idiği tasrîh olunmuşdur.²⁴³

[97b]

283- Mesele: Şaraba şart eden kimesne arak²⁴⁴ içmekle hânis olur mu?

el-Cevab: Örflerinde araka şarab ıtlâk olunca olur.

284- Mesele: Zeyd’in mu‘takı olan Amr’ın dahi mu‘takı var iken “Mevlama söylemeyeyim” deyu yemin eylese şer‘an hangisine söylerse hânis olur?

el-Cevab: Hangisine söylerse hânis olur, müşterekin ta‘mîmi²⁴⁵ caiz değildir illâ yemininde, amma böyle vasiyet eylese batıl olur.

285- Mesele: Zeyd “Alıp alacağım boş olsun eğer şarap içersen.” deyu şart ettikten sonra şarap içip zevcesi Hind boş oldukda yine nikah edince Hind tekrar boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, tekrar nikah olundukda boş olmağa sebep budur ki nikah-ı evvel ile boş olmak ile Hind hakkında şart batıl olur, sonra amel etmez. Her aldıkça deyu şart etmiş değildir ki nikah-ı sâniinde dahi talâk vaki ola.

[98a]

286- Mesele: Zeyd “Babam ile bir dahi söyleşmeyeyim.” deyu yemin eylese şer‘an feshi

²⁴³ Fetva hamîşte bulunmaktadır.

²⁴⁴ Arak: Rakı. Devellioğlu.

²⁴⁵ Ta‘mim: Umumileştirme. Devellioğlu.

lazım olur mu?

el-Cevab: Bilâ tehir hânis olup kefâret vermek vacib olur.

[98b]

287- Mesele: Zeyd zevci Hind'e "Eğer senin izninsiz bu kasabadan çıkarsam üç talâk boş ol." deyu şart ettikten sonra ol kasabadan çıktıkda Hind "İzin vermedim çıktın, boş oldum." deyu davayı eyledikde Zeyd izni ile çıkmasın iddia eylese şer'an kavli hangisininindir?

el-Cevab: Zevcindir.

288- Mesele: Zeyd-i zimmî bir hususa yemin edip kable'l-İslam ya ba'dehu hânis olunca kefâret lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[99a]

289- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Eğer sen bana söylemezden evvel ben sana söylersem üç talâk boş ol." dedikde Hind dahi "Eğer ben dahi sana, sen bana söylemezden evvel söylersem cariyem azad olsun." dedikten sonra Hind Zeyd'e söylemeden Zeyd Hind'e söylerse şer'an Hind Zeyd'den boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, suret-i muharrerde Zeyd Hind'e, Hind Zeyd'e söyledikten sonra söylemiştir, mahzur yokdur.

[99b]

290- Mesele: Zeyd bir dâra girmeğe talâk-ı selâseye şartlı iken ol dârın eşiğine bir ayağın vaz' etmekle hânis olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kapı kapanıp eşik taşrada kalmazsa da.

[100a]

291- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Sen boşsun eğer dâra girersen dahi." dese Hind ol dâra girmekle boş olur mu?

el-Cevab: Girmez ise de boş olur.

292- Mesele: Zeyd "Eğer şu eve dahi şu eve girersem avretim üç talâk boş olsun." deyu şart ettikten sonra eğer birine girmekle zevci boş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ikisine dahi girmeyince.

[100b]

293- Mesele: Zeyd Amr'a "Şu eve girersem avretim üç talâk boş olsun." dedikten sonra Amr mütegalibeden olup gelip girdikde "Girme." demekle halâs olur mu?

el-Cevab: Olur, men'ına kâdir olmayınca yemin nehyedir.

[101a]

294- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Eğer bana bugün mehrini hibe eylemezsen benden üç talâk boş ol." dedikde Hind'in babası dahi "Eğer sen bugün Zeyd'e mehrini hibe edersen anan benden üç talâk boş olsun." deyu şart eyleseler şer'an bunlardan birinin zevci boş olmamağa çare var mıdır?

el-Cevab: Vardır, İmâm-ı A'zâm ve İmam Muhammed aslıları üzere, zira yemin-i in'ikâdi için vücubu vaktinde tasavvur bir şarttır onlar katlarında, hilesi budur ki ol gün babası bir sevb ile sadakın²⁴⁶ müsâlaha²⁴⁷ eyleye.

[101b]

295- Mesele: Müddeâ taleb eylemeden kadının tahlîfine şer'an itibar olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, kadının gayrıdan tahlîf muteber olmadığı gibi.

296- Mesele: Zeyd fevt olduktan sonra veresesinden biri Amr'dan Zeyd'in malın taleb edip beyyine olmadığı ecilden yemin verse ba'dehu veresesinden biri dahi yemin vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ol kifâyet eder huzur-ı hakimde olunca.

[102a]

297- Mesele: Zeyd fevt olup dâinleri deyn taleb eyleyip veresenin birine huzur-ı hakimde yemin verip bilmediğine yemin eyledikten sonra âhar varislerinin dahi her birine alâ hidde yemin vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olurlar.

KİTABU'L-HUDÛD

298- Mesele: Zeyd'in oğlu Amr'a livata eden Bekir'e ne lazım gelir?

²⁴⁶ Saduka: Mehir. Güneş.

²⁴⁷ Müsâlaha: Barışma, anlaşma. Devellioğlu.

el-Cevab: Mu‘tâdı ise katli meşrudur.

[102b]

299- Mesele: Bu suretde Bekir’in mu‘tâdı olmayıb bir defa etmiş olsa ne lazım olur?

el-Cevab: Darb-ı şedîdden sonra habs-i medîd lazımdır.

300- Mesele: Sabi olan Zeyd Amr-ı bâliğе şetm eylediği şer‘ ile sabit oldukda şer‘an ta‘zîr lazım olur mu?

el-Cevab: Olur, hakk-ı şer‘ sâkıt ise de hakk-ı abd sâkıt değildir.

301- Mesele: Zeyd’in kulu Amr’ın Zeyd’den îzâsı²⁴⁸ olmayıb ihsan üzerine ahz ettiğine mukır iken bey‘ taleb eylese ne lazım gelir?

el-Cevab: Ta‘zîr lazım gelir.

302- Mesele: Fetva ile amel eylemem diyene şer‘an ne lazım gelir?

el-Cevab: Ta‘zîr lazım olur.

303- Mesele: Zeyd’in zevci olan Hind’i Amr tezevvüc eylese de cima‘ eylese had lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz, inde’l-İmami’l-A‘zâm ve fî hudûdi *Fetâvâ-yı Kadîhân* “Lev tezevvece imereeten leha zevcün ve vataeha la yecibu’l-haddü inde Ebi Hanifete ve in lem yedde‘i’l-hille.”

[103a]

304- Mesele: Zeyd’in zevci Hind Zeyd’e şetm²⁴⁹ eyledikde Zeyd ta‘zîr-i ityâna²⁵⁰ kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

305- Mesele: Zeyd Hind-i ecnebiyeye doğurduğu veled için “Zevcinden değildir.” demekle kâzif olup hadd-i kazf lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

306- Mesele: Zeyd Amr’a “Zani!” deyu kazf eyledikde Bekir “Gerçek diyorsun.”

²⁴⁸ İzâ: Kedere, mihnete uğratma, korkma. Devellioğlu.

²⁴⁹ Şetm: Sövmek, azarlamak, küfretmek. Devellioğlu.

²⁵⁰ İtyân: Getirme, getirilme, söyleme, bildirme, isbat. Devellioğlu.

dedikde Amr “Neden tasdik eyledin?” dedikde Bekir “Ya Hind’i cima‘ eylemedik mi, onunla fücûr etmedik mi? Sahih ve salim eyledik.” demekle hadd-i kazf lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[103b]

307- Mesele: Harbî olan Zeyd dâr-i İslam’a geldiği gün İslam’a geldikde zina eylese zimmî “Haram idiğın bilmez idim.” demekle hadden halâs olur mu?

el-Cevab: Olmaz, zina cemî-i edyan ve milelde haramdır.

308- Mesele: Zeyd’e ta‘zîr-i şedîd ve habs-i medîd lazım gelse ta‘zîr-i şedîd ve habs-i medîdin mikdarı nedir ve bu suretde hakim-i şer‘î ta‘zîri yüzden ziyade etmekle diyet lazım gelir mi yoksa re‘y-i hakim ile her ne kadar ziyade olursa helak olunca demi heder midir?

el-Cevab: Darb ile ta‘zîrin ekseri İmâm-ı A‘zâm kavli üzere otuz dokuzdur, İmam Ebû Yusuf’dan zahir rivayetde yetmiş beşdir, rivayet-i uhrâda yetmiş dokuzdur. Ebû Yusuf’un kavli evveli ile fetva vermek ihtiyar olunmuşdur. Eşeddi bu mertebededir, ona dahi karîb olan mertbeler şedîddir ve darbın muhkem²⁵¹ olması ile dahi olur. Mademki bir uzvuna cerahat olmaya ya karar deyip ya gayrı cihetden zarar gelmeye. Hakim re‘y edip madrûbun günahına göre ve ırzına göre ve tahammülüne göre ikamet eder. Habsin müddeti dahi re‘y-i hakime mufavvızdır, ihtiyaç anladığı mikdarı habs eder, ihtiyaç fehmederse çok tevbesi ve salâhı zahir olunca habs eder ve yüzden ziyade ta‘zîrde demi heder olmayıb beytü’l-mâle nısf-ı diyet düşer.

[104a]²⁵²

309- Mesele: Eri olmayan Hind’in hamli zahir oldukda ikrâhen olunmasın dava etmekle hadden halâs olur mu?

el-Cevab: Olur.

[104b]

310- Mesele: Zinaya ya şîrb-i hamra ikrar edip şer‘le hadd-i ecr olunmağa hükm-i kadı lâhık oldukdan sonra kable’l-had ya vasatında ikrarından rucu‘ eylese şer‘an feragat

²⁵¹ Muhkem: Sağlam, kuvvetli, sağlamlaştırılmış. Devellioğlu.

²⁵² 11. Mesele: Ta‘zîr-i belîğ nedir?

el-Cevab: Her kişinin haline münasib ta‘zîr-i belîğ olur, ol hususda re‘y kadımdır. Yüz değneğe dek ta‘zîrdir, habs-i medîd de ta‘zîrdir. Li İbn kemal Paşa ufiye anh. (Fetva hamışte bulunmaktadır.)

olunur mu?

el-Cevab: Ecr-i hadden feragat olunur, rucûu makbul olup itlâk olunur.

311- Mesele: Zeyd Amr'a "Münafık." deyu Şetm etmekle ne lazım gelir?

el-Cevab: Ta'zîr lazım gelir.

312- Mesele: Zeyd yabanda²⁵³ iken mevt ya talâkı haberi gelmeden Amr zevci Hind'i aldayıp²⁵⁴ Zeyd'in dârından çıkarıp Bekir'e nikah eylese Şer'an Amr'a ne lazım olur?

el-Cevab: Habs-i medîd lazım olur ta tevbesi zahir olup yahut ölünce ihrâc olunmamak gerek.

313- Mesele: Zeyd oğluna Şetm etmekle had ve ta'zîr olunur mu?

el-Cevab: Had olunmaz, ta'zîr olunur.

314- Mesele: Zeyd'e zevcesi Hind cariyesini vat'a icazet verse helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz, vettefaku alâ ennehu la yecuzu li'r-raculi en yetaa cariyete zevcetehu ve in ezinet lehu.²⁵⁵

[105a]

315- Mesele: Bu suretde had olunmaz iken ta'zîr olunmak nedendir?

el-Cevab: *Kunye*'de "Oğluna haramzâde dese babası ta'zîr olunur." demiş ama İbn Hümam'dan münfehim olan had lazım olmayınca ta'zîr bi tarîki'l evla, evvel verildiğine bâis, İbn Nüceym'in ahzi ve İbn Hümam'ın kavli görölmediğidir.

316- Mesele: Mecnun olan Zeyd'i ta'zîr caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, ıstıslahen ta'zîr mefsedeye tabidir, ma'sîyete değildir. Had ile ta'zîr beyninde on yerde fark vardır, biri budur.

[105b]

317- Mesele: Zeyd Amr'a "Sen benden ezânisin." demekle hadd-i kazf lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[106a]

²⁵³ Yaban: Çöl, sahra, yabancı, yabani. Devellioğlu.

²⁵⁴ Aldamak: Aldatmak, kandırmak, oyun etmek. *T.S.*

²⁵⁵ Fetva hamişte bulunmaktadır.

318- Mesele: Zeyd gaib iken zevcesi Hind talâk iddia edip Amr'a tezevvüc ettikten sonra Zeyd gelip zevci idiğın isbat edip aldıkda Hind'e ve Amr'a ta'zîr lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez.

[106b]

319- Mesele: "Ta'zîrde afv caizdir." deyu Zeyd Amr'a şetm eylemiş iken ba'de's-sübut kadı hakkın alıvermeyip afve kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, *Müşkilü'l-Asâr* ile Tahavî beyni tevfiik olunmuşdur, "Afv imama olması had meşru' olmayan münkire irtikâb olunup ki anda insana cinayet olmayanda olup mücenni aleyhimer diyen insana cinayet olandandır." demekle.

320- Mesele: İki zimmîler Zeyd-i zimmî ile Amr-ı müslimin bir metânı iştirâk üzere serika eylediklerine şehâdet eyleseler Zeyd üzerine makbule olup yedi kat' olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

[107a]

321- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e kazf etdiğı şer'le sabit oldukda hadd-i kazf lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez.

322- Mesele: Zeyd Hind-i ecnebiyeye "Ya zaniye!" deyu kazf ettikde Hind "Seninle etdim." demesiyle Zeyd halâs olur mu?

el-Cevab: Olur, ama Hind'e had lazım gelir.

323- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı müslime "kafir, yahudi" lafzıyla şetm eylese şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: Ta'zîr-i şedîd olunur, eğer muradı seb²⁵⁶ ve şetm olup İslam'a küfür demek değil ise, eğer bu ise kafirdir, avreti bâindir, tecdîd-i iman ve nikah lazımdır. Bazı ulema mutlakan küfür olmasının ihtiyar etmişlerdir. Bu makûle şetmden hazer²⁵⁷ lazımdır.

[108a]²⁵⁸

²⁵⁶ Seb: Sövmе, sövüp sayma. Devellioğlu.

²⁵⁷ Hazer: Çekinme, kaçınma, korunma. Devellioğlu.

²⁵⁸ 12. Mesele: Kâtiu'l-tarîk olan Zeyd enbâ-ı sebîlden Amr'ın yolunu yakıp Amr'ı katli ve malını nehb u gâret ettikten sonra Zeyd ahz olursa Zeyd'in katli lazım olur mu?

el-Cevab: Olur. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

KİTABU'S-SERİKA

324- Mesele: Âmâ olan Zeyd serika eylese kat'-ı yed lazım gelir mi?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm kavli üzerine lazım gelmediği *Mebûsât-ı Searahsi*'de mestûrdur.

325- Mesele: Zeyd Amr'dan serika dava edip ehl-i örfe ahz ettirip örf ilen dövüp ehl-i örf dahi birkaç kırbaç urup²⁵⁹ ondan sonra zindana konsa itiraf etmek için Amr dahi ta'zîbden²⁶⁰ havf edip zindandan kendiyi atıp helak olduktan sonra serika olunan mal gayrı yedinde zahir oldukda Amr'ın vereseşi Zeyd'den diyetin ve garâmetin²⁶¹ talep edip almağa şer'an kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar.

[108b]²⁶²

326- Mesele: Yumurtanın fesâdı seri'²⁶³ iken Rasûl-i Ekrem (sav) hadis-i şerîfnde "Leanallahu's-sarika seraka'l-beyzate fetukdaa yeduhu." buyurdukları asla muhalif görünür yoksa bu hadis-i şerîf mensuh mudur?

el-Cevab: Beyza serî'l-fesâd olduğu için kat' yokdur, hatta sırçada dahi olmamağa kail olmuşlardır. Bu hususda mamûl bih olan hadis-i şerîf "La kat'a fî taamin ve la kat'a fî semerin." dir. Ol hadis-i şerîf ile bu hadisi tevîk ve ikisi ile bile amelden ötürü Beyzaî hadîdeye mahmûl idiği mestûrdur.

[109a]²⁶⁴

²⁵⁹ Urmak: Vurmak. *T.S.*

²⁶⁰ Ta'zîb: Eziyet etme. Devellioğlu.

²⁶¹ Garâmet: Tazminat, diyet gibi edası lazım olan şey ve böyle bir şeyi eda etmek. Devellioğlu.

²⁶² 13. Mesele: Kitâ'-u tarîkden birkaç kimesneler bir karye ahalisinden Zeyd'in malını yakıp gece ile alet-i harble malını nehb u ğâret edip her birinin aldığı nisâb-ı serikaya balığ olup Zeyd ol kimesnelerden Amr zafer bulup kadı huzûrunda dava ettikde Amr vech-i meşrûh ikrar edip rucu' etmemekle kadı Amr'ın sağ eliyle sol ayağını müfe'al ellerini kat' olunmak üzere hükm edip Zeyd kadı emriyle Amr'ın vech-i meşrûh üzere sağ eliyle sol ayağını kat' eylese halen Amr Zeyd'in mümerred üzere kat' için Zeyd'in elini ayağı kesdirmeğe yahut yerine nesne almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

²⁶³ Seri': Çalınmış. Güneş.

²⁶⁴ 14. Mesele: Eşkîyaya reis olup bilâd-ı İslammiye-i müslimînin zulmen mallarını alıp ve öldürüp bu makûle zulm ve teaddîsi âdet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesâd olanı ... ahz olunup kadı şerrini def' için katl olunmak üzere hüccet verdikde Amr-ı vali Zeyd'i katl eylese Zeyd'in vereseşi Amr'dan diyet namına nesne almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

327- Mesele: Zeyd'in birince esbabı serika olunup ba'dehu Amr yedinde bulunup sual olundukda "Falan ve falan dâra dahil olup ben falan ile taşrada durup ba'de'l-ihrâc Bişr'e hıfza verdiler." deyu ikrar eylese bu ikrar serikaya ikrar olup hadd-i serika icra olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, hırza²⁶⁵ meân dahil olmayınca hadd-i serikada dahil olmaz, lakin ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd lazımdır tâ salâh halî ... cari zahir ve bahir olmayınca itlâk olunmaz.

328- Mesele: Eşkiyadan birkaç kimesneler gece ile alet-i harble Zeyd Amr'ın menzillerini basıp mezbûrları katl mallarını nehb u gâret²⁶⁶ eyleseler ol kimesnelere şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: Aldıkları istimrâd olunup katl olunurlar.²⁶⁷

[109b]²⁶⁸

329- Mesele: Zeyd Amr'ın dükkanın dalıp elin sokup nisab-ı serika malın serika eylediği şer'le sabit olunca yedi kat' olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

[110a]

330- Mesele: Zeyd'in serikası sabit oldukda mesrûk mülkü olmasın iddia eylese ama isbata kâdir olmasa yedi kat' olunmaktan halâs olur mu?

el-Cevab: Olur.

331- Mesele: Zeyd-i dâin medyûnu olan Amr'ın malından beş bin akçe serika eyledikten sonra ahz olunup serikası şer'le sabit olunca şer'an yedinin kat'ına hükm olunur mu yoksa "Hakkımın cinsin ahz ettim." demekle kat'dan halâs olur mu?

el-Cevab: Halâs olur, hakkı cinsi olup müeccel olmayınca kelam yok, hilâfında olan ihtilaf *Bedâiü's-sanâi'* tafsilinden malum olur.

²⁶⁵ Hırz: Bir malın adet üzere korunmasına mahsus mahal. Erdoğan.

²⁶⁶ Nehb u gâret: Yağmacılık, çapulculuk. Erdoğan.

²⁶⁷ Fetva hamîşde bulunmaktadır.

²⁶⁸ 15. Mesele: Zulmeden Zeyd nâsın mallarını almağla ahz ve habs olunup ba'de tevbe izhâr etmekle itlâk olunup lakin zulm ve fesadı terk etmeyip fırsat buldukça nâsın zulmen mallarını fesâd u gâret müstemir olup sâi bi'l-fesâd olduğu sabit olsa şerrini def' için emr-i veliyü'l-emr ile katl olunmak meşrû mudur?

el-Cevab: Meşrûdur. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

[111b]

332- Mesele: Zeyd-i sârik ahz olunup serikasına ikrar eylese lakin malik malını dava eylemese şer'an yedi kat' olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

333- Mesele: Zeyd-i sârikın yedi kat' olundukda mesrûk dahi taleb olunur mu?

el-Cevab: Kâim ise istirdâd olunur, hâlik ve müstehlik ise damân lazım olmaz.

334- Mesele: Zeyd'in şer'le serikası sabit olunup kat'-ı yed ile hükm olundukda heva sevk olup helak havfı olunca kat'a mani olur mu?

el-Cevab: Olur, hadd-i zâcirdir mütlif değildir.

[112a]²⁶⁹

335- Mesele: Sârikın haddi kat'-ı yed iken salb edene şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: Siyaseten katl ve salb dahi meşrudur.

336- Mesele: Zeyd Amr'ın bin akçe değer feracesin serika eyledikten sonra Bekir dahi Zeyd'den serika eyledikde Bekir'i Zeyd ahz edip serikası sabit oldukda kat'-ı yed lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, Zeyd'in yedi sahiha değildir.

337- Mesele: Zeyd'in serikası beyyine ile sabit olup hakim kat'-ı yed ile hükm eyledikten sonra Zeyd firar eyleyip bir nice zamandan sonra ele girip ahz olundukda yedi kat' olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

[112b]

338- Mesele: Zeyd Hind-i ecnebiyeden malın serika eyledikten sonra Hind'i nikah eylese ba'dehu serikası sabit olunca kat'-ı yed lazım gelir mi?

el-Cevab: İrtifa'-ı murâfaası imamdan evvel olunca gelmez, hudûdda târî olan ibtidada mevcud gibidir ıskât-ı hadde.

[113a]

²⁶⁹ 16. Mesele: Zeyd'in zulm âdet-i müstemirresi olup sâi bi'l-fesâd olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'in emr-i veliyü'l-emr ile katli meşrû mudur?

el-Cevab: Meşrûdur Allahu a'lem ketebehu Pîr Mehmed el-müftî.

KİTABU'L-CİHAD

339- Mesele: Zeyd-i tacir guzâtın sebî²⁷⁰ eylediği sığarı kable'l-kısmet ve kable'l-ihrac ilâ dâr-i İslam iştirâ edip dâr-i İslam'a ihrac ettikde fevt olsa İslam'ına hükm olunmuş olup namazı kılınır mı?

el-Cevab: Kılınır.

[113b]

340- Mesele: Zimmiyenin ikrâhla İslam'ı sahih olur mu?

el-Cevab: Olur. Kadîhân'ın harbîye tahsis edip zimmiyenin olmaz dediği sahih değil idiğini Şeyhülislam metteanallahu bi ifadetihî ilâ yevmi'l-kıyame üstadüna ve üstadü'l-âlimi yani Çivizâde-i Sâni hazretleri tahrîr ve tahkîk buyurmuşlardır.

[114b]

341- Mesele: Asker-i İslam kesserismullahu tealâ ilâ yevm'il-kıyame gazada küffar-ı hâkisârın²⁷¹ üzerlerine varıp muharebe ettiklerinde bir cânib top ve tüfikle takat getirmeyip bozulup gayet muhannes oldukları ecilden min ba'di ardlarına bakmayıp firar eylediklerinde askerinin bakîsine ve sair hisarlarda dahi eyleşmeyip cümlesi münhezim oldular zannedip tâ vatanlarına dek gitseler, halbuki ba'dehu Barî tealâ yârî kılıp sadıku'l-kavlin kavli-i masdûku olan "el-İslamu ya'lu ve lâ yu'li." hadis-i şerîfi zuhûr edip yine ehl-i İslam galib olup küffarın başları kesilip malları ganimet olup şühedâ-i seâdet ebediyyeye vasılûn olup sağ olanlar dahi salim ve ğanim gelseler şer'an firar edenlerin küfrüne hükm olunup tecdid-i iman lazım gelir mi?

el-Cevab: Firar mine'z-zehfi²⁷² ekber kebâirden olup hakk-ı Celle ve Alâ'nın a'cilen ve âcilen ukubetine müstehak olmaları Kitap ve sünnet ve icma'-ı ümmet ile sabit olup câhidi kafir olur el-iyâzü billahi tealâ, ama inkarı olmayıp muhannes²⁷³ olup veya adem-i kudretinden nâşî ise küfürlerine hükm olunmaz. Mezheb-i ehl-i sünnet ve'l-cemaat kebâirin şirkinden gayrılarını abd-i mümini imandan ihrac etmemek üzeredir ve fasıkı kafir ile tesmiye memnu' ve nâ-meşrudur.

²⁷⁰ Sebî: Savaşta esir düşen kimse. Devellioğlu.

²⁷¹ Hâkisâr: Alçak, rezil. Kanar.

²⁷² Zehf: Ordu, asker, birlikler. Güneş.

²⁷³ Muhannes: Korkak, namerd. Devellioğlu.

[116a]

342- Mesele: Zeyd sahib-i arzın yeri ziraate salihâ iken ekmesi sahib-i arz yine harâc-ı arzı talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, bu diyârda alınan harâc mukâsemedir, ekser öşür ahz olunduğu için öşür ıtlak olunur yoksa öşürün sipahi masrifi değildir, ziraate kudret ise harâc vücûbuna kifâyet ettiği usul ve furûda mübrehen ve mübeyyendir.

[116b]

343- Mesele: Dâr-ı İslâm'da Müslim namına olan kimesnenin ya zimmiyenin ya müste'menin casus olup esrar-ı müslimini dâru'l-harbde olan kefereye i'lâm etmeleri sabit ve zahir olunca mezbûrlara şer'an katl lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz, lazım olan cümlesine ukûbet ve zimmiye habs dahi ve müste'meni bilâ tehir dârına red dahi lazım olur ama müste'men emânında bu makûle fesad etmemek meşrût olunca katl lazım gelir, zükûrunu salb dahi meşrudur.

[118b]

344- Mesele: Kefereden anveten²⁷⁴ alınan kinayis-i kadimenin şer'an hedmi²⁷⁵ lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, mesâkin kılınmağa emr olunur.

[119a]

345- Mesele: Keferenin küfrü oldukda karyelerinde sûr-nâ²⁷⁶ ve dabul²⁷⁷ ve sairî'l-alet lehv ile fisk u fücurlarından men' lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelir.

346- Mesele: Sipahiye tımandan verilen sıla²⁷⁸ mıdır ücret midir?

el-Cevab: Sıla idiği *Tebyîn* ve gayrıda beyan olunmuşdur, ücret ihtimali yokdur.

347- Mesele: Bir sipahi reâyasından öşür aldıktan sonra sekiz kîlede bir kîle aldığı

²⁷⁴ Anveten: Zorla ve güç kullanarak gerçekleşen. Erdoğan.

²⁷⁵ Hedm: Yıkma, harab etmek. Devellioğlu.

²⁷⁶ Sûr-nâ: Zuma. Devellioğlu.

²⁷⁷ Dabul: Davul. T.S.

²⁷⁸ Sıla: Atiyye, bağış, ödül. Erdoğan.

sipahiye helal olur mu?

el-Cevab: Arz harâciye olup takat getirirse izn-i sultani ile olur. Arazi beytü'l-mâldan ise dahi reâya rızaları ile ol mikdar nesne vermek üzere tekabül ettiler ise olur.

[119b]

348- Mesele: Zeyd kafirden çıkan cariyeyi alıp vat' etmek istedikde İslam'ı vasfa kâdir olmayınca neylemek gerek?

el-Cevab: İslam'ı önünde vasfeyleyip “Ben bunun üzerineyim zannım sana dahi bunun üzerine olmasıdır.” ol dahi “Neam.” demek kifâyet eder.

[120a]

349- Mesele: Seferde olan sipahinin vekili Amr Zeyd'in reâyasının terekesin kîle edip lakin öşrü alıp kabz etmeyip Zeyd gelince reâyaya “Üzerinizde dursun.” dese Zeyd seferde Amr'ın vech-i meşrûh üzere ta'sîrinden üç ay sonra fevt olsa veresezi zikr olunan öşrü almağa kâdir olurlar mı yoksa “Kable'l-kabz fevt oldu sıladır.” deyu beytü'l-mâl eminleri mi kabz eder?

el-Cevab: Öşür denilen harâc mukaseme olup Zeyd müstehak olunca ve âhar senede fevt olup hizmetin ifa etmiş olunca veresesine verilmek evla olur.

[120b]

350- Mesele: Dâru'l-harbde Zeyd-i kafir cengde Amr'ı katl edip ba'dehu imana gelip dâr-i İslam'a çıkdıkda Amr'ın veresezi dem ve diyet davasına kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar, asla fi'l-*Hidaye* ve furû fi'l-*Gaye*.

351- Mesele: Zeyd ve Amr gemi ile Selanik'den İstanbul'a girderlerken deryanın dâru'l-harb ve dâr-i İslam olmasında niza' vaki olup Zeyd “Eğer bura dâr-i İslam ise avretim boş olsun.” deyip Amr “Dâru'l-harb ise boş olsun.” dese şer'an hangisinin boş olur?

el-Cevab: İkisinin dahi olmaz.

[121a]

352- Mesele: Bir kasabada kadı ve müfti ve cami-i şerîfler var iken ol kasabanın bir mahallesi zimmîler olup hınzırların ıtlâk edip Müslümanlar mahallesine gelip gezmekle müteezzî olsalar şer'an hanazîr men' olunmak lazım olur mu?

el-Cevab: Lazım olur, bunda iştibah yokdur, belki cemaat-i müslimine onların sâkin olmaları ile taattul²⁷⁹ yahut takallül²⁸⁰ var ise mahalle-i hassada olmadan bile men olunurlar. *Eşbâh ve Nezaîr*'de “Vehtelese’r-rivayetü fî süknâhum beyne’l-müslimîne ve’l-mu‘teberu el-cevâzu fî mahalletin hâssâten.” dediği İbn Nüceym’in hata idiğın Şeyhülislam metteanallahu teâla ilâ yevmi’l-kıyâme’s-şehîr Çivizâde nale muradehu hazretleri tahrîr buyurmuşlardır.

[121b]

353- Mesele: Zeyd-i zimmî ekser havli merîz olup amele kâdir olmasa lakin gani olunca cizyesi alınır mı?

el-Cevab: Alınmaz, şer‘î değildir, bilâ budur ki zamanede evvelinin dahi isterler.

[122a]

354- Mesele: Zeyd-i salih fıskının fıskı izharını gördükde kâdir olduğuyula nehy-i münker etdiği takdirce katl olunması maznûn iken etmesi caiz olur mu ve Amr-ı gaziyenin gazada asker-i İslam’la küffar-ı hâkisar mukabil olduklarında küffara yalnız kendiyi ilkâda beis var mıdır yoksa mezbûran Hak Celle ve Alâ’nın “Ve la tulkû bieydiyikum ile’t-tehlûke.” kavli-i şerîfde dahilan olup âsim olurlar mı?

el-Cevab: Nehy-i münkerde mutlakan beis yokdur ama adüvvüye vahde ilkâ cevazı küffardan bazın katl ya cerh ya hezm²⁸¹ ümidiyle olunca ve illâ helal olmaz.

[123a]

KİTABU ELFÂZİ’L-KÜFR

355- Mesele: Zeyd zevcesinin hall-i hayzında cima‘ın ve dahi livata-i suğrâsın istihlâl eylemekle şer‘an küfr lazım gelir mi?

el-Cevab: Meşâyihden küfrüne dahi kâil olmuş var, ihtiyaten tecdîd-i iman ve tecdîd-i nikah eylemek gerek.

356- Mesele: Zeyd Amr’a “Bıyığın kes sünnetdir mervanilerden olma.” dedikde Amr “Kesmem.” deyu inad etmekle şer‘an ne lazım gelir?

²⁷⁹ Taattul: İşsiz kalma, işlemez olma. Devellioğlu.

²⁸⁰ Takallül: Az olma, azalma. Devellioğlu.

²⁸¹ Hezm: Sıkma, sıkıştırma, Bozguna uğratma. Devellioğlu.

el-Cevab: Aslın inkar ederse kafirdir.

357- Mesele: Zeyd bir husus için “Bu fillahi tealâ dahi emr eylese eylemem.” dese yahut kable “Falan cânibe olsa da ol tarafa namaz kılmazdım.” dese yahut “Falansız cennet dilemem.” yahut “Sensiz girmem.” ya “Falan ile girerlerse girmem.” yahut “Allahu tealâ bana falan ecli için cennet verirse istemem, görünmez dîdarın isterim.” dese bu kelimâtda zarar var mıdır?

el-Cevab: Cümlesi elfâz-ı küfürden addolunmuştur.

[123b]

358- Mesele: Zeyd hasmı olan Amr’a “Gel benimle şer‘a git.” dedikde Amr “Tâ mahzar götürmeyince varmam.” diyip şer‘î şerîfe gitmeğe inad etmekle ne lazım gelir?

el-Cevab: Kafir olur.

359- Mesele: Zeyd-i sûfi “Benim şeyhim her gün salât-ı subhu Kabe-i Muazzama’da eda edip mekan ona tayy²⁸² olur.” demekle Zeyd’e şer‘an ne lazım gelir?

el-Cevab: Hata-i azîmdir, bu mucizât kabilinden olup belki hâssiyet Rasûl-i Ekrem (sav)’den idiği musarrahdır. Meşâyih-i izâmdan küfr idüğüne kâil vardır, tecdîd-i iman ve tecdîd-i nikah eylesin cahil.

[124b]

360- Mesele: Zeyd Amr’a “Allahu Tealâ’dan korkmaz mısınız?” dedikde Amr “Kormazın.” demekle şer‘an ne lazım olur?

el-Cevab: Amr ol zamanda ma‘siyette ise kafir olup tecdîd-i iman ve nikah lazım olur, eğer Allahu Tealâ’dan havf olunacak emirde değil ise nesne lazım olmaz.

[125a]

361- Mesele: Alâ vecchi’l-hezl Kuran-ı şerîf kırâet edene ne lazım olur?

el-Cevab: Küfür lazım olur.

362- Mesele: Zeyd Adem peygamber sallallahu alâ nebiyyina ve aleyhi zikr olunup “Hayli zaman murûr etti ol zamandan beri.” denildikde “Sen anı bilirsin, Hak Celle ve Alâ’nın alemleri ve ademleri çokdur, ondan evvel yedi adem dahi gelip bunlar sekizinci vaki olmuştur.” dese Zeyd’in bu kavlinde hata var mıdır?

²⁸² Tayy: Atlama, üzerinden geçme, Tayy-i mekan: Mekanı, mesafeyi atlarcasına geçme. Devellioğlu.

el-Cevab: Cehhâlin bu kavlinin küfrüne kâil olmuşlar deyu *Şerh-i Mesâbih*'de mestûrdur, eğerçi kim fezâil kitaplarında kable Adem namına bin mahluk idiği mervî ise de bunları tevfiik idegitmede küfür rayihâsı vardır, böyle olan yerden hazer efdaldır.

[125b]

363- Mesele: Zeyd Hind'i Allahu teâla ve Rasûl-i Ekrem şehâdetleri ile tezevvüc eylese nikah-ı merkûm caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, Ebû'l-Kâsım Saffâr kavli üzere bu küfr-i mahzdır, Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerinin gaybı bilmesine mutekit olduğu için Sultan-ı Enbiyâ'nın gayb bilmesine kâil olanın küfrüne hüküm olununca ya gayrılarının bilmesine kâil olan cehele ve fecere ve keferenin ahvallerince olsa gerek. Vakıan tekzîb-i nass-ı sarîh küfürdür el-iyâzü billahi teâla, kâlellahu teâla "Lâ ya'lemu'l-gaybe illallah".

[126a]

364- Mesele: Muavezeteyn Kuran-ı Azîm'den idiğine icma' var iken Zeyd Kuran'dan olmamasın iddia eylese küfrüne hüküm olunur mu?

el-Cevab: Sadr-ı evvelde ihtilaf vaki olan mesâildendir. İcma'-ı müteahir sadr-ı evvelde olan ihtilafı ref' eylemez. Kavli-i sahih küfrüne hüküm olunmamaktır, lakin ihtiyaten eylese olur ki bazı müteahhirin kâil olmuşdur.

[126b]

365- Mesele: Anası müslime olup babası kafir olan sabi İslam'a geldikde babası "Beş yaşındadır, din teakkül eylemez." deyu dava eylese anası "Yedi yaşındadır, temyize kâdirdir." dese hangisinin kavli ile amel olunur?

el-Cevab: Anasına tabi olur İslam'da, gerek mümeyyiz olsun gerek gayri mümeyyiz olsun, *Kâriu'l-Hidâye*'nin ehl-i hıbreye arz olunması fetvası sâir kütübe muhalif ve merdûdedir.

[127a]

366- Mesele: Zevcesi olan Zeyd birine dahi nikah eyledikde şer'î iken melâmet²⁸³ edenlere şer'an ne lazım olur?

²⁸³ Melâmet: Ayıplama, kınama, azarlama. Devellioğlu.

el-Cevab: “Dört avreti ve bin cariyesi olan kimesne bir cariye dahi aldıkda lev²⁸⁴ edene küfür havfi vardır.” deyu fetâvâda tasrîh olunmuşdur.

367- Mesele: Zeyd şer‘î şerîfe muhalif bir amel eyledikde Amr “Kuran-ı Azîm ile ne oynarsın?” demekle Amr’ın şer‘an dinine hâlel lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz, terk-i amel lu‘bdur, bu lafız bu makûle makamda Server-i Enbiya aleyhi’s-salâtü ve’s-selam hazretlerinden dahi sudûru mervîdir, nehy-i menhîdir, müsâb olur.

[127b]

368- Mesele: Burhan namına Tuna deftedârı Uruscuğa geldikde kasaba halkı ta‘zîmen karşı çıkdıklarında tekrîmen “Ya eyyühe’n-nasü kad caekum burhanun min rabbikum.” ayet-i kerimesin kırâet eyleseler şer‘an bunlara nesne lazım olur mu?

el-Cevab: El-iyâzü billahi tealâ müfessirun burhandan murad mu‘cizât bir kavilde din ya rasul ya Kuran olmak üzere tefsir eylemişler iken o makûle rehâne ıtlâk edenler küfür olmasına fetva vermişler.

369- Mesele: Zeyd “Rizkillahi tealâ dindir lakin kuldân cümbüş diler.” demekle Zeyd’e ne lazım olur?

el-Cevab: El-iyâzü billahi tealâ şirkidir.

[128a]

370- Mesele: Zeyd malının haram idiğine alim iken sevab recasıyla Amr-ı fakire verip Amr dahi haram idiğün bilirken mukabelesinde dua eylese şer‘an Zeyd ve Amr’a ne lazım olur?

el-Cevab: Kafîrler olurlar, ikisine dahi tecdîd-i iman ve nikah lazım olur, zira mal-i haram ile reca-i sevab istihlâli müzindir, sevab ise mal sahibine olup dâfi‘a ancak vizridir.²⁸⁵

[128b]

371- Mesele: Zünnâra²⁸⁶ müşabih tîg-bend kuşanan müslümanlara şer‘an ne lazım gelir?

²⁸⁴ Lev: Zemmetme, çekiştirme. Devellioğlu.

²⁸⁵ Viz: Günah, suç. Devellioğlu.

²⁸⁶ Zünnâr: Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak. Devellioğlu.

el-Cevab: Harîr²⁸⁷ olduğu ecilden ricale haram idiği zahirdir, yünden olanda da müşabehet değil zünnâr ve kosticek²⁸⁸ aynı idikleri bahirdir, bu takdirce hata-ı azîm olup tedarik lazım olur, bu fiile erazil-i nâs mübtela olup umum belvâ olmağın küfrüne ıtlâk ve iftâya cür'et olunmayıb halen şeyhülislam metteanallahu tealâ ilâ yevm'il-kıyame hazretlerinden istifât olundukda “Terk etmek lazım olur.” deyu buyurmuşlar ve bi'l-cümle dini emr ile mukayyed olana ki hazer lazımdır.

[129a]

372- Mesele: Zeyd'in menkûhası olan Hind'den kelime-i küfür sâdıra olup nikahı fesh olundukdan sonra Zeyd tecdîd-i nikah etmek istedikde Hind tecdîd-i iman edip lakin tecdîd-i nikahtan ibâ edince ne vecihle cebr olunur?

el-Cevab: Habs olunup tâ nikahına razıye olmayınca ıtlâk olunmaz.

373- Mesele: Nevruz gününü ta'zîm edip ol günde seyirlere gidip tene'âm eden kimesnelere şer'an ne lazım gelir?

el-Cevab: Ol günü ta'zîm murad edenlere küfür lüzumu musarrahdır, tecdîd-i iman ve nikah lazım gelir.

[129b]

374- Mesele: Sulehâi ümmetden erbâb-ı sülûk “Cemîi ezkâr ve ibadetden garaz aslı kalbi masivallahdan tefrîğ ve Cenab-ı kudsine tevcîhedir.” diyip havâtır rasihalârını izale için adâb-ı tarikat üzere zikr-i cehriyeye müdavemet ile hararet-i zikrullahdan kalbleri mütesir olup bi hasbi'l-isti'dâd her biri ezvâk-ı ruhaniye ile telezzûz tahsil ettiklerinden sonra fi'l-cümle harekete müteşevvik olup bir mikdar dahi tevâcûden²⁸⁹ daireyn oldukları halde zikrullahda meşgul olsalar bi'l-külliyeye ihtiyarları meslûb²⁹⁰ değil iken deveran etmeleri ile taife-i merkûmeyi tefsîk belki tekfir eden Zeyd-i imama şer'an ne lazım gelir?

el-Cevab: Deveran raks hükmündedir, raksı mübahdır diyeni bazı ulemadan ekfâr nakl olunmuşdur, ama ibadettir diyen kafir olması zahirdir, kavvâlü bi'l-hak olan imama

²⁸⁷ Harîr: İpek. Devellioğlu.

²⁸⁸ Kosticek: Zerdüş kemeri. Kanar.

²⁸⁹ Tevâcûd: Vecd içinde olabilmek için gayret sarf etme. Devellioğlu.

²⁹⁰ Meslûb: Soyulmuş, alınmış, giderilmiş. Devellioğlu.

sevabdan gayrı nesne lazım olmaz.

[130a]

375- Mesele: Zeyd Amr'ı gördükde “Can alıcıyı görmüşe dönerim.” dese şer‘an ne lazım gelir?

el-Cevab: Küfründe ihtilaf etmişler, meleğe ihanet kasd ederse küfründe iştibâh yok, alâ külli hal ihtiyaten tecdîd-i iman lazım olur.

376- Mesele: Zeyd bir meclisde ahkâm-ı şeriat beyan ederken Amr istihzâya mübâşeret edince ne lazım gelir?

el-Cevab: Ahkâm-ı şeriat istihzâ küfürdür, kafir olana ne lazım geleceği beyyinedir.

377- Mesele: Zeyd-i müslîh alim iken Amr “Zeyd’i gördükde heman donuz görmüş gibi olurum.” demekle Amr’a ne lazım gelir?

el-Cevab: Küfür havfi vardır demişler.

[130b]

378- Mesele: Zeyd mürted oldukda İslam arz olunup yine İslam’a geldikde ta‘zîr lazım olur mu?

el-Cevab: Birkaç kere olmayınca olmaz, hatta *Enfau’l-Vesâil*’de “Dört kere olmayınca, müslüman olunca darb ve habs yoktur.” deyu tasrîh olunmuşdur, ama dörtde te‘cilsiz tevbe taleb olunur, İslam’a gelince makbul olur, ama yine darb-ı şedîd ve habs-i medîd olunup tâ huşû-ı tevbesi zahir ve bahir olunca ıtlâk olunmaz. Bir kavilde dörtde de olunmaz, İmam Âzam’dan bir rivayetde üçde dahi habs ve ta‘zîr var.

[131a]

379- Mesele: Bu suretde “Bir kerede ta‘zîr vacibdir.” deyu ta‘zîr eden hakime ne lazım gelir?

el-Cevab: İbn Münzir “Bir kimesne bilmem ki merre-i ûlâda mürtedde ta‘zîr vacibdir diye.” deyu buyurmuşlar ve görülmüş nesne değil, kimin kavli ile amel ettiğini beyan lazımdır ve illâ bilmediği nesne ile amel eden hakim ref‘ olunmak gerek.

[131b]

KİTABU’L-LÂKÎT

380- Mesele: Zeyd huzur-ı hakime bir oğlanı götürüp “Bu lakîtdir²⁹¹, ben beslemem, alan alsın.” deyu kadıya söyledikde mücerred bunun kavli tasdik olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, keşf-i hal için beyyine talep olunur.

381- Mesele: Zeyd’in yabanda bulup beslediği oğlanın haricden Amr ,oğlu olmasının iddia eyledikde Zeyd dahi elinden alınmamak için iddia eylese hangisine hükm olunur?

el-Cevab: Mean eyleseler mültekît evla, ama da‘vetde Zeyd sâbık olunca âharın da‘veti beyyinesiz makbule olmaz.

[132a]

382- Mesele: Zeyd yolda bırakılmış oğlanı bulup alıp besleyip sünnet zamanı oldukda Zeyd sünnet edip ol yaradan lâkît olan Amr fevt oldukda beytü’l-mâl emirleri Zeyd’den diyetin talep eyleseler hükm olunur mu?

el-Cevab: İzn-i hakim ile sünnet eylemedi ise hükm olunur.

[132b]

383- Mesele: Yerde bırakılmış oğlanı iki kimesne “Oğullarımızdır.” deyu da‘vet eyleseler ya dahi ziyade şer‘le cümlesinden nesebi sabit olur mu?

el-Cevab: Eğer biri cesedinde alâmet beyan ederse ol evladır, alâmet vasf olunmaz ise beyyinesi olan evladır, ikisi dahi beyyine ikâmet ederseler ikisinden dahi olur, müddeâ ekser olunca, İmam Âzam hazretlerinden beşe dek mesmûa olmak rivayeti var, Ebû Yusuf ikisinden olup ziyadede olmamağa kâil olmuş, İmam Muhammed üçe kâil olmuş, bu racul olmaktadır. Mer’ede zevci tasdik etmek yahut kâbile şehâdet etmek yahut beyyine gerek.

[133a]

KİTABU’L-LUKATA

384- Mesele: Zeyd yabanda bulduğu malı nice zaman hıfz edip ba‘dehu emr-i kadı ile Amr’a bey‘ eylemiş iken sahibi zahir olup Amr’dan talep edip mülkü idiğın isbat edip almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[133b]

²⁹¹ Lakît: Buluntu çocuk. Erdoğan.

385- Mesele: Yâve olan bâr-gîre²⁹² nafaka takdir olunup ba‘dehu sahibi gelip isbat eyledikde cem‘ olan nafakasın vermede inad edince şer‘an habs mı olunur yoksa verince bâr-gîr mi habs olunur?

el-Cevab: Kadı bâr-gîri bey‘ edip infak olunanı def‘ eder.

386- Mesele: Zeyd yabanda bulduğu nesneyi sahibi olan kimesneye vermek için bir yıl habs ve hıfz edip ba‘dehu kendi gani olmağın bir fakire tasadduk eyledikten sonra sahibi zahir oldukda şer‘an Zeyd’den talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, muhayyerdir, dilerse sadakayı imzâ²⁹³ edip sevab tahsil eder, dilerse mültekîta tazmin eder, dilerse fakire tazmin eder, yedinde helak oldu ise. Eğer kâim ise aynın ahz eder, herhangisine tazmin ederse birini birine rucu‘ edemez.

[134a]

KİTABU’L-ÂBIK

387- Mesele: Zeyd’den ibâk eden kulu Amr âhar yerde ahz olunup bir müddet habs olunup sahibi eğlenip gelmedikde hakim-i şer‘î bey‘ olunmasına izin verip değer-i bahasına bey‘ olunduktan sonra Zeyd gelip bulduğu yerden taleb edip belki mükateb ya müdebber-i mutlak olmasın dahi iddia eylese şer‘an kulunu almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, akçesin alır.

[134b]

388- Mesele: Zeyd Amr’dan aldığı kul kable’l-kabz firar eyledikde Zeyd Amr’dan def‘ ettiği semeni mi alır yoksa bulunca tehir mi olunur?

el-Cevab: Muhayyer olur, dilerse âbık rucu‘ edince sabreder, dilerse halin hakim-i şer‘a i‘lâm edip bey‘i fesh edip semenin alır.

389- Mesele: Kaçgun²⁹⁴ kul ahz edip sahibine getirene şer‘an ne mikdar ecir lazım olur?

el-Cevab: Reddi için ahz ettiğini işhâd etti ise üç günlük yerden getirene kırk dirhem eksiğe hisâbınca lazım olur, eğer reâda oğul ya ehad-i’z-zevceyn ya vasî değil ise yahut baba ve sair ekârib olup men fi’l-iyâlden değil ise.

²⁹² Bâr-gîr: Yük kaldıran, beygir, at. Devellioğlu.

²⁹³ İnzâ: Gerçekleştirme, uygulama, yapma. Güneş.

²⁹⁴ Kaçgun: Kaçak, firari. T.S.

[135b]

KİTABU'L-MEFKÛD

390- Mesele: Gaib olup hayatı ve mematı nâ-malum olan Zeyd'in rızkı ve malı akrabası yedinde olunca bazı kimesneler Zeyd'den hak dava edip vereseşi yüzüne beyyine ikâmet eyleseler şer'an istima' olunur mu?

el-Cevab: Gaibden hak dava edene iltifat olunmaz.

391- Mesele: Zeyd gaib oldukda hakim-i şer'î "Zeyd'in menkûlatını telef olmadan havf olunur." deyu bey'i sahih olur mu?

el-Cevab: Mekanı malum olunca olmaz, göndermek kâbil ise irsâle dahi mesâğ²⁹⁵ vardır.

[136a]

KİTABU'Ş-ŞERİKE

392- Mesele: Zeyd ile Amr mâbeyninde müşterek olan ekini Zeyd "Ne suvarırın ve ne biçerin." deyu inad eyledikde Amr'ın talebi ile hakim cebr eder mi?

el-Cevab: Cebr olunmaz, şer'ike "Sen eyle de ba'dehu hissesine rucu' eyle." denir.

393- Mesele: Zeyd Amr ile şirket-i inan ile şerikler iken Amr Zeyd gaib iken nesîe²⁹⁶ tarîki ile etdiği bey'a Amr ba'dehu "Razı değilim." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

394- Mesele: Zeyd bin beş yüz akçe ve Amr beş yüz akçe ile şerik olduklarında ribhin kadrin beyan eylemeden bilâ şart tasarruf olunup iki bin ziyade oldukda ribh meçhul olunca ne vecihle kısmet olunur?

el-Cevab: Mallarına göre olunur, zira şirket fâsidedir.

[136b]

395- Mesele: Zeyd ile Amr mâbeyninde müşterek olan değirmen harâbe-i müşrif²⁹⁷ olup galle vermeden kaldıkda Zeyd Amr'a "Gel hissemiz hesabı üzere tamir edelim." dedikde ihmal ya ibâ edip yahut âhar yerde bulunmak ile Zeyd tamir eylese ba'dehu Amr'dan

²⁹⁵ Mesâğ: İzin. Devellioğlu.

²⁹⁶ Nesie: Veresiye alış veriş. Erdoğan.

²⁹⁷ Müşrif-i harâb: Yıkılmaya yüz tutmuş. Devellioğlu.

etdiği harcdan hissesin almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Şerîke cebrolunan mesâilde izn-i kadı ile olunca infak ettiği almağa kâdir olur ve illâ bina kıymetiyle müracaat eder.

[137a]

396- Mesele: Zeyd babası Amr ile bir amele mübâşeret edip ol amelde kesb ettikleri malı babası Zeyd'e vermeyip "Oğlun baba yanında malı olmaz." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, "Vâkıâ iyâlinde iken olan amel yardım kabilinden addolunmuşdur." deyu buyurulmuşdur.

[137b]

397- Mesele: Zeyd Amr ile şirket-i mufâvaza²⁹⁸ akdeyn eyledikten sonra Amr Bekir'in nefesine kefil olunca Zeyd'e dahi kefalet bi'n-nefs lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, bu ittifakîdir, kefalet bi'l-malda ihtilaf vardır.

398- Mesele: Zeyd Amr ile şirket akdeyn edip muamele üzere iken Amr "Bana şirket gerekmez." deyip akd-i şirketi her ne vakit dilerse fesha kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, şirket-i akd lazım değildir, lakin şerîkinin huzuru yahut ilmi şartdır, vekalet gibi.

[138a]

399- Mesele: Zeyd ve Amr bir dârda şerikler olup biri âhara dârı cümleten bey' eyledikte âhar hissesin talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Şirket-i mülk olunca kâdir olur, biri birinden vekil olmak şirket-i akdedir.

400- Mesele: Zeyd ve Amr bir nesnede şerikler iken Zeyd hissesin Amr'ın izni yok iken Bekir'e bey' etmek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, halt²⁹⁹ ve ihtilât³⁰⁰ sureti değil ise.

[138b]

401- Mesele: Şerîk şerîkinin vekili olduğu gibi kefil dahi olup birinin deyni birinden

²⁹⁸ Şirket-i mufâvaza: Ortaklar arasında hem sermaye miktarı, hem de kâr hisseleri eşit halde bulunup, hiçbirinin fazla ticarete elverişli malı bulunmamak üzere akd edilen şirkettir. Erdoğan.

²⁹⁹ Halt: Karışırma. Devellioğlu.

³⁰⁰ İhtilât: Karışırma, karıştırma. Devellioğlu.

taleb olunur mu?

el-Cevab: Şirket akdi dört vecih üzerinedir, mufâvada ve inan³⁰¹ ve şirket-i sanâyi³⁰² ve şirket-i vucûhdur³⁰³, mufâvadada olur.

402- Mesele: Zeyd ve Amr ve Bekir ribhde beraber şerikler olup Zeyd âhar yere gittikde Amr ve Bekir Bişr'i dahi şirkete kabul edip "Ribhin sülüsünün sülüsânı bizim olup ol sülüsânı biz Zeyd ile sülüs-i sülüsân ederiz." deyip bu hal üzerine yine amel ederken Zeyd gelip sâkit olup kısmet olunup Bişr dahi bunlardan zâil olmayıp ba'dehu Bişr ziyân edip yahut malı istihlâk ettikde Zeyd şeriklerine tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ameli ile şirkete razı olmuştur.

[139a]

KİTABU'L-VAKIF

403- Mesele: Deyni malını ihâta eylemiş olan Zeyd-i merîz dârını vakf eyleyip fevt olsa vakf olur mu yoksa dâinler nakza kâdirler midir?

el-Cevab: Dâr bey' olunup vakf nakz olunur.

404- Mesele: Bir mescidin vakfı kalmayıp bânisi dahi nâ-malum olup eskiyip harab oldukda ehl-i mahalle ol mescidi bey' edip dahi akçe zammedip mescid-i âhar bina eylemek meşru mudur?

el-Cevab: Meşrudur, bu bey'i caiz gören kavli üzere.

[139b]

405- Mesele: Zeyd-i mütevellî mal-i vakf ile vakıf için aldığı dârı ba'dehu bey' caiz olur mu?

el-Cevab: İhtilaf-ı meşâyih vardır, kavli-i esah caiz olmaktadır.

[140a]

406- Mesele: Zeyd bir mescide çırağ için bir mikdar akçe vakf eylese vakıf sahih olur

³⁰¹ Şirket-i inân: Ticaret gibi bir maksatla iki veya daha fazla kimse tarafından sermaye konularak akdedilen şirkettir ve ortaklar arasında tam eşitlik şartı aranmaz. Erdoğan.

³⁰² Şirket-i sanâyi' (şirket-i a'mâl): Bu şirkette ortaklar kendi emeklerini ortaya koyarlar ve başkalarından iş alırlar, sonra da kazançlarını aralarında paylaşırlar. Erdoğan.

³⁰³ Şirket-i vucûh: Birden fazla kimselerin sermayeleri olmadığı halde kendi itibarlarıyla veresiye mal alıp satmaları ve kârını aralarında paylaşmalarını şeklinde akdedilen bir ortaklıktır. Erdoğan.

mu?

el-Cevab: Olur, bi tarîki'l-hibe.

407- Mesele: Şurût-u vakfda sema'la şehâdet caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[140b]

408- Mesele: Vakfda tesâmu' ile şehâdet caiz olur mu?

el-Cevab: Asl-ı vakfda olur, mesârifî beyan olunca.

[141a]

409- Mesele: Bu suretde şahitler sema'la olmasını tasrîh eyleseler makbule olur mu?

el-Cevab: Olur.

[141b]

410- Mesele: Bir vakıfda sâkin olan Zeyd arsa-i vakfda ettiği binaları ne niyet ettiği beyan etmeden vefat ettikde müteveli "Vakfa ilhâk olundu." deyu veresesine dahl ettirmemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ccncbide mesele mütevelliyeye muhalıdır.

411- Mesele: Mahdûd fi'l-kazf olan Zeyd müteveli olmak caiz olur mu yoksa kaza ve tevliyet bir babdan olmağla olmaz mı?

el-Cevab: Caiz olur, tâib olup emin olunca.

[142a]

412- Mesele: Zeyd bir ay iştirâ edip şefi' şuf'a ahz eylemeden vakf eylese ba'dehu şefi' vakfi nakz edip bi tarîki'ş-şuf'a dâr-ı merkûmeyi almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

413- Mesele: Müstehakkına sarf için vakfın hazır malı olmayınca emr-i hakim ile istidâne caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

414- Mesele: Zeyd bir evini vakf ettikde kızlarına ba'dehu ümm-i veledlerine ba'dehu fukaraya vakf edip lakin bunlardan biri ki tezevvüc ede ona süknâ olmamağı şart etmiş iken Zeyd'in kızı Hind Amr'a tezevvüc edip ba'dehu zevci talâk verip yahut vefat

edince yine süknâya hakkı avdet eder mi?

el-Cevab: Avdet eylemez, meğer bunu dahi şart etmiş ola.

[142b]

415- Mesele: Zeyd evini bir mescidin çırağı yağına vakf edip teslim ile'l-mütevelli dahi etmiş iken ba'dehu rucûa kâdir olur mu ve mütevelli mescid-i şerîfin sair nesnesine sarf şer'î midir?

el-Cevab: Olmaz ve şer'î değildir.

416- Mesele: Utekâsına vakfı olan Zeyd Amr için "Ben ı'tâk eyledim kulum idi." deyu ikrar eyledikde Amr tasdik etmekle Zeyd'in utekâsından olup vakfının gallesine müstehak olur mu?

el-Cevab: Olur.

[143a]

417- Mesele: Zeyd Amr'dan şirâ-i sahih ile iştirâ etdiği arzı bir ay muhayyer olmak üzere almış iken ba'de'l-kabz-i vakt hıyâr geçmeden vakf eylese vakf-ı merkûm sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, hıyârı batıl olup bey'î caiz olur, nitekim hıyâr bayîin olup vakf eylese vakıf sahih olup bey'î ibtal etdiği gibi.

418- Mesele: Mesalih-i vakf için vakf olunan gılmanın izn-i hakim ile hürreyi tezevvücü şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[143b]

419- Mesele: Zeyd-i mütevelli emr-i hakim ile vakfa sarf etdiği malını yerine âhar mütevelli oldukdan sonra mal-i vakfdan almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

420- Mesele: Bir vakfın mütevellisi arz-ı vakf-ı âhar kabul etdiğine takabbülü caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, illâ meğer kadıdan takabbül ede.

421- Mesele: Bir karyenin mescidinin kadîmü'l-eyyâmdan minaresi olmayıb müezzin bir taş üzerine çıkıp ezan okuyagelip şart-ı vakfda da yok iken mütevellisi "Nedir karye-

i kebîre cümlesine avaz erişmez.” deyu galle-i vakfdan minare yapmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: İmaret mesciddendir, vâkıâ maslahat olunca olur.

[144a]

422- Mesele: Birkaç kimesneye vakf olan dârı erbabı taksim taleb eyleseler şer‘an her kişiye hissesi taksim olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

423- Mesele: Bu suretde iki kimesneye süknâsı şart olunmuş olunca her biri bir tarafda sâkin olmaları caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, bu kısmet olmaz muhâyee olur.

424- Mesele: Zeyd’in vakfının tevliyeti evladına şart olup lakin veledi sağır olunca şer‘an hakim sağırın yerine kâim makam etmekle sabinin tevliyeti caize olur mu?

el-Cevab: “Olur.” deyu *Eşbâh ve Nezâir*’de mestûrdur, *Manzume-i İbn Vehbân*’dan nâkil; lakin İbn Vehbân’da vasî var, bu da ol aslda dahil sabi ya‘kıl olup hıfz-ı ehl ise kadı sabiye dahi tevliyeti tefvîz cevazı muteberâtda mestûrdur.

[144b]

425- Mesele: Zeyd-i müteveli vakf olan evi bey‘ eyledikten sonra ma‘zûl olup yerine Amr müteveli oldukda ol evi taleb edip hükm olundukda müşteri sâkin olduğu zamanın ecr-i mislini dahi taleb eylese hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

[145a]

426- Mesele: Zeyd-i vâkıfın hal-i hayatında ve kemâl-i sıhatinde ettiği vakfdan veya gallesinden zimmetinde sabit olan deyn eda olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

427- Mesele: Zeyd’in üzerinde mehir deyni ve sair duyûnu mevcûde iken hal-i hayatında ve kemâl-i sıhatinde zimmetinde olan deyn cümle malın muhît iken ettiği vakf sahih ve nâfiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

[145b]

428- Mesele: Bir vakfın kullarına da‘f ya bazı halet arız olup amelden kaldıklarında

mütevellî bey' edip yerine âharın almak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

429- Mesele: Zeyd babasının kız karındaşı Hind'e süknâsın ya gallesin vakf ettiği dârin vakıfnamesinde terekede baba kız karındaşlarına kütüb-i fetâvâyâ ve lisan-ı Arab'a muhalif ve ma'kûs "Hâle" denildiği ecilden "Hâleme" deyu kayd ettirmiş olsa ba'dehu Hind istihkâkın vech-i merkûm ile iddia ettikde "Vâkıf hayatda olmayıb beyan kâbil değildir." deyu örf-i âma itibar olunmayıb Hind'i men edip ba'dehu müstehak olanlar almağa şer'an kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar, vakıf ve vesâyet ve yemin ve ikrar da elfâz-ı örfe mebnîdir.

[146a]

430- Mesele: Zeyd-i mütevellî vakıf evi Amr'a rehin vaz' edip Amr ol evde nice zaman sâkin olup ba'dehu mütevellî Amr'a "Sen vakıf evde sâkin oldun, ecr-i mislini ver." deyu dava eyledikde Amr "Bu ev muaddün³⁰⁴ icâre değildir." deyu vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

431- Mesele: Zeyd'in duyûnu malını muhît iken dârinı vakf edip ba'de zaman fevt oldukda dâinleri "Zeyd medyûn olduğu halde olan vakfını kabul eylemeziz." deyip feshâ kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Zeyd merîz iken olmayıb hacr dahi olunmadı ise olmazlar.

[146b]

432- Mesele: Zeyd-i mütevellî vakf olan akârı Amr'a icâre-i sahiha ile vermiş iken ba'dehu rakabe-i arza zarar havfî mütebeyyin olunca müddet-i icâresinde icâreyi fesh ettirmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

433- Mesele: Zeyd bir mescid-i şerîfde tilavet olunmağa vakf ettiği mushaf-ı şerîfi ba'dehu çekip aldıkda davaya hasm-ı şer'î kim olur?

el-Cevab: Her kim olursa olur.

³⁰⁴ Muadd: Hazırlanmış. Devellioğlu.

434- Mesele: Zeyd bir karyede bir kazganın³⁰⁵ gsl lazım olanlara vakf edip ba‘dehu ol karye halkı dağılıp muğtesel kalmadıkda Zeyd’in vereseı alıp temlke kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar, ol karyeye karîb yere alı gitmek gerek.

[147a]

435- Mesele: Zeyd drn Amr’a ba‘dehu fukaraya Şart edip imretine mal vakf eylemeyip sâkin olan eylemesine Şart eylemiş iken Amr sâkin olup lakin tamir eylemese tamire muhtac olunca Şer‘an nice olmak gerek?

el-Cevab: İcâreye verilip tamir olunmak gerek.

[147b]

KİTABU’L-BUYU‘

436- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı zimmden hamr iştirâ edip iŐdikde semen ve damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez.

[148a]

437- Mesele: Zeyd-i kasab Amr’a kable’z-zebh birkaç sığırlarnn derilerin gösterip Amr beğenip iştirâ ettikten sonra Zeyd boğazlayıp teslim ettikte Amr akdi fesh edip adem-i kabule kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

438- Mesele: Bu suretde bođazlamıŐ iken meslhu³⁰⁶ bey‘ sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, ama müşteri muhayyerdir.

[148b]

439- Mesele: Zeyd Amr’dan iştirâ ettiği cariyede ayb olup Amr gaib iken aybna muttali‘ oldukda istihdm etmeyip lakin cariyeye-i merkûme Amr hzr olmadan helak olursa noksan-ı ayb ile rucu‘ etmeyip belki tamam-ı semenin almağa vech-i Őer nedir?

el-Cevab: Adl katında vediât vz‘ olunup bayfa red ile kadı kaza eylemek ile olur.

[149a]

³⁰⁵ Kazgan: Kazan. T.S.

³⁰⁶ Meslh: Derisi yüzülmüŐ. Devellioğlu.

440- Mesele: Zeyd Amr'dan bir değirmen iştirâ ettikde taşları dahi bey' da bi gayri zikr dahil olur mu?

el-Cevab: Olur, hicr-i esfelde niza' yok, bina ile mülke mürekkebdır, a'lâsı dahi kıyasen olmaz ise de istihsanen olur.

441- Mesele: Zeyd aynî olan metâmı bey' eyledikde aybını ihfâ edip müşteriye i'lâm etmemek caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, hatta bazıları kebâirden addedip merdûd-ı işhâda olmasına kâil olmuşlardır.

[149b]

442- Mesele: Zeyd Amr'dan iştirâ eylediği Hind'i i'tâk ettikten sonra zevci var idiğın alim olup noksan-ı ayb ile Amr'a rucu' ettikten sonra zevci Hind'e talâk-ı bâin verince Amr dahi rucûa kâdir olur mu Zeyd'e?

el-Cevab: Olur.

443- Mesele: Medyûn olan Zeyd dâine üzerinde olan deynden ecr-i deyn def' etmiş iken dâin adem-i kabule kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

444- Mesele: Zeyd Amr'a dârın bey'-i fâsid ile bey' edip semen kabz ettikten sonra bey' fesh olundukda Amr "Aynı ile aldığın semeni getir." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[150a]

445- Mesele: Zeyd Amr'dan bir cariye iştirâ eyledikten sonra Amr ile "Aybı var." deyu muhasame edip ba'dehu husumeti nice eyyâm terk eylemiş iken yine husumet eyledikde Amr ayb-ı merkûma "Sen alim iken niçin bu kadar zaman imsak eyledin." dedikde Zeyd de "Göreyim zâil olur mu deyu tuttum." dese Zeyd'in bundan ötürü husumet terki şer'an ayba rıza olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

446- Mesele: Zeyd dellâle "Bey' eyle." deyu verilen esbabı Zeyd semen-i müeccel ile bey' eylemiş iken yanından sahibine akçesin verip ba'dehu müşteriden aldığı kendinin olmak üzere iken müşteri müflis olup mal-i beyyâ' helak olmak lazım geldikde Zeyd-i beyyâ' esbabı sahibine verdiği akçesin talep edip almağa şer'an kâdir olur mu?

el-Cevab: Kâdir olur.

[150b]

447- Mesele: Guruş kırkdan iken Zeyd Amr'dan bin guruş istikrâz edip seksenere çıktıkda eda edince "Nedir ol zamanda ben kırkara haracludım idi hâlâ seksener eder." deyip beş yüz ile haklaşmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, mislin red lazım olur.

448- Mesele: Zeyd Amr'a beş bin akçe değer kulu Bekir'i üç bin akçeye verip Amr semenin Zeyd'e def' edip kulu kabz eylemeyip Zeyd yedinde iken fevt oldukda Amr "Kulum senin yedinde kable'l-kabz fevt oldu, kıymetin ver." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Semen sâkıt olur, verdiği semenini almağa kâdir olur kabz bulunmadı ise. Fukaha buna "ayn-ı mazmûne bi gayrihâ" tesmiye eylemişlerdir.

[151a]

449- Mesele: Zeyd Amr'dan iştirâ ettiği kulu kable'l-kabz firar eyledikde Zeyd şer'an bey'i fesh edip verdiği semeni almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Kadıya fesh ettirmeğe kâdir olur, Zeyd mürtehin izninsiz rehin iştirâ eden gibi muhayyerdır.

450- Mesele: Zeyd bey'-i fâsid ile aldığı abd yanında kesb eylemiş iken reddettikde bayi' kesbin dahi talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

451- Mesele: Zeyd Amr'a bey' eylediği abdin semenin kabza Bekir'i vekil eylemekle Bekir Amr'dan kabz ettikten sonra Zeyd Bekir'den taleb ettikde teslimin iddia edip ziyâ ve def'de kavlı Bekir'in olmağla Zeyd'e mal vasıl olmamış iken abdin ayb-ı kadîmi zuhûr etmekle Amr reddetmek dilese semeni hangisinden hükm olunur?

el-Cevab: Birine rucu' olunmaz.

[151b]

452- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı müslimden iştirâ ve kabz ettiği şıra³⁰⁷ Amr'ın kabzında iken hamr olduktan sonra Amr Zeyd yanında iken olan aybına vâkıf oldukda hamrı Zeyd'e reddedip mukabelesinde verdiği semeni istirdâda kâdir olur mu?

³⁰⁷ Şıra: Üzüm suyu, henüz tahmîr etmemiş üzüm asârâsı. Ş.S.

el-Cevab: Olmaz, hall³⁰⁸ olsa da âkideyn kâfirân olsalar da mesele yine böyledir.

[152a]

453- Mesele: Zeyd Amr'a bey'e eylediği kulu Bekir'in âbık olmasının tasâduk ettiklerinden sonra Zeyd ba'de'l-ahz olmasının iddia edip Amr kable olmasının iddia eyleyip cânibinden beyyine dahi ikâmet olursa hangi cânibin evla olur?

el-Cevab: Zey'in evladır.

454- Mesele: Zeyd Amr'ın cariyesinin iştirâ ettikde kulağında zî-kıymet küpeler ve üzerinde ağır pahalı kaftan ile teslim olunduğun Amr görüp sâkıt olmuş iken ba'dehu Amr "Ben cariyeye bey'e edip hullesin bile bey etmedim idi." deyu dava eylese istirdâd olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, bunlara dahi sükût ikrardan addolunduğu *Zâhiriyye*'de mestûrdur.

[152b]

455- Mesele: Zeyd Amr'dan iştirâ ettiği cariyesi Hind'i yine ol gün bahaya kesip ertesi aczi olmanın kitâbetin fesh edip bilâ istibrâ Hind'i tasarruf eylese tasarrufu Zeyd'e helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ama kitâbeti halinde hayız görse ol hayız kifâyet eder, satın aldıktan sonra dahi kabz etmeden bayi'e elinde iken hayız görse ol hayız kifâyet eylemez, tekrar kabz ettikten sonra istibrâ lazımdır Ebussuûd.

456- Mesele: Zeyd iştirâ eylediği cariyeyi kitâbete kesip ba'dehu cariyeye "Acizeyim." deyu fesh etmekle Zeyd istibrâdan halâs olması hilesinin aslı var mıdır?

el-Cevab: Vardır. Fetâvâ-yı mezbûre Ebussuûd merhum fetâvâsı görülmeden yazılmıştır. Bir dahi verildikde nukûl tettebbu' oluna, *Kadıhân*'da ve *Tatarhân*'da dahi olunca bununla iftâda isabet mukarrire oldu.

[153a]

457- Mesele: Zeyd Amr-ı dellale bey'e bir meta' verdikde Amr mezâd³⁰⁹ ederken Bekir'in dükkanında koyup âhar müşteriye danışmağa gittikde Bekir meta'la firar eylese şer'an Amr'a damân lazım olur mu?

³⁰⁸ Hall: Sirke. Devellioğlu.

³⁰⁹ Mezâd: Artırma, açık artırma yoluyla satış. Erdoğan.

el-Cevab: Olur, eğer dellâl Bekir'in tilmîzi olmayıb yahut iyâlinden değil ise.

[153b]

458- Mesele: Zeyd-i sağır Amr'a malından bir nesneyi bey' edip semenin kabz eylese bey'-i merkûm caiz olur mu?

el-Cevab: Sabi âkil olunca mevkufen mün'akid olur, velisi icazetine yahut ba'de'l-bulûğ kendi icazetine.

459- Mesele: Bu suretde velisi sâkit olup icazet vermese Zeyd dahi bâliğ olup bir mikdar zaman sâkit olmağla bey' lazım olur mu?

el-Cevab: Nefs bulûğla olmaz, icazet lazımdır.

[154a]

460- Mesele: Zeyd "Malın şu mikdar akçeye Amr'a sattım." dedikde Amr dahi "Alırım." deyup fi'l-hal icâb niyet olunsa bey' mün'akid olur mu yoksa lafz-ı mazi cânibinden vaki olmadı deyu olmaz mı?

el-Cevab: Fi'l-hal icâb murad olunca olur.

461- Mesele: Bir kasabada hakim narh³¹⁰ vermiş iken etmeğ³¹¹ taâm azîz olup etmekci narh üzere bey' edince fâide edemeyip belki zarar edince narh üzere vermeyip ziyadeye bey' caiz olur mu yoksa nedir kadı si'ri³¹² bu kadar verdi deyu darben alan kimesnelere helal midir?

el-Cevab: Taâm bir yerde azîz olsa si'r verilmemek gerek, verilince si'rden ziyadeye satmak caiz olur, kadı ta'zîr eder deyu havfindan bey' edince helal olmaz.

[155a]

462- Mesele: Zeyd emred³¹³ kulunu gulâm-pâre³¹⁴ idiğın bildiği Amr'a bey' caiz olur mu?

el-Cevab: Amr'ın onunla ma'siyet edeceği malum ise caiz olmaz, mekruhdur, zira

³¹⁰ Narh: Tes'ir, fiyatları resmen belirleme, üst sınır koyma. Erdoğan.

³¹¹ Etmek: Ekmek. T.S.

³¹² Si'r: Narh. Devellioğlu.

³¹³ Emred: Hentüz sakalı bitmemiş genç. Erdoğan.

³¹⁴ Gulâm-pâre: Kulampara, oğlancı. Devellioğlu.

masiyete iânetdir³¹⁵, livâta ma‘siyet-i azîm idiği nass-ı Kuran-ı azîm ile sabit olduğundan mâadâ Rasûl-i Ekrem (sav) “İnne ehvefe mâ ehâfe alâ ümmetî ameli kavm-i Lût.” deyu buyurmuşlardır, kütüb-i usûlde kıyasa misal getirdikleri kıyas olursa da muvâfıkdır demektir.

463- Mesele: Bir kimesne kul ya cariye iştirâ eyledikde rıkka inkıyâdları sebebinden iştirâ olunmuş iken ba‘dehu hürriyet davasın isbat edip hükm olunca şer‘an akçe kimden hükm olunur?

el-Cevab: Kulum “Al beni.” dedikten sonra olunca şundan hâlî değil bayi‘ hâzır ola ya gaib ola gaybet-i marûfe ile ya gaybet-i munkatû ile olup kanda³¹⁶ idiği nâ-malûm ola, eğer hâzır yahut gaybet-i marûfe ile gaib olsa abde şey’ yok ama gaybet-i munkatû‘a ile ise müşteri abde, abd bayi‘a rucû eder.

[155b]

464- Mesele: Zeyd Amr’dan iştirâ eylediği nesneyi Amr’ın mülkü olmayıp müstehakki var idiğine alim iken iştirâ eyledikten sonra müstehak dava edip yedinden alınca Amr’a def ettiği semeni rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, istihkâka ilm-i sıhhat rucûu men eylemez.

[156a]³¹⁷

465- Mesele: Zeyd Amr’a bey eylediği davarı kabza kâbil yere götürmüş iken Amr kabz eylemeyip Zeyd yanında davar helak olsa hangisinedir?

el-Cevab: Amr’adır.

466- Mesele: Bey‘-i bât³¹⁸ ile bey‘-i vefâ³¹⁹ davasında kavl hangisinin olur ve beyyine

³¹⁵ İânet: Yardım. Devellioğlu.

³¹⁶ Kanda: Nerede, nereye. T.S

³¹⁷ 17. Mesele: Zeyd Amr’a bey‘ ettiği evin bir zaman hükm ihrâc edip rehn-i merkûm deyu dava eylese ba‘de zaman bey‘ bi‘l-vefâ ile bey eyledim deyu dava eylese istima‘ olunur mu?

el-Cevab: Ehl-i ilm ise olunmaz, rehinle bey‘ bi‘l-vefâyı fark etmez avâmdan ise olunur beyyine-i âdilesi olunca. Diğer bey‘-i bât beyyinesinden bey‘ bi‘l-vefâ beyyinesi evlâdır. Bey‘ byyinesi rehin beyyinesinden evlâdır. Ebussuûd ve Ahmed.

18. Mesele: Bey‘-i vefâ ile bey‘ olunan mebiin galesi bâyiin midir yoksa müşterinin midir?

el-Cevab: Bayiindir. Ketebehu Pîr Ahmed, diğer mülk ise meyve mahsûllerine olur zirâat ile ise olmaz. Ketebehu Ebussuûd el-merhûm ufiye anı. (Fetvalar hamîşte bulunmaktadır.)

³¹⁸ Bey‘-i bât: Bey‘i katî yani, kesin satış demektir ki bey‘-i vefâ ve bey‘ bi‘l-istiğlâl karşıtı olarak kullanılır. Erdoğan.

kime düşer?

el-Cevab: Kavl bey'-i bâd iddia edenindir, beyyine bey'-i vefâ müddeâsına düşer.

[156b]

467- Mesele: Zeyd Amr'dan iştirâ eylediği Bekir-i emred hâşâ amel-i kavm-i Lût eder çıkdıkda ayb addolunup reddolunur mu?

el-Cevab: Meccânen verirse olunur, übne olmasına delâlet eylediği için; icâre ile olunca olunmaz.

468- Mesele: Kulda dağ³²⁰ olunca ayb addolunup reddolunur mu?

el-Cevab: Olunur.

469- Mesele: Raiyyet³²¹ olan Zeyd eben öz cediti tasarruf edip ekip ve biçip sipahiye öşrün eda ederken sultan cânibinden hak kararı için bir mikdar akçe alıp ihtiyârı ile feragat edince bağ ve bahçe olunmak meşru olur mu?

el-Cevab: Tasarruf-ı şerifleri mutlakan sahih ve meşrudur, ama mülk-i şeriflerine dahil olması murad ise emr-i âliyeleri ile bir kimesneye bey' edip bahası hazine-i âmireye teslim olunduktan sonra müşteriden iştirâ olunmak gerek.

[157a]

470- Mesele: Zeyd Amr'a bey eylediği abdin ibâk adeti olduğu mukır olunca Amr katında ibâk vaki olmadan Zeyd mukır olunca redde kâdir olur mu yahut ibâk vaki olup kable'l-avd semenin talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

471- Mesele: Zeyd Amr'dan aldığı nesnede ayb buldukda bir mikdar mal üzerine sulh olunup Zeyd bedel-i sulhu kabz eyledikten sonra ayb-ı merkûm zâil olup Amr bedel-i sulhu talep eylese almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[157b]

³¹⁹ Bey'-i vefâ: Bir malı, parasını geri verdiğinde iade etmek üzere bir kimseye şu kadar paray satmaktır; bey'-i fasid, bey'-i sahih ve rehne benzer. Erdoğan.

³²⁰ Dağ: Yara. T.S.

³²¹ Raiyyet: Bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk. Devellioğlu.

472- Mesele: Zeyd Amr'dan şîrâ-i fâsîd ile işîrâ eylediği cariyeyi kabz eylemeden ıtâk eyledikde ba'dehu Amr ıtka icazet verse ıtka merkûm sahih olup semenin Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: İtk nâfiz olur, müşteriye şey yok.

473- Mesele: Bir kimesne âharda olan akçesini ziyade olmasın murad edinse haramdan taharrüz³²² ne vecihle olur?

el-Cevab: Suret çok, Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerinden mervî olan "Medyûn ol akçeye bir nesne işîrâ edip ba'de'l-kabz ziyadeye yıl vade ile bey'ede." demişler.

[158a]

474- Mesele: Zeyd Amr'a bin akçeye bey' eylediği dârın semenine tuta bir meta' def edip ba'dehu dâra müstehak çıkıldıkda Amr bin akçeyi talep eyledikde Zeyd "Metân duruydur semen-i evvel oldu." deyu metân vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, akd-i sâni bâkidir, bini verir, *Dürer Gurer*'de ıskât-ı şuf'ada musarrahdır.

475- Mesele: Zeyd evlad-ı sığarının analarından intikal eden akârların bey' ettikten sonra evlad bâliğler olduklarında babalarının bey'lerin nakz edip akârların almağa şer'an kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Babaları inde'n-nâs mahmur ya mestûru'l-hal olup bey'de gabn olmayınca mutlakan kâdir olmazlar, eğer fasık ise bey'de hıyeriyyet olmayınca kâdir olurlar.

[158b]

476- Mesele: Zeyd Amr'ın mevtûesi olan cariyesin izni yok iken nikah ettikten sonra kable'l-icaze Amr vefat ettikde oğlu Bekir'in icazetiyle nikah sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, eğerçi kim mülk-i mevkûfe mülk-i bât tarî olunca mevkûf batıl olur, lakin bu suretde biz'ada mülk-i bât tarî olmadığı zâhirdir.

[159a]

477- Mesele: Zeyd Amr'a dârını bey' eyledikten sonra Amr işîrâ eylediğini inkar eyledikde Zeyd dâr-ı merkûmeyi Bekir'e bey' eyledikten sonra Amr talep eylese almağa kâdir olur mu?

³²² Taharrüz: Çekinme, sakınma. Devellioğlu.

el-Cevab: Olmaz, nikahdan gayrıda cuhûd feshdir.

[159b]

478- Mesele: Şirâ-ı fâsid ile alınan nesnenin ekli helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ama ekl olunduktan sonra “Haram ekl eyledi.” dahi denilmez idiği tahkik olunmuştur.

479- Mesele: Zeyd bir bâr-gîri Amr’a bey‘ edip Amr bâr-gîri kabz eylemeden gaib iken müstehakkı çıkıp isbat eylemek istedikde müşteri hâzır değil iken istima‘ olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, mademki bayi‘ ile müşteri hâzır olmaya.

[160a]

480- Mesele: Zeyd Amr’dan bir bâr-gîr iştirâ edip âhar yere gittikde Bekir istihkâkın isbat edip hükm olunduktan sonra Zeyd Amr’a semeni ile rucûa geldikde Amr netâc yahut Bekir’den iştirâsın iddia edip beyyine ikâmet eyledikde şer‘an Bekir hâzır değil iken Zeyd yüzüne istima‘ olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

[160b]

481- Mesele: Zeyd selem ettikde ne vecihle etmek gerekdir ki akid sahih olup aldığı helal ola?

el-Cevab: Sıhhatinin şartı yedidir, cinsi beyan olunmak gerek, buğday gibi arpa gibi, nev‘i beyan olunmak gerek, sulu yer buğdayı gibi susuz yer buğdayı gibi, sıfatı beyan olunmak gerek iyi ve kem³²³ buğday gibi, mikdarı dahi beyan olunmak gerek yani ölçüsü tartısı arşını sağışı³²⁴ malum ola, zamanı dahi beyan olunmak gerek. Kavı-i esah ecel bir aydan eksik olmamaktır, re’sül mal keylî ya veznî ya aded-i mütekârib olsa mikdarı bilinmek şartdır, mutlak bey‘deki gibi işaret kifâyet eylemez, müsellim fihin götürmesi zahmetli olunca teslim edeceği mekan dahi malum gerek ve re’sül mal mufârakât-ı ebdân bulunmadan kabz olunmak bekâsının şartıdır, kezâ fî’l-*Hidâye* ve gayrihi.

[162b]

³²³ Kem: Fena, kötü, bozuk. Devellioğlu.

³²⁴ Sağış: Sayı, adet, miktar, hesap. T.S.

482- Mesele: Sipahi yahut âmil-i mültezim reâya zimmetinde i‘şârı reâyaya her keyli mikdar-ı muayyen üzere bey‘ edip reâya kabul etmişken ba‘de zaman semen taleb olundukda tereke ucuz olmağın reâya bey‘-i merkûmu bâıldır deyu terekenin mislin vermeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar, sıhhat-ı bey‘a meclis-i akdde semen kabzı şartdır.

483- Mesele: “Zeyd safka-i vâhide ile bin akçeye aldığı iki kulun biri ayblı çıkıp reddettikde hissesiyle reddeder.” deyu *Hidâye* ve gayrıda mestûr olandan murad nedir ve ne vecihle rucu‘ eder?

el-Cevab: Semen-i madrûb kıymetlerine taksim olunmağla olur, nitekim müşterânın bazı müstehak çıktığı gibi.

[163b]

484- Mesele: Bu suretde abdinin biri hür olup hürün kıymeti olmayınca ne vecihle taksim olunur?

el-Cevab: “Hür abd farz olunmağla olur.” idiği kütüb-i usûlde âm bahsinde mestûrdur.

[164a]

485- Mesele: Zeyd bir mescide vakf olan arzı Amr’a bey‘ edip Amr dahi Bekir’e bey‘ ettikten sonra Bekir’in yedinden vakf idiği sabit olmağla hakim ihrâc ettikde Amr Zeyd’e verdiği semeni dava ve talep ettikde Zeyd “Bekir’e semeni rucu‘ etmedin.” deyu aldığı semeni vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, vakf-ı sahihin hükmü hürriyet-i asl gibidir.

[164b]

486- Mesele: Zeyd Amr’ın malını fuzûli Bekir’e bey ettikde akçe ile satmayıp bir meta‘la tebdîl ettikten sonra Amr istima‘ ettikde şerâiti mevcûde iken icazet verdikde Zeyd mukabelede ahz eylediği malı verince Amr “Bu benim makbulem değildir, malımın kıymetin ver.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, kıyemî ise kıymeti, mislî ise misli hükm olunur.

[165a]

487- Mesele: Zeyd Amr’dan bir mikdar akçeye bir metâi alıp kabz eyledikten sonra akçesin teslimde tehir ile âsim olur mu?

el-Cevab: Olur, ribadır. Hurmet-i riba nass-ı Kuran-ı Azîm ile sabitedir, kemâ kâle azze ve alâ “Ve ehallallahu’l-bey‘a ve harrame’r-riba.” el-aye bey‘ semen ile olup te’cîl beyan olunmayınca evvel-i semen def olunmak gerek ve illâ durdukça riba idiği musarrahdır.

488- Mesele: Zeyd’in Amr’dan aldığı kul târiki’s-salât çıkmağla şer‘an ayb addolunup reddolunur mu?

el-Cevab: Olunur.

[165b]

489- Mesele: Zeyd fevt oldukda veresesinden biri gayrılarını gaib iken kefeni mislinden ziyade ettiği harc sair verese râzılar olmayıp talebe kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar, bu takdirce cümlesi kendi ve yanından olmuş olur.

490- Mesele: Zeyd oğlu Amr’ın malın Bekir’e bey‘ ettikten sonra Amr Bekir’e yapışıp “Babam ben bâliğ iken bey‘ edip ben icazet vermedim.” deyu dava eyledikde Bekir “Nâ-bâliğ iken bey‘ eyledi.” deyu iddia eylese şer‘an kavlı hangisinin, beyyine kime düşer?

el-Cevab: Kavlı-i esah kavlı Amr’ındır, beyyine Bekir’e lazım olur.

[166a]

491- Mesele: Zeyd Amr’dan kul iştirâ eyledikde Bekir “Ecnebi kuldur, al.” demekle aldıktan sonra kul hurrü’l-asl çıkdıkda Zeyd’i mağrûr eden Bekir’e semeni ile rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

492- Mesele: Hind Zeyd’den bir nesne iştirâ ettikten sonra ihtilaf vaki olup Hind “Ben senden zevcim Amr için risâlet tarîki ile aldım, var semenin ondan al.” dese Zeyd “Ben sana bey‘ ettim.” deyip akçesin Hind’den taleb eylese şer‘an kavlı hangisinin, beyyine kime düşer?

el-Cevab: Kavlı Hind’indir, beyyine Zeyd’e düşer.

[166b]

493- Mesele: Zeyd-i yetimin hakimü’s-şer‘ menzilin gabn-ı fâhiş ile bey‘ edip iştirâ eden Amr binalar ihdâs edip ba‘dehu Zeyd bâliğ olup aldıkdâ Amr binanın kıymetin kimden taleb eder?

el-Cevab: Hiç kimseden talep edemez.

494- Mesele: Kulda ve cariyede nikah ayb addolunur mu?

el-Cevab: Olunur.

[167a]

495- Mesele: Zeyd iştirâ ettiği mushaf-ı şerîfde birkaç ayet-i kerîmesin eksik buldukda redde kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, cami‘ deyu bey‘ olundu ise, *Tetimmetü 'l-Fetâvâ'* da musarrahdır.

KİTABU'İ-KEFÂLE

496- Mesele: Zeyd'in abd-i memlûku Amr yine Zeyd'in icazeti ile Zeyd'in bir mikdar akçe deynine kefil bi'l-mal olsa şer'an kefâleti caize olup dâin olan kimesne akçeyi Amr'dan talep etmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, Amr'ın âhar kimesneye dahi kıymeti kadar kefâlet ve gayrıdan deyni yok ise.

[167b]

497- Mesele: Alet-i harble Zeyd'i mecrûh eden Amr nefsine Bekir'i kefil verdikten sonra Zeyd fevt olunca Amr akrabasından mı talep olunur yoksa kefil olan Bekir'den mi?

el-Cevab: Kefilden talep olunur, kısasda eğerçi kim kefâlete cebr yok ise de rıza ile verince bi'l-icma‘ sahihdir, kefil mutâlib olur.

[168a]

498- Mesele: “Zeyd Amr'a kefil bi'l-mal olduktan sonra dâin Zeyd'den deyn alınca Zeyd dahi Amr'a rucu‘ eder eğer emri ile kefil olmuş ise ve illâ rucûa kâdir olmaz.” idiği *Hidâye* ve gayrıda mestûrdur, bu suretde Zeyd emri ile kefil olmasa lakin ba‘dehu Amr razı olmuş olunca dahi rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

499- Mesele: Zeyd'in kulu Amr Bekir'e Zeyd'in izni yok iken kefil olduktan sonra Zeyd Amr'ı i'tâk eylese kefâleti hasbiyle muâhiz³²⁵ olur mu?

³²⁵ Muâhiz: Muâhaze eden, çekiştiren, tenkit eden. Devellioğlu.

el-Cevab: Olur.

[168b]

500- Mesele: Zeyd Amr'a "Şu yola git, korkma." demekle Amr gidip ol yolda harami olup Amr'ın malını gâret eyledikde Amr Zeyd'e "Sen beni mağrûr eyledin idi." deyu zayi olanı tazmine kâdir olur mu

el-Cevab: Kâdir olmaz.

501- Mesele: Zeyd Amr'a "Bekir'de olan hakkını benden al ya ben sana teslim edeyim." demekle kefâlet olup Zeyd'den talep olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, illâ meğer "Ol reddeylemez ise ben vereyim." demiş ola.

[169a]

502- Mesele: Fî zamanına olan cibâyete kefâlet sahiha olur mu?

el-Cevab: İhtilâf-ı meşâyih vardır, Fahrulislam sıhhatine meyl edip Sadrulislam ibâ eyleyenlerdendir, Sadrüşşeriâ "Fetva sıhhatinedir." demiş.

503- Mesele: Zeyd'in Amr'da olan bin akçesine Bekir ve Bişr kefiller olduklarından sonra Zeyd meblağ-ı merkûmu Bekir'den talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, nısfın kâdir olur.

[169b]

504- Mesele: Zeyd'in Amr'da olan malına Bekir kefil oldukdan sonra Zeyd Bekir'den malın üç bin olmasın iddia eyledikde Bekir "Bindir." dedikde Zeyd üç bin idiğine mukır olunca üç bin kefâlet hükmü ile Bekir'den talep olunsa hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, ikrar nefsi hakkında hüccet olunur, gayrı hakkında olmaz; zira Zeyd nefsi hakkında mukır, Bekir hakkında müddeîdir, müddeînin sıdkı hüccetsiz zâhir olmaz.

505- Mesele: Zeyd Amr'ın nefsine kefil oldukdan sonra Amr mahbûs iken tâlib Zeyd'den talep eyledikde zindana alıgidip Amr "Nefsimi sana Zeyd'in kefâleti için teslim eyledim." dedikten sonra "Zeyd'i getir." deyu habse kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, "Defa'tü nefsi an kefaletuhû." kavliyle berî olmuş, böyle olmasa da mahbûs olup götürmeğe kâdir olmayınca habs yok idiği mestûrdur.

[170a]

506- Mesele: Zeyd Amr'ın nefesine kefil oldukda her bâr ki taleb oluna teslim şartı ile olup teslim edemeyecek olursa malı damâna kâil olmuş iken Amr vefat edip teslim kâdir olmayınca malın damânı ile hükm olunur mu bu kefâlet ile?

el-Cevab: Fusûleyn' de bunda rivayet yokdur, ama "Layık olan berî olmaktadır." demiş.

507- Mesele: Zeyd Amr'a bir yıla dek kefil olsa yıl murûru ile kefâletten çıkar mı?

el-Cevab: Örflerinde bu tarikle kefâlet yıl murûru ile müntehî olursa çıkar.

508- Mesele: Zeyd Amr'ın nefesine her taleb olundukda meclis-i şer'-i şerîfe ihdârına kefil oldukdan sonra kefil alan Bekir'e Amr lazım oldukda Amr gaib olup mekanı nâ-malum olunca Zeyd'e "Bul." deyu teklif olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, mekfûlun-anh "Malumu'l-mekan makdûru'l-vusûl gerek bul." demeğe.

[170b]

509- Mesele: Zeyd Amr'a bir mikdar akçe karz verip bir nesne muâmele-i şer'îye edip bâkilerinde etmemiş iken yahut hiç muamele olmamış iken ribh namına aldıklarını "Amr'a muamele olmayan senelerde lazım gelmez." deyu asla hisâba kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

510- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı zimmînin cizyesine kefil olsa şer'an kefâleti sahih olup Zeyd'den hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

511- Mesele: Zeyd değirmene buğday alıgidip değirmenci olan Amr'ın sözü ile kovasına kodukda deliğinden suya akıp helak olanı Zeyd Amr'a tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Amr deliği bilirken kodu ise kâdir olur.

[171a]

512- Mesele: Zeyd Amr'a âriyet verdiği metân teslimine Bekir kefil oldukdan sonra Zeyd Bekir'den taleb eyledikde Bekir "Âriyet emanettir, emanete kefâlet sahih değildir." deyip teslimine sa'y etmemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, mala kefâlet-i asl iki kısımdır; biri duyûna kefâletdir, bu mutlakan caizedir sahiha olunca. Biri dahi a'yâna kefâletdir, bu dahi iki nevîdir; biri a'yân-ı mazmûneye kefil olmaktadır, buna kefâlet sahihadır, biri emanet olup vacibu't-teslim olan

a'yâna kefâletdir, bu dahi iki kısımdır; vacibu't-teslim olmak, var olmamak. Var olmayana asla kefâlet sahiha değildir, ama a'yân gayrı mazmûne ola, lakin vacibu't-teslim olan âriyet gibi eğerçi buna kefâlet sahiha değil ise de teslimine sahiha idiği mestûrdur.

[171b]

513- Mesele: Zeyd Amr'a deynine nâ-balîğ oğlunu kefil verse şer'an kefâlet-i merkûme babası izniyle olunca sahiha olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

514- Mesele: Zeyd Amr-ı dâine "Medyûnun olan Bekir eğer yıl başına dek beş yüz akçeyi vermez ise bin akçeye ben kefil." deyup ba'dehu Bekir ol zamanda beş yüzü eda etmeyince Amr Zeyd'den bin almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[172a]

515- Mesele: Zeyd'in bin akçe deynine Amr kefil iken Zeyd Bekir'i dahi kefil verince Amr kefâletten çıkar mı?

el-Cevab: Çıkmaz.

516- Mesele: Zey Amr'a "Eğer kulun kaçarsa ben dâmin." demekle kefil olup firar edince damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez.

517- Mesele: Zeyd'in Amr'da olan bin akçe deynine Bekir kefil iken, Zeyd Amr'a deyn-i merkûmu hibe eyledikte Amr reddedince ba'dehu Zeyd Amr ve Bekir'den talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, Bekir kefâletten berî olmuş, deyn reddi ile Amr'a avdet eder, Bekir'e eylemez.

[172b]

518- Mesele: Zeyd Amr'ın nefesine kefil oldukda "On güne dek kefil oldum, on gün geçdikde kefâletten berî olayım." dese ba'dehu on gün murûru ile kefâletten çıkar mı?

el-Cevab: Hiç kefil olmaz.

KİTABU'L-HAVALE

519- Mesele: Zeyd Amr'a olan akçesini Bekir'e deynine havale eyleyip Amr ve Bekir kabul eylediklerinden sonra Bekir "Amr'dan almadım." deyu yine Zeyd'den talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, havale tamam olduktan sonra Zeyd deynden berî olur, Bekir Zeyd'e rucu' edemez illâ meğer tevâ³²⁶ muhakkık ola, tevâ muhtâl aleyhin müflisen mevti yahut havaleyi münkir olup beyyine olmayıp yemini ile olur. İmameyn katında hayatında kadı iflasına hükm etmekle de olur.

[173b]

520- Mesele: Zeyd Amr'a yollarda zarar havfi olmağın bir mikdar malın vaz' edip âhar yerde olan âdemisi Amr'dan istediği metâi vermeğe kağıdın almak meşru mudur?

el-Cevab: Mekruhdur.

521- Mesele: Zeyd Amr'a beş bin akçe karz verip "Var falan yerde Bekir'e ver." dese bu makule muamele meşru mudur?

el-Cevab: Değildir, menfeat-ı meşrût olup örf zâhir olunca kütüb-i fetâvâda "Süftece³²⁷ mekruhdur." dediklerinin bir sureti budur, kemâ fi'l-İnâye fi âhir'l-kefâle.

[174b]

KİTABU'L-KADÂ

522- Mesele: Zeyd fevt olup terekisi evlad-ı sığârına intikal eyledikte Amr "Zeyd'den beş bin akçe hakkım vardır." deyu vasisi muvâcehesinde beyyine-i adile ile isbat eyledikte şer'an hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

[175a]

523- Mesele: Zeyd Amr'dan huzur-ı hakimde hak dava eyledikte bi-tav'an mukır olmuş iken hakimu'ş-şer'î hükm eylemeden firar edip gaib olsa ol ikrar ile kadı gaybetinde hükm eylemek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, bi'l-ittifak.

³²⁶ Tevâ: Havale edilen borcu, havaleyi ödeyecek olandan almanın imkansızlaşması ve bu durumda havale edenin borcu ödemesi hali. Erdoğan.

³²⁷ Süftece: Bir kimsenin yol riskinden veya taşıma külfetinden kurtulmak amacıyla malını bulduğu erdeki bir kimseye verip, o kimsenin gideceği yerdeki vekilinden alması, kredi mektubu. Erdoğan.

524- Mesele: Zeyd Amr'ı huzur-ı hakimi'ş-şer'a ihdâr edip hak dava eyledikde münkir olup Zeyd beyyine-i adile ikâmet edip adaletleri zâhir olmuş iken hükmden imtina' yahut tehir edip belki "Üzerime lazım değil." dese hakim-i merkûma şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: İmtina' ve tehir ile âsim olur, nefesine vacib görmemede küfür havfı var, azl ve ta'zîre müstehak olur demişler.

[175b]

525- Mesele: Kable şer' den vasi var iken mal-ı yetimde kadı tasarrufa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

526- Mesele: Mahdûd fi'l-kazf olanın şehâdeti makbule olmaz idiği haddin tamamında olduğuyçün olunca kazasının hali nice olur?

el-Cevab: Kazaya ehil olmağa şehâdete ehil olmak gerek idiği cemi'-i kütüb-i fetâvâda mestûrdur, mahdûd fi'l-kazf olanın kazasının adem-i cevazı bundan münfehim olur, bazı muteberâtda tasrîh dahi olunmuşdur.

527- Mesele: Zeyd Amr'dan bir meta' alıp ba'dehu "Ayıbı vardır." deyu reddetmek istedikde ol ayba razı olmadığına şer'an yemin verir mi hakimü'ş-şer'î?

el-Cevab: Verir, dört yerde hakim hasma yemin verir, müddeâ sual eylemez ise de, biri budur.

[176a]

528- Mesele: Şuhûd küffâr oldukda müslüman tezkiye bulunmayınca tezkiye küffârdan olmak caize olur mu?

el-Cevab: Bilir müslim olmayınca müslimûn küffârın dinlerince adûlünden sual edip ba'dehu onlardan istifsâr³²⁸ olunmak gerek.

[176b]

529- Mesele: Kadı velâyetinde olmayan vakf için mütevellî nasb eylemek caiz olur mu?

el-Cevab: Mesele ihtilâfiyedir.

[177a]

³²⁸ İstifsâr: Sorma, sorulma. Devellioğlu .

530- Mesele: Deyn için habs olunan Zeyd'in dâini Amr gaib oldukda Zeyd ya âhar kimesne "Biz deyni veririz, çıkar." deyu hakimü'ş-şer'a ilhâh³²⁹ eylediklerinde hakim ne eylemek gerek?

el-Cevab: Dilerse alıp yed-i adle vaz' eder, dilerse kefil alır.

531- Mesele: Zeyd Amr'ın birkaç kimesnede olan akçesini zabt etmiş olup ba'dehu Amr Zeyd'den talep edip Zeyd inkar edip Amr'ın beyyinesi olmayınca Zeyd'e yemin vermek istedikde Zeyd mezbûrların cümlesinden nesne almadığına yemin-i vâhîde ile halâs olmak istedikde Amr kabul eylemeyip her biri için ale'l-infirâd yemin vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Cümlesin bir vakîâdan dava etti ise olmaz, ayrı ayrı dava etti ise olur.

[177b]

532- Mesele: Zeyd'in Amr'a olan davaları cem' oldukda cümlesine bir yemin kifâyet eder mi?

el-Cevab: Eder.

533- Mesele: Zeyd yirmi beş yıl müderris olup müddet-i merkûmede fikh-ı şerîfe iştigâl üzere olup fakîh oldukda ma'zûl olup mülâzemete vardıkda kazaya talib olanların kazaya adem-i salâhlarına alim olmağın icrâ-i ahkâmullah niyetine kazayı kabul eylemekle şer'an Zeyd âsim olur mu?

el-Cevab: Hakkından gelmeğe nefisine itimadı olmağın kabul etti ise âsim olmaz, niyeti ile müsâb olur; ama fî zamanına kaza bi'l-hak gayet işkâl üzere idiği muhakkaktır.

[178b]

534- Mesele: Halifeden istihlâfa me'zûn olan Amr-ı kadı Zeyd'i istihlâf eyledikde istihlâfa izin verse şer'an Zeyd'in dahi istihlâfi caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

535- Mesele: Zeyd hasmı olan Amr-ı kadı nişanın gösterip deâvet eyledikde "Nola varayın." deyip ama varmasa ukûbete müstehak olur mu?

el-Cevab: Olur, bunda üç şekil var; biri sarîhân imtina', biri dahi sâkıt olup hâzır olmamak, bu ikisi beraberdir; zira sükût mevzu-ı cevabda imtinadır, deâvet olunandan

³²⁹ İlhâh: Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme. Devellioğlu.

bir dahi varayın deyip varmamaktır, kavlı-i münkir dahi kavlen inkıyâd fiilen değildir, bu dahi cinayetdir; lakin evvelinden dündür demişler, ukûbeti dahi dün olur.

[179b]

536- Mesele: Zeyd huzur-ı hakimde “Amr’ın yedinde olan dârı mülkündür, Amr’ın yedinde bi-gayri hak durur.” deyu dava eyleyip beyyine ikâmet eyledikde şahitler şehâdet eylediklerinde “Biliriz, ol dâr Zeyd’in mülküdür, lakin hududunun esmasın bilmeziz, ama üzerine varsak hududun beyan edip Zeyd’in mülkü olup Amr’ın yedinde olduğun biliriz.” deseler bu şehâdet ile hakim hüküm eder mi?

el-Cevab: Ba‘de’t-ta‘dîl kadı müddeâ ve müddeâ aleyhe iki emin gönderip onlar “Yanında şehâdet ittiğimiz budur hududuyla.” derlerse eminler gelip onlar vâkıf olduklarına ve hudud esmasına şehâdet eylediklerinden sonra hüküm eder.

[180a]

537- Mesele: Zeyd’in yedinde fetva olup hasmı üzerine ibrâz eyledikde hakim “Benim ol müftiye itimadım yokdur, var gayrı müftiden fetva getir.” deyu hükmü tehir eylemekle âsim olur mu?

el-Cevab: Müftiye adem-i itimadı olup âhar yerden fetvaya tehiriyle âsim olmaz, ama tehir müddeâ aleyhden havfen olup yahut sulha emreyleyip ilhâhı ile olunca âsim olur.

538- Mesele: Zeyd-i kadı kafır oldukdan sonra tecdîd-i iman eyledikde sultandan tekrar tevliyet ve taklide muhtac olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kazası üzerinedir.

[180b]

539- Mesele: Zeyd-i kadı Amr’a cevren³³⁰ hüküm eylediği malı Amr ba‘dehu kadıdan talebe kâdir olur mu mukazzî leh’den taleb kâbil iken?

el-Cevab: Olur.

540- Mesele: Zeyd’in deyn-i müecceli ile medyûnu olan Amr baîd yere sefere gitmeli oldukda Zeyd men‘a kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, yanınca bile gidip ecel hîl oldukda men‘ına kâdir olur.

[181a]

³³⁰ Cevr: Haksızlık. Devellioğlu.

541- Mesele: Zeyd Amr'ın kulu Bekir'i huzûr-ı hakime götürüp hadd-i kazf dava eyledikde Bekir "Ben kulum, bana hürün nısfın urun." dedikde Zeyd "Seni efendin i'tâk eylemiştir." deyu iddiasın beyyine ile isbat ettikten sonra hakimü'ş-şer'î ıtkına efendisi gaib iken hüküm şer'î midir?

el-Cevab: Şer'îdir, hatta efendisi ba'dehu gelip inkarına iltifat olunmaz idiği mübeyyen ve mübrehendir.

[181b]

542- Mesele: Zeyd babası Amr'dan hakkın dava eyledikde Amr ikrar edip yahut beyyine ile sabit olmuş iken vermede inad ve temerrüd edince şer'an baba oğul deyni için habs olunur mu?

el-Cevab: Temerrüdü için olunur.

[182a]

543- Mesele: Zeyd-i sağırın babası var iken kadı babasından Zeyd'i alıp ceddese Hind ecnebiye mütezevvice iken ona verse bu makûle kütüb-i fetâvâya muhalif amel eden kadıya ne lazım gelir?

el-Cevab: Babası gayrı müşfik olup ceddese ve zevci sağire müşfik idiğine alim olmağın etti ise kütübe muhalif değildir, müsâb olur.

544- Mesele: Zeyd veled-i sağırının malını israf ettiğini gördükde hakimü'ş-şer'î telefden havfen yedinden alıp ecnebiden sikaya vermek meşru mudur?

el-Cevab: Meşrudur.

[182b]

545- Mesele: Zeyd-i kadı tarîkde kaza edip ve mahkemesinde dahi kaza ettikde doğru oturmayıp yastığa dayanıp adâb-ı kazaya riâyet eylemese şer'an Zeyd azle müstehak olur mu?

el-Cevab: Zikr olunanlardan nesne lazım gelmez, tarîk vasi' olup mârre³³¹ mudâyakâ vermeyince kuûd edince beis yokdur, ittikâda dahi fehm için olunca nesne yokdur, illâ bu kadar var ki eğer kazadır ve eğer fetva doğruca oturup ta'zîm ve tevkîr ile olmak efdal idiği mestûr ve İmam Ebû Yusuf'dan mervîdir.

³³¹ Mârre: Kamuya ait yollardan gelip geçenler. Erdoğan.

546- Mesele: *Muhît-i Serahsi'nin* edeb-i kazasında bab-u sıfati'l-cülûsda “Lienn’r-râhate fi’l-cülûsi lin’nefsi fi’l-ittikâi ekseru mine’r-râhati fi’l-cülûsi müttekien.” demek ne demektir?

el-Cevab: Nefsin rahatı câlis iken ittikâda ekserdir müttekî iken cülûsdan demektir.

[183a]

547- Mesele: Zeyd-i kadının Amr ile davası oldukda kendi nâib ettiği kimesneye murafâa olsalar şer‘an nâibin hükmü nâfiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, nâibin kazası bi-nefs kaza olması mestûrdur, eğerçi kim mesele ihtilâfidir; ama fi zamanına olmaması cânibi ile iftâ ercah idiği beyyinedir, bu makûlede ya sultandan kadı-yı âhar taleb olunup yahut rızaları ile hakem nasb edeler ki caiz ola.

[183b]

548- Mesele: Zeyd Amr’dan sekiz bin akçe dava eyledikde Amr inkar edip Zeyd’den beyyine taleb olundukda bir şahidi sekiz bin akçeye bir şahidi altı bin akçeye şehâdet eyleseler makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz.³³²

KİTABU’Ş-ŞEHÂDE

549- Mesele: Zeyd Amr’a def‘ ettiği malının karz olmasın iddia edip beyyine ikâmet ettikde Amr mudârebe tarîki ile olmasın iddia edip beyyine ikâmet eylese hangisi ile amel olunur?

el-Cevab: Karz beyyinesi ile amel olunur.

550- Mesele: Zeyd ve Amr kadı meclisinde “Bekir’in Bişr ile davasını bilmeziz.” dediklerinden sonra kadı-yı merkûm veyahut nâib huzurunda şehâdet eyleseler şer‘an şehâdetleri makbule olur mu?

el-Cevab: Tamam adiller olup hatırlarına sonradan geldi ise olunmak gerek.

[184a]

551- Mesele: Zeyd Amr’dan selem-i şer‘î tarîki ile bir mikdar buğday dava eyledikde Amr münkir oldukda şuhûd ol mikdar üzerine deyn olmasına ikrar eylediğine şehâdet eyleseler makbule olur mu?

³³² Fetva hamışde bulunmaktadır.

el-Cevab: Olmaz, şehâdetlerinde selem sebebiyle olduğun zikr etmediler ise, selem ile deyn-i âhar beyinde tefâvüt vardır.

552- Mesele: Zeyd-i zimmî vefat ettikde dâinlerinden Amr-ı müslim bir mikdar deyn dava edip müslim şahitler ile isbat edip ve Bekir-i zimmî dahi dava edip ama müddeâsın zimmîler ile isbat eylese Zeyd'in terekesi ikisine dahi vefâ etmeyince müslim cânibi tercih olunup evvel ona eda olunur mu yoksa taksim-i garamâ mı olunur?

el-Cevab: Tercih olunur idiği bazı muteberâtda mestûrdur.

[184b]

553- Mesele: Zeyd fevt oldukda terekesinden bazı kimesneler deyn talep edip verese münkirûn olup hasm ikâmet-i beyyine eyledikde şahitler “Mâte ve aleyhi deynun.” deyu şehâdet etmek lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

554- Mesele: Kizble maruf olan kimesnenin tevbe edince şer‘an şehâdeti makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz, bu sâir fîsk gibi değildir, zira kizble maruf olan kimesnenin sıdkı tevbesinden malum olmaz.

[185a]

555- Mesele: Fevkü’ş-şib‘ ekl eden kimesnenin şehâdeti şer‘an makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

556- Mesele: Buyu‘da ve murâbahada işhâd lazım olur mu?

el-Cevab: Olur, farzdır.

557- Mesele: Zeyd yedinde olan dârı Amr “Kızkarındaşı Hind ile babamızdan intikal eyledi.” deyu dava eylediklerinde Hind’in zevci Halid’i beyyine ikâmet eyleseler Halid’in şehâdeti zevcesi hissesinden mi reddolunur yoksa ikisinden bile mi?

el-Cevab: İkisinden bile reddolunur idiği *Tatarhân*’da musarrahdır.

[185b]

558- Mesele: Hind “Zevcim Zeyd bana talâk-ı bâin verdi.” deyu dava eyledikde Zeyd münkir olunca Amr talâk-ı ric‘iye Bekir bâine şehâdet eyleseler şer‘an şehâdetlerinde ihtilaf olunca reddolunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, asl-ı talâkda ittifakları vardır, ric'î olmak üzere makbuledir.

559- Mesele: Zeyd Amr-ı darb ettikten sonra fevt olunca varisleri “Zeyd senin darbından sahib-i firâş olup kalkmayıp fevt oldu.” deyu beyyine ikâmet eyleseler Zeyd “Benim darbımdan berî olup kaklıp sıhhat bulduktan sonra maraz-ı âhardan fevt oldu.” deyup bunun üzerine ikâmet edince bunların hangisinin beyyinesi evladır ale't-tafsîl beyan oluna ki ulema-i i'zâmdan bu hususa biri birine muhalif fetvalar görünür?

el-Cevab: Zeyd'in beyyinesi evladır, nâsdan kesîr *Dürer Gurer*'in nakline mağrur olurlar, lakin ol noksan üzeredir; ama *Muhît-i Burhâni*'nin nakli gayet bî-nazîrdır ve ale't-tafsîldir.

[186b]

560- Mesele: Zeyd Amr'dan karz verdiği akçeyi talep ettikte Bekir karza Bişr karza ikrarına şehâdet eyleseler şer'an bu şehâdet ile hüküm olunur mu?

el-Cevab: Olunur, bu kavle lâhık olunan fiildendir.

561- Mesele: Vakfda dahi şehâdet ale's-şehâde makbule olur mu?

el-Cevab: Kavli-i sahih olmaktır.

562- Mesele: Zeyd Amr'dan dava ettiği nesne beyyine-i âdile ile sabit ve zâhir olmuş iken hakimü's-şer'î şer'an adem-i hükme kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, hemen fi'l-hal kaza vacib olur.

[187a]

563- Mesele: Zeyd hürrü'l-asl olmasın iddia eyledikte şuhûd anasının ismin ve anasının babasının ismin beyan kabule şart mıdır?

el-Cevab: Değildir, davasının sıhhatine şart olmadığı gibi.

564- Mesele: Medyûn dâine deynin müteferrik îsâlin³³³ iddia eyledikte şahitler mutlakan ya cümleten îsâline şehâdet eyleseler şer'an makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

565- Mesele: Netâc-ı şehâdetinde “Bu tay bu kırsırağa tabi olurdu.” deyu şehâdet kifâyet eder mi yoksa velâdete şehâdet lazım mı?

³³³ İsâl: Vusul buldurma, vardırma, ulaştırma. Devellioğlu.

el-Cevab: Eder.

566- Mesele: Nikahda sema‘la şehâdet akd-i nikaha hâzır olmadan caize olur mu?

el-Cevab: Olur, görülmez mi ki biz ümmü’l-müminîn Hazreti Aişe (ra) zevcetü’n-nebi idiğine şehâdet ederiz, halbuki muâyeneten akd-i nikahı görmedik.

[187b]

567- Mesele: Zeyd Hind’i öptükde şehvet ile öptüğüne münkir olunca beyyine-i âdile ile sabit olunca şer‘an mûcibi ile amel olunur mu?

el-Cevab: Şahitler Zeyd’in zamîrine³³⁴ vukûfa mecal yokdur.

568- Mesele: Şübbihâtıdan ictinâb eylemeyen kimesnenin şer‘an şehâdeti makbule olur mu?

el-Cevab: Olur, Kadîhân “Fukaha bizim zamanımız şübbihâtından ihtirâz zamanı değildir, müslim olana haram-ı muâyinden ittikâ yeter dediler” demiş, ol zamanda öyle olunca bizim zamanımızda evla bi’t-tarîk.

569- Mesele: Zeyd zevci Hind ile hul‘ okuşub bedel-i hul‘ kabz olundukdan sonra Zeyd vakt-i hul‘ da mecnun olmasın iddia edip beyyine dahi ikâmet eyledikde Hind âkil iken olmasına beyyine ikâmet eylese şer‘an hangisinin beyyinesi evladır?

el-Cevab: Hind’in evladır.

[188a]

570- Mesele: Zeyd’in yedinde olan bâr-gîre Amr istihkâk davasın eyledikde şehâdet eden kimesneler “Amr’ın yundu³³⁵ kulundur, Amr bundan malik olmadan zâil olmadı.” deyu şehâdet eyleseler şehâdetlerinde nefiy dahi var iken şer‘an makbule olur mu?

el-Cevab: Şehâdet isbata kâime olup onda nefiy dahi olunca kavli-i esah kabulüdür.

571- Mesele: Zeyd fevt oldukdan sonra zevci Hind’den mevlûd olan veledi meyyit bulundukda “Kâbile ba‘de’l-velâde ağlayıp ve bazı azası hareket etti.” deyu şehâdet eylemekle veled-i merkûm Zeyd’den varis olur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A‘zâm kavli üzere olmaz, İbn Hümâm İmameyn kavlinin eğerçi kim ercah olmasına kâil olmuş; lakin *Kadîhân*’da kavli-i merkûm mestûr.

³³⁴ Zamîr: İçyüz, kalb, vicdan. Devellioğlu.

³³⁵ Yund: Kısarak. T.S.

[189a]

572- Mesele: Zeyd-i mahbûsun iflasına şehâdet eden ne vecihle eylemek gerek ve sahib-i deyn mal iddia edince hakim nice eyler?

el-Cevab: İflasına şehâdet edenler “Kisve ve siyâb-ı leylden gayrı nesnesi var idiğın bilmeziz.” demek gerek, dâin mal iddia edince yemin dahi verilir, zira iddia olunan ilm-i şahidden haric şeydir.

573- Mesele: Zeyd fevt olduktan sonra veresesi “Zevcin Zeyd hasta iken üç talâk boşayıp iddeti munkaziye olduktan sonra Zeyd vefat eyledi.” deyu Amr ve Bekir’i beyyine ikâmet eyleseler hakim merkûmâne “Niçün ol zamanda şehâdet eylemediniz idi?” deyu sual eyledikde “Zeyd bize etme deyu yalvardı idi, hatırı için sâkıt olduk.” deseler merkûmân gitmelerin ikrar eylemişler iken şehâdetleri şer’an makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kasıtlarına mukır olmuşlar.

[189b]

574- Mesele: Hind huzûr-ı hakimde zevci Zeyd talâk-ı selâse ile boşadığın iddia edip Zeyd münkir olup beyyine lazıme oldukda Amr bir talâka Bekir iki talâka Bişr üç talâka şehâdet eyleseler merkûmun adûl ve makbulu’ş-şehâde kimesneler olunca şer’an kaç talâka hükm olunur?

el-Cevab: Üçe hükm olunur.

[190a]

575- Mesele: Zeyd iki müslim yanında Amr için bir nesneye ikrar eylediğinde Zeyd’in yanında i’vân olup Amr dahi i’vândan olsa ba’dehu Zeyd münkir olup ikrarın Amr’dan havfen olmasın zeâm eylese vech-i meşrûh üzerine olması maznûn olunca ketm-i şehâdet caiz olur mu?

el-Cevab: Tefahhus edip eğer havf ve ikrâhdan idiğine vâkıf olurlar ise şehâdet eylememek gerek, vâkıf olmazlar ise şehâdet edip ikrar zamanında i’vân bile idiğın zikr etmek gerek, tâ kim hakimü’ş-şer’î teemmül edip ona göre amel ede.

[190b]

576- Mesele: Nakz-ı kazayı mütedammine olan şehâdet makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

577- Mesele: Zeyd Amr-ı müteveffânın varisi olmasına falan yerin kadısı hükm

eylediğine beyyine ikâmet eyledikde beyyinesi “Vakiân kadı-yı merkûm Zeyd Amr’ın varisi olup veraseti buna muhasara idiğine hükm eyleyip bizi hükmüne işhâd eyledi.” deyu şehâdet eylediklerinde “Ne sebep ile hükm olunur?” deyu sual olundukda “Bilmeziz.” deseler şer‘an bu makûle şehâdetleri ile kadı-yı sâni miras ile hükm eder mi?

el-Cevab: Hükm olunur, eğer müddeâ sebep beyan ederse; ama miras ile hükm olunup müddeâ beyan eylediği sebep ile olunmamak gerek.

[191a]

578- Mesele: Zeyd-i zimmînin cemaatle namaz kıldığına iki kimesne şehâdet eylediklerinde mekanda ihtilaf vaki olup biri “Fılan mescidde gördüm.” biri “Fılan camide gördüm.” deyu şehâdet eyleseler mekanda ihtilaf var iken fiilde İslam’ına cebr olunur mu?

el-Cevab: Fiile şehâdetde ihtilaf vaki olsa makbule olmaz, “İllâ bir meselede.” demişler, ol müstesna olan budur, cebr olunur katl olunmaz.

[191b]

579- Mesele: Zeyd âhar vilâyetde olup vefat eden Amr için “Ben onun varisiyim.” deyu dava-yı veraset edip bazı kimesnelerin akçelerin alıp ilmi olmadığı nesneye şehâdet etmekle beyne’n-nâs şöhet olan Bekir ile Bişr’e yüz flori verip hakim huzûrunda “Zeyd Amr’ın falan cihetden akrabasından ve veresesindendir.” deyu şehâdet ettirse şehâdetleri makbule olur mu?

el-Cevab: Şehâdetde kârih halleri var ise yahut müddeâ “Bu şehâdet için mezbûrları istîcâr ettim.” deyu ikrar ettiği sabit olur ise yahut kable’t-ta’dîl kendilerin ol şehâdet üzere istîcâr olunduklarına ikrar ettikleri sabit olursa makbule olmaz.

580- Mesele: Bu suretde mezbûran Bekir ile Bişr’in husus-ı merkûma ettikleri şehâdetin ahali-i vilayet cemiân kizbine ittifak eyleseler idi şer‘an mezbûrların şehâdetleri makbule olur mu?

el-Cevab: Veraset-i mezbûranın nefyi mütevatir olunca ona şehâdet makbule olur.

[192a]

581- Mesele: Zeyd Amr’da olan hakkını Bekir-i kadı huzûrunda beyyine-i âdile ile isbat edip şerâit-i şehâdet cem‘ olup Zeyd’in hakkı zâhir olmuş iken Bekir-i hakim hükm

eylemese şer‘an ne lazım gelir?

el-Cevab: Vacib terk etmiş olup âsim olur.

[192b]

582- Mesele: Talâk ve i‘tâkda tahyîr ve ihtiyar şahitleri cem‘ olup bade’l-hükm cümlesi rucu‘ edince damân-ı ihtiyar şahitlerine mi lazım gelir yoksa tahyîre mi yoksa ikisine mi?

el-Cevab: İhtiyar şahidîne lazım gelir, illet olduğu için tahyîr sebebidir.

583- Mesele: Zinada ihsâna şehâdet edenler cümle zükûr olmak lazım mı yoksa nisânın dahi makbule olur mu?

el-Cevab: Zükûr hulasa şart değildir, şart-ı hâlis olmadığı için, belki ihsân alametidir nihayeti şart gibidir, tafsîli *Usûl*’de mübeyyendir.

[193a]

584- Mesele: Livatanın hükmü İmameyn katlarında zina hükmü gibi olup had lazım olup fetva dahi İmameyn kavline olunca livataya beyyine-i dört lazım olur mu?

el-Cevab: Olur.

585- Mesele: Bir sağîrin şahideyn levninde ihtilaf edip biri sarı biri kızıl deyu şehâdet eyleseler şer‘an makbule olur mu?

el-Cevab: Olur, mütekâribdir, avamdan kesîr temyîz edemez.

[193b]

586- Mesele: Zeyd’in Hind’den olan oğulları Bişr, Beşir “Babamız Zeyd anamız Hind’e talâk verdi.” deyu şehâdet eyleseler şer‘an makbule olur mu?

el-Cevab: Hind inkar ederse olur, dava ederse olmaz.

[194a]

587- Mesele: Zeyd medyûnu Amr mal hususunda şehâdet eyledikde “Hasmısının hakkın cinsine şehâdetdir.” deyu şehâdetin tutmamağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, Amr hayatda ise.

[194b]

588- Mesele: Zeyd’in kulu olan Amr bir hususa Bekir üzerine şehâdet eyledikde Bekir “Amr Zeyd’in abd-i memlûkudur.” deyu şehadetin reddetmek istedikde Amr “Gerçek

kulu idim, lakin beni i'tâk etti." deyup beyyine dahi ikâmet edip kadı ıtkına hükm edip şehâdetin kabul eyledikten sonra Zeyd gelip i'tâk ettiğine münkir olup "Benim yüzüme isbat eylesin." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

589- Mesele: Zeyd Amr'ın üzerine şehâdet eyledikde Amr "Zeyd'in zevcesi Hind ile bana töhmet olunup subaşı benden ol sebep ile cerime almışdır, bunun bana adâveti vardır." dese bu sebep ile cerh olunur mu?

el-Cevab: Olunur, musarrahdır.

590- Mesele: Hind ve Zeyneb'in zevci olan Zeyd "Şu etmeği herhanginiz ekl ederse üç talâk boş olsun." deyu şart eyledikten sonra iki kimesne Hind'in ekline iki kimesne Zeyneb'in ekline şehâdet eyleseler hükm-i şer'î şerîf bunda nicedir?

el-Cevab: Şehâdetleri makbule olmaz, kadı ehad-i ferîkin ile hükm eylese ferîk-i sâninin şehâdeti makbule olmaz.

[195a]

591- Mesele: Lian davası işhâd ile sabit olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

592- Mesele: Lian davasında şehâdet ale's-şehâde caize olur mu?

el-Cevab: Olmaz, had menzilesindedir, onda olan bunda dahi riâyet olunur.

593- Mesele: Zeyd'in Amr ve Bekir ve Halid ve Velid'de on bin akçesi var iken Halid ve Velid Zeyd, Amr ve Bekir'i ibrâ eylediğine şehâdet eyleseler şer'an şehâdetleri makbule olur mu?

el-Cevab: Olur, İmam Muhammed katında, Ebû Yusuf kavli üzerine olmaz.

[195b]

594- Mesele: Bir hususa şehâdet eden kimesneleri hakimü's-şer'î adem-i adalaetlerine binaen reddetmiş iken yine ol şahidler şehâdet eylediklerinde ol hakim ya hakim-i âhar "Eğerçi kim evvel zamanda fasıklar imiş, ama halen te'dîb olup adalet tahsil eylemişler." deyu kabul eylemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, yine ol hususa ise şehâdet bir illet için reddolunup ol zâil oldukda makbule olan dört muvadı'ın bu biri değildir ve bu suretde olmaması tasrih olunmuşdur.

[196a]

KİTABU'L-VEKÂLE

595- Mesele: Husumete vekil olan sulha kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

596- Mesele: Zeyd-i gaibin mülk evini bey'a vekil olan Amr müşteri ile meclis-i şer'a vardıklarında müşterinin kabulü ile kadı Amr-ı vekilin şahidlerin istima' edip Amr "Zeyd'in falan yerde olan evini şu kadar akçeye müşteriye bey' ettim." deyu ikrar edip Bekir-i müşteri yedinde hüccet olsa tevkîle şuhûd istima'ı ve bey'i sahih olup hucce-i merkûme ile amel olunur mu yoksa Zeyd-i müvekkil tarafından istima'-i şuhûda hasm-ı şer'î gerek mi?

el-Cevab: Bu makûle şahidlerin şehâdetlerinin kabulü kudâta vacib olur değildir, zira husumet-i şer'iyeye binaen şehâdet etmiş değillerdir; lakin şuhûd adûl olup hakim sıdklarına mu'tekîd olunca şehâdetlerin kabul ve müteâkıdeynin akidlerin tahrîr edip müşteriye hüccet vermek meşrudur. Amme-i sukûk-ı mübâyeât böyledir, zarar müterettib olur değildir; ama müvekkil gelip asl-ı tevkîli inkar ederse asl-ı tevkîle beyyine ikâmeti lazımdır. Madmûn-i hüccetin sübutu müfid değildir, asla beyyine bulursa fe bihâ ve illâ müvekkil mebîi kimesneye zarar olmaz. Kabulü vacib olan şehâdet husumet-i şer'iyeye müterettib olandır, Amr müşteri ile hakime gelip "Zeyd'in evini şu şahsa şu mikdara vekâletle bey' edip evi teslim ettim akçesini talep ederin." deyu dava edip müşteri şirâya ve kabz-ı mebâa itiraf edip, ama bey'a "Zeyd'in vekili idiğine beyyine ikâmet etmeyince semenin vermez." dedikten sonra Amr beyyine ikâmet etse kabulü vacib olup Zeyd gelip inkar ettikde madmûn sübutu kifâyet eder idi veya bi'l-cümle vekil vekâletin bir haysiyetle isbat edene müvekkil ba'dehu inkar eylese mesmû' olmamağa iki üç vecih vardır, biri zikr olunandır.

[196b]

597- Mesele: Zeyd Amr'ı bir kulu iştirâya vekil ettikten sonra Zeyd ol kulu mevlâsından on bine iştirâ ettikten sonra Amr dahi varıp on iki bine iştirâ edince şer'an mevlâsı hangi akdin semenini almağa kâdir olur?

el-Cevab: Zeyd'in ettiği semeni alır, Amr'ın ba'dehu ettiği amel olunmaz; zira Zeyd binefs etmekle vekâlet batıl olur.

[197a]

598- Mesele: Zeyd Amr'ı huzûr-ı hakime ihdâr edip “Falan yerde olan Bekir sende olan on bin akçe deynini ve vedîat olan bâr-gîrlerini kabza beni vekil etti, ver.” dedikde Amr deyni ve vedîatı ve vekâleti ikrar eylemiş iken yine inad edip “Sana vermem bizzat kendüye teslim ederim.” deyup adem-i def'a kâdir olur mu?

el-Cevab: Vediâ'tı olur, ama deyni olmaz.

[197b]

599- Mesele: Zeyd Amr'ı kulu Bekir'i i'tâk edip kağıdın vermeğe vekil ettikten sonra Amr varıp Bekir'i beş bin kitâbete kesip ba'de zaman Zeyd gelip böyle olmuş buldukda “Çünkü i'tâk eylememiş, yine kulumdur.” dedikde hakimü'ş-şerî “Bu sana dahi munfasıldır, kitâbet dahi ıtkın bazıdır.” deyup sıhhatine hükme kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, sahih olmadığı mestûrdur.

600- Mesele: Zeyd Amr'a bir dîbâ³³⁶ kaftanı verip Bekir'e def'a vekil nasb ettikten sonra Zeyd âhar yerde iken Bekir gelip Amr'dan merkûm kaftanı talep edip verdikde Amr imtina' edip “Ben Zeyd'e teslim ederim, ol versin.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, vermeğe cebr olunur.

[198a]

601- Mesele: İstikrâza vekil olan Zeyd'in müvekkili olan Amr ile münazaâsı oldukda kavlı hangisinin olur?

el-Cevab: Kavlı Amr'ındır, bu duyûn kabzına vekil gibi değildir.

602- Mesele: Zeyd'in zevcesi Hind düğüne ve hamama ve Zeyd ile bağa varıp, ama huzûr-ı hakime davaya varmağa adeti olmayıp ve ricâle karışmasa Hind'in müddeîsi olan Amr “Hind binefsiha davaya gelsin tevkîle razı değilim.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, muhadderede³³⁷ ihtilaf çok, ama kavlı-i müftâ-bih ricâle karışmayandır.

[198b]

603- Mesele: Muhaddere olmayan Hind Zeyd ile olan davasına şirret ile meşhur olan Amr'ı vekil eylese Zeyd razı olmayıp “Bizzat murafaâ olunur.” demeğe kâdir olur mu?

³³⁶ Dîbâ: Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş. Devellioğlu.

³³⁷ Muhaddere: Kapalı, örtülü, namuslu kadın, Müslüman kadımları. Devellioğlu.

el-Cevab: Re'y-i hakime mufavvazdır, şirret ve şekâ³³⁸ fehmi ederse kabul etmeyip hasma idrâr ettirmemeğe kâdirdir.

[200a]

604- Mesele: Zeyd Amr'a "Var, falan yerde Bekir'de olan bin akçe hakkımı talep edip al getir." deyu vekil edip Amr varıp Bekir'i bulup dava ve talep eyledikde Bekir "Ben deynimi Zeyd'e verip dururun almadığına yemin eylesin dahi vereyin." demekle vekiline vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[200b]

605- Mesele: Bir karye halkı Zeyd'in zararından havf edip karyeden ihrâca sa'y ettiklerinde Amr "Zeyd'den size her ne zarar erişirse benim üzerime olsun." demekle feragat ettiklerinden sonra Zeyd ehl-i karyenin malların ahz edip firar eyledikde ehl-i karye Amr'dan tazmine kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar.

606- Mesele: Zeyd'in Amr ile husumet üzere olup firarı havfından Bekir'i vekil aldıktan sonra Amr firar edip ba'dehu Bekir'i vakâletden azl eylemekle vekil vekâletden müteazzil olur mu?

el-Cevab: Olmaz, bu talâka vekâlet gibi değildir, talâkda kavli-i sahih olmaktadır.

[201a]

607- Mesele: Zeyd Amr'a "Var falan yerde Bekir'de olan hakkımı aliver, içinden beş yüz akçesi senin olsun, al." demekle Amr varıp talep edip alıverdikten sonra Zeyd beş yüzü dahi ona vermeyip almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, lazım olan ecr-i misildir, beş yüz değildir.

608- Mesele: Zeyd Amr ve Bekir'i bir nesneyi bir kimesneye hibeye vekil ettikde Amr hâzır değil iken Bekir yalnız hibe eylese şer'an hibe-i merkûme sahih olur mu?

el-Cevab: Olur.

[201b]

609- Mesele: Medyûn olan Zeyd dâini olan Amr'a bir kulunu verip bey' edip deynin

³³⁸ Şekâ: Bedbahtlık, rezillik, alçaklık. Devellioğlu.

alıp bâkisin benim için hıfz eyle dedikten sonra kul Amr'ın yanında vefat edince şer'an helak hangisinedir?

el-Cevab: Amr mademki hakkın kabz eylemeye Zeyd'e olur, bunda iştibâh yokdur, bey' edip semenin kabz etmiş olsa da, mademki kâbız ve âhız olmasa yine Zeyd'edir.

KİTABU'D-DAVA

610- Mesele: Zeyd Amr'dan bin beş yüz akçe dava eyledikde şahidleri iki bine şehâdet eyleseler makbule olur mu?

el-Cevab: Tevfik kâbildir, kâdir ise olur.

[202a]

611- Mesele: Zeyd'in Amr-ı gaibde olan hakkını isbat etmek istedikde Kadihân'ın "Raculün erade en yûsbite deynehu ale'l-gaibi fe'l-hîletü lehu en yükeffele raculun li'l-müddeî bi külli ma li'l-müddeî alâ fulani'l-gaibi feyuhberi'l-müddeî kefâletehu fi'l-meclisi sümme yüddeâ'l-müddeî'l-male'l-mukadderillezi yürîdu isbatehu ale'l-gaibi feyekırrü'l-kefilü bi'l-kefâleti ve yünkiru deynehu ale'l-gaibi feyekîmü'l-müddeî beyyinetehu bizâlike'd-deyni ale'l-gaibi fetukbelu beyyinetehu ve yukdâ lehu bizâlike'l-mali ale'l-gaibi sümme yubrau'l-müddeî'l-kefile ani'l-mali feyebkâ'l-malu ale'l-gaibi." fî dava'l-milki bisebebin fi'l-veraki's-sâlisi tahminen" bu kavliyle Bekir varıp kefâletine mukır olup deynini inkar edip ba'dehu Zeyd isbat ettikde Bekir'i ibrâ edip deyn Amr'ın zimmetinde kalıp hakkını ihya için amel caiz olur mu?

el-Cevab: Evvel vakıan kefil oldu ise caiz olur ve illâ Zeyd ve Bekir kizb irtikâb etmek memnu' idiği *Muhît-i Serahsi'* de mestûrdur.

[202b]

612- Mesele: Zeyd'in zevcesi Hind yedinde olan evi kendinin mülkü olup Zeyd kendinden gasb ettiğini iddia edip ve müddeâsına beyyine ikâmet eyledikde Zeyd Hind'den iştirâ edip mülkü olmasına beyyine ikâmet eylese şer'an hangisinin beyyinesiyle amel olunup hangisine hükm olunur?

el-Cevab: Hind'e hükm olunur, bazıları Zeyd'e dahi hükme kâil olmuşlar.

[203a]

613- Mesele: Zeyd fevt olduktan sonra veresesinden biri Amr'dan Zeyd'in malın talep edip beyyine olmadığı ecilden yemin verse ba'dehu veresesinden biri dahi yemin

vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ol kifayet eder huzûr-ı hakimde olunca.

614- Mesele: Zeyd fevt olup dâinleri deyn taleb eyleyip veresenin birine huzûr-ı hakimde yemin verip bilmediğine yemin eyledikten sonra âhar varislerinin dahi her birine alâ haddihi yemin vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olurlar.

615- Mesele: Zeyd Amr'da olan on bin akçe karz tarîki ile verilen hakkını Amr eda ettikde aldığı gibi akçe vermeyip belki ecved almış iken erda verse Zeyd dahi alıp kabz ve kabul etmiş iken ba'dehu bir hususda nizâları olunca Zeyd "Ben sana karz verdiğim a'lâ idi, senin eda ettiğin erdadır." deyu reddedip tebdîline kâdir olur mu?

el-Cevab: Evvel rızayla hakkın istîfa etmiş olunca olmaz.

[203b]

616- Mesele: Husumete vekil olan Zeyd "Müvekkili olan Amr hasmı olan Bekir'den "Deyni kabz etti." deyu meclis-i kadıdan gayrı yerde ikrar eylemiş iken ba'dehu huzûr-ı hakimde "Hasm gaybet etmesin deyu dedim." demesine itibar olunup davası istima' olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

617- Mesele: Zeyd Amr'dan makremesine³³⁹ bürünmüş cariyeyi iştirâ eyledikten sonra yüzün açıp gördükde "Bu benim cariyem idi." deyu dava eylese iştirâ ettikten sonra davası mesmûâ olur mu?

el-Cevab: Mütenekkıbe³⁴⁰ olunca olur.

618- Mesele: Zeyd fevt oldukda Hind oğlu Amr'a "Ben Zeyd'in ölünce zevcesi idim." deyip mehir ve miras taleb eyledikde Amr inkar edip "Benim babamın adı Zeyd değil belki Bekir'dir." dese ba'dehu Hind gelip Amr'a "Ben senin baban Bekir'in ölünce zevcesi idim." deyu dava eylese davası şer'an mesmûâ olur mu yoksa tenakuz olup olmaz mı?

el-Cevab: Mesmûâ olup tenakuz değildir, bir kimesnenin iki adı olmak caizdir.

³³⁹ Makreme: Mahrama, bazı köylü kadınların başlarına sardıkları nakışlı örtü, peştamal (aslî "mikreme"dir.) Devellioğlu.

³⁴⁰ Mütenekkıbe: Yüzünü peçeyle örten kadın. Güneş.

[204a]

619- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı müslimin hamrın gasb eyledikde hamr Zeyd katında kâime iken Amr huzûr-ı hakimde dava eylese hakimü'ş-şer'î dava-yı merkûmeyi istima' edip beyyine ile yahut nukûl ile hükm eder mi?

el-Cevab: Eder.

[204b]

620- Mesele: Zeyd hasmı olan Amr'a "Seni bir yıl ibrâ eyledim davamdan." dese ba'dehu şer'an davaya kâdir olur mu?

el-Cevab: Kâdir olmaz.

621- Mesele: Zeyd ile Amr bir gemide olan unda niza' edip Zeyd "Gemi ve un benimdir." deyup Amr dahi kezâlik dava eylese şer'an hangisine hükm olunur?

el-Cevab: Hallerine nazara kavlı vardır.

622- Mesele: Zeyd beytü'l-mal emini olan Amr'ı huzûr-ı hakime ihdâr edip yedinde ve tasarrufunda olan evi için "Mülkü olmamasına ikrar eyledi sahibi olmamak ile beytü'l-mâle zabt ederin." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[205a]

623- Mesele: Zeyd-i vasi bey' eylediği malın verese ba'dehu müşteriden gabn-ı fâhiş ile olmasın iddia eyledikde müşteri olmamasın iddia eylese şer'an beyyine hangisine düşer?

el-Cevab: Vereseye düşer, kavlı müşterinindir.

624- Mesele: Bu suretde vasi yetim bağını bey' etmiş olup yetim balîğ oldukda gabn-ı fâhiş ile bey' olunduğun isbat ettikde müşteri dahi ol vakit değer bahasına bey' olduğuna beyyine ikâmet eylese şer'an hangisinin beyyinesi evladır?

el-Cevab: Gabn-i fâhiş beyyinesi evladır.

[205b]

625- Mesele: Kaçan³⁴¹ bayi'la müşteri semenin ya mebi'in kadrinde ihtilaf edişseler

³⁴¹ Kaçan (Haçan): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, ne suretle, ne vakit. T.S.

meselen bayi‘ diye ki “Semen bindir.” müşteri diye ki “Beş yüzdür.”, bayi‘ diye ki “Bin bir kul bey‘ oldu.” müşteri diye “İki kulu bine aldım.” hangisinin kavli ile hükm olunur?

el-Cevab: Hangisi beyyine ikâmet ederse ona hükm olunur, eğer ikisi bile ederse ziyade isbat edenin olur, yani ihtilaf semenlere ise bayîn beyyinesi makbule olur, mebîde ise müşterinin olur; eğer ikisinde bile olsa yani bayi‘ dese ki “Kulu sana iki bine satdım.” müşteri dese ki “İki kulu bine aldım.” hangisi ikâmet ederse makbule olur; ikisi dahi edince ikisi bile olur, yani iki bin müşteriden bayîa hükm olunur, iki kul bayi‘dan müşteriye hükm olunur. Eğer beyyineden tarafeyn aciz olsalar müşteriye denile ki “Bayi‘ dava ettiği artık semene razı olmazsan bey‘i fesh ederim.” bayîa dahi böyle denile yani “Müşteri dava ettiği artık mebîi ver ve illâ bey‘ bozulur.” denile razı olmayınca ikisine dahi yemin verile, evvel müşteriye and verile ki bayi‘ dediğine almadı bayîa and verile ki müşteri dediğine vermedi, birisi and içip biri nükûl ederse yemin edenin kavli makbule olup nukûl eden üzerine hükm oluna, eğer ikisi dahi yemin ederse kadı bey‘i fesh eder kezâ fi’l-*Hidâye* ve gayrihi fi’l-d-dava fi’l-babi’t-tehâlûf fi’l-veraki’l-evveli tahminen.

[206b]

626- Mesele: Zeyd-i zimmî Amr-ı müslimden iştirâ eylediği cariyeyi Bekir istihkâk davasın edip zimmî şahidler ikâmet eylese istihkâk ve rucûda şehâdetleri şer‘an makbule olur mu?

el-Cevab: Hakk-ı istihkâkda olur kafire, ama müslime semen ile rucûda makbule olmaz.

[207a]

627- Mesele: Zeyd’in vasisi olan Amr Zeyd’in bulûğundan sonra malını teslim eyledikde Zeyd “Cemi‘ babamdan kalanı alıp kabz eyledim, terekeden kalîl ve kesîr nesne bâki kalmadı.” deyu işhâd eylemiş iken ba‘dehu vasi-yi merkûm yedinde olan bâr-gîri “Babamın terekesindendir.” deyu dava edip beyyine ikâmet eylese beyyinesi şer‘an makbule olur mu?

el-Cevab: Olur.

628- Mesele: Zeyd Amr’dan altı bin akçeye Hind’i iştirâ ettikten sonra semenin teslim etmeden Amr Zeyneb’i dahi Hind’e dammedip yine altı bine Zeyd’e bey‘ eylese bey‘-i merkûm sahih olur mu?

el-Cevab: Zeyneb’de sahih olur, Hind’de fâsiddir, altı bin ikisinin kıymetine kısmet

olunup Hind kıymetine altı binden ne mikdar düşerse ol mikdar ile Zeyneb Amr'ın mülkü olup Hind'in kıymetine düşen ile reddedip ol mikdar semen reddi lazım gelir. Meselen Hind'in değer bahası on bin olsa Zeyneb'in beş bin olsa kısmetinde iki bin Zeyneb kıymetine dört bini Hind kıymetine düşmekle dört binle rucu' eder, eğer Hind'in kıymeti dört bin olup ve Zeyneb'in kıymeti bin olsa kısmetinde Zeyneb'e bin iki yüz düşüp bâkisi ki dört bin sekiz yüzdür Hind'in kıymetine düşüp altı binden onu istirdâd eder, bâki suver dahi buna kıyas olunur.

[208a]

629- Mesele: Zeyd-i dâin duyûn-ı kesîresi olan Amr'dan ahz ettiği meblağı ba'dehu vasfında tehâlûf edip Amr "Falan deyndendir." der iken Zeyd "Ahara hisab ederin." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Tayininde faide var ise kâdir olur, meselen biri kefil biri rehinle olmak yahut biri karz biri semen-i mebi' olmak gibi ve illâ cins-i vâhidden ise kâdir olmaz.

630- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'in dârında izni ile eylediği binalar şer'an hangisinin olur?

el-Cevab: Bina Hind'in olur, Zeyd'in eylediği harc Hind'in üzerine deyn olur.

[208b]

631- Mesele: Bu suretde Hind fevt olup vereseşi izni münkirler olunca Zeyd izne mücerred kavliyle musaddık olur mu?

el-Cevab: Olur.

632- Mesele: Zeyd kulu Amr'a "Eğer sen bugün şu eve girmezsen azad ol." dese ba'dehu Amr "Girmedim." deyu dava eylese Zeyd "Girdin." dese kavli şer'an hangisininindir?

el-Cevab: Zeyd'indir.

633- Mesele: Zeyd abdi olan Amr'ı i'tâka vasiyet eyleyip fevt oldukda Amr dava eylemez iken şahidlerin şehâdetleri şer'an makbule olur mu?

el-Cevab: Olur, "İmâm-ı A'zâm katında abdin hürriyetine şehâdet davasız makbule olmaz" kavliinden iki mesele istisna olunmuşdur kütüb-i fetâvâda, biri budur.

[209b]

634- Mesele: Hind Zeyd'i huzûr-ı hakime ihdâr edip "Zevcim olan Amr'ın üzerinde

olan beş bin akçe mehr-i müeccelime Zeyd kefil olup ba‘dehu zevcim beni koyup gitmek istedikde ‘Eğer bir yıla dek gelmez isem emrin yedinde ola.’ deyip gidip halen bir yıl tamam oldukda şart-ı merkûm üzere nefsimde talâk verdim.” deyip zevcinin gaybetine ve emre ve talâka ikâmet-i beyyine eylese şer‘an makbule olup kefil zevcinden hasm intisâb olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

635- Mesele: Zeyd Amr’ı âhar yerde Bekir’de olan deynini dava edip ba‘de’l-isbat kabz edip götürmeğe vekil edip Amr varıp Bekir’i huzûr-ı hakime ihdâr edip dava-yı vekâlet eyledikde Bekir vekâletini mukır olup lakin Zeyd’e deynini münkir oldukda Amr deyne ikâmet-i beyyine etmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[210a]

636- Mesele: Bu suretde Zeyd vekili olan Amr’ı âhar yerden hakkın almağa vekil eyleyip geldikde hasm-ı mücerred vekâleti ikrar etmekle def‘ edip ba‘dehu beyyinesi istimâ gayrı meşru olunca Zeyd’in ise kör veya kötürüm olmak ile bizzat gelmesi müteazzir veya müteassir olunca bir vekil dahi gönderdikde yine bu hile ile halâs olup “İkrar etti.” deyu beyyine istima‘ olunmayınca harac olup “Lâ harace fi’ d-din”e muhalif görünmez mi?

el-Cevab: Sual cehlden nâşidir, vekâlete beyyine deyne mukır iken istima‘ olunup ba‘dehu dâine dahi olunur.

[211a]

637- Mesele: Bir yer kasab dükkanı mu‘tâd değil iken ihdâs olundukda rayihâ-ı kerîhasından ehl-i mahalle müteezzi olduklarında şer‘an men‘a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar.

[211b]

638- Mesele: Zeyd Amr’ın yedinde olan akârı binasıyla istihkâk davasın edip beyyine ile isbat eyledikde Amr bazı binanın tecdîdine beyyine ikâmet eylese makbule olur mu?

el-Cevab: Müddeâ davasında binayı bile zikr edince olmaz bi’l-ittifak.

639- Mesele: Hind fevt oldukda Zeyd ve Amr “Zevcemizdir.” deyu mirasın taleb edip ikisi de isbat eyleseler şer‘an hangisine hükm olunur?

el-Cevab: Her birine nısf-ı mirasla hükm olunur.

[212a]

640- Mesele: Zeyd fevt oldukda dâini olan Amr veresesine yapışıp “Deyn terekeyi müsteğrâk iken kulu Bekir’i Zeyd’in vefatından sonra bey‘ eylediler.” deyu dava eyledikde verese “Hal-i hayatında bey‘ edip semenin kabz eyledi.” deseler iki cânibden beyyine ikâmet olunca hangisinin beyyinesi evladır?

el-Cevab: Rabb-i deynin evladır, bunun isbatı damâna onların nefyedir, beyyinât isbat içindir şüphesiz.

641- Mesele: Zeyd Amr’ın yedinde olan öküzü netâc³⁴² sebebiyle mülkü olmasın iddia ve müddeâsın beyyine-i âdile ile isbat edip hükm-i kadı lâhık oldukdan sonra Amr dahi netâc davası ile mülkü olmasına beyyine ikâmet eylese şer‘an Amr’ın beyyinesi makbule olup yine Amr’a hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

642- Mesele: Zeyd Amr’ın metâin iştirâ etmek isteyip bahasın söyleşip semeni tayin olundukdan sonra Zeyd meta‘-ı merkûma istihkâk davasın edip beyyine ikâmet eylese şer‘an davası istima‘ olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, mesâil-i adîde ki davayı men‘ eder, bu dahi onların biri idiği mestûrdur.

[213a]

643- Mesele: Zeyd Amr’a bey‘ eylediği dârını kabz bulunmadan Bekir gasb eyledikde istirdâda hasm-ı şer‘î hangisidir?

el-Cevab: Semenın nakid eyledi ise Amr’dır, eylemediyse Zeyd’dir.

644- Mesele: Zeyd Amr’ın dârını Bekir’e bey‘ ve teslim eyledikten sonra Amr dârın Zeyd’den davaya kâdir olur mu?

el-Cevab: Dârı ahz ise muradı olmaz, eğer semenın ahz ise kâdir olur.

[213b]

645- Mesele: Zeyd bir kadıyyede yemin eyledikten sonra müddeâsi ikâmet-i beyyine eylese istima‘ olunur mu?

³⁴² Netâc: Hayvanın kendi kendine doğurması. Devellioğlu.

el-Cevab: Olunur, yemin hüccet-i dâfiadır³⁴³, hücceti'l-mülzimeyi manâa olmaz.

[214a]

646- Mesele: Zeyd Hind'i "Menkûhamdır." deyu dava ettikten sonra Hind münkire olup Zeyd beyyineden aciz olunca menkûhası değil idiğine Hind'e yemin teklif olunur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm katında olunmaz, İmameyn katlarında olunur, Kadihân fetvayı İmameyn kavli üzere vermiş, bazı meşâyih "Re'yi hakime mufavvazdır müddeâ aleyh müteannit ise tahlîf eder, mazlum ise etmez." demişler.

647- Mesele: Hind "Zeyd beni tezevvüc eyledi." deyu dava eyledikde Zeyd münkir olunca Zeyd'e yemin verilir mi?

el-Cevab: Verilir, Allahu teâlâya ve talâka.

[215a]

648- Mesele: Zeyd'in yedinde olan dârdan karındaşları "Babamızdan kalmışdır." deyu hisse taleb eylediklerinde Zeyd münkir olup "Babamın bundan hakkı yoktur." demiş iken beyyine ile isbat olunacağı alim olmağın dönüp "Eğerçi kim babamın idi lakin ben babamdan iştirâ eylemişdim." deyu dava eylese davası sahiha olup mesmûa olur mu yoksa tenakuz için reddolunur mu?

el-Cevab: Davası sahiha ve beyyinesi mesmûadır, kelim-ı ūla ile sâniyi cem' mümkündür, "İştirâ ettikde babamızın değildir." demekle.

[215b]

649- Mesele: Zeyd'in sabi olan oğlu Amr'dan Bekir dava eyledikde hakim davasını istima' eder mi?

el-Cevab: Mahcûr olunca beyyinesi var ise velisi ile bile ihdâr olunup istima' olunur, istihlâk dava ederse.

650- Mesele: Zeyd Hind'i şahideyn huzûrunda tezevvüc ettikten sonra şahideyn vefat eyledikde Hind nikahı münkire olup Amr'a tezevvüc eyledikde Zeyd Hind'e yemin vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, tahlîf için husumet ile murad ikrar olan nükûlde sarîhan ikrarına dahi

³⁴³ Hüccet-i dâfiâ: Bir şeyi ispata delil olmayıp talep ve iddiayı defide delil olan hüccettir. Erdoğan.

ba‘de’t-tezevvüc amel olunmaz, lakin evvel Amr’a adem-i ilme yemin teklif edip nükûl ederse nikahının butlanına mukır olmuş olur, ol zamanda Hind’e betâten³⁴⁴ yemin verse olur.

[216a]

651- Mesele: Zeyd fevt oldukda vereseden Amr sair verese gaib iken Zeyd’in terekesinden davetler edip nâs ekl eyledikten sonra bâkiler gelip Amr’ın sun‘una icazet vermişler iken tazmin murad edinseler şer‘an kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar.

652- Mesele: Zeyd hürri’l-asl olmasın iddia edip beyyine ikâmet eylese istima‘ olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, rıkkâ inkıyâdı sabit olmadı ise.

[216b]

653- Mesele: Bu suretde rıkkâ inkıyâd ne ile sabit olur?

el-Cevab: Bey‘ ve rehin ve cinayete def‘ katında sükûtu ile sabit olur, âkil olunca.

654- Mesele: Zeyd fevt oldukda zevcesi Hind evladından mehr-i müsemmâsın taleb eyledikde “Babamız üzerinde mehrin var idiğın biliriz, ama ne mikdar idiğın bilmeziz.” deseler şer‘an nice olmak gerek?

el-Cevab: Beyana cebr olunurlar, cebrin manası ikrar edince [ye dek] habs olunmaktır.

[217a]

655- Mesele: Zeyd Amr’dan bin akçe deyn taleb edip beyyine-i âdile ile isbat eyledikde Amr ol malı istîfa ettiğine ikrarın isbat etmekle şer‘an halâs olur mu?

el-Cevab: İstîfaya ikrara beyyine istimâi ihtilafîdir, olunmamak cânibi ercah görünür, hatta sahib-i *Hulâsa* kavli-i âhara mütesaddî olmamışdır, tafsîli *Muhît-i Burhani*’de mestûrdur.

[217b]

656- Mesele: Zeyd’in yedinde olan kul “Ben filanın kulu idim bunun değilim.” dese Zeyd kendi mülkü olmasın iddia eylese hangisinin kavli ile amel olunur?

³⁴⁴ Betâta yemin: Bir kimsenin kendi fiiline ilişkin yemin. Erdoğan.

el-Cevab: Zeyd'in kavli ile amel olunur.

657- Mesele: Zeyd babası Amr-ı müteveffadan kendi hissesine intikal eden harabe-i müşrif değirmenin kızkarındaşları Hind ve Zeyneb mahzurlarında Bekir'e bey' edip Bekir dahi tamir edip on yıl murur ettikten sonra mezbûretân Hind ve Zeyneb "Bizim dahi bu değirmende hissemiz vardır." deyu dava etmeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevab: İhtilaf-ı meşâyih vardır, olmak kavli ercah görünür, tezvîr ve telbîs fehm olunmazsa onunla amel oluna.

[218b]

658- Mesele: Bu suretde ecnebi olan Zeyd Amr'ın malın huzûrunda bey' ettikde Amr'ın sükûtu bu ihtilaf üzere midir?

el-Cevab: Değildir.

[219a]

659- Mesele: Zeyd Amr'ın yedinde olan dâra istihkâk davasın eyledikde Amr dâr-ı merkûma Bekir'in olup yedinde emanet olmasın iddia edip müddeâsın beyyine-i âdile ile isbat ettikde Zeyd'in Amr ile husumeti mündefi' olmuş iken Bekir hâzır oldukda Zeyd Bekir'den dava edince Bekir dahi kezâlik vâdî-i yed-i mülk olduğun münkir olup yed-i yed emanet olup Halid'in olmasın iddia edip ve müddeâsın ol dahi beyyine-i âdile ile isbat edince onunla dahi husumet mündefi' olur mu?

el-Cevab: Olur, ihtiyâl ve telbîs teferrûs olunmayınca, def'-i defîn mesmû' olup olmamasının tafsîli meşrûhdur.

[219b]

660- Mesele: Zeyd cariyesi Hind'i Amr'a bey' eyledikde Hind altı aydan eksikde tev-emân³⁴⁵ iki veled doğurdukda biri benimdir deyu da'vet ettikde ol birisinin nesebi nice olur?

el-Cevab: İkisinin dahi Zeyd'den nesebi sabit olur.

[220a]

661- Mesele: Zeyd Amr'ın dârında bir mikdar metâla çıkdıkda Amr "Bu meta' benimdir." deyu taleb eyledikde Zeyd "Zü'l-yedimdir." dese kavli hangisininindir?

³⁴⁵ Tev'emân: İkizler. Devellioğlu.

el-Cevab: Ebû Yusuf zahir-i hal ile amel olunmak cânibinedir, ama İmâm-ı A‘zâm “Kavl sahib-i dârındır.” deyu buyurmuşlar.

662- Mesele: Zeyd Amr’da olan deynini mutâlebeye Bekir’i vekil edip Bekir varıp Amr’dan taleb eyledikde Amr “Zeyd beni ibrâ eyledi, sen dahi alimsin, bilmediğine yemin eyle.” dese şer‘an vekile yemin teklif olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, her şey ki müddeâ aleyhe ikrar eylese lazım olup inkar eylese yemin verilmek kaidedir, ol kaideden üç suret müstesnadır, biri budur.

[220b]

663- Mesele: Zeyd’in yedinde olan yeri Amr gasb edip Zeyd dava eyledikde Amr “Halen ben zü’l-yedim, isbat eylesin mülkü olduğun.” dese bu makûle yed isbatı ile zü’l-yedim dediği itibar olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, akârda yine beyyine ile olur.

[221a]

664- Mesele: Zeyd Amr’dan iştirâ ettiği Bekir’in serikası zahir olup Amr’a reddetmek istedikde Amr kendi katında serikası zahir olduğun inkar edip Zeyd beyyineden aciz olunca yemin-i betâte mi verilir yoksa ilme mi?

el-Cevab: Eğerçi kim bu gayrın fiili ise de yine betâte verilmesi *Dürer Gurer*’de ve *Zeylai*’de mübrehendir, ilme olan yerde betâte verilse de muteber idiği musarrah aksi değil, öyle ihtiyat bununla amelde idiği zahirdir, lakin fi’l-*Bedâi* musarrah hilâfe.

[222b]

665- Mesele: Bu suretde “Benim yanımda dahi firar eyledi.” deyu dava edip bayâa “Senin yanında firar eylemediğine yemin eyle.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A‘zâm katında gayrı müşâhid olan aybda müşteri yanında dahi hudûsün isbat etmeyince kâdir olmaz, İmameyn kavilleri üzere olur.

666- Mesele: Zeyd Amr’dan bin akçe deyn taleb eyledikde Amr “Verdim.” deyip lakin isbata kâdir olmadığı ecilden bir mikdar mala sulh olduktan sonra ikâmet-i beyyine edince makbule olur mu?

el-Cevab: Olur, bu sulh yeminden fidâ³⁴⁶ olmuş değildir, Amr’a yemin müteveccih

³⁴⁶ Fidâ: Bir esiri kurtarmak için verilen şey, fidye. Devellioğlu.

olmaz.

[223a]

667- Mesele: Zeyd vefat eyledikde Hind zevcesi idiğine verese-i kibâr ikrar eyledikten sonra kısmet olunmuş iken ba‘dehu vereseden bazı Zeyd kable’l-mevt Hind’i talâk-ı selâse ile tatlîk ettiğine beyyine bulduklarında yine Hind’in aldığı mirasa rucûa kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar.

668- Mesele: Zeyd ile Amr aralarında olan hâitde niza‘ eyleseler şer‘an hangisine hükm olunur?

el-Cevab: Hangisinin yedi kavî ise ona hükm olunur.

[223b]

669- Mesele: Zeyd Amr’dan bir mikdar taleb eyledikde Amr münkir olunca Zeyd “İşte senin ikrarına kendi hattın ile tezkire.” deyip “Sen de yine yaz, kendi yazın idiği nice zahir olur.” dedikde Amr yazı kendinin idiğin münkir olup lakin yazdıkdâ onun tıpkın yazınca şer‘an hakim yazısı uymak ile hükmü sahih olur mu?

el-Cevab: Kavli-i sahih olmamaktır.

670- Mesele: Zeyd Amr’dan iştirâ eylediği kula Bekir müstehak çıkıp istihkâkın isbat edip aldıktan sonra Amr Bekir’e yapışıp kendüye bey‘ ettiğine isbat edip hükm olunduktan sonra Zeyd yine kulu almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A‘zâm kavli üzere olmaz.

[224a]

KİTABU’L-İKRAR

671- Mesele: Hibeye ikrar kabza da ikrar mıdır?

el-Cevab: Mesele ihtilafidir, kavli-i sahih olmamaktır demişler.

672- Mesele: Müslim olan Zeyd hamra ikrar eylese şer‘an teslimine emr olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

673- Mesele: Zeyd Amr’a bir nesnede şirket ikrar eylese, ama ne mikdar idiğine eylemese ne kadar hükm olunur?

el-Cevab: Nısfın olunur.

[224b]

674- Mesele: Zeyd-i merfız mevtinde varisi olan Amr ile ecnebiden olan Bekir'e on bin akçe deyne alâ tarîki'ş-şerike ikrar eylese ikrar-ı merkûm şer'an sahih olur mu?

el-Cevab: Şeyhayn kavilleri üzere mutlakan batıldır.

675- Mesele: Hind sebî olundukda yedinde Amr-ı sabi bile olup oğlu olmasın iddia edip ba'dehu ikisi de azad olup ba'dehu Amr vefat edince bu ikrar ile Hind Amr'a varise olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[225b]

676- Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde zevci Hind'in altı bin akçe mehri olmasına ikrar eylemiş iken fevt oldukda veresesi iki binini hibe ettiğine beyyine ikâmet eyleseler şer'an makbule olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

677- Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde dârını Amr-ı ecnebiye bey' edip istîfa-i semene ikrar dahi ettikten sonra fevt olsa ikrar-ı merkûm şer'an sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, malının cemîsinden.

678- Mesele: Ticaretde Zeyd ile şerîk olan Amr Bekir'den iştirâ ettiği meta' hâlik ve müstehlik iken şirâya ikrar eylese semenin mukirden cümlesi lazım gelir mi yoksa hissesi mi?

el-Cevab: Cümlesi ondan hükm olunur.

[226b]

679- Mesele: Hind maraz-ı mevtinde zevci Zeyd'de olan mehrinin "Cümlesin ya ba'zın alıp kabz ettim idi." deyu ikrar edip ikrarına Zeyd'i işhâd dahi eylemiş iken fevt oldukda veresesi adem-i tasdike kâdir olular mı?

el-Cevab: Olurlar.

680- Mesele: Zeyd "Maraz-ı mevtinde veresesinden Amr'ın kendine olan bin akçe deynini kefil olan Bekir'den aldım." deyu ikrar eylemiş iken fevt oldukda verese "Bu ikrar sahih değildir." deyu Bekir'den talebe kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar, vakıan sahih değildir.

[227a]

681- Mesele: Zeyd Amr'dan deyn taleb eyledikde Amr deyne mukır olup, ama "Deynim vade iledir." deyu ikrar eylese Zeyd eceli münkir olunca şer'an fi'l-hal hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur, Amr eceli isbata kâdir olmayınca.

682- Mesele: Zeyd yabana gitmeli oldukda "Cümle kuldân ve cariyyeden ve sair emlakdan nem var ise anamındır." deyu ikrar eylemiş iken kable't-teslim mezbûr kullardan Amr'ı bile alıp gidip onda azad eylese ıtkı nâfiz olur mu?

el-Cevab: Olur, ikrar değildir hibedir, kabz bulunmayınca anası mâlike olmaz, ikrar olmağa 'yedimde ya bana mensub olan' demek.

683- Mesele: Zeyd Amr'dan yedinde olan dârı "Mülkümdür hatta mülküm idiğine ikrar dahi eyledi." deyu dava eylese dava-yı merkûme sahiha olur mu?

el-Cevab: Olur, beyyinesi var ise mesmûa olur, ama bu suretde inkar ederse kavli-i müftâ-bih ikrarına yemin verilmeyip belki mala verilmekdir.

[227b]

684- Mesele: Zeyd Hind'in yedinde olan veledede "Bu benden olan oğlumdur." dedikde Hind dahi ikrar eyledikten sonra Zeyd Hind'i "Zevcemdir." deyu tasarruf etmek istedikde Hind nikaha münkir olunca şer'an ikrar-ı merkûm ile Zeyd'in zevci olur mu?

el-Cevab: Olur, hürre olunca bu nikaha ikrar olur.

[228a]

685- Mesele: Zeyd şirb-i hamr edip sekri halinde ettiği ikrar sahih olur mu?

el-Cevab: Olur.

686- Mesele: Zeyd'in zevcesi Hind meçhulü'n-neseb olup Amr'ın cariyesi olmağa ikrar ettikde Amr dahi "Ben sana nikaha izin vermedim." deyu nikahı fesha kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, nikah cevazında hürre ma'rûfeti'n-neseb gibi bâkiye kalıp mülke muhtassa olan tasarrufâtda eme-i ma'rûfe gibi olur, nitekim kulu azad ettikten sonra "Filandan gasb ettim." deyu ikrar eylese nefesine icab eder, damânda sahih olup abdin hürriyetinde olmaz.

[229a]

687- Mesele: Zeyd fevt olup birkaç varis-i ma'rûfların terk ettikde haricden biri dahi verâset davasın ettikde vereseden biri tasdik edip bâkileri tekzîb edince neseb sabit olup terekeden hisse almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Neseb sabit olmaz, haml-i neseb ale'l-gayrdır; lakin mukırrın hissesine müşârik olur.

[229b]

688- Mesele: Zeyd Amr'dan Bekir'e kefâleti hasbiyle beş bin akçe dava eyledikde Amr kefâlete mukır olup, lakin altı ay ecel iddia eylese Zeyd eceli münkir olunca Amr isbata muhtaç olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kavı Amr'ındır, kefil medyûn gibi değildir, zira kefâlet âdeten müeccele olur.

[230a]

689- Mesele: Zeyd vefat eyledikden sonra terekesi dahi beyne'l-verese kısımet olunmadan Amr on bin akçe deyn taleb eyledikde beyyinesi olmayıp, lakin vereseden biri ikrar eyleyip bâkisi inkar eylese şer'an mukırrın hissesinden on bin tamam olunur mu yoksa hissesi mikdarı mı?

el-Cevab: Kısımet olunuduktan sonra eğer mukırrın sehmi vefa ederse bî-kusur alınır.

Cevab-ı âhar: Kadı mukırrın hissesinden hükm edince cümle onun hissesinden alınır.

Cevab-ı âhar: Kavı-i muhtâr üzere alınır, ama isbat olunup cümleye sirayet etmek e'deldir ve münasibdir.

[231a]

KİTABU'S-SULH

690- Mesele: Zeyd Amr'a zani deyu kazf eyledikde Amr muhsan olup Zeyd'e hadd-i kazf lazım geldikde Amr bir mikdar mal üzerine Zeyd ile sulh eyleseler sulh-i merkûm sahih olmayıp Zeyd bedel-i sulhu almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, batıldır.

[231b]

691- Mesele: Zeyd Amr'a emanet vaz' ettiği metâi taleb eyledikde Amr helakin iddia edip Zeyd münkir olup bir mikdar mal üzerine sulh vaki olsa sulh-ı merkûm şer'an

sahih olur mu?

el-Cevab: Olmaz, batıldır.

692- Mesele. Zeyd Amr'dan bir husus iddia edip Amr münkir olup bir mikdar mala sulh olunduktan sonra Amr'ın üzerinde bir şey yok idiği zahir olsa sulh-ı mezbûr nice olur?

el-Cevab: Batıl olur.

[232a]

693- Mesele: Zeyd taht-ı nikah ve yedinde olan Hind'i, Amr "Nikahlımdır." deyu dava eyledikde bazı müslümanlar araya girip Hind münkire iken bir mikdar mal üzerine hul'a razıye olup hul' vaki olsa şer'an tecdîd-i nikah ve iddet lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

694- Mesele: Vasi olan Zeyd ya mütevellî olan Amr mal-i eytâm ve mal-ı vakf zayi olmak lazım gelip zimmetinde olan münkir olup beyyineden acizler olmağla bir mikdarından feragat edip sulh vaki olmuş iken ba'dehu beyyineye kâdir olsalar yahut yetim balîğ olup kâdir olsa şer'an talebe kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar, nihayeti evvelini sulhun cevazının faidesi istihlâf hakkında dava imtinaâdir, beyyine olunca istima' olunur.

[232b]

695- Mesele: Zeyd Amr'da emanet vaz' eylediği malı talep eyledikde Amr istihlâkın iddia eylemiş iken yine bir mikdar mal üzerine sulh olursa şer'an sulh-ı merkûm sahih olur mu?

el-Cevab: Ebû Yusuf kavli üzere batıl, İmam Muhammed kavli üzere rabb-i vediât damân icab eder nesne iddia edince sahih olur, eğer müstevda' berâatı mûcib olur şey iddia eylemez ise sulh bi'l-ittifak caizdir.

[233a]

696- Mesele: Bu suretde ba'de's-sulh Amr sulhun berâatı mûcib şey iddia eyledikten sonra olmasın iddia edip Zeyd kable olmasın iddia eylese kavl hangisinin, beyine hangisine düşer?

el-Cevab: Kavl Zeyd'indir, beyyine Amr'a düşer, Ebû Yusuf kavli üzere.

697- Mesele: Zeyd Amr'dan dârı dava eyledikde Amr münkir olunca Bekir Zeyd ile

fuzuli bin akçeye sulh edip Amr'ın icazetinsiz bini Zeyd'e teslim ettikten sonra Amr dâr Zeyd'in mülkü idiğine ikrar edip bini Bekir'e verip dârı temellüke kâdir olur mu yoksa çünkü "Amr mukır oldu." deyip Zeyd bini Bekir'e verip evi alır mı?

el-Cevab: Biri dahi kâdir olmaz, ev Bekir'in olur.

[233b]

698- Mesele: Zeyd Amr'ı "Sârikımdır." deyu ahz edip Amr müttehim olmağın hakimü'ş-şer'ı habs ettikde Amr Zeyd'e bir mikdar mal def' edip sulh vaki olmuş iken ba'de'l-ıtlâk Amr "Ben havfımdan sulha razı oldum idi." deyu sulh fesh edip bedel-i sulhu dava eylese şer'an hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

699- Mesele: Bu suretde Amr habsde iken kavm-i âhar dahi gelip kable hukûk-ı müteferrika iddia ettiklerinde onlar ile dahi sulh eylemiş iken ba'de'l-ıhrâc inkar edip "Benim sizinle sulhum nefsim havfından idi." deyip lakin bu suretde kadı habsi olmayıp beyin habsi olunca şer'an sulh-ı merkûmu fesha kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, bu takdirce sulh batıl idiği mestûrdur.

[234a]

700- Mesele: Zeyd Amr'da olan on bin akçe hakkını talep eyledikde Amr "Beş binden geçip yahut altı ay tehir etmeyince ikrar eylemem." demekle cümle mala ikrar etmiş olup fi'l-hal cümlesi hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur.

701- Mesele: Hind'i zevci Zeyd bâin talâk boşadıktan sonra evinden ihrâcına süknâsından bedel bin akçe verip sulh vaki olmuş iken ba'dehu Hind "Şer'î değil imiş, ben tâ iddetim munkaziye olunca evden çıkmam, sen var kanda olursan ol." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, vakıan süknâ hakkı şer'î olup Hind ıskâtına kâdire değildir.

702- Mesele: Zeyd tımarını Amr'a otuz bin akçeye teamül-i nâs cari olduğu üzere bey' edip berâtin yedine teslim edip Amr dahi bi't-tav' ve'r-rıza meblağ-ı merkûmu teslim ettikten sonra berât etdirip ruûsa Amr'ın ismi kayd olunduktan sonra Amr Zeyd'e "Bizim seninle ettiğimiz muamele batıl olup tımar sultanın i'tası ile olup senin dahlin yok imiş, benden aldığın meblağın cemi'sin ver." deyu talep eylese şer'an almağa kâdir

olur mu yoksa bu makûle muamele olagelmiş olup sultanın dahi malumu ve rızası olmak ile Zeyd vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Almağa kâdir olur, sultanın şer‘-i şerîfe muhalif amele rızası ki Allahu teâlanın rıza-i şerîfine muhalifdir, kat‘an amel ve itibar olunmaz. Nihayeti bu makûlede bir şer‘î surete korlar, istirdâda mani olmak için olmuş ise kâdir olmaz.

[234b]

703- Mesele: Zeyd fevt oldukda kanun üzere tımarı kebîr oğlu Amr’a verilmek iken sağîr oğlu Bekir Amr ile sulh edip bir mikdar mal verip ıskât-ı hak etmekle Bekir’e verilmiş iken Bekir bedel-i sulh verdiği malı Amr’dan talep eylese halbuki biri birine bir mikdar mal ile ıskâtını cemi‘-i a‘yân-i divan bilip sultanın dahi malumu iken Amr tımara daha müstehak iken Bekir Amr’a verdiği şer‘an hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur, sultanın malumu olmak bir nesneyi müfîd olmaz, nihayeti bir kazıyyede iki kere zulüm etmiş olur ki biri hirmân-i müstehak, biri gayr-ı müstehakki makamına isbatdır. Sultanın her nesne akçe ile verildiği malumları olub da men‘ ve def‘ etmediği içindir, mansıbın ekseri müstehakkında olmadığı.

[235a]

704- Mesele: Zeylai‘de ve gayrıda “Es-sulhu hüve akdun yerfeu’n-niza” dediği inkardan sulha dahi şamil olup dünyada ve ukbâda münkir niza‘dan halâs olur mu?

el-Cevab: Ukbâda halâs olmaz illâ meğer “Ondan sulh ettim ve bâkisinden dahi ibrâ ettim.” demiş ola.

705- Mesele: Zeyd-i maktûlün evliyasından biri katili olan Amr’ın bir mikdar akçesin alıp demin sulh ettikten sonra sair velileri ol alınan bedel-i sulhda müşterek olurlar mı?

el-Cevab: Dem amdden ise olmazlar, hatadan ise olurlar, farkı nakilden malum olur.

[235b]

706- Mesele: Zeyd Amr’ı amden katil edip kısas lazım geldikde mevla-i katil ile Zeyd on bin akçeye ve min ba‘d ol diyarda durmamak şartı üzere sulh edip ba‘dehu on bini teslim edip yabana gitmeden imtina edince sulh fesh olunup kısas lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, ibrâ sahih, şart batıldır.

707- Mesele: Zeyd fevt olup oğulları Amr ve Bekir’i terk edip Zeyd’in elde ve elin Zeyd’de deyni var iken bir mikdar akçe ile ihrâc ettikde akâr ve arazi kendinin olup

elden alınan deyn yine kısmet olunup elde olan deyni kendi eda etmek üzere teharûc şer‘an sahih olur mu?

el-Cevab: Zeyd’in zimmetinde olan deyn tesmiye olundu ise sahih olur ve illâ batıldır.

[236a]

KİTABU’L-MUDÂREBE

708- Mesele: Bir kimesne malını mudârebeye verdikde mudârib dâmin olmağa hile-i şer‘iyye nedir?

el-Cevab: Mudârib malın ekserin karz verip ba‘de’t-teslim şirket-i inan akdeyn edip ba‘dehu müstekrız malda hâssaten amel edince helak olursa karz alâ hâlihi kalır, ribh hasıl olursa beynehümâda olur, alâ mâ şûrita dahi hile var, hangisin ederse olur.

[236b]

709- Mesele: Zeyd Amr’dan on bin akçe talep ettikde karzan yahut gasben olmasın dava edince Amr suret-i ûlâda mudârebe, sânode vediât olmasın iddia eylese şer‘an kavlı hangisininindir?

el-Cevab: Mudârebede kavlı Amr’ındır, vediâtde ahz ile i‘tâya ikrarı fark olunup evvelde damân ve sânode adem-i damân ile hükm olunur.

[237a]

710- Mesele: Sadrüşşerîa’da ve gayrıda Kitab-ı Mudârebe’de rabb-i mâlin dâr-ı harbe mürteden lihâkı ile mudârebe batıl olup mudâribin lihâkı ile batıl olmamasının illetinde “Lienne lehu ibaretün sahihatün.” demek ne demektir?

el-Cevab: İbaretin sıhhati âdemiyyet ve temyîz iledir, bunda ise hâlel yok demektir, mürteddin ukûdu mal-ı gayrda sahibi izni ile nâfize olur; zira cevazı âmirin mülkûn eve emrinin sıhhatına ve me’mûrun ibaretinin sıhhatine mebnîdir.

[238a]

711- Zeyd Amr’a mudârebeye verdiği maldan hasıl olan ribhden on bin akçesin kendi alıp bâkisini beynehümâda bi’n-nısf olmak üzere şart olsa şer‘an mudârebe-i merkûme sahiha olur mu?

el-Cevab: Olmaz, fâsidedir.

712- Mesele: Bu suretde mudârib amel edip faide etmiş olunca ribhi ne vecihle

üleşirler?

el-Cevab: Ribhi rabb-i mâlin olur, mudârib tâmmen ecr-i mislin alır, zira mudârebe fâside olunca icâre bâkiye kalır.

713- Mesele: Zeyd mudârebe tarîki ile Amr'a on bin akçe verip Amr âhar vilayete bazı meta' almak için varıp almayıp geldikde atına ve hizmetkârına mal-ı mudârebeden olunan harcı rabbü'l-mâl Amr tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[238b]

KİTABU'L-VEDÎA

714- Mesele: Zeyd Amr'a vedîat vaz' ettiği malı vefat eyledikde verese "Nice olduğun bilmeziz." demekle halâs olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar.

715- Mesele: Zeyd Amr'a bir mikdar akçesin emanet vaz' edip gidip ehl ve i'yâlin nafakasız alıkoyup bunlar nafakaya gayet muhtaçlar olduklarında Amr bunlara infak ettiği malı Zeyd gelip kabul eylemeyip aldıkda Amr dahi onlardan talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[239a]

716- Mesele: Zeyd Amr'a emanet vaz' ettiği malı bilâ beyanın vefat ettikde verese "Helak oldu yahut malikine reddolundu idi." deyu iddia ettiklerinde malik "Mücehhilen oldu, mücerred kavlinize itibar eylemem isbat eylen." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

717- Mesele: Zeyd Amr'a emanet vaz' ettiği malı Amr kendi ile sakin olup cümle meûnâtın³⁴⁷ gördüğu Bekir-i ecnebiye hıfz verip zayi oldukda Zeyd "Çünkü bizzat hıfz eylemedin, bari niçün ecnebiye verdin." deyu tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[240a]

718- Mesele: *Kadıhân*'ın ve *Hulâsa*'nın vedîatde "Ve lev istekraza min raculin

³⁴⁷ Meûnet: Ölmeyecek kadar yiyecek, içecek. Devellioğlu.

hamsiyne dirhemen fea'tâhu sittîne gıltan feehaze minhu'l-işrete liyeruddeha alâ sahihiha feheleket fi't-tarîki yedmenu hamsete ehdâsi'l-işreti lienne zâlîke'l-kadri karzun ve'l-bâki vedîatün ve kezâ lev heleke'l-bâki yudmenu hamsete ehdâsin." min Kadîhân fi Kitabi'l-Vedîati fi faslin fimâ yudmenu'l-mevdûu ve fi'l-fetâvâ "Racülün lehu alâ âharin hamsune dirhemen feehaze gıltan sittiye felemma alime ehaze'l-işrete liyerudduha feheleket yuzmenu hamsete ehdasi'l-işreti lienne zâlîke'l-kadru karzun ve'l-bâki emanetün." mine'l-*Hulâsa* fi'l-fasli's-sâni fi-cinsin âhar kabîlü'l-fasli's-sâlisi dediğinde ihdâsin aşere damânı neden lazım gelir ve ne mikdar olur?

el-Cevab: Sekiz akçe ve bir dirhem in iki südüsü olur, zira vaktâ ki³⁴⁸ on akçe hakkında ziyade kabz eyledi ise altmış akçeden her dirhem in damânında hakkında zâid südüs şayi' olmuş oldu, zira derâhim burada tayin ile müteayyin olmaz, öyleye altmış südüs on dirhem olur, öyleye elli dirhem damânda olan esdâs ki ahz lazım gelir, sekiz dirhem ve bir dirhem in iki südüsü olur, aşereyi red için ihrâcı ile cümlesinin damânından hâlas olmaz, belki hamsete esdâsının bâkisinden hâlas olur ki bir akçe ve bir dirhem in dört südüsüdür.

[241b]

719- Mesele: Zeyd'in yedinde vedîat olan metâi sahibi taleb eyledikte "Zayi oldu." deyu cevab verip vechi sual olundukda "Düşürdüm." demekle damân hükm olunur mu?

el-Cevab: Bunda kîl u kâl çok, hakim haline ve kavlinin mealine nazar edip taksir ve teaddî fehm ederse hükm eder ve illâ felâ.

[242a]

720- Mesele: Zeyd'e vedîat olanları evi ihrâk bi'n-nâr oldukda halet-i zaruretde ecnebiye emanet verip onda zayi oldukda malik Zeyd'e tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

721- Mesele: Bu suretde Zeyd ecnebiye verdikten sonra malik icazet vermiş iken ba'dehu yine tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

722- Mesele: Bu suretde müstevde'in evi yapıp verdiğine isbat lazım gelir mi?

³⁴⁸ Vaktâ ki: Ne vakit ki, o vakit ki, olduğu vakit. Devellioğlu.

el-Cevab: Harîk galib olup i'yâlınden kimesne olmayıp zaruret için ecnebiye def'iddiasında Şeyhayn-ı mükerremîn katlarında tasdik olunmayıp beyyineye muhtaç olur, *Müntekâ'* da evi yandığı malum olunca kavli makbul olmağa kavli dahi var.

[242b]

723- Mesele: Hind vedîat olan metâi zevcine def etmekle zevci i'yâlınden olmamak ile damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmemesi musarrah, *Nevâdir'* den menkûldür.

[243b]

724- Mesele: Zeyd Amr'a emanet vaz' ettiği metâi "İ'yâlınden olan Bekir'e verme." deyu tasrîh eylemiş iken Amr Zeyd'in emrine muhalefet edip vermekle helak olunca damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Ondan gayrı i'yâli yok ise gelmez.

725- Mesele: Zeyd ve Amr Bekir'e yüzer mal vedîat ettiklerinde "Cem' olunmayınca birimize verme." deyu tenbih etmişler iken ba'dehu Amr'a hissesin teslim etmekle şer'an Bekir'e damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelir.

[244a]

726- Mesele: Bu suretde damân-ı def'ine hile-i şer'iyeye nedir beyan oluna?

el-Cevab: Muda' taleb eden hâzıra "Hasmın ihdâr etmeyince sana dahi vermem." deyip evvele dahi def'ine mukır olmamaktır.

KİTABU'L-ÂRİYET

727- Mesele: Bir kimesne âhara bir nesnesin âriyet vermede sevab var mıdır?

el-Cevab: Vardır, iârenin şer'î olmasında hikmet muhtaçlara ihsandır, bu mekârim ahlakından addolunmuşdur.

[244b]

728- Mesele: Zeyd Amr'dan âriyet aldığı kitabın hatasın buldukda ıslah caiz olur mu?

el-Cevab: Eğer ıslahında kerâhetin bilürse itmamın gerek, eğer adem-i kerâhetin bilürse ıslah caiz, bu takdirce eylemese de yine âsim olmaz, zira üzerine gayrın kitabın ıslah vacib değıl.

729- Mesele: Zeyd Amr'dan bâr-gîrini âriyet istedikde Amr sâkıt olunca âriyet vermiş olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

730- Mesele: Zeyd Amr'a bir ay tevkîtle âriyet verdiği metâi ay tamamında talep eyledikde vermeyip bu arada Amr'ın teaddîsi yok iken helak olunca damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelir.

731- Mesele: Müsteîr olan Zeyd teaddî edip ba'dehu muîrin i'yâline reddeylese teaddîden berî olur mu?

el-Cevab: Olur.

[245a]

732- Mesele: Zeyd Amr'dan âriyet aldığı metâi helak olursa damân şartı ile almış iken teaddîsiz helak oldukda kâil olduğu iltizâm-ı damâna muhalefete kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, eğerçi kim bazı ashabımız şart-ı damân ile olan âriyetin damânına kâil olmuşlar; lakin mukteza-yı asl hilâfi olup ve itlâkı üzere adem-i damân *Siraciyye*'den nakl *Tatarhân*'da mestûrdur.

733- Mesele: Zeyd Amr'dan âriyet aldığı bâr-gîri kendi süvari olmayıp Amr'ı bindirmekle teaddî etmiş olur mu?

el-Cevab: Olmaz, eğer bi-nefs binmek şart olunmadı ise, olundu ise olur, zira nâs istimâlde mütevâfit olandandır.

[245b]

KİTABU'L-HİBE

734- Mesele: Hînd ecnebi olan Zeyd ile görmediği ıvaz üzerine zevci Amr'da olan mehrinden musâlaha edip dahi bedel-i sulhu görmeden mehrin zevcine hibe eylese ba'dehu bedel-i sulhu gördükde reddedip mehrin zevcinden talebe kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur.

[246a]³⁴⁹

³⁴⁹ 19. Suâl: Hibe şartla fasid olur mu?

el-Cevab: Şart "in" ile ise olur, "alâ" ile ise olmaz. Ebussuûd rahimallah. (Fetva hamîşte bulunmaktadır.)

735- Mesele: Zeyd Amr'a hibe eylediği malı ba'dehu rucu' etmek murad ettikde Amr helakın iddia eyledikde isbat lazım gelir mi yoksa mücerred kavli kâfi midir?³⁵⁰

el-Cevab: Kavli kâfi idiği *Kâfiye'* de mestûrdur.

736- Mesele: Hind zevci Zeyd'e cariyesinin fercin hibe etmekle şer'an cimâi helal olur mu?

el-Cevab: Olur, kabz ettikde malik olur.

737- Mesele: Zeyd karındaşı Amr'a Bekir'in abd-i memlûku iken hibe eylediği malı rucu' edip talebe şer'an kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, Bekir ecnebi ise.

[246b]

738- Mesele: Zeyd Amr'ın cariyesi Hind'i izniyle tezevvüc eyledikten sonra Hind'e bazı esbab hibe ve temlik edip kabz olunmuş iken ba'dehu Zeyd rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[247a]

739- Mesele: Hind'in kızı Fatma Zeyd'in zevcesi iken vefat eyledikde Hind-i mezbûre kızı Fatma ile sâkine oldukları evde vaki olan hisse-i şer'iyyesin damadı Zeyd'e müslümanlar huzurunda "Hibe-i sahiha ile hibe ve temlik ettim." deyip Zeyd dahi ol mukabelede Hind'e bin akçe verip iki yıl murûr eylemiş iken Hind-i mezbûre rucu' edip hibe ettiği hissesin Zeyd'den talep eylese almağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur, kütüb-i meşhureden münfehim olan kısmete kâbil olan müşân hibesi sahiha olmamaktır. Eğerçi kim bazı muteberâtda cevazına kavil dahi olup muhtâr ve müftâ-bih olması dahi musarrah ise lakin onunla amel müşkil.

[247b]

740- Mesele: Hind zevci Zeyd'e evini içinde metâi var iken hibe eylese hibe-i merkûme caize olur mu?

el-Cevab: Olur, zevc gayrı gibi değildir, zira imreehu ve metâi yed-i zevcedir.

741- Mesele: Hind zevci Zeyd'e mehrin ve bazı esbabın hibe eyledikten sonra ikrâhla ettiğin isbat edince şer'an almağa kâdire olur mu?

³⁵⁰ "Yoksa mücerred kavli kâfi midir?" ibaresi hamışte bulunmaktadır.

el-Cevab: Olur, hibenin sıhhatine rıza şarttır, icbâr ile olmaz.

[248a]

742- Mesele: Zeyd Amr'a hibe eylediği metâi Amr Zeyd'in vefatından sonra kabz etmekle malik olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kable'l-kabz mevt ile hibe sâkıt olur.

743- Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde Amr'a hibe eylediği metânın ıkbâz etmeden fevt oldukda verese "Kabz bulunmadı, hibede kabz şarttır." deyu vermemek istediklerinde Amr "Hibede kabz şart ise vasiyetde değildir, merîzin hibesi vasiyetdir, sülüsden muteberdir." deyu talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, merîzin hibesi eğerçi kim hükmen vasiyet ise de hakikaten hibedir.

744- Mesele: Zeyd hal-i hayatında ve kemâl-i sıhhatinde bazı emlakını oğlu Amr'a ölünce beslemek şartı ile hibe eyleyip ölünce besledikten sonra sair verese adem-i kabule kâdir olurlar mı?

el-Cevab: "Ölünce beslemek üzere senin olsun." deyip teslim-i sahih etti ise sahihtir, şart lağvıdır, olmazlar. "Ölünce beslersin, senin olsun." dedi ise batıldır, olurlar.

745- Mesele: Zeyd Amr'a hibe ettiği metâi yine iştirâ etmede beis var mıdır?

el-Cevab: "Oğlu olmayınca layık olan etmemekdir." demiş fukaha rıdvanullahi teâla aleyhim ecmaîn.

[248b]

746- Mesele: Zeyd Amr ve Bekir-i fakirlere on bin akçe sadaka eylese her birinin hissesi ayrılmayıp alâ vechi'ş-şuyu' olunca şer'an caize olur mu?

el-Cevab: Olur, *Camiu's-sağîr* rivayeti üzere, rivayet-i sahiha dahi bu idiği tasrîh olunmuş.

[249a]

747- Mesele: Zeyd evi içinde olan metâi Amr'a hibe eyledikde evi bile teslim edip Amr cümlesin kabz etmekle kabz-ı merkûm sahih olup hibe tamam olur mu?

el-Cevab: Olur, teslime mani olan meşgul olmaktır, şâğil olmak değildir.

KİTABU'L-İCÂRÂT

748- Mesele: Bir karyenin zimmîleri beynlerinde davarların dağa otlatmağa biri bir gün

biri gayrısı bir gün sürüp bu minval üzere odtarırlar iken bir zimmînin bir öküzü zayi oldukda ol zayi olduğu gün kefereden râî olan zimmî emanet gözetirken zayi olmuş olunca şer‘an öküz sahibi râî olan zimmîden öküzünün bahasını tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[249b]

749- Mesele: Zeyd’in evladına vasi olan Amr ameline icâre taleb eylese almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: İzn-i hakimle olur.

750- Mesele: Zeyd nâmahrem olan Hind’i icâre ile dârında istihdam caiz olur mu?

el-Cevab: Ehl ve i‘yâl olup Hind ile halvet olmaz ise lâ be’s ve illâ kerâhet vardır.

[250a]

751- Mesele: Zeyd değirmenini Amr’a “İcâre ile ver.” dedikten sonra suyunun cereyân ve inkıtâında ihtilaf vaki olsa hangisinin kavli ile amel olunur?

el-Cevab: Hal-i hükmi ile amel olunur, yani eğer vakt-i münazâada câri ise kavli Zeyd’indir, munkatı‘ ise Amr’ındır.

752- Mesele: Zeyd Amr’dan iştirâ ettiği metâi kable’l-kabz “Bir yıla dek senede beş yüz akçeye icâre ile dursun.” deyip Amr dahi kabul edip bir yıl hıfz eyledikten sonra Zeyd gelip metâin alıp tayin olunan icâresin vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, hıfzı onsuza dahi lazımdır, nitekim gayrın metâında.

[250b]

753- Mesele: Zeyd malume’l-hudûd olan arzını ekin ekmek için on yıla altı yüz akçeye icâreye vermiş iken ve ecrin dahi kabz eylemiş iken ba‘dehu “Verdiğin al, yerimi ekmeğe vermem.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Ekeceği ne idiğini beyan eylemedi ise olur.

754- Mesele: Zeyd deveci olan Amr’ı bir şehirden bir şehire icâre ile ahz eyledikten sonra “Nedir, ben katırcı buldum onunla giderim.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ama iştirâ ile olur idiği bazı muteberâtda mestûrdur.

755- Mesele: Çoban helak olan davarın alametin götürmek şart eylemişken götürmeden helakde tasdik olunur mu?

el-Cevab: Olunur, şart sahih değildir.

[251a]

756- Mesele: Pâs-bân³⁵¹ olan Zeyd'e Amr'ın dükkanı delinip malı serika olursa damân lazım olur mu?

el-Cevab: Kavl-i sahih olmamaktır.

757- Mesele: Zeyd bir vakıf hamamı yılda altı bin akçeye mukataâya tutup kesadı zamanında sekiz ay murûr edip revacı zamanında dört ay kaldıkda Amr gelip artırıp Zeyd'in elinden almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Zeyd hamamı aldığı vakitte ecr-i misli ile almış ise sonradan ecr-i misil ziyade olsa Zeyd'in yedinden hamam alınmaz *Kadıhân* fetâvâsında, Şeyülislam fetâvâsında alınır cânibine nazar olunup ne vakfa zarar ve ne hamamcıya ziyan ola.

[253a]

758- Mesele: Zeyd Amr-ı kiracıyı bir yerden bir yere metân alıgitmek için ahz edip metân yükledip yolda giderlerken bir suya uğradıklarında Amr'ın bâr-gîri sürçüp düşüp bazı meta' ıslanıp helak oldukda Amr taksîr ve teaddi etmediğine yemini ile damândan halâs olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[254a]

759- Mesele: Bu suretde gerek kiracının def'-i fesad ve se'inde olsun gerek heman mutlakan damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, ecr-i müştereke vücûb-ı damân şerâit-i sülûse ile meşrûtdur, biri ol fesadın def'i ve se'inde olmaktır, olmayınca olmaz.

[256a]

760- Mesele: Bir kimesne bir yerden bir yere kiracı tuttukda davarları yarı yolda fevt olup yahut kiracı firar edip nısf-ı ecr lazım olmadan havf edince ne vecihle akd eylemek gerekdir ki bu takdirce kira lazım gelmeye?

el-Cevab: "Eğer falan yere alı gidersen şu mikdar akçeye ve illâ kiradan berî olayım." demek gerek.

³⁵¹ Pâs-bân: Gece bekçisi. Devellioğlu.

761- Mesele: Zeyd icâre ile tuttuğu ırgadı dövmek caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, dabbeyi olur.

762- Mesele: Zeyd icâre ile mutasarrıf olduğu yere marifet-i mütevellî ile bina eylemiş iken müddet-i icâre tamam oldukça mütevellî Zeyd'in icaresin fesh edip Amr'a verdikde Zeyd "Ben binayı ref' ederin." dedikde mütevellî "Ref'inin vakfa zararı vardır maktûan ve mebnîyyen hangisi ekâl ise kıymetin al." dedikde Zeyd razı olmayınca cebren bina vakfa zabt mı olunur yoksa gayra icâreye vermeğe Zeyd'in binası mani olur mu?

el-Cevab: Ref'inin vakfa zararı olunca binada Zeyd'in yedi yoktur, dilerse mütevellî dediğine razı olsun ve illâ gayra icâreye verilmeğe binası mani olmaz, halâs edince durur.

[257a]

763- Mesele: Bir hususda ecr-i misl hükm olundukda ne makûle maldan lazım olur?

el-Cevab: Derahim ve denanirden lazım olur.

764- Mesele: Bir yerdeki ecr-i misl hükm olunsa yahut bir nesneyi ehl-i hıbre kıymet tayin eylemek lazım gelse kavî bir olmayıp kıyemi artık kıyemi eksik tayin eyleseler şer'an a'lâsı ile mi hükm olunur yoksa evsatı ile yoksa ednâsı ile mi?

el-Cevab: Ecr-i mislde vasatı ile hükm olunur *Takvim*'de ekseri ile hükm olunur, Akta' kavli üzere, *Zahiriyye*'de bu dahi ecr-i misl gibidir, illâ abdin nefsi kıymeti kitâbetinde değil.

[257b]

765- Mesele: Zeyd Amr'ın değirmenin yılda yüz kile buğdaya icâreye aldıkda Amr su kesilip ıslamadığı günün dahi ecrin almağa şart edip eğer "Un olmaz ise de süknâ kâbil ve bazı nesne vaz' olunur." dese şart-ı merkûm ile olan icare sahiha olur mu?

el-Cevab: Olmaz, değirmen ittihâz olunan nesnenin menfaat-ı asliyesi fevt olur suyu munkatı' olunca.

[258a]

766- Mesele: Zeyd'in dârında icâre ile sakin olan Amr âbhanesi doldukda "Küllü âbhaneni boşaltıver." demeğe kâdir olur mu yoksa müste'cir olan Amr'a mı lazımdır?

el-Cevab: Zeyd'e lazımdır, lakin cebr olunmaz Amr icâreyi fesha kâdir olur.

767- Mesele: Hind zevci Zeyd'e dârını icâreye verip dâr-ı merkûmede mean sâkin olmuşlar iken Zeyd'e icâre lazım olur mu?

el-Cevab: Kadîhân kavli üzere lazım gelmez.

[258b]

768- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı zimmîye icâre ile amel caiz olur mu?

el-Cevab: Caiz olur, mea'l-kerâhe.

769- Mesele: Kudâtın sicil ve hüccet ve mürâsele ve nikah kağıdına aldıkları akçe helal olur mu?

el-Cevab: Olur, çok almazlar ise.

770- Mesele: Bâr-gîri zayi olan Amr Zeyd'e "Eğer bâr-gîrimi bana bulursan sana beş yüz akçe vereyim." dedikten sonra Zeyd delâlet edip buldukda Amr beş yüzü vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, mücerred kelim ile ise şey yok, eğer bile eradî ise ecr-i misl hükm olunur.

[259a]

771- Mesele: Müste'cir icâreye aldığı dârı âhara ziyadeye vermeğe beis var mı?

el-Cevab: Ziyadesi mekruhdur.

772- Mesele: Zeyd Amr'ın dârına girip ihrâca kâdir olmadıkda Amr müslümanlar huzurunda "Ya dârımdan çık yahut senden her gün için kırkar akçe icâre alırım." dedikten sonra bir yıl çıkmayıp ba'dehu Amr Zeyd'den günde bir akçe değmez iken kırkarı almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[259b]

KİTABU'L-MÜKÂTEBE

773- Mesele: Zeyd-i sağır la ya'kîl olan kulu Amr'ı kitâbete kesse sahiha olur mu, bu suretde Bekir bedel-i kitâbeti eda edip Zeyd razı olsa azad olur mu, bu suretde Zeyd'in kitâbetini Halid kabul edip Zeyd razı olmağla caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[260b]

KİTABU'L-VELÂ

774- Mesele: Zeyd-i zimmî Amr-ı müslimi iştirâ edip i'tâk ettikten sonra Amr vefat edip aslen varisi kalmadıkda Zeyd mevlâ-yı itâkâ olmak sebebiyle terekesin almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, gerçi mevlâ-yı itâka müzekker ve müennes ve müslim ve kafire şamildir, lakin tâ İslam'a gelmeyince küfür mani-i irs idiği mestûrdur.

[261a]

775- Mesele: Zeyd kulu Amr'a Bekir'in cariyesi Hind'i aliverip ba'dehu Bekir Hind'i abdden hâmil iken azad idip ba'dehu Zeyd dahi Amr'ı azad edince velası anası mevlâsının mı olur yoksa babası mevlâsının mı olur?

el-Cevab: Hind azad olduktan sonra altı aydan ekalde doğdu ise ana cânibinindir, eğer ıtkdan sonra altı aydan ekserde doğdu ise eb cânibinindir, eğer mevtten yahut talâkdan mu'tedde iken değil ise ıtk, eğer böyle ise mevt ve talâkdan iki yılda eksikte doğanın velâsı yine mevlâ-yı ümmün olur.

[262a]

776- Mesele: Anası hürretü'l-asl olan Zeyd fevt olup liebeveyn ammetesi Hind'i ve babasının babasını i'tâk eden Amr'ın oğlu Bekir'i ve kızları Zeyneb ve Hatice'yi terk eylese kısmet-i tereke şer'an ne vecihledir?

el-Cevab: Bu meselede ihtilaf-ı ulema-i âl-i Osman zâdallahu teâla nefaz-i hükmihim ilâ yevmi'l-haşr ve'l-mîzan olduğu meşhurdur, bazıları "Anası cânibine aslan rıkk târî olmayınca rayiha-i velâ kalmaz." deyup *Dürer Gurer Bedâii 's-sanâi* "den nakl ettiği ile iftâ buyurup bazıları "Fetâvâ-yı meşhurede olan esahdır, onunla amel eylemek gerek mevlâna Hüsrev sözüne asrında olan ulema cevab yazmışlardır ve şübbihâtın halleyleşmişlerdir, onunla amel olunmaz ve mea zâlike onun dediği 'Hurretu'l-asl bu diyarda bulunursa gayet killet üzere bulunur.'" deyu fetva vermişlerdir ve li külli vichetün. Kavlı evvel üzere cümle Hind'e verilir, kavlı sâni üzere cümle Bekir'e diğer bu asabe-i sebebiye olup Hind zevi'l-erhamdan olup Zeyneb'e ve Hatice'ye şey olmadığı için ikisine dahi kâil olanların fetva ve takvası zirve-i ülyâda olup kâbil-i tabir değildir, ama halen ser-çeşmimiz olan Şeyhülislam metadallahu teâla ilâ yevmi'l-kıyame hazretlerinin re'yi şer'ifleri hangi kavlı üzerine idiğine cezm olunca onun üzerine kat olunup kat'an kimesneden muhalefete mecal muhâldir, zira onların kavlı-i

şerîfleri ile me'murlar olup ve esah-ı akvâl hangisi idiğine onlar alimlerdir, tafsîl-i muharrer cehlden nâşidir, kâlellahu teâla "Fes'elû ehle'z-zikri in küntüm lâ ta'lemûn." el-âyeh, mısra sen izân eylemezsen bari bir aslın bilenden sor.

[262b]

KİTABU'L-İKRÂH

777- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e "Seni muhkem döğërim mehrin hibe eylemezsen." deyip Hind havfından hibe eyleyip Zeyd talâk verdikden sonra "Nedir ben ikrâhla feragat eyledim idi." deyu mehrin taleb eylese almağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur, eğer Zeyd darbı ityâna kâdir olup Hind ikrâhın isbata kâdire olursa.

[263a]

778- Mesele: İkrâha ne makûle kimesneden mütehakkık olur?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm kavli üzere sultandan gayrıdan olmaz, İmameyn kavli üzerine her müteğallib ki tehdid ettiğı nesneyi ityâna kâdir ola olur, fetva dahi bunun üzerinedir, dört şartın biri budur, üçü dahi nakilden malum olur.

779- Mesele: Zeyd Amr'dan ikrâhla aldığı kulun akçesin dahi vermiş iken Amr ba'dehu "Ben bey'de mükreh idim." deyu ikrâhın isbat edip akçesin verip kulunu Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, eğer akçesin almada dahi mükreh ise, ve illâ tâyian³⁵² teslim etmiş³⁵³ olup kâdir olmaz.

[264a]

KİTABU'L-HACR

780- Mesele: Deyn için mahbus olan Zeyd malın itlâf ve israf etmeğe şuru' eyledikde dâinler men'a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar, kadı israfdan men edip kifâyet mikdarı takdir eylemek gerek.

781- Mesele: Zeyd'in kulu Amr Bekir'den bin akçe istikrâz edip ekl ve itlâf ettikten sonra Bekir Amr'dan dava edince Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ba'de'l-ıtk taleb olunur.

³⁵² Tâyian: İsteyerek. Devellioğlu .

³⁵³ "Etmiş." kelimesi hamışte bulunmaktadır.

[264b]

782- Mesele: Zeyd vasi olduğu Amr-ı yetimin malını tazyi‘ edeceği zahir ve bahir iken “Nedir müdrük oldu.” deyu teslim eyledikten sonra Amr malını tazyi‘ edince şer‘an Zeyd’e damân lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelir.

783- Mesele: Zeyd’in kulu Amr Bekir’i amden katl eylediğin ikrar eylese mücerred kavle itibar olunup kısas ile hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunur, abd-i mahcûr nefesine râci‘ olan mevâddede³⁵⁴ kavli ile muâhaze olur.

784- Mesele: Bu suretde abdin ikrarı mevlâsı huzûrunda olmayınca şer‘an muteber olur mu?

el-Cevab: Olur, mevlâsının huzûru, ikrar olunmayıp beyyine ikâmet olunduğu davada şartdır, Ebû Hanife ile İmam Muhammed katlarında; Ebû Yusuf katında onda dahi şart değildir.

[265a]

785- Mesele: Zeyd Amr’ın sağır oğluna karz verdiği akçeyi ba‘de’l-istihlâk fi’l-hal talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, lâ fi’l-hal ve lâ fi’l-mal.

[265b]

786- Mesele: Zeyd’in kulu Amr’dan Bekir “Malım istihlâk eyledi.” deyu dava eylemek isteyip kadıya davet eyledikde Zeyd’in izni yok iken mahzar sorup alı gitmek şer‘an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

KİTABU’L-ME’ZÛN

787- Mesele: Zeyd kulu Amr’ın bey‘ ve şirâsın görüp sâkit olmuş iken ba‘dehu bir hususda “Nedir bu bey‘ ve şirâya me’zûn değil idi.” demesine itibar olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, izin sarıh ile sabit olduğu gibi delalet ile de sabit olur illâ meğer Zeyd kadı ola, *Kadıhân*’da ve *Zahiriyye*’de olmadığı mestûrdur.

³⁵⁴ Mevâdd: İşler, hususlar. Devellioğlu.

788- Mesele: Zeyd kulu Amr'a bey' ve şîrâya bir aya dek izin verip âhar yere gidip Zeyd bir yıl eğlendikde tâ Zeyd gelince Amr bey' ve şîrâdan hâli olmayıp üzerine hukuk-ı nâs müteallık oldukda Zeyd "Ben Amr'a bir aya dek izin verip dururun, bir aydan sonra mahcûrdur." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Kâdir olmaz, zamanında hacr etmedi ise.

[266a]

789- Mesele: Zeyd kulu Amr'a "Gel nefsinî sana beş bine bey' edeyim." dedikde Amr Bekir'den beş bin akçe istikrâz edip lakin nefsin iştirâ etmeden fevt olsa Bekir Zeyd yedinden beş bini almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, eğer Zeyd'in yedinde kaldı ise.

790- Mesele: Zeyd'in kulu me'zûn değil iken Amr'dan iştirâ ettiği metâi Amr kula "Sen mahcûrsun, bey'in sahîh değildir." deyu vermemek istedikde Zeyd "Benim makbulüm." demekle almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, icazetine mevkufdur.

KİTABU'L-GASB

791- Mesele: Zeyd Amr'ın mülkünde sâkin olup davarların kullanıp ba'dehu Amr alâ tarîki'l-gasb tasarrufun isbat edip hükm olundukda bu kadar zaman istihdam olunan emlakının ecr-i mislin dahi taleb eylese hükm olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz.

[266b]

792- Mesele: Mal-ı meyyiti meyyitin guremâsından Zeyd-i zalim ahz eylese verese tekrar almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar.

793- Mesele: Zeyd'in sürülmüş hâzır yerine Amr gasben ilkâ-i bezr eylese Zeyd-i mezbûr Amr'ın tohumunu vermek ile mahsulü kendüye almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Amr'ın tohumunun mevrûan kıymetini verir de mahsulü kendi alır.

[267a]

794- Mesele: Bir kimesne bir kimesnenin borçlusun yedinden alıp kaçarsa ne lazım olur?

el-Cevab: Ta'zîr lazım olur.

[267b]

795- Mesele: Bazı kimesnelerde alımı olan kimesne fevt olup varis-i ma'rûfu olmamağın sultan cânibinden guremâdan duyûn ahz olunduktan sonra varisi zahir oldukda guremâdan tekrar taleb etmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, mal sahib-i hakka def' olunmadığı zahir olunca berâat hasıl olmaz.

796- Mesele: Zeyd Amr'dan gasb ettiği feraceyi kullanıp isti'malinden naks olunduktan şer'an Amr kıymetin tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Noksanı ile rucu' eder, naks onun isti'malinden olmuş değil ise de.

[268a]

797- Mesele: Zeyd Amr'ın buğdayın alıp Bekir'in arzına ekse zer' gâsıbın mı olur yoksa tohum sahibi Amr'ın mı yoksa yer sahibi Bekir'in mi?

el-Cevab: Gâsıbındır.

798- Mesele: Zeyd Amr'dan gasb ettiği bâr-gîri Bekir Zeyd'den gasb eyledikte Amr Bekir'den bâr-gîri taleb eyledikte Bekir "Ben Zeyd'e reddettim." demesi ile halâs olur mu?

el-Cevab: Beyyine ile halâs olur.

799- Mesele: Zeyd-i müslim Amr-ı müslimin hamrın gasb edip bir mikdarın içip bâkisi bâki iken Amr taleb eylese şer'an reddi Zeyd'e vacib olup reddi ile hükm olunur mu?

el-Cevab: Sirke etmek için taleb ettiğini kat'an bilürse reddi lazımdır, etmeyince kıyamet gününde muâhaze olur, hakimü's-şer'a murafaâ olduklarında hali teemmül olunup istirdâdı tehallül için idiği malum olursa reddi ile hükm olunur, şîrb için ise gâsıba irâkat ile emr olunur, bu hükm bâki olandadır, içilen için dünyada dava yok, eğer sirkeci hamrı ise ism-i gasb olup, eğer şîrb için ise ahiretde dahi hakkı olmaz, nihayeti şârîbe şîrb-i hamr ismi olur.

[268b]

800- Mesele: Zeyd Amr'ın on bin akçe değer elmasın yuttuktan sonra fevt olsa şer'an karnı yarılıp ihrâc olunur mu?

el-Cevab: Olunmaz, bu veled-i hayy gibi değildir, onda cevaz âdemi helakdan sıyânet

içindir, terekese varsa ondan alınır.

[269a]

801- Mesele: Zeyd Amr'a mesmûm³⁵⁵ taâmı yedine verip yedirse şer'an diyet ve kıyasdan nesne lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ama ma'siyet-i azîmedir, darb-ı şedîd ve habs-i medîd olunmak gerek.

802- Mesele: Zeyd'in cariyesin Amr gasb edip yedinde zinadan habli vaki oldukda Zeyd cariyesin aldıkda noksan-ı habl için ne mikdar nesne hükm olunur?

el-Cevab: Ebû Yusuf kavli üzere habl naks eylediği ile irsin zina aybına nazar olunup hangisi ekser ise ol hükm olunur, istihsanen kıyas emrini cem'an dâmin olmaktadır, İmam Muhammed'den kıyas ile ahz rivayeti mervîdir.

[269b]

803- Mesele: Zeyd'in sığırı Amr'ın malın telef eylese Zeyd'e şer'an damân lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

804- Mesele: Zeyd Amr'dan iştirâ eylediği cariyeyi tasarruf edip veledi olmuş iken Bekir istihkâkın isbat edip cariyeyi ve kıymet-i veledi ve ukrunu³⁵⁶ ahz eyledikten sonra Zeyd dahi cümlesiyle Amr'a rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Semen ve kıymet-i veled ile rucûa kâdir olur, ukruyla olmaz, eğer mağsûb idiğin bilip aldı ise veledi hür bi'l-kıyme dahi olmayıp rık olur, bu takdirce semeni ile rucûa kâdir olur.

[270a]

805- Mesele: Bu suretde Zeyd dahi Halid'e bey' etmiş olup veled Halid'den olunca semen ve kıymet-i veled ile Halid Zeyd'e Zeyd Amr'a rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Müşteri-i sâni evvele semen ve kıymet-i veled ile rucûa bi'l-ittifak kâdir olur, evvel bay'â İmâm-ı A'zâm katında ancak semen ile rucu' eder.

[270b]

806- Mesele: Zeyd bir gasb ettiği meta' ile iştirâ eylediği cariyenin vat'ı helal olur mu?

³⁵⁵ Mesmûm: Zehirlenmiş, ağıılanmış, zehirli. Devellioğlu.

³⁵⁶ Ukr: Kısırlık, doğuramaz kadının veya dışı hayvanın hali. Devellioğlu.

el-Cevab: Olmaz, tezevvüc gibi değildir.

807- Mesele: Zeyd Amr'ın dârın ya abdin gasb edip ba'dehu Bekir'e icâreye verse Bekir ba'dehu "Bu mal mağsûb imiş." deyu icaresin Zeyd'e vermeyip "Sahibine veririn." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, icârenin vücûbu akd iledir, lakin tayyib olmayıp tasadduk ile emr olunur.

808- Mesele: Hind ve Zeyneb çekişip döğüşüklerinde Hind Zeyneb'in kulağın yarıp, elli bin akçelik elmas küpesin ziyağa sebep olunca Zeyneb Hind'e sebebiyeti hasebiyle kıymetin tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

809- Mesele: Zeyd Amr'ın eteğın alıp muhâsame için ıtlâk eylemeyip bu esnada Amr'dan beş bin akçe düşüp zayi olunca Amr Zeyd'e "Sebeb oldun." deyu meblağ-ı mezbûru tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[271a]

810- Mesele: Zeyd-i medyûn dâini olan Amr'a deynini götürüp "Al, say, iyisin ve yatlusun³⁵⁷ ayır." deyu yedine teslim ettikten sonra ol akçe Amr'ın yedinde teaddîsiz helak oldukda Amr Zeyd'den deyni tekrar talebe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[271b]

811- Mesele: Zeyd'den Amr bir mikdar malını gasb veya serika edip âhar yere gittikde ahz olunup hakimü'ş-şer' çekip yedinden alıp ba'dehu Zeyd Amr'ı ahz edip malını talep ettikde "Falan yerin kadısı yedimden aldı, ondadır." deyip hüccet-i şer'îye gösterip mazmûnun isbat etmek istedikde Zeyd "Benim kadı aldığı eksigim değil." deyip malını şer'an tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

KİTABU'Ş-ŞUF'A

812- Mesele: Zeyd-i şefi' şuf'a tutup işhâd ettikten sonra bir ay mikdarı tehir etmekle

³⁵⁷ Yatlu: Kötü, şom, adi, fena. T.S.

şuf'a sakıt olur mu?

el-Cevab: *Hidaye* kavli üzere olmaz, kemâ eftâ bihi üstadî, *Kadhân* kavli üzere olur kemâ eftâ bihi Ebussuûd. İkisi de kavli-i kavî ve müftâ-bihdir, hakimü'ş-şer'in re'yi hangisine müstekır olup onunla hükm ederse nâfiz olur.

[274a]

813- Mesele: Zeyd dârını Amr'a bey' eyledikde şefîleri olan Bekir ve Halid şuf'a ahz edip şer'le hakim hükm ettikten sonra Bekir hakkın ıskât edince Halid cümlesin ahza kâdir olur mu?

el-Cevab: Ba'de'l-kaza kâdir olmaz.

[274b]

814- Mesele: Zeyd Amr'a dârını bey' eyledikde şuf'asından bazı gaib bazı hâzır olup şuf'a taleb eyleseler hemen hâzıra mı hükm olunur yoksa gaibe de bile mi?

el-Cevab: Hâzıreyn beyninde cemîasına da hükm olunur, sonra gaib hâzır olup taleb ederse ona da hükm olunur.

815- Mesele: Şefî' olan kimesne bazını cebren alıp bazını terk etmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

816- Mesele: Bazı şufeâ nasibini ba'za kılmağa şer'an kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, sahih değildir, hakkı sakıt olur.

817- Mesele: Zeyd müşa' ve müşterek olan değirmende olan hissesini Amr'a bey' eylediğin değirmen-i merkûmda hissesi olan Bekir istima' eyledikde şerâit-i taleb-i şuf'ayı bi't-temam riayet edince şuf'a tarîki ile almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Değirmenin yeri dahi mülk-i sarîhleri ise binası ile bile bey' olunmuş ise olur ve illâ arz-ı mîrîyyede ve vakfda ise kâdir olmaz, zira ebnâda şuf'a olmaz, yeri bey' olunmaz ki şuf'a ola.

[275a]

818- Mesele: Zeyd'in cârları Amr ve Bekir dârları ile Zeyd'e şefî'ler iken Amr Zeyd'den dârını iştirâ ettiğini Bekir alim oldukda şuf'a tutup şerâitin ityândan sonra Amr'dan taleb eylese cümlesi mi hükm olunur yoksa nısfı mı?

el-Cevab: Amr ba'de'ş-şirâ şuf'a ahz etmiş olmayınca cümlesi hükm olunur, etmiş ise

nısfı, eğerçi kim şırâ ile şuf'a batile olmaz idiği mübrehin, lakin ahzda şuf'a mefhum olur lafz idiği dahi mübeyyendir, bu fer' eğerçi kim kütüb-i fetâvânın ekserinde mestûr değildir, lakin sahib-i *Kunye ve Fetâvâ-yı Zahiriyye ve İsbicâbi* beyan etmişlerdir.

[276a]

819- Mesele: Zeyd'in şeffi olan Amr, Zeyd evin Bekir'e bey' eylemezden evvel şuf'ayı teslim edip "Var Bekir'e bey' eyle şuf'a tutmazın." demiş iken ba'de'l-bey' şuf'a ahzına kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, şuf'a ba'de'l-bey' sabit olur.

KİTABU'L-KISME

820- Mesele: Hind fevt olup iki li-üm kız karındaşların ve anasın ve zevcin terk eyledikde Hind'in evi bunların beyninde kısmet olunmak lazım geldikde kısmet-i âdile ne vecihle olur?

el-Cevab: Meselede nısf ve sülüs ve sūdüs var, evi bunda ekall-i ensâba sūdüs altı sehm edip şark ya garb cânibinden nasibleri kurada evvel çıkana evvel, sâni çıkana sâni, sâlis çıkana sâlis ile telkîb³⁵⁸ olunan sehm verilir, ondan sonra kurayı ihrâc edip eğer nasibi nısf olan çıkarsa ol cânibden üç sehmi verip eğer anası çıkarsa bir sehmi verip eğer bâkileri çıkarsa iki sehm verip biraderler dahi çıkarsa bu kıyas üzerine amel olunmak gerek.

Cevabu'n-âhar: Eğer kura ile kısmet murad ise nasiblerde hangisi az ise külli ona beraber bulunana. Meselen, birine altıdan bir değerse birine iki birine üç altı bölük olunup biri birine beraberce dahi bir taraftan başlayıp ad vere işbu evvel sehm olsun, bu ikinci, bu üçüncü âharına dek ondan sonra şerîklerin³⁵⁹ adlarını üç pâre kağıda yaza, ol kağıdcıkları dürüp hasır içine vaz' edip bir nesnenin altına koya ondan bir kişiye çıkarda diye ki "Evvel hanginizin adı çıkarsa sehm-i evvel onun olsun.", eğer evvel üç sehm alacağın adı çıkarsa evvelki ikinci üçüncü ona verile, ondan sonra iki nasiblinin çıkarsa iki dahi ona verile, birli âhara verile eğer evvel birli ya ikili çıkarsa yine bu zikr olunan üzere verilir, Allahu teâla a'lemu ve ahkemü'l-hâkimîn.

[277a]

³⁵⁸ Telkîb: Lakaplandırma, lakap takma. Devellioğlu.

³⁵⁹ "İklerin" kısmı hamışte bulunmaktadır.

821- Mesele: Zeyd-i zimmî Amr-ı müslimi vasi nasb eyledikten sonra fevt oldukda hamrı kalınca müslim Zeyd'in hamrın taksim şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, mekruhdur, bir zimmîyi vekil eder.

822- Mesele: Zeyd fevt olup kitapları kaldıkda veresenin her birini her birinde garazı olup "Taksim olunsun." demeğe kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Kâdir olmazlar, kitap taksim olunmaz, her biri nöbet ile müntefi' olurlar.

[277b]

823- Mesele: Zeyd'in veresei terekesin taksim eylediklerinden sonra ehad-i verese hîn-i kısmetde sâkit olup kısmete razı olmuş iken ba'dehu deyn ya ayn taleb eylese şer'an istima' olunur mu?

el-Cevab: Aynda olunmaz, deynde olunur.

[278a]

824- Mesele: Ehl-i mahalle "Tarîk-i âmdan bir mikdar vesiat vardır, kimesneye zarar olmaz." deyu evlerine almak caiz olur mu?

el-Cevab: *Eşbâh ve Nezâir*'de cevazı musarrah, lakin *İs'af* da hilâfi ve li zâlike fi zamanına, cevaz ile iftâ müşkil.

[278b]

825- Mesele: Zeyd Amr-ı biraderi kısmet edişdiklerinden sonra orta yerlerinde olan duvarda ihtilaf vaki olup her biri duvar kendinin olması şartı üzere kısmet vaki oldu deyip birinin dahi beyyinesi olmayınca şer'an nice olur?

el-Cevab: Tehalüf oldukdan sonra müddeî bih müşterek bâki kalır, sebab-i istihkâkda müstevi oldukları için.

[279a]

KİTABU'L-MÜZÂRAA

826- Mesele: Zeyd Amr'ın yerini bir yıl müzâraa tarîki ile akd-i sahih eyledikten sonra ekip bitdikde çekirge otlayıp Zeyd gayrı nesne ekmek istedikde müddet tamamına dek Amr şer'an men'a kâdir olur mu?

el-Cevab: Eğer nev'-i muayyen ise ekmeğe ise akd kâdir olur, müzâraası âmme olup

yahut 0mutlak ise olmaz.³⁶⁰

[279b]

827- Mesele: Müzâraa sıhhatinin şartları kaçdır ve ne nedir?

el-Cevab: Sekizdir, evvel ziraata salih yer gerek, sâniyen akd edenler âkil ve balîğ gerek, sâlisen müddet beyan olunmak gerek, rabian tohum ve yerin beyan olunmak gerek, hâmisen tohumu olmayan hakkı beyan olunmak gerek, sâdisen arzı sahibi tahliye etmek gerek, şöyle ki bile işlemek şart ola fâsid olur, sâbian hasıl olanda şirket gerek, sâminen cins-i bezr beyan olunmak gerek.

[280a]

828- Mesele: Müzâraa ki arz ve amel ve bezr ve bakar ile olur, bunlardan hangisi hangisinin olmak ile sahih olur?

el-Cevab: Bu taksim-i aklî üzerine yedi vecih üzeredir, şundan hâli değil, biri birinden olup üçü birinden şart olmak var, bu dört vecih üzerinedir.³⁶¹ Arz ya amel ya bezr ya bakar birinden olup bâki âhardan olmak var, sâlis caiz olmaz riba ihtimali için. Rabi' caiz olmaz, bakarın ecr-i meçhul ile istîcârı için yahut ikisi birinden ola, ikisi birinden ola, bu üç vecih üzerine olur. Arz ve bezr ya bakar ya amel ile birinden ola, bâkiler âhardan ola, evvelkisi caiz âharîn olmaz.

[281a]

KİTABÜ'L-MÜSÂKÂT

829- Mesele: Zeyd Amr ile müsâkâta akdeyn edip bahçasın su ermeğe verip Amr amel emrinde iken yemiş erişmeden ham iken Zeyd vefat edince Amr amelden imtina' edip "Hissemi hâmile üleşelim." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, verese muhayyer olurlar dilerlerse üleşirler, dilerlerse Amr'ın nasibinin hâmile kıymetin öderler, dilerlerse kendileri tumar edip âmil hissesini yemişinden geri alırlar.

[281b]

³⁶⁰ "Müzâraa ekin ekmekte ortaklaşmaktır. İmâm-ı A'zâm katında sahih değil, İmameyn katlarında sahihdir. Fetva dahi İmameyn kavlinedir." kaydı hamışte bulunmaktadır.

³⁶¹ "dir, şundan hâli değil, biri birinden olup üçü birinden şart olmak var, bu dört vecih üzerinedir." kısmı hamışte bulunmaktadır.

830- Mesele: Zeyd Amr'a hasılanın nısfına bahçesin su ermeğe verip kendi âhar yere gittikde Amr bizzat su ermeyip Zeyd'in izni yok iken Bekir'e su ermeğe vermeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[282a]

KİTABU'Z-ZEBÂİH

831- Mesele: Eflâk vilayetinde kefere sığırlarını başına balta ile urup pastırma edip dâr-ı İslama bey' eyleseler bu makûle vecihle olanın ekli helal olur mu?

el-Cevab: Olmaz, zekat-ı³⁶² ihtiyarda göğüs ile enek³⁶³ arasından boğazlamaktır, hatta *Vikâye* rivayetinde yumurcağın enekden yanından boğazlamak caiz değildir, *Camii's-Sağîr* rivayetinde caizdir, kavlı müftâ-bih dahi budur. Kesilecek damarlar dahi dördür, biri kuru ünükdür³⁶⁴, biri kızıl ünükdür, ikisi dahi iki yanında kan damarlarıdır ki bunlara hulkûm³⁶⁵, merî³⁶⁶, vedecan³⁶⁷ derler. İmam Şâfi katında hulkûm, merî kesilmek yeter, İmam Malik katında cümlesi kesilmek şarttır, bizim eimme katında üçü kesilmek hangi üç gerek olsun, İmam Ebû Yusuf'dan bir rivayetde ol için ikisi hulkûm ile merî olmak şarttır, İmam Muhammed'den bir rivayetde her birinin çoğu kesilmek şarttır.

[283a]

KİTABU'L-UDHIYE

832- Mesele: Udhiye farz mıdır, vacib midir, yoksa sünnet midir, makûle kimesneye lazımdır?

el-Cevab: Esah rivayetde vacibdir, her müslim ki hür ve mukîm ola havâic-i asliyesinden gayrı nisab kadar nesnesi olan gerçi zekat vacib olur, nesne dahi değil ise de meselen hâcetinden ziyade nisab kadar olur ya esbabı ya davarları ya kulu ya karavaşı ola.

³⁶² Zekat: Şerî şartlarını içeren boğazlama (zebh/narh) işlemi. Erdoğan.

³⁶³ Enek: Çene kemiği, gerdan. T.S.

³⁶⁴ Ünük: Hançere. T.S.

³⁶⁵ Hulkûm: Boğaz, gırtlak. Güneş.

³⁶⁶ Merî: Yemek borusu. Erdoğan.

³⁶⁷ Vedecan: Nefes borusu ile yemek borusunun iki tarafında bulunan iki kalın boyun damarı. Erdoğan.

[284a]

833- Mesele: Hind'in havâic-i asliyesinden ziyade malı olmayıp lakin zevci üzerinde mehri olunca şer'an udhiye vacibe olur mu?

el-Cevab: Olur, muaccel olup zevc malı ise alâ kavli'l-İmameyni'l-Hümameyn, mehr-i müeccel ise olmaz alâ kavlihim cemân.

KİTABU'L-KERAHİYYE

834- Mesele: Müslim olan ne etmek gerek tâ kim cahîme gitmeye?

el-Cevab: Nefsi haramdan hıfz edip kimesneye zulüm etmeye.

835- Mesele: Milak-i vera³⁶⁸ ve zühd ve esasî takva ve rüşd olan hısâl³⁶⁹ nedir?

el-Cevab: Nefsin haramdan hıfz edip ve haram kesb eylemeyip müslim ve muâhide zulm etmemekdir kemâ fi *Muhît-i Serahsi* kabîle'l-buyu'.

[284b]

836- Mesele: Şefi' gece ile bey'a alim olup işhâda mecali olmadıkda sabah işhâd eyledikde "El-ân alim oldum." demekle kâzib olup veid-i kâzibinde dahil olur mu?

el-Cevab: Olmaz, hakkını ihya için ve nefsinden zulmü def' için kizb mübah idiği musarrahdır, kezâlik sağîre dahi cevfi-leylde balîğa olup sabah "El-'an oldum." demesine ruhsat var.

837- Mesele: Zeyd Amr'da olan hakkını dünyada helal etmek mi efdaldır yoksa eylememek mi?

el-Cevab: Helal eylemek efdaldır.

838- Mesele: Vasi yahut babası mal-ı sabiden ekl şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Babası ekl eylese olur, eğer muhtaç ise haceti kadar, vasiye mutlakan caiz olmaz illâ meğer ücret-i muayenesi olup ücreti kadar ekl ede.

[285a]

839- Mesele: Misafirler ya gayrılar taâmın bir yere halt edip ya her biri bir mikdar akçe çıkarıp ârifâne ile ekl şer'an caiz olur mu?

³⁶⁸ Milâk: Öz, cevher, temel. Güneş.

³⁶⁹ Hısâl: Huylar, tabiatlar, ahlaklar. Devellioğlu.

el-Cevab: Olur, ama helalleşmeyince kerâhetden hâli değildir, zira bazı fetâvâda kıyas olunan meselede ziyade eklin adem-i cevazı mestûrdur.

840- Mesele: Zeyd'in zevcesi zimmiye olup hamr içmek istedikde Zeyd "Ağzın kokar, ben elim çekerin." deyu şer'an men'a kâdir olur mu?

el-Cevab: Kâdir olur, hakk-ı şer' için men' olunmaz ise de nefsi hakkı için men'a kâdir olması musarrahdır, *Hulâsa'* da ikisi de var.

[286a]

841- Mesele: Zeyd-i sûfi meclis-i vaazda "Hay hû." deyu çağırıldıkda "Niçin böyle edersin, sen dahi sair müslimûn gibi âdab-ı şer' üzere istima' eylesen olmaz mı?" dediklerinde Zeyd "Bende vecd ve muhabbet var, duramazım, ihtiyârım elimde değildir." demek cevab-ı şer'î olup din-i mübîninde bu var mıdır, ashâb-ı Rasûl-i Ekrem 'den bu makûle vaz' ya icazet ve ruhsat vaki olmuş mudur?

el-Cevab: Rasûl-i Ekrem (sav) ve ashabı rıdvanullahi aleyhim ecmaîn kârihûn oldukları amel-i mekruhdan olup kat'an dinde aslı olmayıp men'î vacib olanlardan idiği mestûrdur.

842- Mesele: Ehl-i sûk ve gayrın verdiği hediye kabul etmek ve taâmın ekl etmek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Galib malı haramdan ise kabul olunmamak gerek, mademki helal idiğine haber vermeye, eğer galib malı helal ise kavli lâ be'sdir, mademki haram idiği mübeyyen olmaya, insanın zahir hali ki salâh ve ... ola sıla ve sadakasın kabulde harac yokdur, zaman fasid oldu deyu bahs lazım olmaz, zira bu sû-i zandır, me'mur-bih olan müslime hüsn-i zandır demişler. Bu beyanda iki şey vardır, biri hükm-i şer'î ve zahiridir, biri hükm-i vera' ve hafîdir. Hükm-i şer'î zahir hali salâh üzerine olandan ahzdır bilâ istifsâr, mademki bi aynihi haram idiği muayyen olmaya. Ama hükm-i vera' mutlakan kimesneden ahz olunmamaktır, hatta gayet bahs ile bahs edip şüphe yok idiğine yakîn hasıl olmayınca; zira vera' şüphe-i haramdan bile ihtirâdır demişler, takva haramdan ihtirâdır demişler, şer'-i şerîf yusr ve semâhat üzere, mevdu'-ı vera' teşdîd ve ihtiyât üzerinedir. Aslda vera' şer'-i şerîfe muhalif değildir. Nihayeti şer' için iki hükm vardır; biri cevaz, biri efdal ve ahvat. Caiz olan hükm-i şer', efdal ve ahvat hükm-i verâdır. Aslda birdir, fî zemâninâ ed'iyenin adem-i kabûlü vera' olmadığı içindir. Hadis-i şerîfde buyurulmuşdur ki "Eğer siz namaz kılsanız hatta yay gibi olunca ve oruç

tutsanız hatta kiriş gibi olunca nef' vermez size vera' olmayınca". Allahümme enfa'nâ bihi.

[288a]

843- Mesele: Bir cami-i şerîfde gaza için dua ve senaya cem' olan mü'minûn kırâet-i Kuran-ı Azîm ederler iken ehl-i ilm olan Zeyd geldikde merkûma ta'zîmen kıyam caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

844- Mesele: Merîz olan Zeyd'in marazına kirpi ve yılan ekli tabib olan Amr "Nâfi'dir." demekle şer'an ekli caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, "Allahu teâla Hakîm'dir, bir şey haram eylemez menâfi'in gidermeyince." demişler, nitekim hamrda dahi öyledir, haram olmağla nef'i kalmamıştır.

[288b]

845- Mesele: Hatm-i şerîf tilâvet olunduktan sonra bir yere cem' olup dua olunmak mesnûn ve meşru mudur?

el-Cevab: Mekrûhe idiği mestûrdur, zira Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerinden ve sahabe-i kiram rıdvanullahi teâla aleyhim ecmaînden menkûl değildir, lakin men' olunmak dahi müşkildir, caiz ki duadan men fehm edeler, nitekim sultanu'l-ulema merhûm ve mağfûr leh Ebussuûd hazretlerinden ikâmet-i evvelinde müezzinlerin salavât verdiklerinden ikâmetde meşruiyetinden istifisâr olundukda "Men olunmaz." deyu cevab buyurmuşlardır, onun dahi aslı buna racîdir.

[289a]

846- Mesele: Humma ve sair emrâz için Kuran-ı Azîmden bazı ayet veya edîyye-i me'sureden okunup üflendikten sonra bu mukabelede alınan şer'an helal olur mu?

el-Cevab: Olur.

[291a]

847- Mesele: Bu suretde arabîyyet ile manası münfehim olmayan rıkkı caiz olur mu?

el-Cevab: Ulema-i müslimin arabîyyet ile manası fehm olunmayandan nehy etmişlerdir, mezinne-i şirk olduğu için.

[291b]

848- Mesele: Allahu Teâla hazretlerini menâmda görmek şer‘an caiz olur mu?

el-Cevab: Ekser fukaha kâil olmamışlardır, bu bâbda sükût ahvat idiği musarrahdır.

849- Mesele: Altından micmer³⁷⁰ içinde ud ve ...³⁷¹ yakıp isti‘mâl etmede kerâhet var mıdır?

el-Cevab: Vardır, gümüşden dahi.

850- Mesele: Mal cem‘ etmede ve giysi içine akçe ve şahî³⁷² vaz‘ edip hususan şahîlerin bazında lafzatullah var iken cebine koyup oturdukça üstüne oturmada şer‘an nesne var mıdır, nâs ise buna mübtelâdır.

el-Cevab: Mal helalden cem‘ olup zekatı ve sair hukuku verilince beis yokdur ve o makûle derâhim üzerine oturmada dahi beis yokdur, zira maksûd hıfzdır istihfâf değildir, itibar makasıdın nefsinedir, nefs-i ef‘ale değildir.

[292a]

851- Mesele: Saksâğan ve lâklâkın³⁷³ ekli helal midir?

el-Cevab: Aslda helal ama müstehab değil, zira nâs bunları ekl edene afet isabetin teâruf etmişler.

852- Mesele: Zeyd’in burnu kanayıp dinmedikde Amr Kuran-ı Şerîf’den kanı ile alnına yazmak ile âsim olur mu?

el-Cevab: Ebû Bekir el-İskaf “Caizdir.” demiş, kütüb-i fetâvâda şifa maruf olunca bunun emsali nesnelere cevaz gösterilmiş, meselen bevl ile yazmak gibi ve vilâdetde taassür olsa fahzine³⁷⁴ asmak gibi; ama fakir anladığım bunların cidden biri ile amel olunmamaktır.

[292b]

³⁷⁰ Micmer: Buhurdan, içinde tütü yakılan kap. Devellioğlu.

³⁷¹ Haşlaban kelimesi kullanılmaktadır, ancak kontrol nüshasında bu kelimeye rastlanılmamıştır.

³⁷² Şahî: Eskiden gümüşten, sonraları bakırla nikelden yapılan ve kırânın (1848’den 1927’ye kadar İran’da kullanılan bir gümüş para. Devellioğlu) yirmide biri değerinde olan İran parası. Devellioğlu.

³⁷³ Laklak: Lylek. Devellioğlu.

³⁷⁴ Fahz: Uyluk, kalça ile baldır arasındaki kısım. Devellioğlu.

853- Mesele: Zeyd'in ayakları ağrıdığıda “Âharu'd-deva el-keyyü.” deyu döğün³⁷⁵ yakmak tevekküle mani midir?

el-Cevab: Tedavi caizdir, lakin şifa Allahu teâladan olup devadan bilmemek gerek. Zarar üç kısma mümkündür, biri maktûu'n-bihdir mânın ve hubzun ateş ve cû'î izalesi gibi, biri dahi maznûndur ferd ve şirb-i mühil ve sâir îlâcât-ı tıb gibi, biri dahi mevhûmedir key ve rukye gibi. Maktûu'n-bih olanın terki tevekkülden değildir belki mevt havfı olunca haramdır ama mevhûmun terki tevekkülün şartıdır, ama maznûn olan tevekküle mani' değildir, terki dahi haram olmaz, belki bazı ahvâlde bazı eşhâsa efdaldır.

[294a]

854- Mesele: İsmullah yahut ism-i enbiyâ ve'l-melâike aleyhimü's-salâtü ve's-selam yazılı olan evrakı ihrâk bi'n-nar ayak altında kalmasın deyu caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, mademki mahv olunmaya, ba'dehu ihrâk ve mâ'i cari-i kebîre ilkâ caiz ve binası olmayan arz-ı tâhireye defn ve habs caiz olur, hangisin ederse.

[294b]

855- Mesele: Avretler meclis-i va'za hâzîre olmak caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

856- Mesele: Zeyd zevci Hind'e va'za varmağa izin verse vâiz alim ve zahid ve ilim ve hikmet ile muttasıf kimesne olup meclisinde bid'at olmayınca beis var mıdır?

el-Cevab: Yokdur böyle olunca, ama ol bir dâledir fî zamanına bulunmaz.

857- Mesele: İmâm-ı A'zâm mezhebinde olan Zeyd'e Amr-ı şâfiî “Burundan kan akmak ile abdest bozulmaz.” dedikde Zeyd “Ol kavî batıldır.” demek caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, hatadır, âdab-ı şer'a muhalifdir. Hak ve batıl mu'tekîdâtda isti'mâl olunur, müctehidâtda hata ve savabdır müsta'mel olan, hatta bizim mezhebimiz ile muhalifimiz mezhebden furûda sual olundukda vacib olan budur ki “Bizim mezhebimiz savab sizin hatadır, ama sizin savab olup bizim hata olmak da ihtimaldir.” demektir ve illâ eğer kat' olunacak olursa “Bizim tahkîk-i müctehid savab ve hata edicidir.” dediğimiz nice sahih olur? Ama bizim mu'tekîdimiz ile muhalifimiz hasmımız

³⁷⁵ Döğün: Yaki, dağlamakla açılan yara. T.S.

mu‘tekıdinden sual mu‘tekıdâtda olacak olursa ol zamanda bize lazım olan “Hak biz itikad ettiğimizdir, hasmımızın mu‘tekıdi batıldır.” demek gerek.

[295a]

858- Mesele: Hind karnında olan veledini ilâc edip ihrâcında şer‘an ism var mıdır?

el-Cevab: Halkından bir şey mütebeyyin olmadı ise yokdur.

[295b]

859- Mesele: Medyûn olan kimesne guremâ izinsiz gazaya yahut hacc-ı şerîfe gitmek caiz olur mu?

el-Cevab: Mekruhdur.

860- Mesele: Hanefî mezhebinde olan Zeyd’e “Eimme-i Şâfi’den cevab ne vecihledir?” deyu istifâ olundukda mezheblerince cevab vermek caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, İmâm-ı A‘zâm katında şöyledir deyivermek gerek.

[296a]

861- Mesele: Hile-i şer‘iyye etmekte kerâhet var mıdır?

el-Cevab: Mekruhdan fîrar ya mekruh def‘i için olunca hile meşrudur, haramdan fîrar ve tebâüd için ihtiyâl mendubdur, feemmâ müslim hakkını ibtal için olunca me’sûm ve advândır.

862- Mesele: Hind’in vaz‘-ı haml ederken kabul ve dübürü bir olup hicab munkatı‘ olunca cima‘ caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

863- Mesele: Soğan ve sarımsak ekl eden kimesneleri Rasûl-i Ekrem (sav) hazretleri “Men ekele’s-sevme ve’l-besale ve’l-kürrâse felâ yekrabne mescidena feinne’l-melâikete teteezza mimmâ yeteezza min benu âdem.” bir hadis-i şerîflerinde dahi “Men ekele sevmen ev besalen fe’l-ya‘tezilna ev ve’l-ya‘tezil mescidena ve’l-yek‘ud fî beytihi.” kavlı şerîflerinde olan nehyden vücûb lazım gelir mi yoksa ağzı kokarken mescide ve gayra varanlar terk-i evla etmiş mi olurlar?

el-Cevab: Terk-i vacib etmiş olurlar, bu makûle ve‘d vacib terkine lahık olduğu musarrahdır, udhiye vücûbunun delili dahi budur ki.

[296b]

864- Mesele: Güreş tutmak şer‘an caiz olur mu?

el-Cevab: Musâraa³⁷⁶ bid‘at değildir, telehhî murad edinmeyip küffar ile mukabeleye kudret ve kuvvet tahsili için olunca caiz, müsâb dahi olur. Telehhî için olunca mekruhdur men olunmak gerek.

[297a]

865- Mesele: Tâkıyyeciler³⁷⁷ kafirler giydiği tâkıyyeyi dikip onunla ettikleri kesbde be’s var mıdır?

el-Cevab: Yokdur.

866- Mesele: “Safer ayında sefere gitmek iyi değildir.” hatta “‘Rasûl-i Ekrem (sav) ‘Safer’in hurûcunu müjde edene cennet ile müjde edeyin.’ dedi.” deyu nakl olunan hadis sahih midir?

el-Cevab: Kizb-i muhasdır, mu‘tekıd-ı mütedeyyin bu makûleye itimad eylemeyip “Allah’adır tevekkülümüz, itimadımız.” demek gerek.

[298a]

867- Mesele: Harîrden uçkur³⁷⁸ şer‘an helal olur mu?

el-Cevab: Kuşak gibi değildir, İmâm-ı A‘zâm ve Muhammed katlarında caizdir.

[298b]

868- Mesele: Müstekrız mukrîza bazı nesne hediye götürse kabulü caiz olur mu?

el-Cevab: Evvelden verigeldi ise olur ve illâ felâ.

869- Mesele: Zeyd anası ile babasının riâyetinde aciz olup birine itdikde ol biri rencide olmak lazım gelince isyan lazım gelir mi?

el-Cevab: Veleдинin hakkının ferâatı cem‘i müteazzir olunca ta‘zîm ve ihtiramda hakk-ı ebi ve hıdmet ve en‘âmda hakk-ı ümmi riâyet eylemek gerek.

870- Mesele: Bir kasabada “Mîn ba‘di kefere taifesi hamr bey‘ eylesin.” deyu hakimü’ş-şer‘î nida ettirip defâat ile tenbiye olunduktan sonra mel‘unlar mütenebbih olmayıp adetleri üzerine meyhanelerine şarab koyup hafiyeten bey‘ ederken cemaat-i

³⁷⁶ Musâraa: Güreşme, pehlivanlık. Devellioğlu.

³⁷⁷ Tâkıyye: Takke. Devellioğlu.

³⁷⁸ Uçkur: Eski tarzda şalvar ve iç donuna geçirilip belde bağlanan ince kuşak, şalvarbend. Ş.S.

müsliminden bazı kimesneler görüp fiçıların paralayıp hamrların dökseler şer‘an damân lazım olur mu?

el-Cevab: İhtisâben etmişler, lazım olmaz, fiçılarınin dahi damânı lazım değildir, âmme-i kütüb-i fikhiyyede kitab-ı gasbda damân luzumu mestûrdur, vulât ona binaen tazmine tesaddîden ihtirâz edeler ki adem-i damân kerâhetde mestûrdur.

[299a]

871- Mesele: Zeyd yalnız kaldıkda def-i vahşet için ırlamakda³⁷⁹ beis var mıdır?

el-Cevab: Yokdur, Bürâ bin Malik hazretleri zühhâd-ı sahabeden iken onlardan vaki olmuşdur, mekruh olan alâ sebili'l-lehv ve'l-leîb olandır.

[299b]

872- Mesele: Lıhyede kadr-i mesnûn ne mikdardır ve etrafından dahi yabana bakanları aldırmaq caiz olur mu?

el-Cevab: Caiz olur, mesnûn olan kabzadır.

[301b]

KİTABU İHYÂİ'L-MEVÂT

873- Mesele: Zeyd izn-i imam ile arz-ı mevâtı ihya eylemekle malik olması musarrah iken fî zamanına niçin malik olup fevt oldukda veresesine şer‘le intikal eylemeye?

el-Cevab: Milk izni olmayıp mücerred intifâa ise malik olmaz idiği kütüb-i fetâvâda musarrahdır.

874- Mesele: Dört pâre karyenin halkı bir dağ-ı kadîmden meralık üzere tasarruf ederlerken halen Zeyd “Ben sahib-i arzdan istîzan eyledim.” deyu ziraat eylese zikr olunan kura halkı Zeyd’i ziraatden men‘a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Dağ avaz işitilir yerde olup ahali kûranın ihtiyaçları var ise kâdir olurlar.

[302a]

875- Mesele: Zeyd’in otuz yıldan beri merası olan yere Amr koyun yürütmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Mera Zeyd’e mahsus ise Amr otuna muhtac olunca getirip, getirmeyince

³⁷⁹ Irlamak: Şarkı söylemek, teğanni etmek. T.S.

“Ben kendim alayım.” demeğe kâdir olur.

876- Mesele: Üç pâre karye mâbeyninde olan dağ birine baîd ikisine karîb olmağın, karîb olan karyeler halkı baîd olan karye halkını üden kimesneden men‘a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Dağ arazi-i mubahadan olunca kâdir olmazlar kezâ fi‘l-fetâvâ.

877- Mesele: Kütüb-i fetâvâda “Eğer su eğer küllen bir kimesnenin mülkündeki olan ecnebinin ihtiyacı olunca ona sahib-i mülke ‘Ya çıkar yahut izin ver girip alayım.’ demeğe kâdir olup sahibi şer‘an men‘a kâdir olmadığı mestûr cemîi kütüb-i fetâvâda.” ya sahibinin dahi kezâlik ihtiyacı olunca hal yine bu minval üzerine midir?

el-Cevab: Değildir, eğerçi kim kütüb-i fetâvâda bu mestûr değildir, lakin *Harâc*-ı Ebû Yusuf da vardır.

[302b]

KİTABU‘L-EŞRİBE

878- Mesele: Şırası azûb-ı şarab olan müslim ne eylemek gerek?

el-Cevab: “A‘lâ sirkesi olur mâ-i hârre sabbetmek eyser tarîkdir.” demişler.

Cevab-ı Ahâr: Sirke etmek gerek.³⁸⁰

879- Mesele: Zeyd-i zimmînin Amr-ı müslime deyni olup hamr akçesinden eda ettiğini bilirken Amr ahz etmek helal olur mu?

el-Cevab: Olur.

880- Mesele: Zeyd şırasını şarab eden kimesneye bey‘ şer‘an caiz olur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A‘zâm katında lâ be’s, İmameyn katlarında mekruhdur, efdal budur ki hamr edene bey‘ eylemeye.

[303a]

881- Mesele: Sahib-i *Kunye*’nin “Hamr tubihat ve zâlet murareteha bi‘l-bathi yehillu şürbiha.” kavlinin vechi var mıdır?

el-Cevab: Vech-i yokdur, hata-i mahzdır, kat‘an amel olunmaz her bâr ki sahib-i *Kunye* kavaid-i şer‘a muhalif münferid ola mademki naklini gayrıdan teyid etmeye amel

³⁸⁰ İkinci cevap hamışte yer almaktadır.

olunmamak gerek; zira Keşşî mutezilîdir, mezhebe muhalif olup yahut münferid olduğun ya meşâyih-i i'tizalden nakl eylediğın kabul eylemeziz mademki bizim kavaidimize muvafık olmaya, yahut bizim eimmimizin nakli ile takvît eylemeye.

[304a]

KİTABU'S-SAYD

[304b]

882- Mesele: Zeyd'in yedinde kimesnenin mülkü olmayan güvercinler yumurdlasa Zeyd'in mülkü olur mu yoksa mübah olduğu ecilden kim sayd ederse onun olur mu?

el-Cevab: Kim ahz ederse onun olur, mücerred ülfet ve yumurdlamak ile arzında malik olmaz.

883- Mesele: Necisü'l-ayn olan suda hasıl olan balık ve yabanda gezip üç gün habs olunmayan tavuk ekli caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.

[305b]

884- Mesele: Balık avlamak gibi ve sair avı telehhi için eylemek yahut sanat edinmek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

KİTABU'R-REHİN

885- Mesele: Sabinin babası izni ile gayrıdan ötürü rehni caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

886- Mesele: Zeyd Amr'a bazı esbab rehin vaz' edip "Falan zamana dek eğer gelip haklatmaz isem falan vekilim olup bey' eylesin." dese ol zaman oldukda Zeyd gaib olup deyn eda olunmayınca şer'an vekil esbab-ı merkûmu bey'a kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, imtina' ederse cebr dahi olunur habsle, lecc³⁸¹ ederse kadı dahi bey' eder.

887- Mesele: Zeyd Amr'dan rehin vaz' etmek için aldığı metâi Bekir'e rehin vaz' edip ba'dehu Amr Zeyd'in deyni eda etmek istedikde Bekir "Rehin vaz' eden gelsin."

³⁸¹ Lecc: İnat etme, ayak direme. Devellioğlu.

demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[306a]

888- Mesele: Bu suretde Amr Zeyd'in emri yok iken deynin edada teberru' eylemiş iken şer'an Zeyd'e rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

889- Mesele: Zeyd'e deyni olan Amr dârını Zeyd'e icâreye vermiş iken ba'dehu deyni için rehin vaz' eylese şer'an icâre fesh olunmuş olur mu?

el-Cevab: Olur.

[306b]

890- Mesele: Zeyd kulu Amr'ı üç bin akçe deynine Bekir'e rehin vaz' eylemiş iken Bekir'in yedinde iken Zeyd Amr'ı i'tâk eylese şer'an nâfiz olup Bekir rehniyyetden çıkar mı?

el-Cevab: Çıkar, nâfizdir.

891- Mesele: Bu suretde Zeyd fakir olup Bekir malını ondan almak mümkün olmayınca nice olur?

el-Cevab: Dilerse kula siayet etdirir, deynden kıymetinden ekalde ve kıymetinde vakt-i rehin ile vakt-i i'tâkda ekal kıymeti itibar olunup bu ikisinden ve deynden hangisi ekal ise onu siayet eder.

[307a]

892- Mesele: Bu suretde mürtehin kula siayet ettirdikten sonra kul dahi mevlâsına rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[307b]³⁸²

893- Mesele: Zeyd Amr'a rehin vaz' ettiği metâi Amr dahi Bekir'e vaz' ettikde Zeyd razı olmayıp iptale kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

³⁸² 20. Mesele: Zeyd'in zulm âdet-i müstemiresi olup sâ-i bi'l-fesad olduğu şer'an sabit olsa Zeyd'in emr-i veliyü'l-emr ile katli meşru mudur?

el-Cevab: Meşrudur. Ketebehu fakir(Fetva hamışte bulunmaktadır.)

894- Mesele: Zeyd Amr'a evin rehin vaz' ettikten sonra Amr evi Bekir' e icâreye verse akd-i icâre Zeyd'in izninsiz olunca icâre kimin olur?

el-Cevab: Amr'ın olur, ama helal ve tayyib olmaz, tasadduk etmek gerek.

895- Mesele: Zeyd Amr'a rehin vaz' ettiği malından sultan cânibinden öşür ve harâc deyu alınanları Amr ba'dehu Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

KİTABU'L-CİNAYÂT

896- Mesele: Zeyd-i madeni birkaç kimesneleri icâre ile ahz edip kuyuda cevâhir kazarlar iken üzerlerine duvar yıkılıp helak ettikde vereseşi Zeyd'e "Sen bunların helakına sebep oldun." deyu tearruza kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar, demleri heder olur.

[308a]

897- Mesele: Zeyd Amr'ı bir büyük taş ile urup katl eylese şer'an Zeyd'e ne lazım gelir?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm katında diyet lazım gelir.

898- Mesele: Zeyd'de hakkı olan kimesneler nice defa şer'î şerîfe davet edip gelmedikde murâseleye dahi itibar etmemekle hakimü'ş-şer' i'van gönderip "Götürün." deyu emr eyledikde emr-i şer'le varıp davet eylediklerinde yine inad edince cebren sürmek istediklerinde alet-i harble varanları katl eylemek istedikde varanlar dahi gayrı vecihle halâsa mecalleri olmayınca Zeyd'i urup ol darbdan fevt oldukda şer'an demi heder mi olur yoksa varanlara mı yahut uranlara mı lazım gelir?

el-Cevab: Heder olur.

[308b]

899- Mesele: Zeyd ve Amr alet-i harble Bekir'in üzerine katl niyetiyle hücum eyleyip Bekir-i mezbûru Amr tutup Zeyd alet-i harble Bekir'i urup katl etse verese-i maktûl ikisinden bile kısas talep etmeğe yahut ikisinden bile müsâvât üzere diyet talep etmeğe kâdirler midir?

el-Cevab: Değillerdir, Zeyd amden katl etti ise kısas talep etmeğe kâdirlerdir, Amr ta'zîr-i şedîd ve tevbesi ve salahı zahir olunca [ya dek] habs olunur.

[309a]

900- Mesele: Sünnetçi olan Zeyd Amr-ı sağiri sünnet eyledikde hatâen haşefesin³⁸³ kesse diyet lazım olur mu?

el-Cevab: Fevt olursa nısf-ı diyet, olmaz ise diyet-i kâmile lazım olur.

[309b]

901- Mesele: Zeyd Amr-ı medyûnu katl eyledikde verese-i Amr Zeyd'i afv eylemiş iken guremâ men'a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Kâdir olmazlar, nitekim medyûn öldürmüş olsa guremâ kısas-ı men'a kâdir olmadıkları gibi.

902- Mesele: Zeyd'in kelbi Amr'ı dalıp mecrûh edip Amr ol cerâhatden sahib-i firâş olup fevt oldukda Zeyd'e şer'an diyet lazım olur mu?

el-Cevab: Akûr olup "Kelbini def' eyle." deyu tekaddüm olunmadı ise lazım olmaz, âdemîden gayrının fiili hederdir, mademki irsâl ve sevk ve iğra ve kıreddin biri bulunmaya.

[311a]

903- Mesele: Zeyd bir yerde otururken Amr gelip kaftanı üzerine oturup Zeyd bu hale alim değil iken kalkdıkdâ Zeyd'in culûs sebebiyle sevbi yırtılınca Zeyd Amr'a zararın tazmine kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur nısfın, zira ikisinin fiili ile olmuşdur.

904- Mesele: Zeyd Amr'ın gözünü alet-i harble amden urup çıkarsa Amr Zeyd'in kısasen gözün çıkartmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kısasa zav'ı gidip hadeke bâki olmak gerek ve illâ mûmâselet sıfatı ile istîfâ müteazzîrdir.

[312a]

905- Mesele: Zeyd Amr'a zehir yedirip Amr ol zehirden fevt olunca şer'an Zeyd'e ne lazım gelir?

el-Cevab: Ta'zîr-i şedid ve habs-i medîd gelir.

³⁸³ Haşefe: Erkeğin tenasül aletinin baş tarafı. Devellioğlu.

906- Mesele: Zeyd'in Amr'ın bâr-gîrinin bir gözün ihrâc eylese şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: Rub'-ı kıymet lazım olur, delil-i naklî kaza-i Rasûl-i Ekrem (sav), delil-i akli feres dört gözü ile amel eder, iki müste'milenin keennehu dört gözlü gibi olup biri gitmek ile rub' lazım olur.

[312b]

907- Mesele: Zeyd Amr'ı alet-i harble amden katl eyledikde Amr'ın verese-i sığârı var iken varis-i kebîr kısasen salb ettirmeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm katında olur, ama salb şer'î değildir, seyfle katl olunur.

[314a]

908- Mesele: Zeyd Amr'ı amden katl edip kısas ile hükm olunduktan sonra Bekir Zeyd'i katl eyledikde Zeyd'in verese-i Bekir'e yapışıp "Senin ne dahlin var Amr'ın verese-i değil iken?" deyu dava eylediklerinde Amr'ın verese-i "Biz emr eyledik." demekle halâs olur mu?

el-Cevab: Olmaz, emir zahir olmayınca beyyine gerek ve illâ Bekir dahi kısâsen katl olunur.

[314b]

909- Mesele: Zeyd-i mecrûh fevt oldukda velisi olan Amr Bekir'den dava edip Bekir münkir olunca Bişr ve Beşir "Bekir katl eyledi." deyu şehâdet eylediklerinde hakim kabul edince şer'an diyet mi hükm olunur yoksa kısas ile mi hükm olunur?

el-Cevab: Eğer alet-i câriha ile darb edip ol darbdan sahib-i firâş olup tâ vefat edince zail olmadığına şehâdet ettiler ise kısas lazım gelir.

[315a]

KİTABU'D-DİYÂT

910- Mesele: Zeyd Amr'ın bâr-gîrin çekip kuyruğun koparmağla şer'an ne lazım olur?

el-Cevab: Bir yıl mühlet verilip ba'dehu nazar olunur, eğer bitmezse kuyruğuyla bahaya tutulup ve kuyruksuz tutulup ne naks ederse onunla rucu' olunur.

911- Mesele: Mîrî tarlalarda ve çayırlarda ve bağlarda maktûl bulunup katili malum olmayanların diyeti ol zikr olunanları mutasarrıf olanlara mı düşer yoksa avaz işitilir mevzuda vaki olan mahallât ve kûraya mı düşer yoksa beytü'l-mâle mi düşer?

el-Cevab: Beytü'l-mâle düşer kezâ eftâ üstâdünâ Şeyhülislam kad nukkilet min hattihî'l-mübareki ve kûbilet bihi fevucidet muhaziyeten lehu hazve'l-kuzzete bi'l-kuzzeti min gayri tefâvütin beynehümâ ve lev binuktati kuzzetin.

[315b]

912- Mesele: Zeyd Amr'ın cariyesinin bir gözün ya iki gözün ihrâc eylese ne lazım olur?

el-Cevab: Birinde nısf-ı kıymeti lazım olur, cüsseden şeye malik olmaz Zeyd; ama ikide diyet-i damân ile cüsseye malik olur.

913- Mesele: Bir karyede çadır içinde bulunan maktûlün ehl-i karyeye de diyeti düşer mi?

el-Cevab: Düşmez, çadırda sâkin olanlara düşer.

914- Mesele: Cami-i şerîfde bulunan maktûlün kasame ve diyeti kime lazım olur?

el-Cevab: Kasame olmaz yedi husus olmadığı için, yedi umum diyet icab eder, beytü'l-mâl mal-ı amme-i müslimindir, ondan ahz olunur.

[316a]³⁸⁴

915- Mesele: Zeyd'in mülkünde Amr'ın davarı mecruh meyyit bulunsa şer'an Zeyd'e nesne lazım olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[316b]

916- Mesele: Zeyd Amr'ın başın yarmağla şer'an ne lazım gelir?

³⁸⁴ 21. Mesele: Ne makûle tarîka şârî-i a'zâm derler, onda bulunan için kimesneye diyet ve kasâme lazım olmaya?

el-Cevab: Şârî-i a'zâm şehirde yahut karîbinde vaki olunca diyet akreb mahallât ehline düşer. Avaz ermez olu yollarda olunca beytü'l-mâle düşer diyet olmamak aslen kimesneye intifâ' etmediği sahralarda bulunan katıldır. Ebussuûd.

22. Mesele: Zeyd tarîk-i âm üzerinde maktûl bulunup katil malum olmadıkda Zeyd'in varisleri avaz iştilir karyelerden diyet talep eyleseler kadı "Şârî-i a'zâmda katl olunmuşdur." deyup "Diyet beytü'l-mâledir." deyu hükm etmek istedikde veli-i maktûl fetva ibrâz edip şârî-i a'zâmda katl olunca avaz iştilir karyelerde diyet lazım gelir." deyu kayd olunmuş bulundukda kadı "Kitaba ben bu meseleyi bulamadım, diyet hükm eylemez." demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, kadı dahi ma'zûrdur. şârî-i a'zâmda ve esvâk-ı âmmede maktûl bulunsa kasâme yokdur diyet beytü'l-mâledir." deyu yazılmışdır, zâhirinden itlâk fehm olunur, ama fi'l-hakîka öyle değildir. Mahallâtından bâid olduğu surete mahsusdur. Karîb olunca akreb mahallâta lazım olur. Şurûh-ı *Hidâye*'den *Nihâye*'de ve *Gayetü'l-Beyân*'da tafsîl üzere beyan olunmuşdur. Itlâk üzere amele imkan yokdur. Diyet beytü'l-mâle düşer maveelerin? cümlesinde gerek şârî-i a'zâm gerek esvâk-ı âmme gerek arazi-i mümelleket? gerek evkâf-ı âmme olsun avaz eder yerde şenlik.... olunca diyet beytü'l-mâle düşer hemân cami' müstesnadır. Ketebehu Ebussuûd el-merhûm ufiye anı. (Fetvalar hamîşte bulunmaktadır.)

el-Cevab: Başda yüzde olan yaralar ki şicâcdırlar³⁸⁵ ondur. Biri müzihadır³⁸⁶ ki kemik görüne, bunda amden olunca kısas lazım olur, zira müsavât itibarı mümkündür, hataen olunca nısf-ı öşr-i diyetdir. İkincisi hâşimedir³⁸⁷ ki kemik kırılı öşr-i diyet lazım olur. Üçüncüsü munakkıledir³⁸⁸ ki kemik yerinden ayrıla öşr-i diyet ve nısf-ı öşr-i diyet lazım olur, mümkündür hataen olunca nısf-ı öşr-i diyet lazım olur. Dördüncüsü câifedir³⁸⁹ ki iki yerinden deline diyetin sülüsânı lazım olur. Beşincisi hârisadır³⁹⁰ ki tırmalanıp kan çıkmaya, altıncısı dâmi‘adır³⁹¹ ki dem zahir olup akmaya, yedincisi dâmiyedir³⁹² ki kan aka, sekizincisi bâzı‘adır³⁹³ ki deri kesile, dokuzuncusu mütelâhımedir³⁹⁴ ki eti kesile, onuncusu simhakdır³⁹⁵ ki kemik üzerindeki cildi rakika yetiše bunlarda hükûmet-i adl lazım olur. Hükûmet-i adl mecrûh kul farz olunup yarasız kıymete tutulup ve yara ile tutulup tefâvutuna nazar oluna. Meselen cerâhatsız bin değer olsa cerâhatle dokuz yüz değer ola, kıymetinin öşrü eksildi, diyetin dahi öşrü vacib olur.

[318a]

917- Mesele: Zeyd Amr’ın bina eylediği köprünün çukurun idiğini görmüş iken uğrayıp köprüyü geçip helak olunca Amr’a izn-i imamsız bina işlemiş olunca damân lazım gelir

³⁸⁵ Şecce (ç. şicâc): Başa veya yüze isabet eden yara. Erdoğan.

³⁸⁶ Müziha: Şecce türünden bir yaradır ki et ile baş kemiği arasındaki zar gibi olan deri yırtılıp kemik ortaya çıkar. Hükümü amden ise kısas, hataen ise diyetin yirmide biridir. Erdoğan.

³⁸⁷ Hâşime: Başa ve yüze isabet eden bir yara olup, kemik kırılmış olur. Hükümü diyetin onda biridir. Erdoğan.

³⁸⁸ Munakkıle: Başdaki veya yüzdeki bir yaradır ki, kemik kırılıp yerinden oynamış veya ufalanmış olur. Hükümü diyetin onda biridir. Erdoğan.

³⁸⁹ Câife: İç boşluğa (cevf) kadar işleyen yaradır, göğüste, sırtta, karında açılan yaralar gibi. Elde, ayakta, boyunda meydana gelen yaralara ise “gayr-ı câife” denir. Erdoğan.

³⁹⁰ Hârisa: Bir yaradır ki kan çıkmaksızın yalnız deri yırtılmış olur. Başa ve yüze mahsus yaralardandır. Hükûmet-i adl gerekir. Erdoğan.

³⁹¹ Dâmi‘a: Başa veya yüze isabet eden yaradır, akmaksızın en fazla gözyaşı kadar kan çıkar. Hükümü hükûmet-i adldir. Erdoğan.

³⁹² Dâmiye: Başa ve yüze isabet edip kendisinden kan çıkıp akan yara. Hükümü hükûmet-i adldir. Erdoğan.

³⁹³ Bâzı‘a: Deri ile birlikte biraz da etin kesildiği, fakat kanamayan bir yaradır. Aynı zamanda kan da akarsa “dâmiye” denir. Hükümü hükûmet-i adldir. Erdoğan.

³⁹⁴ Mütelâhıme: Başa veya yüze isabet eden bir yaradır ki, deri ile birlikte epeyce de et kesilmiş olur. Hükümü hükûmet-i adldir. Erdoğan.

³⁹⁵ Simhak: Başa veya yüze isabet eden bir yaradır ki, et kesilmiş, et ile baş kemiği arasındaki ince zar gibi deri görünmeye başlamış olur. Bu ince deriye de “simhak” denir. Erdoğan.

mi?

el-Cevab: Alim iken olunca gelmez.

918- Mesele: Bir mahalle-i harabede Zeyd maktûl bulunup katili nâ-malum olunca şer‘an demi heder olur mu?

el-Cevab: Karîbinde mahalle-i âmire var ise onlara düşer.

919- Mesele: Zeyd oğlu Amr’ı te’ðiben darb eyledikde Amr ol darbdan vefat edince şer‘an Zeyd’e ne lazım gelir?

el-Cevab: Diyet ve kefâret lazım gelir, mirasdan dahi mahrum olur.

KİTABU’L-VESÂYA

920- Mesele: Zeyd-i vasi eytâmın malı ziyade olsun deyu sa‘y edip eytâm-ı infakda tadyîk caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, belki tevsi‘ gerek ki onda israf ve tadyîk olmaya bu mütefâvitdir. Killet-i mal ve kesret-i mal ve ihtilaf-ı hal ile malına ve haline nazar olunup layık olan kadar infak olunmak gerek, zira eğer yetim ölürse kendi malın ekl eylemiş olur, eğer sağ olursa damanallahu ruzika külle ehad.

[318b]

921- Mesele: Zeyd fevt olup malı bir kadılıkda, yetimi kaza-i âharda oldukda mal, olduğu beldenin kadısı Amr’ı vasi nasb edip malı kabz ettikten sonra yetim, olduğu beldenin kadısı Bekir’i vasi nasb edip Bekir gelip Amr’dan tezalim ve isti‘dâ tarîkiyle mal Amr’dan talep edip almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Kadir olur, muhtâr-ı meyyit olmayınca, muhtâr olan nazar-ı yetim olduğu beldenin kadısının olduğu tasrîh olunup hatta rivayeti bulunmayan vakfa müteallık bir mesele dahi bundan istihrâc olunmuştur.

[319a]

922- Mesele: Eytâm bir vilayetde olup tereke âhar vilayetde olunca vasi nasbı hangi vilayet kadısındır?

el-Cevab: Mesele ihtilafîdir, eytâma enfa‘ ve enzar olan ile amel olunur.

[320a]

923- Mesele: Zeyd medyûnu Amr’a “Ben vefat ettikde deyninden berî ol.” dedikten

sonra fevt oldukda veresei Amr'dan deyn-i merkûmu taleb eylese şer'an almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar, vasiyettir, sülüsden muteberdir.

924- Mesele: Zeyd evladından Amr'a dârından bir mikdarın ba'de'l-memât terekesinden varis olmamak şartı üzere verip Amr dahi kabul ve kabz eylemiş iken fevt oldukda yine mirasa dahil olmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: *Eşbâh Nezâir*'de olmamak görünür, lakin *Cevâhir-i Fetâvâ*'da veresenin rızasına mütevakkıf olması musarrahdır ve bu kavl esah dahi görünür.

[320b]

925- Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde varisine bey' eylediği sahih olur mu?

el-Cevab: İmâm-ı A'zâm katında mutlakan sahih olmaz, İmameyn katlarında muhâbat³⁹⁶ olunca olmaz.

[321a]

926- Mesele: Murâhinin vasiyeti sahih olur mu?

el-Cevab: Techiz ve tekfîn ve emr-i definden gayrıda sahiha değildir.

[322b]

927- Mesele: Vasi olan Zeyd meyyitden deyn taleb eylese vesâyetten ihrâc olunur mu?

el-Cevab: Bunda akvâl-i kesîre vardır, fetva ihrâc olunmamağadır.

928- Mesele: Mal-ı yetimden dava olup sübût bulmadan vasinin sulhu sahih olur mu?

el-Cevab: Olmaz, itlâf-ı mahz muteber olmak yokdur, meğer maslahat iktiza ede.

[323a]

929- Mesele: Zeyd Amr'ı vasi nasb edip ol dahi kabul edip fevt oldukdan sonra kadı Amr'dan mal-ı eytâma zarar ihtimalin vermekle Amr'ın yedinden malı ihrâc edip Bekir'i vasi nasb edip ona tasarruf ettirmek meşru mudur?

el-Cevab: Meşru ve kavl-i müftâ-bihdir.

[323b]

³⁹⁶ Muhâbat: Kayırmak, çocuklar gibi eşit konumda olan kimselerden birine haklı bir gerekçe olmadan diğerine nispetle daha fazla hibe vb.de bulunmak. Erdoğan.

930- Mesele: Zeyd kulu Amr'ı bir sene cemi' veresesine hıdmet edip ba'dehu hür olmasın vasiyet eylese şer'an bu vasiyet sahiha olur mu?

el-Cevab: Olur.

931- Mesele: Zeyd fevt oldukda vereseşi huzurunda Amr on bin akçe deyn iddia eyledikten sonra cemi'-i verese tasdik eylediklerinde Amr beyyine ikâmet eylese şer'an istima' olunup beyyine ile mi hükm olunur yoksa ikrar-ı verese ile mi?

el-Cevab: Beyyine ile olunur, beyyinede faide-i azîme zahiredir, varis-i âhar ya garîm³⁹⁷ zahir olunca.

932- Mesele: Zeyd varisi olan Amr'ın mükâtebi olan Bekir'e bin akçe vasiyet eylese vasiyet-i merkûme sahiha olur mu?

el-Cevab: Olmaz, bu kendi mükâtebi gibi değildir.

[324a]

933- Mesele: Zeyd vasiyet eylemiş iken rucûa kâdir olur mu?

el-Cevab: Tedbîrden gayrıda olur.

934- Mesele: Zeyd maraz-ı mevtinde sülüs malını ümmü'l-veledi olan Hind'e vasiyet eylese şer'an sahiha olur mu?

el-Cevab: Olur.

935- Mesele: Vasi gabn-ı fâhiş ile yetimim dârın Zeyd'e bey edip Zeyd dahi Amr'a bey' eyledikten sonra yetim balığ olup evi Amr'dan taleb eyledikde Amr "Vasinin gabn-ı fâhiş ile bey'-i fasid ise de fâsidin hükmü alanın mülkünden çıktıkdan sonra gayrın hakkı teallük etmekle istirdâd değildir, belki kıymetine eriştirmekdir." deyip evi vermemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz, fâsid değildir, batıldır.

[324b]

936- Mesele: Zeyd "Amr'a benim koyunlarımın küllisin verin, yüz koyundur." deyu vasiyet edip vefat eyledikde koyunları ziyade çıkınca Amr "Cümle koyunların vasiyet etti." deyu bu kelam ile yüzden ziyadesin dahi taleb edip almağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

³⁹⁷ Garîm: Alacaklı. Devellioğlu.

[325a]

937- Mesele: Eytâmın vasisi vücûdu ile kadı emvâlini tasarruf eylemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Maslahat-ı zaruriye olduğu yerde olur, “*Kunye*’nin olmaz dediğinden muradı külli tasarruf ile malın olmaz demektir.” deyu belirtmiştir üstadımız rahimallah.

938- Mesele: Vasinin mal-ı eytâmda ikrarı sahih olur mu?

el-Cevab: Olmaz, meğer varis dahi ola.

KİTABU’L-FERÂİZ

939- Mesele: Zeyd Hind’den olan veledini “Fakir olup beslemeden aciziz.” deyu mescide bıraktıklarından sonra pişman olup yine almağa vardıklarında yanında bir veled dahi bulunup biri birine kemal mertebe müşâbih olduklarında veledi hangisi idiği nâ-malum olup ikisin dahi alıp besleyip veled hangisi idiği zahir olmadan Zeyd fevt olunca şer‘an bu ikisinden hangisi varis olur beyan oluna.

el-Cevab: Hiç biri olmaz.

[326a]

940- Mesele: Zeyd fevt olup zevcinden hâmil olan anası Hind’i ve li-eb ammisi Amr’ı terk eylese kısmet ne vecihle olur?

el-Cevab: Sülüs Hind’e verilir, südüs haml için mevkuf kılınır, bâki Amr’a verilir. Eğer Hind Zeyd’in fevtinden altı aydan ziyade zaman geçmeden doğurursa südüs doğan veledde verilir, eğer altı ayın tamamından sonra doğurursa varis olmaz, mevkuf olan südüs Amr’a verilir, meğer ki mu‘tedde olup iddetinin tamam olmasına ikrar etmiş olmaya, bu takdirce südüs yine hamle verilir.

[327a]

941- Mesele: Zeyd fevt olup li-ebeveyn ammisinin bir oğlun ve diğer ammisinin beş oğlun terk eylese kısmet-i tereke şer‘an ne vecihle olur?

el-Cevab: Cümle malı altı sehm³⁹⁸ kılınıp her birine birer verilir. Asabede ebdân-ı furu‘ itibarı ittifakîdir.

942- Mesele: Zeyd fevt oldukda li-üm karındaşı Amr’ı ve li-eb ammi oğlu Bekir’i terk ettikde Amr dahi Bekir’len yine ammi oğlu olunca farzın aldıktan sonra “Asûbetde

³⁹⁸ Sehm: Pay, hisse. Erdoğan.

seninle musâviyim.” deyu Bekir ile müşterek olmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

[327b]

943- Mesele: Zeyd Amr’dan bir mikdar akçe karz aldıkda kulu Bekir’i rehin verdikden sonra Bekir Amr’da rehin iken Bişr’in urup hatâen gözün ihrâc eyledikden sonra Zeyd müflisen vefat edip Bekir’den gayrı terekesi kalmasa Bekir dahi rehin bulunduğundan mâadâ cinayet eylemiş bulunup Amr’ın ve Bişr’in hakkı tealluk eylemiş olunca tekfine verilmediği Seyyid-i Şerîf evvelinde musarrah, ama bu ikisine abdin kıymeti kifâyet eylemediği takdirce hangisi mukaddemdir?

el-Cevab: Bişr’in hakkı mukaddemdir, zira bunun hakkı abdin zimmetinde sabit olmuştur, bu akvâdır.

944- Mesele: Sabi olan Zeyd mûrisi olan Amr’ı katl eylemekle irsden mahrum olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[328a]

945- Mesele: Bir zimmî mürd³⁹⁹ olup evladı kalmayıp taht-i nikahında olan zevcesine şer‘an rub‘ hisse düşer mi?

el-Cevab: Düşer.

946- Mesele: Zeyd-i müslim fevt oldukda babası Amr-ı kafiri ve babasının babası Bekir-i müslimi terk eylese irsden babası mahrum olmak ile ceddinin verâsetine sirayet edip mani olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[328b]

947- Mesele: Zeyd fevt olup iki kızın ve zevcesi Fatma’yı ve validesi Hatice’yi ve li-üm karındaşı Amr’ı ve kız karındaşı Saliha’yı ve Ayşe’yi terk eylese kısmet-i tereke şer‘an ne vecihle olur?

el-Cevab: Sülüsân kızlarına, sümün zevcine, südüs anasına değmekle asl-ı mesele yirmi dörtden olup bir bâki kalmağla mesele reddiye olup red ameli ile kırk sehm kılınıp yirmi sekiz sehm kızlarına, yedi sehmi anasına, beş sehm zevcine verilir. Li-üm olanlar ise

³⁹⁹ Mürd: Ölmüş, gebermiş. Devellioğlu.

veled ile sâkıtlardır.

948- Mesele: Zeyd fevt olup kulu Amr kızları Âbide ve Saliha'ya intikal eyledikde mezbûretân Amr'ı i'tâk eylediklerinden sonra Amr vefat edip oğlu Bekir dahi vefat ettikde kızı Hatice'yi ve Saliha'nın oğulları Bişr ve Beşir'i ve Âbide'nin kızı Zâhide'yi terk eylese kısmet-i tereke şer'an ne vecihle olur?

el-Cevab: Sülüs-i erbâi Hatice'ye, rub'u Bişr ve Beşir'e, diğér nısf kızının farzıdır. Bişr ve Beşir eğerçi kim asabe-i sebebiyenin asabe-i nesebiyesidir, lakin asûbetleri sebêbî kadar olunup nısfın nısfın alırlar, bâki bâki kalıp yine kızına reddolunur.

[329a]

949- Mesele: Zeyd fevt olup anasının li-ebeveyn ammi ile li-ebeveyn hâlini terk eylese kısmet-i tereke ne vecihle olur?

el-Cevab: Kütüb-i ferâizden sülüs hâle, sülüsânî âmma görünür; ama çok kitab tetebbu' edip nakl-i sarîh bulamadım.

[329b]

950- Mesele: Yahudi kız karındaşı kızın tezevvüc etmiş iken fevt oldukda zevci zevciyet ile varise olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

[330a]

951- Mesele: Zeyd “Şu iki sabilerden birisi veledimdir.” deyu ikrar eylese bu ikrar sahih olur mu?

el-Cevab: Olur, beyana cebr olunur, ölünce [ye dek] beyan eylemezse verese beyana cebr olunurlar, birinin nesebi sabit olmaz, hatta ictima' vaki olmayınca.

952- Mesele: Zeyd fevt olup li-ebeveyn kız karındaşları Hind ve Zeyneb'i ve li-eb kızkarındaşı Zâhide'yi ve li-eb karındaşı oğlu Amr'ı terk eylese kısmet ne vecihle olur?

el-Cevab: Mesele üçden olup sülüsân Hind ve Zeyneb'e, bâki Amr'a verilir. Zâhide'ye hisse yok, eğerçi kim ihvetün ve ehavâtün li-eb evlad ibn menzilesinde olup mâ fevkında olanı ta'sîb görünür, lakin bu suret müstesna idiği bazı muteberâtda musarrahdır.

[330b]

953- Mesele: Mukır leh bi'n-neseb ale'l-gayr biri birinden varis olurlar, ya bunların evladı dahi biri birinden varis olurlar mı?

el-Cevab: Eğerçi kim bu hususa nakl-i sarıh çok tettebbu' edip bulamadım, lakin mevle'l-muvâlât evladı varis olmaları bunların dahi olmalarına delâlet edip olmak görünür.

954- Mesele: Hind Amr-ı müslim ile Zeyd-i zimmîyi irda' eylese ba'dehu hangisi müslim ve hangisi kafir idiği nâ-malum olunca bunların hali nice olur ve babalarından varis olurlar mı?

el-Cevab: Varis olmazlar, ama ikisi dahi müslimdir.

[331a]

955- Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk verdikten sonra fevt olup Hind'in müddet-i hamli munkaziye olmadan vaz-ı haml ederken veledin başı çıkıp sadâsı zahir olmuşken fevt olup sair azası ba'dehu hurûc eylese şer'an ol veled Zeyd'den varis olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

MESÂİL-İ ŞETTÂ

956- Mesele: Âdemin malı kesîr mi olmak efdaldır kalîl mi?

el-Cevab: Kalîl olmak yeğdir, nitekim Rasûl-i Ekrem (sav) buyurmuşlardır: "Efdalün'n-nâsi müminun müzhidun ey kalîlü'l-mali."

[331b]

957- Mesele: Zeyd cariye zannedip iştirâ eylediği cariyeden evladı hasıl oldukdan sonra hürre idiği zahir olunca evladın Zeyd'den şer'an nesebi sabit olur mu?

el-Cevab: Olur.

958- Mesele: Cahil olan kimesneye tevhidden sual etmek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, "Din şöyle, değil mi?" deyu talim olunmak gerek.

959- Mesele: Zeyd zevci Hind üzerine evlenmek istedikde yahut cariye tutmak diledikde zevci Hind "Kendimi katl ederim." deyip vakîân ityânı dahi maznûn olunca mümteni' olmak lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, zira meşrudur, lakin esirgeyip imtina' ederse müsâb olur.

[332a]

960- Mesele: Zeyd-i fakir malını âhara tasadduk mu evladır yoksa kendi nefesine infak mı ve fakir-i sâbir mi evladır yoksa gani-i şâkir mi?

el-Cevab: Eğer infak ile şiddete mübtela olmazsa fukaraya tasadduk efdal, ama hali aksi ise nefesine infak efdaldır ve fakir-i sâbir evla idiğine ittifak-ı meşâyih vardır.

[332b]

961- Mesele: Zeyd Amr'dan havfen rüşvet verince “Leanallahu’r-râşiye ve’l-mürteşi.” hadis-i şerîfnde dahil olur mu?

el-Cevab: Olmaz, ol gayra zulm etmek için verildikdedir, yoksa nefsenden zulmü def için def meşrudur.

962- Mesele: Bal arısı gelip Zeyd’in arzında bal hasıl eyledikde haricden olan kimesneler “Arı mülkün değildir.” deyu hasıl olan balı almağa kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Kâdir olmazlar, bu sair hayvanât gibi değildir.

963- Mesele: Zeyd bir sazlığı ihya edip sürüp ekin ekmiş iken ba‘dehu Amr gelip mülkü olmasın iddia edip beyyine-i âdile ile isbat eylese şer‘an sahibine red ile hüküm olunur mu?

el-Cevab: Olunur, arz harabe olmağla malikin mülkünden çıkmaz.

[333a]

964- Mesele: Zevci izni ile mer’e hamama varmak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, müteaffifeten hurûc edip duhûlde münezzere olunca, ama giyiniş donanış kendini ricale arz olunca “Fealeyha la‘netullahi ve’l-melâiketi ve’n-nâsi ecmaîn.” hadis-i şerîfine mâ-sadak⁴⁰⁰ olur, ekser fî zamanına ehem? böyle; ancak görürüz ağızında dişi yok karılar kendini bir şeşle koyarlar ki zevçleri evde yiğrenirler⁴⁰¹ iken taşrada bilmeyip imrenirler.

[333b]

965- Mesele: Zamane ümerâsıyla ihtilât edip meclislerine dahil olmak şer‘an caiz olur mu?

⁴⁰⁰ Mâ-sadak: Tasdik edilen, olunana husus, uygun, tıpkı. Devellioğlu.

⁴⁰¹ Yiğrenmek: İğrenmek, ikrah etmek, tiksirmek, kerih görmek. T.S.

el-Cevab: Olmaz, bunlar ümerâ değillerdir, lüsûs-ı⁴⁰² müteğallibedir. Bunlara buğz ve meclislerinden nefret ve adem-i muhâleta vacibdir. Bunlara edâni meyelân nâra misâs iktiza eder idiği nass-ı Kuran ile sabitdir.

[334a]

966- Mesele: Sancak beyi olan Zeyd Amr'ı “Kan eyledi.” deyu ahz eyledikde Amr ikrar edip “Ben, Bekir ile meân katl eyledik.” demesiyle Bekir'i dahi ahz edip sual olundukda Bekir münkir olup verese-i kîtel isbata kâdir değiller iken Zeyd, Bekir'i habs edip nice zaman yattıktan sonra ehl-i mahalle gelip “Bu iyi kimesnedir, bunun kat'an töhmet sabıkası yokdur.” deyu şehâdet eylediklerinde Zeyd bunlara “Bre gidiler, bre köftehorlar, sizi döğeyim.” deyu envâ-ı itale-i lisan eyledikten mâadâ hakimü'ş-şer'î olan Bişr “Bekir'in şer'le üzerine nesne sabit ve zahir olmadı, mücerred Amr'ın kavliyle habs şer'î değildir. Itlâk eyle.” dedikde inad edip şer'-i şerîfe itaat eylemese bu makûle beye şer'an ne lazım gelir?

el-Cevab: Dünyada lazım gelen bilâ tehîr azlıdır, bu âsân; ama ukbâda dübürüne bir azîm livâ dikilip melâike alâ ruûs inşihâd “Elâ la'netullahi ale'z-zalimîn.” deyu nida edip tamam-ı rüsva olduktan sonra başı aşığı cehenneme bırakılıp dereke-i esfelde münafıklar ile haşr olundukda ne lazım geleceğin göre ki ta'zîr kâbil değildir.

967- Mesele: Mezinne⁴⁰³ ve makberede⁴⁰⁴ olan tâ ne içindir?

el-Cevab: Te'nis içindir.

[335a]⁴⁰⁵

968- Mesele: Allâmedeki “ta” mübalağa için olunca Hak sübhanehu ve teâla hazretine itlâk elyak iken niçin caiz olmaya?

el-Cevab: Te'nis tevehhümden firaradır.

969- Mesele: “Adem (a.s.)'den zelle vaki olup cennetden çıkdıklarında cemi' cesedleri kararıp arza geldikde sıyam ve salât ile emr olunup oruç tutup namaz kıldıkda yine

⁴⁰² Lüsûs: Hırsızlar. Devellioğlu.

⁴⁰³ Mezinne: Olduğu zannedilen yer, muhtemelen bulunduğu yer. Güneş.

⁴⁰⁴ Makbere: Mezar, mezarlık. Devellioğlu.

⁴⁰⁵ 23. Suile an Âdem aleyhisselam “Lime hulika mine't-turâbi?” ecâbe “Liennchû lem yekun kable Âdemi şeyun siva't-turâbi fehulika minhu.” (Fetva hamişte bulunmaktadır.)

cesed-i şerîfleri beyaz oldu.” dedikleri rivayet sahiha mıdır?

el-Cevab: Enbiya aleyhimüs’selam erfa‘ ve ekremdir, bunlara tân ve ayıp verir akvâlden lisanımız hıfz ile me’mûrlarız, ashab-ı güzine dahi tândan nehy ve men varid olunca onlara evla bi’t-tarîk.

[335b]

970- Mesele: Bazı enbiya aleyhimüs’salâtı bazı üzerine tafdil caiz olur mu?

el-Cevab: Ale’t-tayin-i tafdil caiz değildir, lakin “Rasul nebiden ve ulû’l-azm yani sahib-i kitab gayrıdan ve bizim peygamberimiz olan sultanımız Muhammed Mustafa (sav) cümleden ve gayrıdan efdaldır.” demek caizdir, ama ale’t-tayin “Yunus Peygamber aleyhi’s-selamdan efdaldır.” denilmez; zira mufaddal aleyhin naksın müvâhim olur demişler.

971- Mesele: Emr-i marûf nehy-i münker farz mıdır, vacib midir, sünnet midir, müstehab mıdır?

el-Cevab: Hakkı budur ki me’mûr bih menhî anha tabi olup vacib ise vacib, mendub ise mendub olur, farz-ı kifâyedendir, vücûbu dahi fitne kalkması maznûn olmayıp ve adem-i tecessüs ile meşrûtdur.

[337a]

972- Mesele: Zeyd fevt olup anası Hind’i ve li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb’i ve li-eb kız karındaşları Fatma ve Saliha’yı ve li-üm karındaşı Amr’ı ve li-ebeveyn ammisi Bekir’i terk edip Zeyd’in tarla ve çayırları kalsa tapu ile hangisi alır?

el-Cevab: Bu hususda varid olan emr-i şerîf budur ki, bir kimesne fevt olup oğlu ve kızı ve baba bir er karındaşı olmayıp tasarrufunda olan yerleri kanun üzere tapuya müstehak oldukda mülk meşrû-ı şer’le intikal eden veresesinden bi-hasbi’l-murâtib mukaddem olup talib olunanlara sene dokuz yüz seksen sekiz muharremi arasından verilmeğe emr olunmuşdur, bi-hasbi’l-murâtib mukaddem olandan murad ne idiği icmâl üzere olup beyana muhtaçdır, ama tebâdür⁴⁰⁶ eden cümle varise verilmekdir, bunda ise Bekir-i asabeye nesne bâki kalmayıp varis olmaz. Altı sehmin biri anasına üçü Zeyneb’e, biri tekmileten li’s-sülüseyn Fatma ve Saliha’ya, biri Amr’a verilir, kemâ fi’s-Sirâciyye ve gayrihi.

⁴⁰⁶ Tebâdür: Ansızın akla gelme. Devellioğlu.

973- Mesele: Şeytan cinden midir yoksa melâikeden midir?

el-Cevab: İhtilafidir, Mevâkîf kavli üzere cinden olması cânibi ercah görünür, *Enâm-ı Mercan*'da tafsil var. Alim olan nakle nazar edip ... eder, âmî olana vücûduna itikad kâfidir, tefâsîle ilm lazım değildir.

[340a]

974- Mesele: *Mufassal*'ın evâhîrinde “Faslun ve idğamu't-tâi tefa'alu ve tefâalu fî mâ ba'dehâ fekalû et-tayrû ev ez-zeyyenû ev es-sâkalû ev ed-dâru müctelibîne hemzetü'l-vasli li's-sükûnil'l-vâki'i bi'l-idğâmi ve lem yerğamû nahvu tezekkîrun liellâ yecmiû beyne hazfî't-tâi ve idğâmu's-sâniyeti” kavlinin tasviri nedir?

el-Cevab: Tetezekkîrununda iki ta cem' olmuşdur, dilersen ta'nın birin hazf edip tezekkîrun dersin, dilersen sâniyeyi zâl'e idğam edip tezekkîrun dersin, dilersen iki ta ile telaffuz edip tetezekkîrun dersin, ama ta'nın birin hazf edip bâkiyeyi zâl'e idğam edip izekkîrun denilmez ta-i ûlâ hazfıyla ta-i sâniye idğamı cem' olmasın için.

[340b]

975- Mesele: Taun nedir, emrâz-ı sâriyeden midir ve bundan firar caiz olur mu ve firar edenlerin halâs olduklarının hükmü nedir?

el-Cevab: Ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi üzerine biiznillahi cin dürtmesidir. Bir arzda vaki oldukda firariyeti ile hurûc memnûdur, ama hak teâlanın kahrından lütfuna iltica etmekte beis yokdur halâsın dahi, Allahu teâla a'lem hikmeti budur.

[342a]

976- Mesele: “Rasûl-i Ekrem (sav) hazretleri medyûn olan kimesnenin namazın kılmadı.” dedikleri vaki midir, aslı var mıdır?

el-Cevab: Vardır, mervîdir, hatta İmam Şafi hazretlerinin kefâletin rûknü ancak icab olup kabul bile olmamasına delil-i kavîleri budur.

[342b]

977- Mesele: Farzdan sonra efdal olan a'mâl nedir?

el-Cevab: İlimdir.

978- Mesele: Zeyd sultanı bir meclisde zemmeyledikde Amr “Sultandan dilin kes, sultana itaat vacibdir. Kuran ile alınmayan hukuk sultan ile alınır.” dese şer'an Kuran-ı şerîfi istihfâf etmekle küfr lazım gelir mi?

el-Cevab: Gelmez, sürûr-ı enbiya aleyhimü's-salam hazretlerinden dahi bu kelamın sudûru mervîdir.

[343a]

979- Mesele: “İmam Muhammed ile Ebû Yusuf hazretleri beyninde adâvet-i dünyeviye olup hatta Ebû Yusuf hazretleri vefat ettikde İmam Muhammed hazretleri cenazesine hâzır olmadı.” dedikleri vaki midir yoksa iftira mıdır, vaki ise sebebi nedir?

el-Cevab: Vakidir, lakin bu makûleyi bilmek mühimmât-ı diniyyeden değildir, tafsiline ilm murad eden İmam Muhammed'in *Siyer-i Kebîr*'i şerhin bulup evvelinde mufassal ve meşrûh mestûrdur.

[344a]

980- Mesele: Zeyd malını fukaraya sadaka ve sarf etmek murad eyledikde fukaranın hangi zümresine sarf ahrâdır?

el-Cevab: Guzâtın fukarasına sarf evladır, zira hem sadaka hem cihad manası hasıldır.

981- Mesele: Kadıların ve müftilerin şer‘-i şerîfe muhalif hükm ve fetvası bulundukda “Biz alâ kadri't-takat bezl-i ves‘ edip kâdir olduğumuz kadar kütübü tetebbûdan sonra ettik, bu takdirce ism olmayıp belki bezl-i cehd etmekle bir sevab hasıl olduğun” iddiaları savâb mıdır?

el-Cevab: Hatadır, hadis-i şerîf ve nass-ı sarîh olmayıp ictihada muhtaç olan yerde müctehide göredir ve illâ mukallid olan kütüb-i meşhurede meseleyi görüp ve esah akvâli bilip bulmadan hükm ve iftâ kat'an caiz olmayıp bir meselede hatası ma'zûr olmaz.

[345a]

982- Mesele: Yahudi taifesi ki mehârimin almak üzeredir ayin-i batılları sâkin oldukları mısırda izhâr ettiklerinde men‘ olunur mu yoksa “Lienna umirna bi-en netrukehum ve mâ yedînûn.” ile amel olunup sükût lazım mıdır?

el-Cevab: İzhâr edince men‘ lazımdır, nikah-ı mehârim izharı, hamûr ve hanâzir bey‘inin izhârı gibi olduğu musarrahdır, bunu izhârda müslimine istihfâf hasıldır, maksûdları izhârsız dahi hasıl olur.

983- Mesele: Hadis-i şerîfde “Gün doğdukda uyur bulunanın şeytan kulaklarına tebevül eyler.” buyurulmuş ya bir kimesne sabah namazın kalkıp kılıp yatmış olunca

yine nehy var mıdır?

el-Cevab: Menhîdir, İbn Mâce rivayetinde Hazreti Ali kerremallahu vechehden mutlakdır.

[345b]

984- Mesele: Zeyd Amr'ın abd-i memlûkun Bekir'e bey' eylese şer'an Bekir'e ne lazım olur?

el-Cevab: Teslim etmedi ise nesne lazım olmaz.

985- Mesele: Nisâ taifesinin hürmet ve riâyetleri zevceleri itibarı ile mi olur yoksa babaları itibarı ile mi?

el-Cevab: Ezvâcı ile olur.

[346a]

986- Mesele: Rasûl-i Ekrem (sav) evladından olmayan Zeyd başına yeşil sarınıp sâdatdan geçinmekle şer'an Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevab: Darb-ı şedîd ve habs-i medîd ve teşhîr lazım olur.

987- Mesele: Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerinin nam-ı şerîfi zikir olundukda salavât şer'an farz mıdır, vacib midir, müstehab mıdır?

el-Cevab: Hasen, Kerhî katında her balîğ ve âkile ömründe bir kere etmek farzdır. Tâcü's-şerîa şerhinde "Her zikir olundukda salât ale'n-nebiyyi müstehabdır." demiş Kerhînin kavli dahi budur. Şemsü'l-eimme Serahsi dahi bu kavle mâildir. *Kunye*'de "Her zikir olundukda vacibdir." deyu *Muhît*'den nakl eylemiş. *Tuhfetü'l-Fukaha*'da "Sahih dahi budur." demiş bir kavle "Meclis-i vâhidde bir kere kifâyet eder." demiş "Eğer terk ederse zimmetinde deyn olup kaza lazım olur." demiş. Müfessirîn ve fukaha ve meşâyihden bir cemaat cümleden Tahavî *Muhît* nakli gibi her zikir olundukda vücûbuna kâil olmuşlardır. Şeyhülislam Hahezâde'nin dahi ihtiyârı bu idiği *Camî-i Kebîr* şerhinde mestûrdur. Şemsü'l-eimme Serahsi'nin dahi muhtârı budur. *Hulâsa*'da "Meclis-i vâhidde murâren zikir olursa mütekaddimûn meclis müttehid olunca bir kere vacib olmağa, müteahhirûn tekrara kâillerdir." demiş. Meşâyih-i kibârın herhangisinin kavliyle amel olunsa olur, ama her zikir olundukda vücûb ile amel esveb ve hadis-i şerîfde "Ben bir kimesne katında zikir olunmada bana salât etmeye bana cefâ eylemiş olur." deyu buyurdıkları kavli şerîflerinden eslemdir.

[347a]

988- Mesele: Zeyd salih ve mütediyyin olup belki meşâyih-i izâmdan birine beyât dahi eylemiş olup kisvesin gereğın ehl-i hırfetden⁴⁰⁷ olmağın ol hırfetin yiğıtbaşılığın kabul eylemek şer‘an caiz olur mu yoksa tarık-i tasavvufa muhil midir?

el-Cevab: Salih ve mütediyyin olan “El-urefâu fi’n-nâr.”da dâhil olmadan ictinab eder.

[347b]⁴⁰⁸

989- Mesele: Rasûl-i Ekrem (sav) hazretlerini öldü deyu ta‘bîr etmekte beis var mıdır?

el-Cevab: Yokdur, dâr-ı fenâdan dâr-ı bekaya nakl buyurdıkları zamanda bu ihtilaf vaki oldu, hatta hazreti Ömer (ra) “Her kim böyle derse başın keserin semaya ref‘ oldu deyu ta‘bîr olunsun.” dedikde Ebû Bekir hazretleri (ra) mevti itlâk edip burhan-ı kavî ile isbat dahi ettikde hazreti Ömer dahi kâil oldular.

[348a]

990- Mesele: Yeryüzünün en efdal yeri neredir ve Medine-i Münevvere ile Mekke şerrefhallahu teâla’dan hangisi efdaldır?

el-Cevab: Nebi aleyhi’s-salâtü ve’s-selamın kabr-i şeriflerinin mevdi-ı mübarekleri bika‘-i arzın efdali idiğında hilâf yok. Ömer bin el-Hattab ve Malik ve ekser Medenî kavli üzerine Medine-i münevvere efdaldır, Atâ ve İbn Vehb ve İbn Habib kavli üzerine Mekke-i müşerrefe efdaldır ve li külli vicheh.

991- Mesele: Karz ve sadakadan hangisinin sevabı ertakdır?

el-Cevab: Karzın sevabı ziyade olması mervîdir.

[348b]

992- Mesele: Zeyd-i zimmî hasta olup dili tutuldukda İslam arz olunup işaret ile müslüman oldukdan sonra dili ölünce açılmayıp fevt oldukda şer‘an namazı kılınıp ehl-i İslam kabrine defn olunur mu?

el-Cevab: Olunur, dört yerde mu‘tekalü’l-lisan olmasa da işaret muteberedir. Küfür ve İslam ve neseb ve iftâda. Hususan ki ukulesi vakt-i mevtden dâime ola kavli-i müftâ-bih

⁴⁰⁷ Hirfet: Sanat, meslek. Devellioğlu.

⁴⁰⁸ 24. Mesele: Meşâyihdan kisve giymek farz mıdır, vacib midir, sünnet midir, müstehab mıdır beyan buyurula.

el-Cevab: Şeyh salih ve müteşerri‘ ise müstehab olur, eğer şayibe-i riya olursa ma‘siyet-i azimedir. Ketebehu Ebussuûd. (Fetva hamışte bulunmaktadır.)

ikrar ve işhâdı mutlakan caiz olmaktadır.

[349b]

993- Mesele: Eklde sünnet önünden ekl iken fevâkihde “Gayrın önünden almak caizdir.” dedikleri sahih midir?

el-Cevab: Sahihdir, belki sair etâmda dahi taâm-ı vâhid olmayıp eczasında tefâvüt olunca caiz olur.

994- Mesele: Hutebâ hutbelerinde “Azze mim kâilin muhbiran ve âmiran.”deyu kırâet ettikleri “Min kâilin” irabdan ne vaki olur?

el-Cevab: Azze'nin failinden hal vaki olup min zâide olmak var, Azze kailen demek olur yahut kâil mübheminden temyiz vaki olup min zâide olmamak var, bu evladır.

[350a]

995- Mesele: Hac mı efdaldır sadaka mı yoksa ol sadaka olunan akçe ile kul alıp azad etmek mi?

el-Cevab: Hac efdaldır.

996- Mesele: Fısk ve fücûr ile okunan ilimden ve fesad ile tahsil olunan ilimden sahibi temettu' edip faidesin görür mü ve ol ilmle şeref bulup berhudâr olur mu?

el-Cevab: Olmaz, zarar-ı azîmdir, “Takvasız ilmde şeref olaydı eşref-i halkullah İblis olurdu.” demişler.

[350b]

997- Mesele: Bu suretde ilmi vech-i merkûm üzere tahsil edemeyip tashih-i niyete dahi kâdir olmayıp belki hemân mensub ve mal için tahsilden terk evla olur mu?

el-Cevab: Teallüm efdaldır, terkinden ilm-i tashih etmek rica olunur demişler.

998- Mesele: Şaffiyyü'l-mezheb olan kimesne mezheb-i Hanefi'ye dahil olmuş iken yine mezheb-i Şafi'ye intikal etmek dilese caiz olur mu?

el-Cevab: Mezheb-i Ebi Hanife'de sebat hayır ve evladır.

[351a]

999- Mesele: Zeyd-i kadı bazı ere varmayan kızların kızlığın yoklamak caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

1000- Mesele: Zeyd malik olduğu arab kulunu halet-i nizâında azad etmek ile şer'an

müsâb olur mu?

el-Cevab: Olur, eğerçi kim ölmüş mübarek azad ise de hele rayihâ-i kefereyi izale edip eser-i küfr ile Hak Celle ve Alâ'ya vâsıl olmamağla gayet ihsan etmiş olur, zahir Zeyd'in niyeti dahi budur.

1001- Mesele: Hamile olan Hind fevt oldukda vaz'-ı hamli karîb olmağla karnında veledi hay olup kımıldasa şer'an karnı yarılıp ihrâc olunmak lazım olur mu?

el-Cevab: Sol eyeğüsinden⁴⁰⁹ yarılıp ihrâc olunmak gerek.

1002- Mesele: Müteaddid ere varan avret ahiretde hangi zevci ile olur cennet müyesser olunca?

el-Cevab: “Âharı ile olur.” demişler, bir rivayetde “Hulkân ahseni ile olur.” demişler ihtiyâr ettiği ile olmağa dahi kavl var.

[352a]

1003- Mesele: “Li külli Firavnin Musa” terkinde Firavn ve Musa munsarıflar mıdır, lâ yunsarıflar mıdır, nasb ile Firavne kırâet olunmak mı gerek yoksa Firavnin mi cer ve tenvinle?

el-Cevab: Munsarıflardır, “Li külli Firavnin Musa”dan murad “Li külli cebbarin kakhârûn.”dur. Bu manaya nekre olduklarında hafâ yok.

1004- Mesele: “Allahümme ecirna mine'n-nâr.” duasında olan ‘Ecirna’nın ra’sı sâkine midir yoksa meksure midir ve mana ne demektir?

el-Cevab: Sâkinedir, ‘Ecâre’ dendir, emn ve halâs manasına.

[352b]

1005- Mesele: Zeyd kulu Amr’a temlîk ettiği malı i'tâk etikde almağa kâdir olur mu yoksa efendisinin temlîki ile ol mala malik olur mu?

el-Cevab: Malik olmaz.

1006- Mesele: ‘Medyûn’ lafzı i'lâli mukteza olup ‘medîn’ olmak savâb iken kütüb-i fetâvâda hatayı kabul edip cümlesi medyûn yazıp birisi ‘medîn’ yazmadığının sırrı ve sebebi nedir?

el-Cevab: ‘Medîn’ yazmış dahi kesîrdir, kütüb-i fetâvâyı tetebbu eden bu kavle kâil

⁴⁰⁹ Eyeğü: Kaburga kemiği T.S.

olmaz, bi'l-farz olmasa da bu hata değildir. Benû Temîm kavlidir. Hata olsa da fukaha katlarında hata-i müsta'mel, savâb-ı nadirden hayırlıdır.

1007- Mesele: Deâvi'de olan vâv meksûra dahi olmak caiz olur mu?

el-Cevab: Olur, bazıları “Kesre evladır.” demişler.

[353a]

1008- Mesele: Zeyd'in Amr'da olan vacibu'l-eda on bin akçe hakkından beş yüzün götürüp teslim eyledikde Zeyd “Cümlesin getirmeyince kabz eylemem.” demeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Kâdir olmaz, cebr olunur istihsânen. Manayı icbâr mal ile mevla beyni tahliye olundukda hakim kabzına hükm eylemekdir.

1009- Mesele: Zeyd nefsinde salih ve mütedyyin olup, lakin bazı töhmet olan yerlerden firar lazım olur mu?

el-Cevab: Mezân-ı töhmet ve mevakî-i minnet⁴¹⁰ olan yerden ictinab lazım idiğine delâlet eder nüsûs kesîredir.

1010- Mesele: Şer'î şerîfe muhalif sözler söyleyip ve kesîri'l-isyan olan ahiretde halâs olmağa çare nedir?

el-Cevab: İstiğfar ve tehazzün ve tehassür eylemek gerek.

[353b]

1011- Mesele: Bir cami-i şerîfde Zeyd-i vaiz tefsir ve hadis nakl edip vaazı tamam oldukda cebrle dua edip halk dahi başların açıp onlar dahi çağrı çağrı can u gönülden ve derun u dilden teveccüh-i tâm edip “Ya rabbi şöyle eyle, ya rabbi böyle eyle.” deyu dine ve dünyaya ve ahretlerine nafi' tazarru'lar eylemiş iken Amr-ı danışmend “Bu sizin ettiğiniz ef'âl kafirce ve cuhûdcadır.” dese şer'an bu makûle âdete böyle diyen danışmende ne lazım gelir?

el-Cevab: Hakkı söyleyene ne lazım gelse gerek, kitabda gördüğün söylemiş. Dua hufyeten ve derun u dilden gerek.

1012- Mesele: Zeyd Amr'dan bin şâhîyi sekizere revâcî zamanında istikrâz edip altıya oldukda “Yine bin şâhî verip deynim eda ederim.” demeğe kâdir olur mu?

⁴¹⁰ “Ve mevakî-i minnet” tabiri hamiişte bulunmaktadır.

el-Cevab: Olur, vakıan mislin reddeder.

[354a]

1013- Mesele: Mustafa'ya nisbetde Mustafvâ demek sahih midir?

el-Cevab: Hatadır, savâb 'Mustafa'dır. Hâmis sâdise vaki olan elif hazf olunur.

[354b]

1014- Mesele: *Eşbâh ve Nezâir*'de "Eyyu salâtin fesedet aslahâhe'l-hadesü fekul musalli'l-erbei izâ kame ile'l-hâmiseti kable'l-kuûdi kadre't-teşehhüdi fevedaa cebhetehu fe ahdesse kable'r-ref'i temmet salâtuhu ve lev rafea kable'l-hadesi fesede vasfû'l-farziyyeti ve fîhi kâle Ebû Yusuf zihi salâtün fesedet aslahâhe'l-hadesü teaccüben min kavli-i Muhammed" kavli nice sahih olur kable'l-kuûd hades ile hod-i⁴¹¹ mutlak salât fâside olup gider.

el-Cevab: Bina kâbil demektir.

1015- Mesele: Kuran-ı Azîm'de Yasin yazılmak dahi caiz olur mu?

el-Cevab: Olmaz, âhar dahi tesmiye olsa müsemâmâ-yı evvel aslı üzerine yazılmak gerek.

[355a]

MESAİL-İ HÎTÂN

1016- Mesele: Vasi üzerine işhâd olunan duvar-ı eytâm yıkılıp zarar eyledikde damân sabiye mi lazım olur yoksa def'a kâbil iken ihmal edince vasiye mi?

el-Cevab: Sabiye lazım olur.

1017- Mesele: Bir şehirde kadîm-i tücar arasına haricden Zeyd gelip bir dükkan ihdâs edip onların ticaretin etmekle kesad hasıl olunca kadîmden olanlar "Biz bu kadar zaman dükkan bekleyip kesadın çıkıp revacı zamanında ribhde Zeyd bizimle müşterek olmağla bize zarardır." deyu şer'an hâdis olan Zeyd'i men'a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olmazlar, men olunur zarar şer'î değil idiği musarrahdır.

[355b]

1018- Mesele: Zeyd-i sağîrin vasisi olan Amr Bekir-i sağîrin vasisi olan Halid'i huzûr-ı

⁴¹¹ Hod: Kendi. Devellioğlu

hakime ihdâr edip “Vasi olduğumuz Zeyd ve Amr’ın dârları beyinde olan duvardan sukût havfî olup yıkıldığı takdirce ikisine de zarar muhakkak iken, gel meremmet edelim dedim bu ibâ eder.” deyu dava eyledikde hakimü’ş-şer‘ cebr eder mi binaya?

el-Cevab: Kadı emin gönderir, eğer terkinde ikisine de zarar var ise meremmete cebr eder. Bu iki malikin biri ibâ etmesi gibi değildir. Onda âbî zarar duhûlüne razı olunca cebr olunmaz; ama bunda vasi sağîre zarar idhâline razı olmuş olur.

[356a]

1019- Mesele: Bir tarîk-i hâs birkaç kimesnelere mahsus olup kapıları kadimü’l-eyyâmından iken tarîk-i merkûme duvarı olup kapısı tarîk-i ânda olan Zeyd tarîk-i hâsdan yana kapı deldikde tarîk-i merkûmda olan kimesneler “Şimdiye değin bu taraftan kapın olmayıp hakk-ı murûrun yokdur.” deyu men‘a kâdir olurlar mı?

el-Cevab: Olurlar, alâ kavli’l-muhtâr.

1020- Mesele: Zeyd’in avlusu duvarı bozulup cârı Amr “Tamir eyle.” dedikde Zeyd “Ben fakirin.” deyu tamir etmemeğe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur.

el-IIamdü lillahi ale’t-tamam ve’s-salâtü alâ rasulihî Muhammed seyyidi’l-enâm ve alâ âlihi’l-izâm ve ashâbihi’l-fehâm ve alâ men tebeahüm ilâ yevmi’l-kıyâm. Kad vekaâ’l-ferâğ min tenmîkî hazîhi’n-nüşati’ş-şerîfe fi’l-yevmi’s-sâlisi ve’l-işrîn min şehri Saferi’l-hayr sene li seb‘a ve erbaîn ve elf an yedi’l-abdi’d-daîf en-nahîf Şeyh Muhammed b. Ma’sûr b. Abdi’n-nebi el-Kastamonî el-Kadî ufiye anhum ve gufire lehum. Bi hürmeti Muhammed ve âlihi ve sahbihi ecmain. Amin. Kad vekaa’t-tamam bi dâri’s-sultati’s-seniyyeti’l-Kosantiniyye.

EK 2: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ DE NAKİL VERİLEN KAYNAKLAR

MÜELLİF/ESER ADI	BULUNDUĞU FETVA NUMARALARI	TOPLAM
1. Abdülgafûr	968	1
2. Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd el-Tokadî (905/1500)	262, 470, 524, 828, 835, 899	6
3. <i>Ahkâmü's-sağâir fi'l-furû'</i> (el-Câmiu's-sığâr), Usrûşenî, Mecdüddin Muhammed b. Mahmud (632/1234),	197, 221, 228, 229, 424, 459, 490, 785, 786, 839, 922, 944	12
4. <i>el-Bahru'r-râik (Şerhu Kenz)</i> , İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (926-970/1520-1563)	19, 129, 130, 139, 167, 528, 554, 555, 840, 957	10
5. <i>Bedâiü's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'</i> , Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud (587/1191)	18, 28, 46, 51, 66, 151, 152, 206, 212, 230, 231, 232, 258, 270, 273, 276, 316, 317, 326, 331, 344, 378, 383, 385, 394, 398, 496, 504, 514, 521, 540, 554, 562, 581, 603, 604, 615, 664, 688, 716, 717, 746, 773, 779, 802, 803, 812, 830, 890, 891, 892, 904, 905, 907, 908, 913, 914, 915, 926, 932, 933, 936, 976	63
6. <i>Camî'</i>	994	1
7. <i>Camîu'l-Fetâvâ</i>	28, 53, 456, 819, 1011	5
8. <i>Câmi'u'l-Fusûleyn</i> , Şeyh Bedreddin Mahmud b. İsrâil b. Abdülaziz, İbn Kadî Simâvne (823/1420)	181, 191, 198, 295, 296, 323, 325, 355, 356, 357, 364, 375, 405, 406, 407, 409, 410, 459, 479, 480, 500, 506, 527, 547, 596, 613, 619, 630, 641, 642, 650, 652, 654, 658, 659, 664, 672, 683, 689, 695, 714, 722, 723, 730, 731, 752, 755, 757, 793, 794, 828, 838, 853, 893, 922, 938, 984, 1020	58

9. <i>el-Câmiu'l-Kebîr</i> , İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	723	1
10. <i>Câmiu'l-Luğa</i> , es-Seyyid Muhammed b. Hasan b. Ali (866/1462)	828	1
11. <i>Câmiu'r-rumûz (Şerhu'n-Nukâye)</i> , el-Kûhistânî, Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddin el-Horasânî (962/1554)	232, 378	2
12. <i>el-Câmiu's-Sağîr</i> , İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	109	1
13. <i>Cevâhiru'l-Fetâvâ</i> , Kirmânî, Ebû'l-Fadl Rukneddin Abdurrahman b. Muhammed (457-543/1065-1149)	41, 49, 52, 64, 99, 101, 113, 161, 223, 224, 241, 372, 482, 485, 509, 540, 542, 543, 547, 599, 605, 606, 607, 657, 694, 765, 795, 799, 804, 865, 866, 870, 924, 934	34
14. <i>Cevâhiru'l-Fıkh</i> , Ebû Said Tâhir b. İslam b. Kâsım b. Ahmed, Sa'd Nemedpoş el-Ensârî el-Hârizmî (771/1369)	4, 95, 822, 842, 960, 970, 987	7
14. <i>el-Çârperdî</i> , Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yusuf (664-746/1265-1346)	1013	1
15. <i>Çivizâde Mehmed Efendi</i> (995/1587), <i>Tahrîrât</i>	74, 220, 352, 365, 840	5

<p>16. <i>Düreru'l-hukkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm</i>, Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali (885/1480)</p>	<p>14, 15, 20, 21, 28, 29, 37, 56, 57, 70, 80, 98, 124, 128, 133, 141, 146, 154, 162, 166, 179, 185, 210, 221, 222, 238, 252, 260, 270, 271, 276, 278, 280, 329, 332, 334, 335, 365, 371, 386, 387, 388, 389, 390, 400, 410, 439, 464, 481, 483, 511, 519, 557, 569, 579, 603, 624, 645, 646, 664, 689, 690, 706, 735, 739, 742, 747, 769, 774, 775, 777, 778, 829, 863, 886, 900, 902, 908, 916, 956, 1001, 1005, 1008</p>	<p>83</p>
<p>17. <i>el-Ecnâs ve'l-furûk</i>, en-Nâtîfî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ömer (446/1054)</p>	<p>221, 338</p>	<p>2</p>
<p>18. <i>Enâmü'l-Mercân</i></p>	<p>847, 973, 975</p>	<p>3</p>
<p>19. <i>Enfau'l-vesâil ilâ tahrîri'l-mesâil</i>, Tarsûsî, Ebû İshak Necmeddîn İbrahim b. Ali (721-758/1321-1358)</p>	<p>146, 159, 160, 378, 422, 427, 526, 749, 757</p>	<p>9</p>
<p>20. <i>el-Eşbâh ve'n-Nezâir</i>, İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Misrî (926-970/1520-1563)</p>	<p>11, 12, 34, 50, 85, 87, 165, 181, 203, 207, 218, 252, 253, 270, 312, 313, 352, 371, 395, 413, 424, 429, 454, 514, 525, 563, 633, 653, 692, 694, 704, 709, 749, 763, 764, 771, 784, 824, 884, 921, 924, 937, 987, 992</p>	<p>44</p>
<p>21. <i>el-İslâh ve'l-Îzâh (İslâhu'l-Vikâye, Îzâhu'l-İslâh)</i>, Kemalpaşazâde, İbn Kemal, Şeyhülislâm Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Paşa (873-940/1469-1534)</p>	<p>8, 40, 43, 51, 57, 135, 160, 238, 258, 260, 264, 481, 681, 828, 888, 898, 987</p>	<p>17</p>
<p>22. <i>Ferâidu'l-Lü'lüû</i>, el-Lü'lüû, Ebü'l-Mehâmid Mahmud b. Muhammed b. Davûd el-Efsencî el-Buhârî (627-671/1229-1272)</p>	<p>858</p>	<p>1</p>
<p>23. <i>Fetâvâ (ve fi'l)</i></p>	<p>565</p>	<p>1</p>

<p>24. <i>el-Fetâvâ'l-Attâbiyye, (Câmi'u veyâ Cevâmi'u-fikh), Attâbî, Ebû Nasr Zeynüddin Ahmed b. Muhammed el-Buhârî(586/1190)</i></p>	739	1
<p>25. <i>el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye, el-Bezzâzî, Hâfızuddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Hârizmî el-Kerderî (827/1424)</i></p>	24, 62, 92, 93, 96, 127, 144, 202, 208, 211, 212, 235, 304, 318, 323, 359, 360, 361, 368, 374, 379, 395, 396, 418, 433, 436, 437, 467, 468, 501, 520, 547, 580, 586, 603, 631, 639, 651, 652, 655, 702, 703, 718, 729, 761, 765, 767, 777, 794, 812, 817, 839, 840, 844, 845, 859, 860, 870, 872, 883, 895, 959, 995, 1017	64
<p>26. <i>Fetâvâ-yı Kadîhân (el-Fetâvâ'l-Hâniyye), Kadîhân, Fahrüddîn Hasan b. Mansur el-Uzcendî el-Fergânî (592/1196)</i></p>	4, 5, 9, 10, 46, 60, 61, 63, 67, 73, 81, 82, 89, 98, 116, 117, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 138, 146, 160, 163, 169, 186, 189, 192, 196, 200, 208, 210, 228, 247, 279, 287, 290, 297, 302, 318, 352, 360, 371, 373, 403, 412, 441, 442, 445, 446, 453, 456, 457, 462, 465, 466, 469, 473, 474, 475, 489, 492, 507, 515, 518, 523, 535, 536, 539, 548, 550, 560, 568, 571, 575, 577, 587, 588, 602, 603, 608, 614, 617, 632, 636, 645, 646, 647, 656, 657, 667, 671, 674, 676, 677, 689, 691, 695, 701, 707, 711, 712, 725, 726, 733, 734, 736, 740, 741, 743, 744, 745, 748, 750, 756, 767, 777, 778, 780, 781, 782, 787, 790, 793, 794, 795, 800, 801, 810, 812, 823, 833, 843, 852, 854, 862, 879, 900, 902, 907, 915, 916, 920, 925, 927, 928, 929, 931, 955, 962, 963, 992, 1001, 1016	156
<p>27. <i>Fetâvâ'l-Kebîr</i></p>	4	1
<p>28. <i>Fetâvâ'r-Reşîdüdiyye, en-Nisâbüri, Ebû Bekr Reşîdüddin Muhammed b. Ömer b. Abdullah es-Sâiğ es-Sinci (598/1201)</i></p>	228	1
<p>29. <i>Fetâvâ's-Sayrafîyye, es-Sayrafî, Mecdüddin Es'ad b. Yusuf b. Ali el-Buhârî, Âhû (1088/1667?)</i></p>	456	1

30. <i>el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye</i>, Ferâdüddin Âlim b. el-Alâ' el-Enderpetî (786/1384)	50, 54, 74, 136, 173, 392, 456, 530, 557, 576, 578, 627, 643, 644, 732, 792, 826, 848, 852, 945, 958	21
31. <i>Fetâvâ't-Timurtâşî</i>, et-Timurtâşî, Ebü'l-Abbâs Zâhiruddîn Ahmed b. İsmail b. Muhammed el-Hârizmî (601/1205)	842	1
32. <i>Fetâvâ'z-Zahîriyya</i>, Ebû Bekr Zahîruddîn Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî (619/1222)	4, 97, 299, 818	4
33. <i>Fethu'l-Kadîr</i>, İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid b. Abdülhamit b. Mes'ûd, es-Sivâsî el-İskenderî (790-861/1388-1457)	3, 22, 27, 28, 38, 39, 42, 48, 57, 67, 90, 119, 125, 131, 150, 153, 175, 190, 208, 212, 219, 221, 240, 244, 249, 256, 260, 262, 263, 264, 268, 269, 272, 299, 305, 307, 386, 408, 431, 438, 476, 478, 497, 505, 571, 872, 990, 1008, 1014	31
34. <i>el-Fevâidu'l-Bedriyye</i>, (<i>el-Fevâidu'l-manzûme</i>, <i>Fevâidu'l-fikhiyye</i>), et-Tarsûsî, Ebû İshak Necmüddin (Burhânüddin) İbrahim b. Ali b. Abdulvâhid b. Abdulmun'im (721-758/1321-1357)	878	1
35. <i>el-Fusûlü'l-İmâdiyye</i>, el-İmâdî, Ebü'l-Feth Abdurrahim b. Ebûbekr İmadüddin b. Ali el-Fergâni er-Riştânî (670/11271)	25, 83, 94, 134, 145, 146, 157, 181, 199, 201, 250, 254, 303, 323, 376, 419, 471, 491, 529, 618, 633, 647, 652, 666, 683, 693, 719, 751, 758, 762, 798, 804, 805, 1016	34
36. Gucdevânî	1003	1
37. <i>Gunyetü'l-Fetâvâ</i>, Konevî, Şemsüddin Muhammed b. Yusuf (715-788/1315-1386)	125, 189, 219, 420, 531, 547, 574, 659, 698, 754, 897, 903, 930, 969	14
38. <i>Gunyetü'l-Mütemellî fi şerhi Münyetü'l-musallî</i>, el-Halebî, Burhânüddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (956/1549)	28, 72, 75	3

39. Haddâdî, Radyüddin Ebûbekr b. Ali b. Muhammed el-Abbâdî el-Yemenî (800/1397)	43, 173, 363, 766, 819	5
40. Hadîkatü'l-Müftî	604, 920	2
41. Havâşî Yakûb Paşa b. Hızır Bey b. Celâlüddin (891/1486)	136, 238, 306, 528	4
42. el-Hassâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer b. Müheyr eş-Şeybânî (181-261/797-875)	416, 417	2
43. Hızânetü'l-Ekmele, el-Cürcânî, Ebû Abdullah Yusuf b. Ali b. Muhammed (522/1128)	1012	1
44. Hidâye, Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebûbekr el-Fergânî (593/1197)	56, 57, 68, 80, 84, 90, 148, 150, 212, 221, 238, 248, 252, 257, 258, 260, 262, 267, 286, 288, 310, 329, 330, 333, 342, 347, 350, 386, 389, 399, 400, 401, 448, 449, 466, 483, 497, 502, 515, 520, 602, 603, 628, 700, 775, 787, 817, 820, 823, 827, 829, 831, 832, 872, 886, 887, 898, 904, 906, 907, 909, 916, 926, 961	64
45. Hulâsatü'l-fetâvâ Buhârî, İftihârüddîn Tahir b. Ahmed (482-542/1090-1147)	4, 8, 17, 30, 35, 36, 38, 42, 56, 57, 59, 104, 110, 125, 142, 153, 164, 174, 180, 189, 355, 358, 360, 364, 366, 369, 377, 384, 402, 410, 418, 522, 529, 532, 534, 537, 551, 557, 566, 571, 595, 603, 620, 634, 640, 655, 657, 659, 663, 682, 707, 713, 721, 722, 723, 728, 766, 783, 784, 788, 791, 796, 806, 823, 827, 828, 840, 842, 862, 882, 902, 907, 922, 949, 951, 954, 959, 988	78
46. İbn Fenârî, Mehmed Şah Fenârî (839/1435?)	952	1
47. İbn Hibbân	323	1
48. İbn Kemal, Şemsüddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa (873-940/1469-1534)	458, 460, 940, 946	4

49. İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî (802-879/1399-1474)	220	1
50. İbn Seydî alâ fî şerhi'd-dibâceti	69	1
51. <i>el-İfsâh</i>, Yahya b. Muhammed b. İbn Hübeyre	98, 309, 314, 584, 925, 977	6
52. <i>el-İhtiyâr li-ta'lıli'l-Muhtâr</i>, el-Mevsılı, Ebü'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmûd el-Bağdâdî (599-683/1203-1284)	86, 528, 872	3
53. <i>el-İnâye fî Şerhi'l-Hidâye</i>, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî Baberti (786/1384)	29, 41, 57, 194, 248, 260, 329, 342, 389, 408, 460, 463, 476, 486, 520, 710, 813, 814, 815, 816, 901, 926, 1006, 1020	24
54. <i>el-İnâye Şerhu'l-Vikâye</i>, Karahoca, Alaaddîn Ali b. Ömer el-Esved el-Karahisârî (800/1397)	65, 461	2
55. <i>el-İzâh</i>, el-Kirmanî, Ebü'l-Fadl Rüknüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Emîrveyh (457-543/1065-1149)	327	1
56. <i>Kâfi fî Şerhi'l-Manzûme</i>	626, 727	2
57. <i>Kâfi fî Şerhi'l-Vâfi</i>, Nesefî, Hafızüddin Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310)	221, 239, 502, 521	4
58. <i>Kâriu'l-Hidâye</i>, Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali b. Fâris el-Kinânî el-Hüseynî el-Kâhirî (829/1426)	351, 604, 629	3

<p>59. el-Kavâid ve'l-Fevâid (el-Feraid fî halli'l-mesâil ve'l-fevâid ve'l-kavâid), (Şerhu Kenzi'd-dekâik), Balizade, Mustafa b. Bali Şeyhülislâm (1073/1662)</p>	<p>216, 245, 316, 905, 1010</p>	<p>5</p>
<p>60. Kaydü's-Şerâid ve nazmü'l-ferâid (Manzûmetü İbn Vehbân, el-Manzûmetü'l-Vehbâniyye), İbn Vehbân, Ebû Muhammed Emînüddîn Abdülvehhhâb b. Ahmed b. Vehbân el-Hümâmî el-Hârîsî ed-Dimaşkî, (768/1366)</p>	<p>97, 190, 217, 218, 259, 281, 289, 337, 370, 382, 424, 499, 513, 586, 598, 636, 637, 662, 807, 818, 830, 858, 881, 883, 889, 953, 1007</p>	<p>27</p>
<p>61. el-Kifâye (Şerhu'l-Hidâye), el-Habbâzî, Ebû Muhammed Cclâlüddin Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Bahtiyârî el-Hucendî (629-691/1232-1292)</p>	<p>226</p>	<p>1</p>
<p>62. Kitâbü'l-Harâc, Ebû Yusuf Yakûb b. İbrahim b. Habib b. Sa'd b. Habte el-Kûfî el-Ensârî (113-182/731-798)</p>	<p>79, 896</p>	<p>2</p>
<p>63. Kitâbü'l-İs'âf fî Ahkâmi'l-Evkâf, et-Tarâblusî, Burhaneddîn İbrâhim b. Musa (843-922/1439-1516)</p>	<p>411, 414, 425, 426, 428, 430, 432, 435, 694, 762, 824</p>	<p>11</p>
<p>64. Kitâbü's-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ, Kâdî İyâz, Ebü'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz b. Ömer el-Yahsubî es-Sebtî, (476-544/1083-1149)</p>	<p>987, 990</p>	<p>2</p>
<p>65. Kitap, Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Kudûrî (362-428/973-1037)</p>	<p>221</p>	<p>1</p>

66. <i>Kunyetü'l-Münye li-Tetmimi'l-gunye (Kunyetu'l-fetâvâ), ez-Zahidi, Necmeddîn Ebü'r-Reca Muhtar b. Mahmud el-Ğazmînî (658/1260).</i>	16, 28, 34, 280, 302, 311, 313, 319, 325, 436, 451, 466, 553, 559, 564, 573, 585, 589, 618, 619, 623, 624, 669, 785, 789, 808, 809, 818, 869, 925, 935	31
67. <i>el-Makâsîd (Makâsîdü't-talibîn, Makâsîd fî ilmi'l-keîâm), et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah el-Herevî (722-792/1322-1390)</i>	359	1
68. <i>Mebâriku'l-ezhâr fî Şerhi Meşâriku'l-envâr, İbn Melek Firişteoğlu, İzzuddîn Abdüllatif b. Abdülaziz b. Melek (821/1418'den sonra)</i>	872, 975, 981, 1004, 1009	5
69. <i>el-Mebsût-ı Serahsî, Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, (400-483/1009-1090)</i>	1, 28, 33, 51, 55, 57, 156, 187, 195, 204, 205, 206, 208, 213, 324, 367, 452, 654, 874, 912, 926	21
70. <i>Mecma'u'l-Fetâvâ</i>	28, 106, 172, 447, 450, 477, 567, 708, 975, 1012	10
71. <i>Mecmu'u'l-Havadis ve'n-nevâzil ve'l-vâkıât, Ebü'l-Leys es-Semerkindî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (373/983 veya 393/1003)</i>	58	1
72. <i>Mefâtihü'l-cinân ve mesâbihu'l-cenân (Şerhu Şir'atü'l-İslam ilâ dâri's-selâm), Ya'kûb b. Seyyid Ali er-Rûmî el-Bursevî (931/1524)</i>	26, 39, 47, 140, 355, 855, 856, 988, 993, 996, 997, 1002	12
73. <i>Menâhicü'l-Kâfiye fî şerhi's-Şâfiye, Ebû Yahya Zeynüddin Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriya el-Ensârî el-Hazrecî es-Süneykî el-Misrî (824-926/1421-1520)</i>	1013, 1015	2

74. <i>Mesâbih</i>	966	1
75. <i>Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min (alâ) sıhâhi'l-ahbâri'l-Mustafaviyye, es-Sâğânî, Ebü'l-Fedâil Radyüddin Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan b. Haydar el-Kureşî el-Umerî el-Adevî el-Hindî (577-650/1181-1252)</i>	44, 975	2
76. <i>Metâli'u'l-Envâri'l-Mustavfiyye fî Şerhi Meşâriku'l-Envâr, el-Kâzerûnî, Afîfüddin Said b. Muhammed b. Mes'ud</i>	846, 965	2
77. <i>el-Mevâkıf fî ilmi'l-keâm, Adudüddin el-Îcî, Ebü'l-Fadl Abdurrahman b. Ahmed b. Abdulgaffâr es-Sıddıkî eş-Şebânkârî (680-756/1281-1355)</i>	971, 973, 989	3
78. <i>Miftâh, Seyyid şerif</i>	994	1
79. <i>Mikâtü'l-Envâr</i>	997	1
80. <i>el-Muhîtu'l-Burhanî, Burhânüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Merğînânî (616/1219)</i>	559, 737	2
81. <i>Muhî-i Serahsî, (Kitâbü'l-Muhitü'r-Radavî), Radyüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, Burhânü'l-İslam es-Serahsî (571/1176)</i>	2, 51, 71, 77, 103, 118, 149, 158, 176, 184, 203, 214, 227, 235, 236, 255, 274, 291, 308, 320, 321, 322, 326, 340, 353, 404, 421, 423, 434, 435, 440, 481, 493, 496, 498, 499, 533, 538, 545, 549, 558, 560, 561, 590, 593, 597, 600, 601, 610, 611, 612, 616, 621, 660, 661, 665, 668, 670, 673, 676, 678, 679, 680, 684, 685, 686, 687, 697, 699, 705, 720, 723, 724, 748, 759, 760, 768, 771, 811, 821, 825, 834, 836, 841, 861, 866, 868, 871, 872, 885, 894, 909, 918, 923, 942, 950, 978, 987	98

82. <i>Muînü'l-Hukkâm fîmâ yetereddedu beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm</i> , et-Tarâblusî, Ebû'l-Hasan Alâüddin Ali b. Halil (849/1445'ten sonra)	122, 553, 570, 633, 986	5
83. <i>el-Musaffâ</i> , Nesefî, Hafızüddin Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310)	524, 857	2
84. <i>Mülteka'l-Ebhur</i> , el-Halebî, Burhânüddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (956/1549)	185, 812	2
85. <i>Münyetü'l-Müftû</i> , es-Sicistânî, Yusuf b. Ebî Said Ahmed (639/1240)	108, 830	2
86. <i>Müştemilu'l-Ahkâm fî'l-fetâvâ'l-Hanefiyye (Müştemilu'l-Ahkâm fî beyâni mâ yahtâcu ileyhi'l-kudât ve'l-hukkâm)</i> , er-Rûmî, Fahrüddin Yahya b. Abdullah es-Sûfî (864/1460)	123, 125, 336	3
87. Nev'izâde Atâi ((1045/1635)	259, 298, 300, 323, 409, 497, 823	7
88. <i>en-Nihâye</i> , es-Sıgnâkî, Hüsâmüddin Hüseyin b. Ali b Haccâc el-Buhârî (714/1314)	112	1
89. Pezdevî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, Ebû'l-Usr Fahrulislam (400-482/1009-1089)	582, 583, 797, 902, 917	5
90. <i>er-Ravda fî'l-ulemâ</i> , Cemâluddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmud el-Ğaznevî (593/1197)	436, 939	2

91. <i>Ravdatü'l-Müzekkirîn</i>	965	1
92. <i>Rûhi's-Şurûh</i>	946	1
93. Sadrüşşerîa es-Sânî, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Ömer b. Ubeydullah b. Mahmud el- Mahbûbî (747/1346)	13, 23, 238, 487, 628, 652, 672 (<i>şerhu'l- Vikaye</i>), 828, 992	9
94. <i>Seyfü'l-Meslûl fi şer'i'r-Resûl</i> , Balizâde, Mustafa b. Bali Şeyhülislâm (1073/1662)	379	1
95. <i>es-Sirâciyye (el-Ferâizu's- Sirâciyye, es-Secâvendî, Ebû Tâhir Sirâcüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdürreşîd (596/1200'den sonra)</i>	842, 942, 946, 949, 955	5
96. <i>es-Siyerü'l-Kebîr, İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)</i>	100, 348, 675, 772, 864, 964, 976, 980, 982	9
97. <i>Şerhu Edebi'l-Kâdî, el-Halvânî, Ebû Muhammed Abdülaziz b. Ahmed b. Nasr b. Salih, Şemsüleimme el-Buhârî (452/1060)</i>	715	1
98. <i>Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Hassâf</i>	535, 598, 636	3
99. <i>Şerhu'l-Ferâiz, Taşköprizâde, Ebû'l-Hayr İsamüddin Ahmed b. Muslihuddin Mustafa, (901- 968/1495-161)</i>	941	1
100. <i>Şerhu'l-İzzî fi't-tasrîf,</i> Hocazâde, Muslihuddin Mustafa b. Yusuf (893/1488)	967	1

101. <i>Şerhu'l-Kâfiyetu's-Şâfiye (el-Vâfiye fi şerhi'l-Kâfiye)</i> , İbn Mâlik, Ebû Abdullah Cemâlüddin Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi el-Ceyyânî el-Endelüsî, (600-672/1204-1274)	1003	1
102. <i>Şerhu'l-Kebîr</i>	72	1
103. <i>Şerhu'l-Mebsût</i>	380	1
104. <i>Şerhu'l-Mecma'</i> , İbn Melek Firişteoğlu, İzzuddîn Abdüllatif b. Abdülaziz b. Melek (821/1418'den sonra)	30, 102, 107, 143, 154, 202, 215, 286, 470, 638, 649, 846, 999	13
105. <i>Şerhu'l-Menâr</i> , İzzuddîn Abdüllatif b. Abdülaziz b. Melek, İbn Melek Firişteoğlu (821/1418'den sonra)	282, 284, 342, 484	4
106. <i>Şerhu'l-Mesâbih</i>	362	1
107. <i>Şerhu'l-Mufassal</i>	974	1
108. <i>Şerhu Muhtasari'l-Kudûri</i> , el-Akta', Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî (474/1081)	510	1
109. <i>Şerhu'n-Nukâye</i> , el-Bircendî, Nizâmüddin Adülali b. Muhammed b. Hüseyin (934/1527-28?)	864	1
110. <i>Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr</i> , Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (400-483/1009-1090)	204, 339, 341, 343, 346, 354, 675, 979, 985	9
111. <i>Şerhu't-Tahâvî</i>	708, 818	2

112. Taşköprüzâde, Ebü'l-Hayr İsmâüddin Ahmed b. Muslihuddin Mustafa, (901-968/1495-161)	718	1
113. <i>et-Tavdîh fi halli gavâmidî't-Tenkîh</i> , Sadrüşşerîa es-Sânî, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Ömer b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî (747/1346)	80	1
114. <i>Tebyînü'l-Hakâik</i> , ez-Zeylaî, Ebû Muhammed (Ebû Ömer) Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen el-Bârîî (743/1343)	87, 98, 107, 132, 142, 147, 155, 168, 172, 178, 183, 188, 208, 209, 238, 286, 294, 327, 349, 508, 512, 664, 955, 999, 1000	25
115. <i>et-Tecnîs ve'l-Mezîd fi'l-fetâvâ</i> , Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebûbekr el-Ferğânî (593/1197)	111, 115, 137, 238, 275, 301, 848	7
116. <i>et-Tecnîs</i> , Hâherzâde, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî Bekr (483/1090)	173	1
117. <i>Tecrîdü'l-Fıkh</i>	104, 106, 225, 230, 243, 345, 381, 393, 456, 503, 516, 591, 592, 695, 696, 753, 765, 812, 936	19
118. <i>et-Telvîh fi keşfi hakâiki't-Tavdîh</i> , et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah el-Herevî (722-792/1322-1390)	91	1
119. <i>Tercüme</i> (Menâkibu'l-İmam Ebû Hanife)	289	1
120. <i>et-Terğîb ve't-Terhîb</i> , el-Yafû, Ebû Muhammed (Ebû's-Saâdât) Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman et-Temîmî el-Yemenî el-Mekkî (698-768/1298-1367)	983	1

121. <i>Tetimmetü'l-fetâvâ (et-Tetimme, el-Fetâvâ Buhârî),</i> Burhânüddin (Burhânü's-Şerî'a) Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Mergînân(551-616/1156-1219)	76, 170, 193, 211, 228, 233, 234, 265, 266, 293, 347, 359, 391, 397, 443, 444, 494, 495, 517, 541, 544, 586, 601, 609, 622, 635, 648, 758, 770, 812, 849, 850, 949	33
122. <i>Tuhfetü'l-Fukahâ, es-Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed (539/1144)</i>	279, 285, 292, 733, 812	5
123. <i>Vâkıâtü'l-Husâmî (el-Vâkıâtü'l-Hüsâmiyye fî Mezhebi'l-Hanefiyye veya el-Ecnâs),</i> Sadrüşşehîd, Ebû Muhammed Husâmüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, (483-536/1090-1141)	4, 59, 88, 277, 325, 415, 472, 556, 572, 573, 837, 845, 910	13
124. <i>el-Vecîz, Radiyyüddin es-Serahsî, Muhammed b. Muhammed en-Nisâbü'rî (544/1149)</i>	177, 325, 698, 766, 919, 953	6
125. <i>el-Vikâye (Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye),</i> Burhânüşşerîa Mahmud b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî (675/1276'ten sonra)	812	1
126. <i>Zâhidî, Ebü'r-Recâ' Muhtar b. Mahmud (658/1260)</i>	470, 488, 503, 867	4
127. <i>Zahîretü'l-fetâvâ (Zahîretü'l-Burhâniyye),</i> Burhânüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Mergînânî	659, 787, 851	3
128. <i>ez-Ziyâdât, İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)</i>	494	1

EK 3: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ'DE VERİLEN NAKİLLERDE ATIF YAPILAN KAYNAKLAR

MÜELLİF/ESER ADI	BULUNDUĞU FETVA NUMARALARI	TOPLAM
1. Abdullah b. Cafer el-İsfahânî	603	1
2. Abdullah b. el-Fadl	97	1
3. Abdülkerim Cürcânî	134	1
4. Acelânî	280	1
5. Ahmed b. Assam	848	1
6. Ahmed b. Ebi'l-Hâris	924	1
7. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (164-241/780-855)	268, 309, 571, 846, 863, 925, 975, 977	8
8. el-Akta', Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî (474/1081)	408	1
9. Hz. Ali, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (40/661)	329, 378, 603, 866, 904, 907, 916, 983	8
10. Ameş el-Belhî	323	1
11. el-Âmidî, Ebü'l-Hasan (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddin Ali b. Ebû Ali b. Muhammed b. Salim et-Tağlebî (551-631/1156-1233)	971	1
12. Amr b. Ömer	268	1
13. Amr b. Şu'be	242	1

14. Asım b. Sâbit	341	1
15. <i>el-Asl</i> , İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	8, 221, 228, 347, 766, 812, 817, 898, 916	9
16. Assâm b. Yusuf	176, 347 (Muhtasar)	2
17. Ata' b. Ebi Rebah	268, 990	2
18. Ata' b. Hamza	603	1
19. Attâbî, Abû Nasr Zeynüddin Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (586/1190)	150, 603	2
20. <i>Bedâiü's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'</i> , Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud (587/1191)	300, 526, 554, 881	4
21. el-Beyhakî, Ebü'l-Kâsım İsmail b. Hüseyin b. Abdullah (328-402/939-1011)	983	1
22. <i>Buğye (Buğyetü'l-Kunye)</i> , el-Konevî, Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddin mahmud b. Sirâcüddin Ahmed b. Mes'ûd, İbnü's-Sirâc ed-Dımaşkî (692-770/1293-1369)	52, 842	2
23. Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Cu'fî el-Buhari (194-256/810-870)	98, 282, 846	3
24. Burhanüddîn Ebü'l-Meâli	757	1
25. Burhânüddin el-Kebîr	368, 553	2

26. Burhanüleimme	202	1
27. Câbir b. Abdullah	268	1
28. <i>Câmiu'l-Fetâvâ</i>	127	1
29. <i>Câmi'u'l-Fusûleyn</i> , Şeyh Bedreddin Mahmud b. İsrâil b. Abdülaziz, İbn Kadî Simâvne (823/1420)	563	1
30. <i>el-Câmiu'l-Kebîr</i> , İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	58, 586	2
31. <i>Câmiu'r-rumûz (Şerhu'n-Nukâye)</i> , el-Kûhistânî, Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddin el-Horasânî (962/1554)	45	1
32. <i>Câmiu's-Sağîr</i> , İmam Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	175, 221, 478, 491, 831, 898, 902	7
33. Celaleddîn ez-Zeygdumûnî	157	1
34. el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (305-370/917-981)	602	1
35. <i>Cevâhir</i>	326, 864	2
36. el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî (393/1002-1003)	896, 956 (<i>es-Sihâh</i>)	2
37. Çivizâde Mehmed Efendi (995/1587)	340 (<i>Tahrîrât</i>), 365 (<i>Tahrîrât</i>)	2

38. Dahhâk	341	1
39. Davud b. Reşid	347, 578	2
40. ed-Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. İsa, Sahibu'l-Esrâr fi'l-furû' (430/1039)	202	1
41. Düreru'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm, Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali, (885/1480)	204	1
42. Ebû Abdullah b. Ebû Musa ed-Darîr, sahib-i Muhtasar	98	1
43. Hz. Ebû Bekir, Ebû Bekir Abdullah b. Kuhâfe Osman b. Âmir el-Kureşî et-Teymî (13/634)	916	1
44. Ebû Bekir el-İskâf	852	1
45. Ebû Bekir Muhammed b. el-Fadl el-Belhî	73, 110, 518, 925	4
46. Ebû Bekir b. Said el-Belhî	73, 756	2
47. Ebû Cafer Muhammed el-Yemân	924	2
48. Ebû Dâvud es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî (202-275/817-889)	286, 846, 872, 991	4
49. Ebû Hafs el-Kebîr, Ahmed b. Hafs el-Buharî (150-216/767-831)	97, 247, 373, 979	4
50. Ebû Hâmid el-İsferânî	98	1

51. Ebû Hanife Numan b. Sâbit b. Faruk (Zota), İmâm-ı A'zâm, (150/767)	37, 48, 72, 107, 109, 119, 134, 141, 146,168, 178, 185, 196, 202, 206, 216, 225, 227, 230, 243, 246, 252, 260, 270, 276, 278, 289, 290, 299, 303, 309, 319, 324, 347, 353, 359, 364, 378, 383, 456, 480, 481, 483, 497, 519, 524, 527, 540, 541, 571, 584, 585, 602, 603, 625, 633, 637, 645, 646, 647, 657, 665, 667, 670, 683, 707, 710, 722, 737, 738, 746, 750, 759, 785, 805, 812, 821, 829, 831, 832, 833, 842, 846, 849, 872, 873, 880, 897, 902, 907, 925, 929, 936, 950, 963, 976, 977	96
52. Ebü'l-Hasan el-Kassâr	987	1
53. Ebû Haşim Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebi Talib (98/716-17)	971	1
54. Ebû Kasım es-Saffâr	145, 146, 363, 845	4
55. Ebü'l-Leys Nasr es-Semerkindî, b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (373/983 veya 393/1003)	97, 134, 140, 146, 151, 175, 220, 265, 323, 364, 404, 603, 637 (<i>Uyûnu'l-Mezâhib</i>), 689, 719, 748, 770, 785 (<i>Te'sîsü'n-Nezâir</i>) 842 (<i>Tenbihu'l-ğafilîn</i>), 902 (<i>Şerhu Camiu's-Sağîr</i>), 927, 928	22
56. Ebû Nasr Muhammed b. Selam	29, 73, 74, 531, 852	5
57. Ebû Süleyman Cûzcânî	29, 949	2
58. Ebussuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî (896-982/1490-1574)	455	1
59. Ebü'ş-Şücâ', Necmüddin Ebü'l-Fedâil Bekbers (Menkübers) b.Yaltafkılıç et-Türkî, (652/1254)	189, 606, 659	3
60. Ebü'l-Vefa	973	1

<p>61. Ebû Yusuf, Yakûb b. İbrahim b. Habib b. Sa'd b. Habte el-Kûfî el-Ensârî (113-182/731-798)</p>	<p>23, 28, 37, 48, 60, 63, 72, 73, 79, 98, 107, 109, 119, 134 (<i>Emâli</i>), 141, 146, 176, 178, 181, 185, 193, 196, 216, 225, 228, 233 (<i>Emâli</i>), 240, 243, 246, 252, 270, 276, 278, 289, 308, 317, 319, 329 (<i>Emâli</i>), 347, 353, 364, 383, 389, 427, 456, 480, 481, 483, 497, 507, 519, 523, 540, 571, 585, 593, 603, 625, 633, 646, 647, 654, 657, 665, 667, 670, 683, 695, 966, 707 (<i>Emâli</i>), 710, 722, 736, 737, 738, 746, 750, 758, 759, 770, 785, 793, 805, 812, 821, 828, 829, 831, 832, 833, 846, 848, 872, 880, 896, 902, 907, 925, 929, 936, 950, 976, 979, 1014</p>	<p>103</p>
<p>62. Ebû Zeyd</p>	<p>359</p>	<p>1</p>
<p>63. Edebü'l-Kâdî, el-Hassâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer b. Müheyr eş-Şeybânî (181-261/797-875)</p>	<p>221, 663</p>	<p>2</p>
<p>64. Enfau'l-vesâil ilâ tahrîri'l-mesâil, et-Tarsûsî, Ebû İshak Necmeddin İbrahim b. Ali (721-758/1321-1358)</p>	<p>109, 405</p>	<p>2</p>
<p>65. el-İslâh ve'l-Îzâh (Islâhu'l-Vikâye, Îzâhu'l-İslâh), Kemalpaşazâde, İbn Kemal, Şeyhülislâm Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Paşa (873-940/1469-1534)</p>	<p>82, 298</p>	<p>2</p>
<p>66. Fahrüddin el-Kûfî</p>	<p>543</p>	<p>1</p>
<p>67. Fetâvâ (ve fi'l)</p>	<p>153, 189, 570</p>	<p>3</p>
<p>68. Fetâvâ'l-Bedüyye</p>	<p>757</p>	<p>1</p>
<p>69. el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye, el-Bezzâzî, Hâfızuddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Hârizmî el-Kerderî (827/1424)</p>	<p>181, 541, 571, 884</p>	<p>4</p>

70. <i>Fetâvâ'l-Fadlî</i>, el-Fadlî, Ebû Amr Osman b. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Esedî el-Buhârî (508/1114)	109, 360, 606, 648	4
71. <i>Fetâvâ-yı Kadîhân (el-Fetâvâ'l-Hâniyye)</i>, Kadîhân, Fahrüddîn Hasan b. Mansur el-Uzcendî el-Fergânî (592/1196)	45, 98, 145, 150, 188, 246, 250, 270, 303, 339, 382, 519, 526, 535, 543, 573, 576, 786, 818, 830, 840, 881, 1016, 1017, 1018	27
72. <i>Fetâvâ'l-Mes'udî</i>	387, 456	2
73. <i>Fetâvâ's-Suğrâ</i>, Sadruşşehîd, Ebû Muhammed Husâmüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (483-536/1090-1141)	109, 201, 408, 657, 922	5
74. <i>Fetâvâ-yı Semerkand</i>	1020	1
75. <i>el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye</i>, Ferîdüddin Âlim b. el-Alâ' el-Enderpetî (786/1384)	181, 957	2
76. <i>Fetâvâ'z-Zahîriyya</i>, Ebû Bekr Zahîruddîn Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî (619/1222)	252, 259, 370, 422, 764, 883, 975	7
77. <i>Fethu'l-Kadîr</i>, İbnü'l-Hümam, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid b. Abdülhamit b. Mes'ûd, es-Sivâsî el-İskenderî (790-861/1388-1457)	429, 1014	2
78. <i>Fevâidul'l-Burhaniyye</i>	470, 480, 792	3

79. <i>Fevâidu'l-Kudûrî (Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî, Şerhu Müşkilâtî'l-Kudûrî, Hallu Müşkilâtî'l-Kudûrî)</i> , Hâherzâde, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî (483/1090)	264	1
80. <i>Fevâidu'l-Mesmu'a, Sahibu'l-Muhît</i>	145, 189, 470, 707	4
81. <i>Fusûl</i>	127, 408	2
82. <i>el-Fusûlü'l-Îmâdiyye, el-Îmâdî, Ebû'l-Feth Abdurrahim b. Ebûbekr İmadüddin b. Ali el-Fergâni, er-Riştânî (670/1271)</i> ,	181, 246, 511, 563, 633, 689, 692	7
83. <i>Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân fî âhiri'z-zamân, İtkânî, Kıvamüddîn Emir Katip b. Emir Ömer b. Emir Gâzi el-Fârâbî, (685-758/1286-1357)</i>	470	1
84. <i>Gunyetü'l-Fetâvâ, Konevî, Şemsüddin Muhammed b. Yusuf (715-788/1315-1386)</i>	694, 749	2
85. <i>el-Haddâdî, Tâhir b. Muhammed</i>	157	1
86. <i>Haherzâde, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin el-Buhârî (483/1090)</i>	602, 722, 723 (<i>Şerhu Camiu'l-Kebîr</i>), 922, 987 (<i>Şerhu Camiu'l-Kebîr</i>)	5
87. <i>Halvânî, Abdülaziz b. Ahmed, Şemsüleimme, (448 veya 452 /1056 veya 1060)</i>	33, 46, 73, 98, 352, 470, 507, 523, 529, 603, 664, 689, 722, 922	14
88. <i>Hasan Basrî</i>	179, 268, 689	3

89. Hasan b. Salih	268	1
90. Hasan b. Ziyâd el-Ensârî el-Lü'lûî el-Kûfî (116-204/734-819)	433, 481, 832, 833, 849, 949	6
91. el-Hassâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer b. Müheyr eş-Şeybânî (181-261/797-875)	118, 142, 523, 540, 603, 663, 927	7
92. <i>el-Hâvi fi'l-fetâvâ (Hâvî'l-Hasîrî fi'l-furû)</i> , el-Hasîrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim b. Enûş b. İbrahim el-Buhârî (500/1107)	530	1
93. el-Hırakî, Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî (334/946)	340	1
94. <i>Hızânetü'l-Ekmele</i> , el-Cürcânî, Ebû Abdullâh Yusuf b. Ali b. Muhammed (522/1128)	323, 340, 477, 924	4
95. <i>el-Hidâye</i> , Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddîn Ali b. Ebûbekr el-Ferğânî (593/1197)	8, 29, 82, 190, 221, 238, 260, 284, 478, 487, 597, 625, 785, 875	14
96. el-Hindüvânî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Belhî (362/973)	73, 208, 220, 531, 585, 738, 756	7
97. Hişam	637	1
98. <i>Hulâsatü'l-fetâvâ</i> , İftihâruddîn Tahir b. Ahmed el-Buhârî, (482-542/1090-1147)	30, 141, 422, 439, 778, 802, 960, 987	8
99. İbn Abbas	846, 973	2
100. İbnü'l-Cevzî	72	1

101. İbn Ebi Leyla	499, 527, 603, 657, 689	5
102. İbnü'l-Esir	975	1
103. İbn Eyyüb	193	1
104. İbn Hazm	926	1
105. İbnü'l-Hümam, Kemâlüddin Muhammed b. Abdolvâhid b. Abdülhamit b. Mes'ûd, es-Sivâsî el-İskenderî (790-861/1388-1457)	208, 1014	2
106. İbn Melek Firişteoğlu, İzzuddîn Abdüllatif b. Abdülaziz b. Melek (821/1418'den sonra)	85 (<i>Şerhu'l-Mecma'</i>), 139 (<i>Şerhu'l-Mecma'</i>), 247 (<i>Şerhu'l-Menar</i>), 340 (<i>Şerhu'l-Menba'</i>)	4
107. İbn Mesud	268, 362, 364, 881, 973	5
108. İbn Mübârek	883	1
109. İbn Ömer	178, 341	2
110. İbn Rüstem	493, 812, 833	3
111. İbn Semâa, Ebû Abdullah Muhammed b. Semâa b. Ubeydullah b. Hilâl et-Temîmî el-Kûfî (130-233/747-848)	176, 289, 308, 404, 770, 793, 811 (<i>Nevadir</i>), 850, 924, 979	9
112. İbn Sevr	846	1
113. İbn Vehbân, Ebû Muhammed Emînüddîn Abdülvehhhâb b. Ahmed b. Vehbân el-Hümâmî el-Hârîsî ed-Dımaşkî, (768/1366)	413, 424, 990	3

114. İbrahim en-Nehâi, Ebû İmrân İbrahim b. Yezîd b. Kays b. el-Esved en-Nehâi el-Yemânî el-Kûfî (46-96/666-714)	916	1
115. <i>İhtiyâr li-ta'li'l-Muhtâr</i> , el-Mevsûli, Ebû'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmûd el-Bağdâdî (599-683/1203-1284)	179, 212, 340, 950	3
116. İmam Muhammed, Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	13, 28, 37, 63, 71, 72, 73, 107, 109, 111, 115, 119, 134, 141, 146, 169, 176, 178, 185, 196, 202, 216, 225, 228, 230, 231, 240, 243, 252, 270, 276, 278, 319, 341, 347 (<i>Ziyadât</i>), 353, 355, 360, 364, 383, 389, 395, 404, 434, 456, 480, 481, 493, 497, 519, 547, 550, 571, 578, 585, 586, 593, 601, 603, 625, 633, 637, 646, 647, 654, 664, 665, 695, 710, 737, 738, 746, 750, 759, 793, 805, 811, 812, 821, 829, 831, 832, 833, 846, 850, 871 (<i>siyerü'l-Kebîr</i>), 872, 880, 898, 900, 902, 903, 907, 916, 925, 942, 950, 963, 976, 979, 1014	100
117. İmam Nâsırüddin	41	1
118. İmam Züfer, Ebû'l-Hüzeyl Züfer b. Hüzeyl b. Kays el-Anberî el-Basrî (110-158/728-775)	23, 239, 270, 483, 759, 787, 812, 832	8
119. <i>el-İnaye fi Şerhi'l-Hidâye</i> , Baberti, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî (786/1384)	268	1
120. İsbîcâbî, Ebû Nasr Ahmed b. Mansûr (480-1087)	41	1
121. İshak	846	1
122. İskâf	175	1

123. İsmail ez-Zâhidî	73	1
124. İsmail el-Mütekellim	553	1
125. Kadı Abdülcebbâr	881	1
126. Kâdî İyâz, Ebü'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz b. Ömer el-Yahsubî es-Sebtî, (476-544/1083-1149)	379	1
127. <i>el-Kâfî</i> , el-Hâkîm eş-Şehîd, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Mervezî el-Belhî, (334/945)	221, 388, 422, 576, 599, 603, 625, 637, 735, 855, 934	11
128. Katâde	242, 268, 341, 973, 976	5
129. Kemaleddin	846	1
130. <i>Kenzü'd-Dekâik</i> , en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310)	179, 709	2
131. el-Kerhî, Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Hüseyin b. Dellâl (260-340/874-952)	270 (<i>Muhtasar</i>), 331, 585, 759, 840, 874, 916, 987, 1020	10
132. <i>Kifâyetü'l-Müntehâ</i>	820	1
133. Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer (362-428/973-1037)	150, 260, 270, 389, 408, 535, 571, 722, 773, 812, 831, 897, 902	13
134. <i>Kunyetü'l-Münye li-Tetmimi'l-gunye (Kunyetu'l-fetâvâ)</i> , ez-Zahidi, Necmeddîn Ebü'r-Reca Muhtar b. Mahmud el-Ğazmîni (658/1260)	130, 188, 189, 260, 382, 413, 517, 525, 563, 881, 883, 889, 987	13

135. <i>Lisanü'l-Hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm</i> , İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velid Lisânüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, el-Halebî (844-882/1440-1477)	251	1
136. Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Esbahî el-Yemenî, İmam Mâlik (93-179/712-795)	141, 143, 156, 215, 268, 282, 309, 379, 689, 831, 846, 925, 977, 990	14
137. el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî (333/944)	848	1
138. <i>el-Mebsût-ı Serahsî</i> , Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (400-483/1009-1090)	141, 208, 260, 269, 284, 499, 616, 807, 819, 881, 1012	11
139. <i>Mecmûu'n-Nevâzil</i> , Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebûbekr el-Ferğânî (593/1197)	189, 325, 529, 839, 954	5
140. <i>Menbe'u'l-Âdâb</i>	140	1
141. Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhânuddin Ali b. Ebûbekr b. Abdülcelil el-Ferğânî er-Riştânî (593/1197)	41, 127 (<i>Zahiruddin</i>), 145 (<i>Fevâid</i>), 157, 181, 260, 408, 646, 719, 758	8
142. Mesrûk	268	1
143. Mevlana	127	1
144. <i>el-Muhallas mine'l-Fikh</i>	456	1
145. Muhammed b. Mahmud	540	1
146. Muhammed b. Mukâtil	73, 279 (<i>fî tercüme</i>), 359, 854, 992	6

147. Muhammed b. Seleme	48, 208	2
148. <i>el-Muhitü'r-Radavî</i> , Radiyyüddin es-Serahsî, Muhammed b. Muhammed en- Nisâbü'rî (544/1149)	102, 340, 378, 422, 470, 633, 649, 655, 774, 793, 987	11
149. <i>el-Muhtâr li'l-fetvâ</i> , el-Mevsli, Ebü'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmûd el-Bağdâdî (599-683/1203-1284)	408	1
150. <i>el-Muhtasar</i> , Kudûrî, Ebü'l- Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer (362-428/973- 1037)	817	1
151. Mücahit	268	1
152. <i>el-Müctebâ</i> , ez-Zâhidî, Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî, Ebü'r-Recâ' Necmüddin Muhtar b. Mahmud b. Muhammed el-Ğazmîni (658/1260)	40, 45, 57, 119, 260, 408,	6
153. Mültekît Sadrulislam	212, 419	2
154. <i>el-Müntekâ</i>	98, 145, 155, 181, 228, 550, 697, 698, 699, 722, 770	11
155. Münye	45, 335, 883	3
156. Musannıf	27, 408	2
157. <i>Müşkilü'l-Âsar</i> , et-Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik el-Ezdî (239-321/853-933)	319	1
158. Nâsır b. Yahya	48	1

159. en-Nâtîfî, Ebü'l-abbas Ahmed b. Muhammed b. Ömer (446/1054)	15, 109 (<i>Vakîâtu'n-Nâtîfî</i>), 347 (<i>Vakîâtu'n-Nâtîfî</i>), 378 (<i>er-Ravda fi'l-fürû</i>), 517, 561 (<i>Vakîâtu'n-Nâtîfî</i>), 804 (<i>Vakîâtu'n-Nâtîfî</i>), 902, 924, 992	10
160. Nefyü'l-Vefâ	286	1
161. en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (215-303/830-915)	286	1
162. Nescfî, Hafızüddin Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310)	189, 190, 352, 359, 630, 840, 870, 998	8
163. en-Nesefî, Lütfullah Fâzıl el-Keydânî (750/1349 civarları)	374	1
164. Nevâdir (İbn Rüstem)	42, 355 (an Muhammed), 378, 723	4
165. Nevâzil	99, 241, 402, 404, 517, 532, 722, 750, 754	9
166. en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Mur b. Hasan b. Hüseyin ed-Dımaşkî (631-676/1234-1277)	975	1
167. en-Nihâye, es-Sıgnâkî, Hasâmüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî (714/1314)	15, 139, 141, 294, 987	5
168. en-Nisâb, İftihârüddin Tâhir b. Ahmed b. Abdurreşid el-Buhârî (482-542/1090-1147)	54	1
169. Hz. Osman, Ebû Abdillah Zü'n-nûreyn Osman b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî (35/656)	178, 268, 904	3

170. Hz. Ömer, Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî (23/644)	178, 316, 341, 383, 645, 675, 906, 926, 990	9
171. Ömer b. Abdülaziz, Ebû Hafs el-Melikü'l-Âdil el-Eşecc Ömer b. Abdülaziz b. Mervân b. Hakem el-Ümevî (101/720)	916, 964	2
172. el-Pezdevî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerim, Fahru'l-İslam Ebü'l-Usr (400-482/1010-1089)	145, 157, 260 (<i>Usûlü'l-Pezdevî</i>), 502, 664	5
173. Reşîdüddin, Ebû Bekr Reşîdüddin Muhammed b. Ömer b. Abdullah es-Sâiğ es-Sincî en-Nîsâbü'rî (598/1201)	424, 529, 633, 693, 839, 922	6
174. Rükñülislam	529	1
175. Sadru'l-Ali Burhaneddîn	265	1
176. Sadru'l-Kebîr Burhaneddîn	157	1
177. Sadruşşehîd, Ebû Muhammed Husâmüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (483-536/1090-1141)	110 (<i>Şerhu'n-Nafakât</i>), 146, 157, 180, 368(oğlu), 540, 902, 1020	7
178. Sadrüşşerîa es-Sânî, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Ömer b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî (747/1346)	211	1
179. Said b. Hişam	354	1
180. Sâilî, Seyfüleimme	624	1
181. <i>Sarfiyye</i>	181	1

182. es-Secâvendî, Ebû Tâhir Sirâcüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdürreşîd (596/1200'den sonra)	732, 866, 958, 972	4
183. Sevrî	268, 289, 481, 689	4
184. Seyyidü'l-Îmam Muhammed b. Ebî Şüca' Semerkandî	41, 55	2
185. Seyyidü'l-Îmam Hasen	41	1
186. Suğdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin (461/1069)	217 (<i>en-Nutef fi'l-fetâvâ</i>) 265 (<i>Fevâid</i>), 770 (<i>Siyerül'l-Kebir</i>), 870 (<i>en-Nutef fi'l-fetâvâ</i>), 922 (<i>en-Nutef fi'l-fetâvâ</i>)	5
187. Süfyan b. Uyeyne	856	1
188. es-Sülemî, Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleyman (238/853)	990	1
189. <i>Sünen-i İbn Mâce</i> , İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvînî (209-273/824-887)	90, 98, 863, 983, 991	5
190. eş-Şa'bî, Ebû Âmir b. Şerâhîl b. Abd el-Hemdânî (19-104/640-722)	242, 689	2
191. eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şâfi' b. Sâib el-Kureşî, İmam Şafi (150-204/767-820)	57, 66, 80, 94, 179, 211, 214, 216, 268, 282, 309, 319, 330, 350, 352, 379, 383, 389, 436, 481, 571, 603, 759, 773, 787, 831, 832, 833, 844, 846, 866, 883, 890, 905, 906, 907, 925, 926, 976, 977, 992	41
192. Şeddâd b. Hakîm	176, 193	2
193. Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (400-483/1009-1090)	46, 54, 119 (<i>Şerhu'l-Câmiî's-sağîr</i>), 180, 196, 260 (<i>Şerhu'l-Câmiî's-sağîr</i>), 270 (<i>Şerhu'l-Câmiî's-sağîr</i>), 290, 337, 408, 603, 633, 648, 729, 881, 883, 987	17

194. <i>Şerhu'l-Bakkâlî</i> , el-Bakkâlî, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ebi'l-Kâsım b. Bâbcuk el-Hârizmî (562/1167)	221, 883(Bakkâlî)	2
195. <i>Şerhu Camii's-Sagîr</i>	146, 180, 298, 352, 633, 987	6
196. <i>Şerhu'l-Kenz</i>	395	1
197. <i>Şerhu'l-Kudûrî</i> , Ebû'l-Fadl	260, 494(isim yok), 633	3
198. <i>Şerhu'l-Mesâbih</i>	26, 988	2
199. <i>Şerhu Sadru'l-kudât</i>	16	1
200. <i>Şerhu Tahâvî</i>	15, 131, 221, 235, 308, 460, 483, 540, 723, 757, 773, 907	12
201. Şureyh	268, 645, 675	3
202. et-Taberî	924, 973	2
203. et-Tâcî, Muhammed b. Abdurrahman b. Tâcüddin el-Ba'îf (1072-1114/1661-1702)	990	1
204. Tacüşşerîa, Mahmud b. (Ahmed b.) Ubeydullah el-Mahbûbî (675/1274)	57, 987	2
205. et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik el-Ezdî (239-321/853-933)	319, 757, 773, 832, 872 (<i>Şerhu Meânî'l-Âsâr</i>), 902, 926, 946 (<i>İhtilâfû'l-Ulemâ</i>), 975, 987,	10
206. Tarsûsî, Ebû İshak Necmeddin İbrahim b. Ali (721-758/1321-1358)	659	1
207. Tâvûs	268	1

208. <i>Tebyñü'l-Hakâik, ez-Zeylaî, Ebû Muhammed (Ebû Ömer) Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen el-Bârî (743/1343)</i>	70, 98, 202, 253, 378, 645, 900, 916	8
209. <i>et-Tecnîs ve'l-Mezîd fi'l-fetâvâ, Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebûbekr el-Ferğânî (593/1197)</i>	146, 382, 762	3
210. <i>Tefsîru'l-Vasût</i>	185	1
211. <i>Tenvîru'l-Mesabîh</i>	993	1
212. <i>Tetîmmetü'l-fetâvâ (et-Tetîmme, el-Fetâvâ Buhârî), Burhânuddin (Burhânü's-Şerî'a) Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Merğînân(551-616/1156-1219)</i>	353, 451, 715	3
213. <i>et-Timurtâşî, Şemsüddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Ömerî el-Ğazzî (1006/1598)</i>	150, 352, 842	3
214. <i>Tuhfetü'l-Fukahâ, es-Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed (539/1144)</i>	43, 460, 981	3
215. <i>Ubade b. Samit</i>	846	1
216. <i>Usrûşenî, Mecdüddin Muhammed b. Mahmud (632/1234), Ahkâmü's-sağâir fi'l-furû' ya da el-Câmiu's-sığâr Câmiu'l-Asğâr</i>	657, 785 (<i>Mecâlisü'l-kadî</i>), 786	1
217. <i>Übey b. Ka'b</i>	206, 364, 846,	3

218. <i>Vâkıâtü'l-Hüsâmî (el-Vâkıâtü'l-Hüsâmiyye fi Mezhebi'l-Hanefiyye veya el-Ecnâs)</i> , Sadrüşşehîd, Ebû Muhammed Husâmüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, (483-536/1090-1141)	44, 97, 189, 238, 363, 505, 657, 757, 793	9
219. <i>el-Vikâye (Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye)</i> , Burhânüşşerîa Mahmud b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî (675/1276'ten sonra)	179	1
220. <i>Zâdü'l-Fukahâ</i> , el-İsbîcâbî, Muhammed b. Ahmed	30	1
221. <i>ez-Zâhidî</i> , Ebü'r-Recâ' Necmüddin Muhtar b. Mahmud b. Muhammed el-Ğazmîni (658/1260)	881, 899	2
222. <i>Zâhiru'r-Rivaye</i> , İmam Muhammed, Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	119, 235, 270, 329, 689, 812, 828, 832, 833, 916	10
223. <i>Zahîratü'l-fetâvâ (Zahîratü'l-Burhâniyye)</i> , Burhânüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Mergînânî	57, 146, 221, 382, 408, 427, 454, 456, 719, 757, 758, 767, 858, 922, 987	15
224. Zeyd b. Sabit	268	1
225. <i>ez-Ziyâdât</i> , İmam Muhammed, Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (132-189/749-805)	519, 532, 689, 902, 925	5
226. Zührî	242, 268, 350	3

EK 4: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÛ DEKİ KISALTMALAR

RUMUZ İSMİ	KARŞILIĞI
اخ	<i>Şerhu Edebi 'l-Kâdî lil-Hassâf</i>
بد	<i>Bedâiü 's-sanâi'</i>
بط	<i>Bahru Muhît</i>
بق	<i>Edebü 'l-Kâdî</i>
بم	<i>Burhânu Sâhibü 'l-Muhît</i>
ت	<i>Ziyadât</i>
تس	<i>Şerhu Tahavî, İsbicabi</i>
ث	<i>Ebû Leys Semerkandî</i>
ح	<i>Ebû Hanife</i>
خ	<i>Kadihân</i>
خفا	-----
خی	<i>Kerhî</i>
ذ	<i>Zehîratü 'l-Burhaniyye</i>
س	<i>Ebû Yusuf</i>
شب	<i>Şerhu Bekr Hâherzâde</i>
شح	<i>Şemsüleimme Serahsi</i>
شس	<i>Şerhu 's-Siyeri 'l-Kebir, Şemsüleimme Serahsi</i>
ص	<i>Fetâvâ 's-Suğra</i>
صش	<i>Sadrüşşehid</i>
ض	<i>Ba'du 'l-meşâyih</i>
ط	<i>Muhîtu 'l-Burhani</i>
ظ	<i>Zahiruddin Merginanî</i>
ظبم	-----
غن	<i>Gunye</i>
فسد	<i>Fetâvâ-yı Semerkand</i>
فش	<i>Fetâvâ-yı Reşidüddin</i>
فشین	<i>Burhaneddin fevâid</i>
فظ	<i>Fetâvâ 'z-Zahiriyye</i>

فق	<i>Fetâvâ-yı Kadîhân</i>
فقط	<i>Fetâvâ-yı Kadî Zahirddin, Fetâvâ'z-Zahiriyye</i>
ق	Kudûrî
قنا	<i>Vakiât-ı Hüssamiye</i>
قن	<i>Kunye</i>
كو	<i>Kâfi</i>
ع	-----
م	İmam Muhammed
مب	<i>Mebisûl</i>
مح	Halvânî
منى	<i>Münyetü'l-Müfî</i>
نع	İbn Semâa, <i>Nevâdir</i>
ه	<i>Hidâye</i>

NOT: Verdiğimiz kısaltmalar eser içerisinde çoğunlukla müellif tarafından metnin içerisinde veya hamişlerde yapılan açıklamalar doğrultusunda kullanılmıştır. Ancak bazı kısaltmaların açıklaması bulunmamaktadır. Bu kısaltmalarsa sadece *Câmi 'u'l-Fusûleyn* ve *Kunyetü'l-fetâvâ*'dan yapılan nakillerde bulunmaktadır. Konuyla ilgili Kübra Nugay tezinin ikinci bölümünde Zâhidî (v. 658/1260)'nin *Kunyetü'l-fetâvâ* adlı eserinin girişinde bulunan rumuzlar ve karşılıklarını nakletmiştir. *Câmi 'u'l-Fusûleyn*'in de giriş kısmında bu kısaltmalar açıklamalı olarak verilmiştir. Biz de bu eserlere müracaat ederek kısaltmaların karşılıklarını verdik. Ancak üç rumuzun karşılıklarını tespit edemedik.

Üskübî eser boyunca rumuzları söz konusu kişi veya eserin adı geçen her noktasında kullanmamıştır. Örneğin eser boyunca 96 yerde Ebû Hanîfe'nin adı geçmekle birlikte “ح” rumuzunu sadece bir kez kullanmıştır. Bu rakamlar her bir rumuz için farklılık arz etmektedir.

Verdiğimiz tabloda eserlerin uzun isimlerini ve müelliflerini, vefat tarihlerini EK.2 ve EK.3'te verdiğimiz için tekrar belirtmedik.

EK 5: FETÂVÂ-YI ÜSKÜBÎ DE BULUNAN KİTAP BÖLÜMLERİNDEKİ FETVA SAYILARI

KİTAP İSİMLERİ	FETVA SAYILARI
1- KİTABU'T-TAHÂRÂT	41
2- KİTABU'S-SALÂT	37
3- KİTABU'Z-ZEKAT	8
4- KİTABU'S-SAVM	13
5- KİTABU'L-HAC	5
6- KİTABU'N-NİKAH	57
7- KİTABU'T-TALÂK	90
8- KİTABU'L-İ'TÂK	25
9- KİTABU'L-EYMÂN	21
10- KİTABU'L-HUDÛD	26
11- KİTABU'S-SERİKA	15
12- KİTABU'L-CİHAD	16
13- KİTABU ELFÂZİ'L-KÜFR	25
14- KİTABU'L-LÂKÎT	4
15- KİTABU'L-LUKATA	3
16- KİTABU'L-ÂBIK	3
17- KİTABU'L-MEFKÛD	2
18- KİTABU'Ş-ŞERİKE	11
19- KİTABU'L-VAKIF	33
20- KİTABU'L-BUYU'	60
21- KİTABU'L-KEFÂLE	23
22- KİTABU'L-HAVALE	3
23- KİTABU'L-KADÂ	27
24- KİTABU'Ş-ŞEHÂDE	46
25- KİTABU'L-VEKÂLE	15
26- KİTABU'D-DAVA	61
27- KİTABU'L-İKRAR	19

28- KİTABU'S-SULH	18
29- KİTABU'L-MUDÂREBE	6
30- KİTABU'L-VEDİA	13
31- KİTABU'L-ÂRİYET	27
32- KİTABU'L-HİBE	14
33- KİTABU'L-İCÂRÂT	25
34- KİTABU'L-MÜKÂTEBE	1
35- KİTABU'L-VELÂ	3
36- KİTABU'L-İKRÂH	3
37- KİTABU'L-HACR	7
38- KİTABU'L-ME'ZÛN	4
39- KİTABU'L-GASB	21
40- KİTABU'Ş-ŞUF'A	8
41- KİTABU'L-KISME	6
42- KİTABU'L-MÜZÂRAA	3
43- KİTABÜ'L-MÛSÂKÂT	2
44- KİTABU'Z-ZEBÂİH	1
45- KİTABU'L-UDHİYE	2
46- KİTABU'L-KERAHİYYET	39
47- KİTABU İHYÂİ'L-MEVÂT	5
48- KİTABU'L-EŞRİBE	4
49- KİTABU'S-SAYD	3
50- KİTABU'R-REHİN	11
51- KİTABU'L-CİNAYÂT	14
52- KİTABU'D-DİYÂT	10
53- KİTABU'L-VESÂYA	19
54- KİTABU'L-FERÂİZ	17
55- MESÂİL-İ ŞETTÂ	60
56- MESÂİL-İ HÎTÂN	5

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Kocaeli'ne bağlı Derince ilçesinde dünyaya geldi. 2007'de Derince Merkez Bankası Anadolu Lisesi'nden mezun olup aynı yıl Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimine başladı. 2011 yılında mezun oldu. Aynı yıl İzmit Müftülüğü'ne bağlı Hümâ Hatun Kız Kuran Kursu'nda öğretici olarak göreve başladı.

2012 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi oldu.